ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 65

2014

1–2

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
În țară revista se poate procura prin poştă, pe bază de abonament la: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, Bucureşti, România, Tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06; Fax: 4021-318 24 44, E-mail: edacad@ear.ro, web: www.ear.ro; **ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L.**, P.O. Box 77-19, sector 3, Tel./Fax: 4021-610 6765; 4021-210 6787; Tel.: 031 104 4668, Bucureşti, România, e-mail: office@orionpress.ro. **S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L.,** Piața Presei Libere, nr 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301–302, sector 1, Bucureşti, Tel.: 4021 314 63 39, fax: 4021 314 63 39 E-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.manpres.ro **DEREX COM S.R.L.**, E-mail: derex_com@yahoo.com

Redactori: Adrian Mircea DOBRE
Tehnoredactor: Luiza STAN
Coperta: Mariana MOCANU

Manuscrisele, cărțile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondență se vor trimite Comitetului de redacție pe adresa: str. Henri Coandă nr. 11, 010667,
Bucureşti, tel./fax: 4021-212 88 62.
E-mail: redactie_iab@yahoo.com

STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 65 – 2014 **1–2**

SUMAR

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 1–192

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOMUL 65 – 2014 **1–2**

SOMMAIRE

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, București, 2014, p. 1–192

NOI DATE DESPRE ÎNCEPUTURILE EPOCII FIERULUI LA DUNĂREA DE JOS. AŞEZAREA DE LA VÂNĂTORI – *LA JOLICĂ*, JUD. GALAŢI

SORIN-CRISTIAN AILINCĂI[*], ADRIAN ADAMESCU[**], FLORIAN MIHAIL[*]

Rezumat: Aşezarea de la Vânători, jud. Galaţi, a fost identificată încă din 1966, primele cercetări arheologice fiind efectuate aici între anii 1972–1974 de către M. Florescu şi M. Nicu, iar în 1979 de către M. Brudiu. Departe de a se bucura de o publicare adecvată a cercetărilor arheologice, situl de la Vânători a fost deseori invocat în legătură cu începutul epocii fierului la Dunărea de Jos (orizontul cu ceramică incizată), fiind atribuit atât fazei I a culturii Babadag, cât şi fazei Vânători a grupului Tămăoani. Noile cercetări de suprafaţă efectuate în zona sitului, precum şi prelucrarea unor materiale arheologice provenite din săpăturile mai vechi, au scos la iveală şi fragmente ceramice decorate prin imprimare, ceea ce contrazice ideea atribuirii acestui sit orizontului cu ceramică incizată de la Dunărea de Jos.

Cuvinte-cheie: România, Moldova, Vânători, perioada timpurie a epocii fierului, cultura Babadag, grupul Tămăoani, Dunărea de Jos.

I. INTRODUCERE

Amplasat pe o terasă inferioară, înaltă, care marchează malul vestic al albiei lacului Brateş, la cca 8 km nord de oraşul Galaţi, situl arheologic de la Vânători, punctul *La Jolică* (jud. Galaţi) ocupă o suprafaţă de aproximativ 4 ha, brăzdată de torenţi adânci pe direcţia V–E (fig. 1–2). Staţiunea, care a suferit importante distrugeri provocate de împădurire, este cunoscută în literatura de specialitate încă din anii ’70, ocazie cu care M. Brudiu menţiona existenţa în acest loc a unor vestigii ce pot fi datate între începutul epocii bronzului şi perioada medievală timpurie[1].

În ciuda acestei îndelungate locuiri, articolul nostru se va opri numai asupra descoperirilor din perioada timpurie a epocii fierului, care au stat la baza argumentării mai multor modele de evoluţie a unor „entităţi culturale” de la începutul epocii fierului, la Dunărea de Jos. În demersul nostru vom aduce în discuţie atât materiale deja publicate, cât şi inedite, pe care vom încerca să le discutăm în contextul stadiului actual al cercetărilor, la peste 40 de ani de la primele menţiuni.

---

[*] Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea; e-mail: sailincai@gmail.com; florianhamangia@yahoo.com.

[**] Asociaţia Arheovest, Timişoara, nutuadamescu@yahoo.com. În perioada 2008–2013, A. Adamescu a lucrat ca muzeograf în cadrul Muzeului de Istorie din Galaţi, ocazie cu care a avut acces la materialul arheologic de la Vânători.

[1] Brudiu 1970, p. 513.

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 5–48

Fig. 1. Situl arheologic de la Vânători, jud. Galați – vedere dinspre nord (fotografie A. Adamescu).

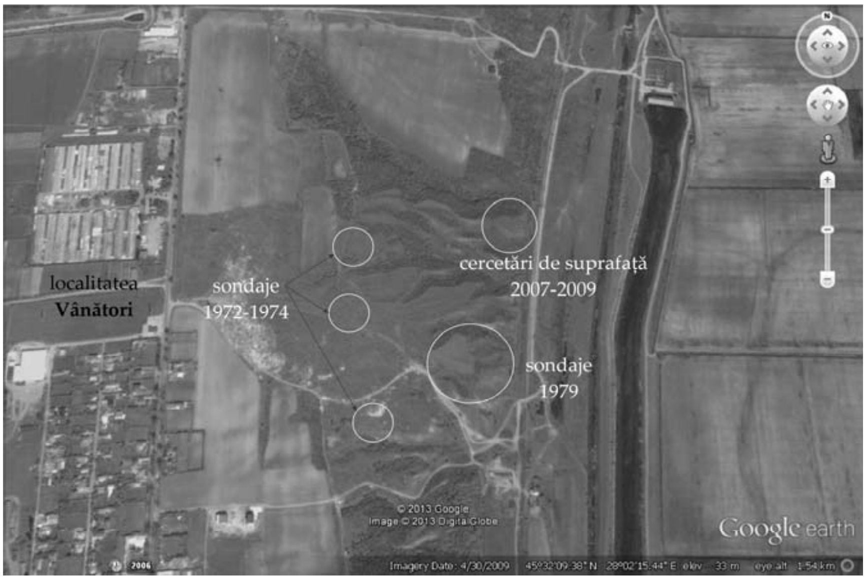

Fig. 2. Vedere aeriană asupra sitului de la Vânători – *La Jolică*.

II. ISTORICUL CERCETĂRII ŞI PROBLEMATICA SITULUI

Cele dintâi descoperiri hallstattiene au fost publicate încă de la prima menționare a sitului, acestea fiind însă eronat atribuite sfârşitului epocii bronzului

şi „fenomenului" Basarabi[2] (fig. 3/1–32). De altfel, la scurt timp, B. Hänsel includea descoperirile de aici în „grupul cu ceramică incizată" intitulat Tămăoani, care, în opinia cercetătorului german, ar fi reprezentat corespondentul fazei I a culturii Babadag în Moldova, zonă în care a precedat „grupul cu ceramică imprimată" Cozia[3].

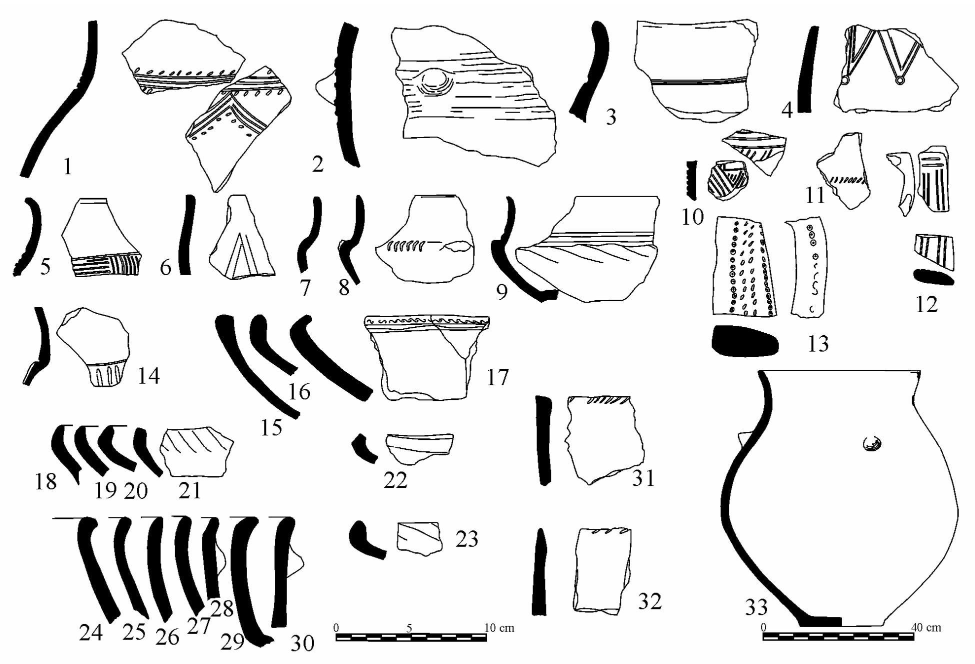

Fig. 3. Ceramică din prima epocă a fierului descoperită în aşezarea de la Vânători (1–32. după Brudiu 1970; 33. după Brudiu 1992).

Primele sondaje în situl de la Vânători – *La Jolică* au fost efectuate de către M. Florescu şi M. Nicu, în anii 1972–1974, în partea vestică a zonei arheologice (fig. 2), şi au avut ca rezultat descoperirea unei locuiri aparţinând culturii Noua, urmată de o altă locuire, hallstattiană[4]. Aceste investigaţii sunt continuate în 1979 de către M. Brudiu, care a efectuat două sondaje în zona sudică a sitului (fig. 2), unde identifica o serie de complexe şi materiale hallstattiene (pe care iniţial le-a atribuit fazei I a culturii Babadag), cât şi unele specifice culturii Sântana de Mureş–Cerneahov[5]. Referindu-se la ceramica de la Vânători (fig. 4–5), M. Brudiu găsea analogii atât în prima etapă de locuire de la Babadag, cât şi în „aspectul Sihleanu", descoperirile de aici ilustrând în opinia domniei sale o „legatură genetică între

[2] Brudiu 1970, p. 513, fig. 3/1–8; 4/2–11; 5/1–4; 6/1-3, 5–12; 8/1–7.
[3] Hänsel 1976, p. 143–147; László 1972.
[4] Florescu A., Florescu M. 1983, p. 74, n. 19.
[5] Brudiu 1980.

epoca bronzului şi epoca fierului”[6] sau „modul cum s-au sudat, cum s-au împletit tradiția şi inovația celor două epoci ...”[7].

Analizând aceste noi informații, dar şi altele, precum şi în urma propriilor cercetări de la Tămăoani şi Folteşti, A. László relua, într-un articol apărut în 1986, problema „orizontului cu ceramică incizată” din sudul Moldovei, adusă inițial în discuție de B. Hänsel. După o nouă analiză a descoperirilor cunoscute, cu această ocazie sunt făcute noi precizări referitoare la aria de răspândire, aşezările, ritul şi ritualul funerar şi materialul arheologic (compus aproape exclusiv din ceramică) specific acestui grup[8]. Ajungând la problema *originii şi evoluției*, A. László afirma că este foarte greu „să dăm un răspuns hotărât” dacă „aceste descoperiri reprezintă un grup aparte sau numai un fenomen marginal al culturii Babadag timpurii”[9], „această atribuire, bazată pe unele forme de vase şi motive ornamentale... nu poate fi, însă, pe deplin convingătoare până nu vom cunoaşte mai bine conținutul însuşi al fazei Babadag I”[10]. Pe de altă parte, cercetătorul ieşean obseva că „nici puținele descoperiri, care pot fi atribuite astăzi grupului cu ceramică incizată din sudul Moldovei, nu prezintă un aspect unitar”[11]. Astfel, comparând ceramica de la Tămăoani cu cea de la Vânători, A. László remarca asemănări şi deosebiri, găsind semnificativă prezența la Vânători a ceramicii ornamentate cu cercuri concentrice şi tangente specifice culturii Babadag, fapt ce nu a fost întâlnit la Tămăoani[12]. Această observație a ridicat problema unei diferențe cronologice între cele două aşezări care marcau „două momente succesive în constituirea culturii hallstattiene timpurii din regiunea Dunării de Jos”[13].

Pornind de la o ipoteză destul de greu de reconstituit şi dovedit, dar la modă în acea vreme, A. László considera că o serie de elemente decorative regăsite pe ceramica culturii Babadag, cum ar fi cercurile concentrice, au fost transmise acesteia prin intermediul grupului Insula Banului, din cultura Žuto Brdo–Gârla Mare, în vreme ce altele (ghirlandele, triunghiurile haşurate, benzile de linii paralele etc.) ar fi fost moştenite prin intermediul unui grup denumit Prebabadag sau Sihleanu (documentat pe baza unor „descoperiri sporadice”), în special din tradiția ceramicii culturii Monteoru[14]. Având la bază acest model, aşezarea de la Tămăoani şi necropola de la Folteşti, cu ceramică decorată în stil Sihleanu, păreau anterioare aşezării de la Vânători, în care apare „şi ceramica tipică Babadag I”, fapt care a dus la ideea unei împărțiri în două faze a grupului cu ceramică incizată din

6 Brudiu 1980, p. 400.
7 Brudiu 1981, p. 534–535.
8 László 1986, p. 65–91.
9 László 1986, p. 70.
10 László 1986, p. 71.
11 László 1986, p. 71.
12 László 1986, p. 71.
13 László 1986, p. 71.
14 László 1986, p. 71.

sudul Moldovei: faza I (Tămăoani) corespunzătoare nivelului Corlăteni de la Cândeşti; faza II (Vânători) contemporană fazei I a culturii Babadag[15].

Din punct de vedere cronologic, A. László aducea argumente stratigrafice care susţineau poziţionarea grupului cu ceramică incizată din sudul Moldovei între cultura Noua şi începutul fazei a II-a a culturii Babadag sau a culturii Cozia. În acest sens, este menţionată descoperirea la Folteşti a unei gropi cu material Noua sub mormântul 7, iar, în anumite sectoare ale aşezării de la Vânători, nivelul cu ceramică incizată suprapune urme de locuire ale aceleiaşi culturi. O altă situaţie stratigrafică importantă provine de la Cândeşti, unde între stratul Noua şi cel cu ceramică incizată se interpune un nivel de locuire de tip Corlăteni. În opinia aceluiaşi cercetător, cuţitul descoperit la Tămăoani nu reprezintă un indiciu cronologic exact, acest tip regăsindu-se în depozite databile din Br D până în Ha B_1. Mult mai important pare a fi vasul de tradiţie Belozerka descoperit în groapa 2 de la Tămăoani, pentru care găsea analogii bune în mormântul 4 de la Vaslui – *Curtea Domnească,* reprezentând o verigă de legătură cu grupul Corlăteni timpuriu[16].

La începutul anilor '90, cronologia şi atribuirea culturală a sitului de la Vânători – *La Jolică* este reluată de către M. Brudiu, care, însuşindu-şi teoriile lui A. László, aduce în discuţie descoperirea în 1970, cu prilejul instalării unei conducte de irigaţii, a unui „vas mic cu corpul sferic" (fig. 3/33), pe care îl considera specific culturii Belozerka[17]. Pornind de la această descoperire, dar şi de la repetatele informaţii referitoare la existenţa în acest sit a ceramicii decorate prin imprimare, Brudiu propunea o evoluţie a sitului cu adevărat halucinantă: 1. o aşezare din etapa finală a epocii bronzului; 2. o locuire Tămăoani; 3. o locuire Vânători; 4. o locuire contemporană fazei a II-a a culturii Babadag sau grupului Cozia[18].

Acumularea unor noi descoperiri arheologice în zona Dunării Inferioare îi oferea prilejul lui A. László să revină asupra problematicii grupului Tămăoani[19]. Cu această ocazie, sunt menţionate mai întâi contribuţiile lui M. Brudiu, care atribuia grupului Tămăoani noi situri, precum cele de la Galaţi – *Precista*, Ijdileni – Frumuşiţa, Tămăoani, Rogojeni şi Suceveni – *Stoborăni*[20]. În acelaşi timp, referindu-se la evoluţia cronologică a sitului de la Vânători (prezentată de noi mai sus), A. László afirma, pe bună dreptate, că aceasta „ar fi ideală pentru lămurirea genezei Hallstatt-ului timpuriu

[15] László 1986, p. 72; László 1989, p. 122–123.

[16] László 1986, p. 72.

[17] Vasul, publicat fără scară (Brudiu 1992, fig. 1/1), se afla în expoziţia Muzeului de Istorie din Galaţi, dar, din păcate, datorită reorganizării muzeului, nu am reuşit să îl desenăm. Poate fi încadrat în categoria recipientelor de mari dimensiuni, având o înălţime de 68 cm, după cum se specifică chiar în acelaşi articol (grupa I de dimensiuni după Ailincăi 2011). De altfel, fără a păstra nicio coerenţă, acelaşi autor menţiona, cu doar un an înainte, descoperirea în 1975 la Vânători a „unui mare vas de provizii de tip Belozerka" (Brudiu 1991, p. 32).

[18] Brudiu 1992, p. 7; vezi şi Brudiu 1991, p. 232.

[19] László 1997, p. 77–84.

[20] Brudiu 1991; Brudiu 1992.

la Dunărea de Jos, dar ea rămâne ipotetică din momentul în care, deocamdată, nu pot fi separate nivelurile de locuire de tip Sihleanu, Tămăoani şi Babadag I"[21].

Tot cu această ocazie, sunt discutate şi cercetările de la Siliştea – *Popină*, întreprinse în anii 1981–1984 de către N. Harţuche şi O. Silvestru. Este vorba despre o aşezare cu un singur nivel de locuire, gros de 0,30–0,60 m, atribuit fazei a II-a a culturii Babadag[22], cu toate că *pe o parte din ceramică constatăm ornamente specifice fazei vechi (I) ... împreună cu cele din faza Babadag II – care sunt dominante*[23]. Pe lângă aceste consideraţii cronologice, autorii menţionau, alături de restul descoperirilor, prezenţa unor vase specifice fazei a III-a a culturii Babadag (!), dar şi descoperirea a două vase tipice culturii Coslogeni, fără nicio observaţie stratigrafică care să le separe. Citând aceste informaţii, A. László considera că ne aflăm în faţa unei situaţii asemănătoare aşezării sau aşezărilor de la Vânători, exprimându-şi speranţa că cercetările ulterioare vor scoate în evidenţă existenţa mai multor niveluri de locuire care să marcheze evoluţia culturii Babadag şi să clarifice poziţia stratigrafică a vaselor de tip Coslogeni[24]. În acelaşi timp, rezultatele cercetărilor de la Siliştea – *Conac* îl determinau pe profesorul ieşean să observe şi aici lipsa decorului pe care îl considera specific culturii Babadag – cercurile cu tangente, formele şi motivele ornamentale prezentând, în opinia domniei sale, multe similitudini cu ceramica descoperită la Tămăoani. Acest fapt pleda pentru adăugarea acestei aşezări în repertoriul descoperirilor de tip Tămăoani. Se considera „ca un bun câştigat" complementaritatea celor două aşezări de la Siliştea, în sensul unei datări mai timpurii a descoperirilor de la *Conac*[25].

În continuarea studiului, se insistă şi asupra descoperirilor de la Garvăn – *Mlăjitul Florilor*, unde au fost distinse trei niveluri de locuire[26], dintre care cel mai vechi se caracteriza prin prezenţa vaselor de tip Coslogeni, precum şi prin vase cu un bogat material incizat, de tip Tămăoani, neseparate stratigrafic, sugerând o succesiune: Coslogeni → Tămăoani → Babadag II → Babadag III, considerată similară celei de la Siliştea – *Popină*[27].

În încheiere, A. László ridica o serie de probleme de studiu ale debutului primei epoci a fierului la Dunărea de Jos: 1. reanalizarea trecerii de la epoca bronzului la prima epocă a fierului, având în vedere şi procesul de formare a culturii Belozerka; 2. clarificarea raportului dintre „aspectul Sihleanu" şi grupul Tămăoani; 3. clarificarea originii decorului specific culturii Babadag – cercurile cu tangente; 4. existenţa unor grupe culturale precum Tămăoani, între sfârşitul culturii Noua-Coslogeni şi debutul culturii Babadag; 5. necesitatea studiului relaţiilor dintre cultura Belozerka şi culturile hallstattiene timpurii de la Dunărea de Jos[28].

---

[21] László 1997, p. 79.
[22] Harţuche, Silvestru 1992, p. 17–24.
[23] Harţuche, Silvestru 1992, p. 22–23.
[24] László 1997, p. 81.
[25] László 1997, p. 81
[26] Jugănaru 1997.
[27] László 1997, p. 82.
[28] László 1997, p. 82–83.

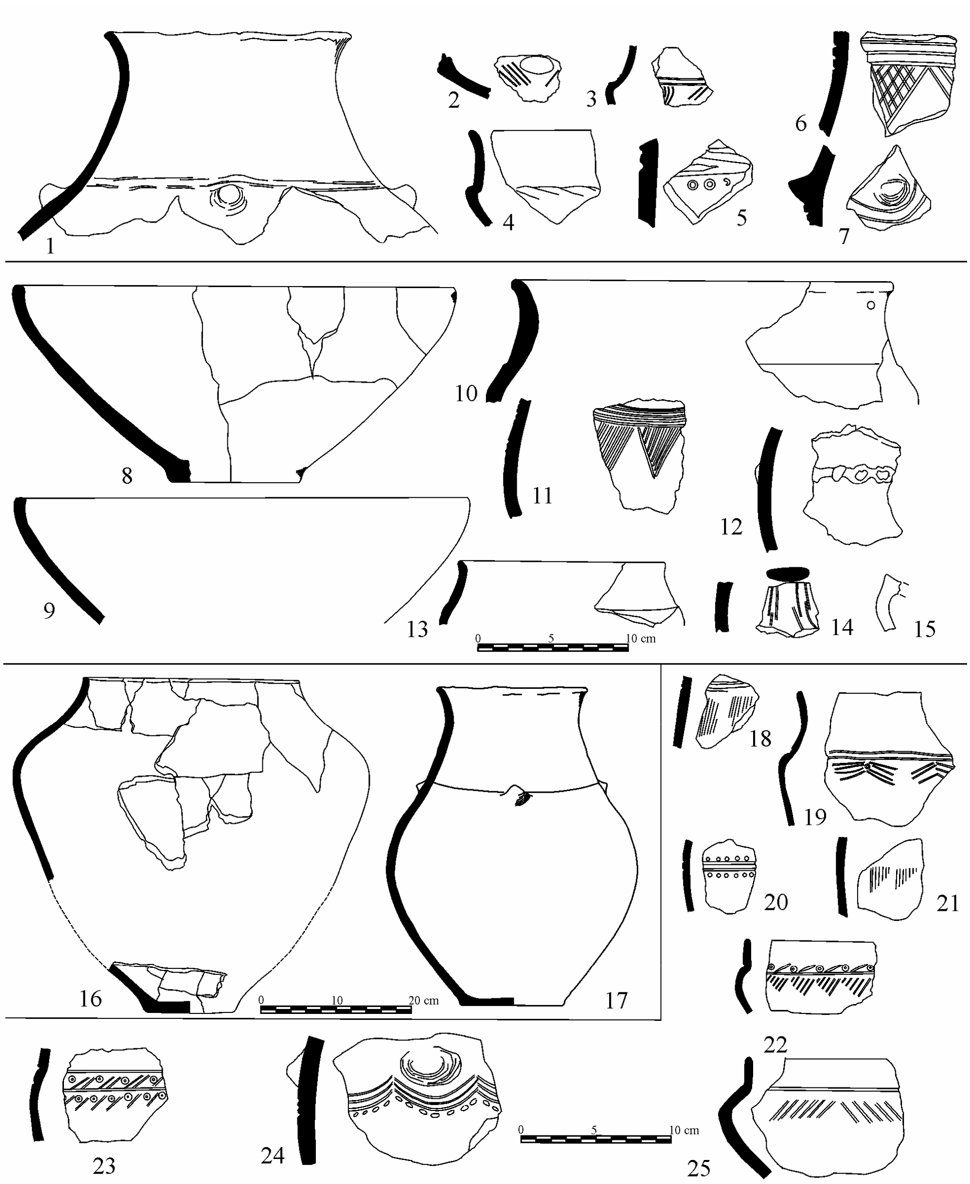

Fig. 4. Ceramică descoperită în aşezarea de la Vânători (1979).
1–7. Sector A, locuinţa 1; 8–15. Sector B, locuinţa 1; 16–17. carou 20–21; 18–25. *passim* (1. desen S. Ailincăi; 8–17. desene A. Adamescu; 2–7, 18–25. după Brudiu 1980; 1981).

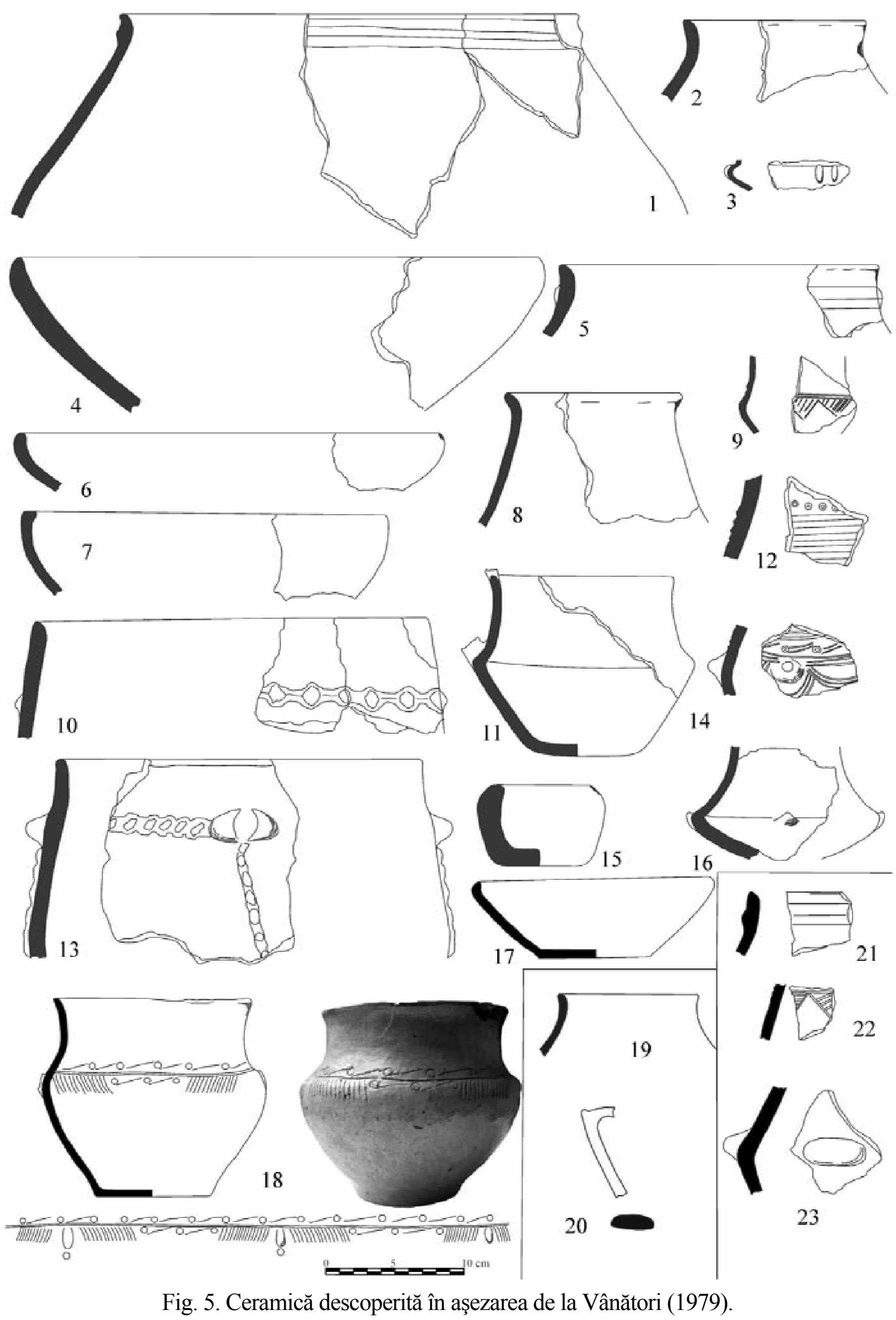

Fig. 5. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1979).
1–18. S I., gr. 1; 19–20. S I., gr. 2; 21–23. S I, gr. 3 (desene A. Adamescu).

*

Aceste situri, ce pot fi reunite sub denumirea de *orizont hallstattian timpuriu cu ceramică incizată din sudul Moldovei* sau *grupul Tămăoani*, au fost deseori invocate în stabilirea evoluţiei manifestărilor culturale de la începutul epocii fierului la Dunărea de Jos, cât şi în spaţiul pruto-nistrean[29], în ciuda faptului că informaţiile despre marea lor majoritate provin din descoperiri întâmplătoare sau din săpături cu o suprafaţă redusă şi o modalitate de publicare de multe ori îndoielnică.

Includerea sitului de la Vânători în acest „orizont” a fost încă de la început pusă sub semnul întrebării, prezenţa ceramicii decorate prin imprimare, ilustrată încă de la prima publicare şi amintită în toate articolele citate mai sus, a fost reconfirmată de cercetările de suprafaţă efectuate de noi în 2007 şi 2009 (fig. 14). Acest fapt, precum şi prelucrarea unor loturi de materiale prevenite din alte situri hallstattiene de la Dunărea de Jos, ne-au determinat să reluăm problematica materialelor arheologice din această aşezare.

III. ANALIZA DESCOPERIRILOR

Pentru a elucida problemele legate de atribuirea culturală şi cronologia sitului de la Vânători, vom încerca o nouă prezentare a descoperirilor. Demersul nostru se bazează atât pe datele şi materialele rezultate în urma cercetărilor din anii 1970 şi 1979, publicate doar parţial de M. Brudiu[30] (fig. 3–5), cât, mai ales, pe cele din investigaţiile întreprinse în perioada 1972–1974 (fig. 6–14, 16) şi 2007–2009 (fig. 15), compuse în cea mai mare parte din ceramică, dar şi din unelte confecţionate din piatră, materii dure animale[31] şi lut.

III.1. Amenajări de habitat

Ca în majoritatea cercetărilor efectuate în aşezări ale culturii Babadag, săpăturile întreprinse au avut mai mult scopul de a surprinde situaţii stratigrafice (care să confirme stratigrafia de la Babadag) decât de a evidenţia configuraţia şi dispunerea complexelor arheologice. În cazul de la Vânători, în ciuda bogatului material arheologic la care am avut acces, datele privitoare la amenajările studiate sunt destul de puţine şi se reduc la informaţiile pe care le furnizează M. Brudiu în articolul din 1980. Astfel, în cele două secţiuni săpate în sectorul A (S 1 – 61 × 1 m; S 2 – 17 × 1 m) au fost identificate doar două gropi hallstattiene (gr. 1 şi 3) şi un strat de „lipitură calcinată”, care ar fi reprezentat resturile unei locuinţe de suprafaţă. Acestora li se adaugă o altă asemenea „locuinţă” şi alte trei gropi identificate în cele trei casete săpate în sectorul B[32].

[29] Leviţki 1994; Nicic 2008.

[30] Multe dintre fragmentele ceramice publicate de M. Brudiu (1970, 1980, 1981) nu le-am putut regăsi în colecţia Muzeului de Istorie din Galaţi, calitatea desenelor fiind în numeroase cazuri îndoielnică.

[31] Mihail, Adamescu 2013.

[32] Brudiu 1980, p. 398–399.

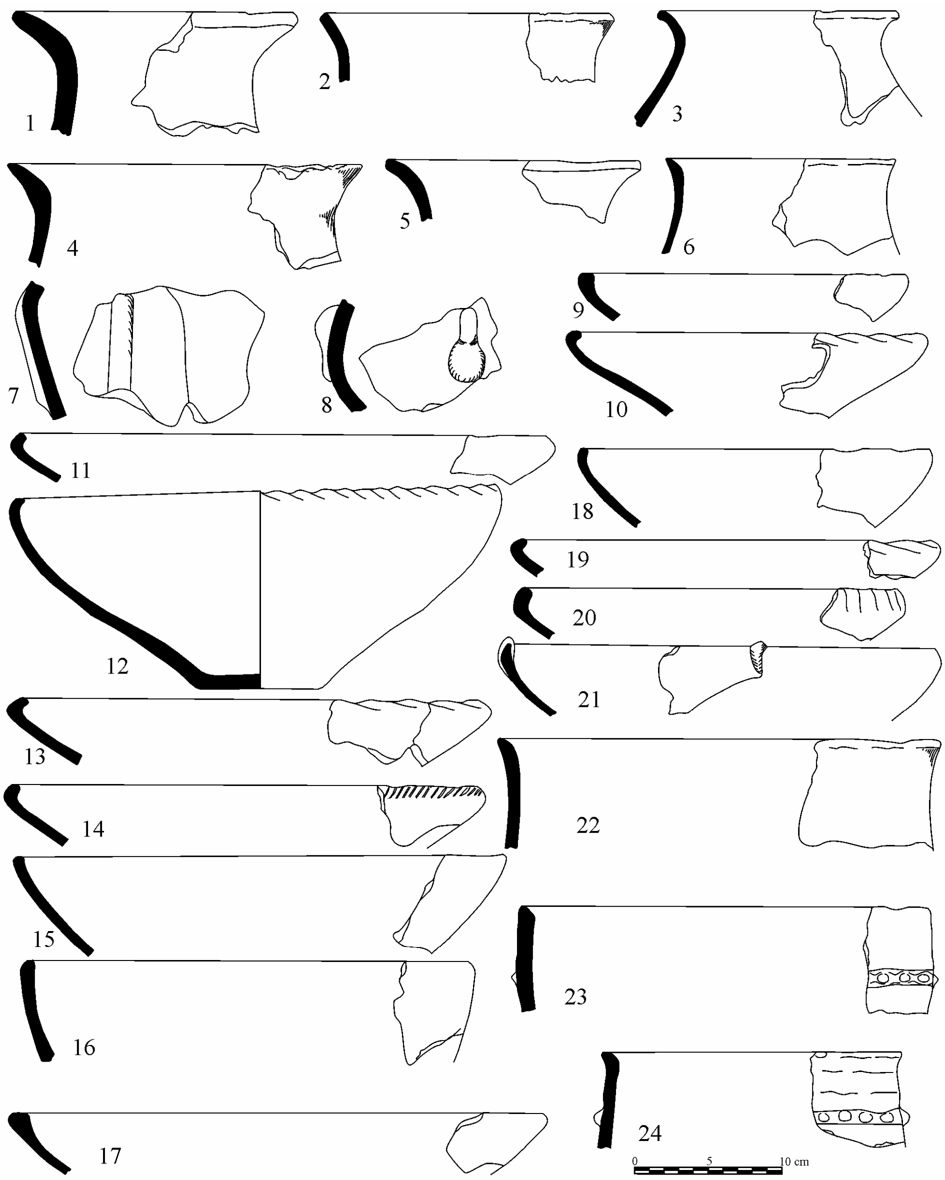

Fig. 6. Ceramică descoperită în aşezarea de la Vânători (1972–1974).
1–24. Secţiunea L1 (desene S. Ailincăi).

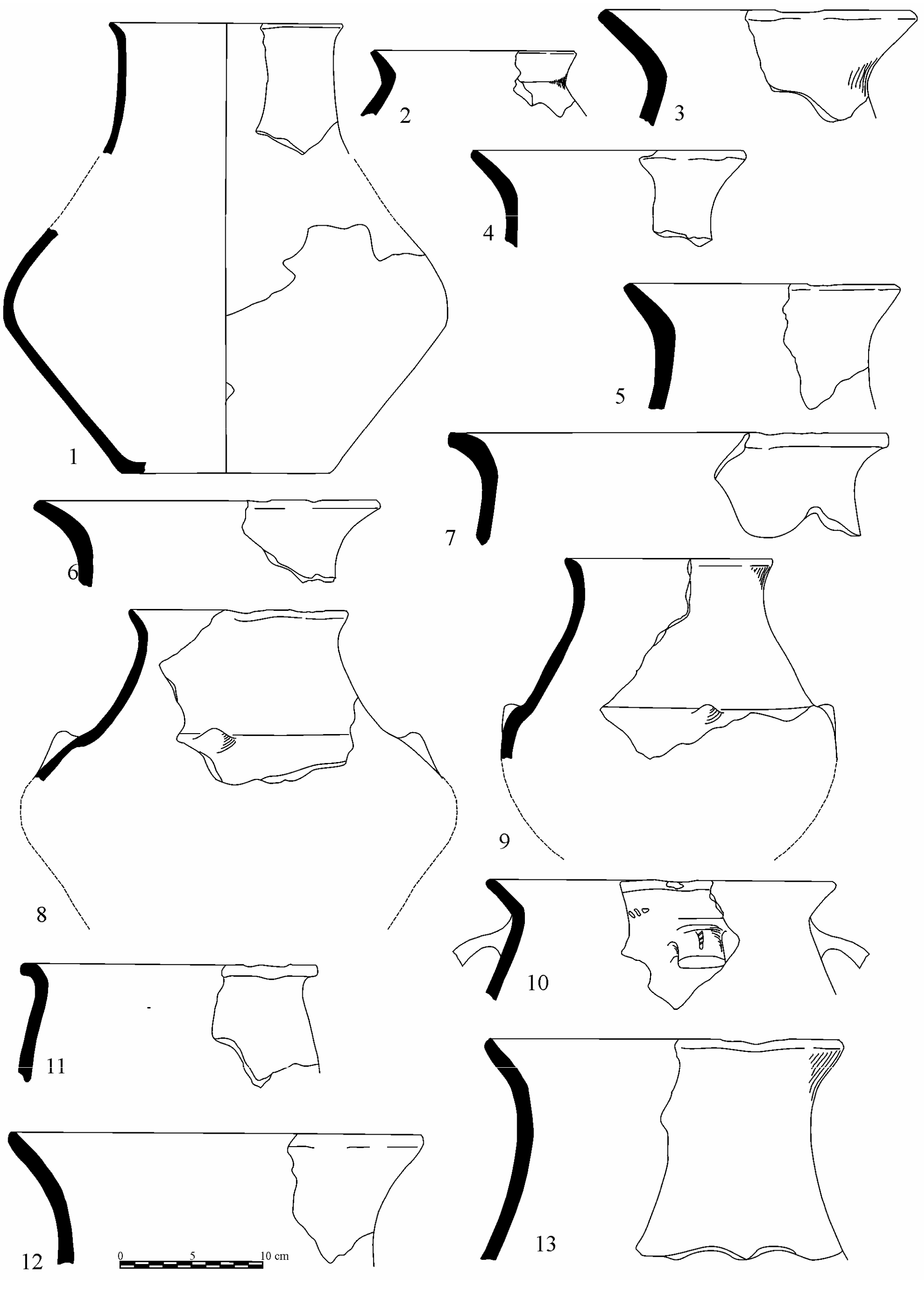

Fig. 7. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–13. Secțiunile L2 – L3 (desene S. Ailincăi).

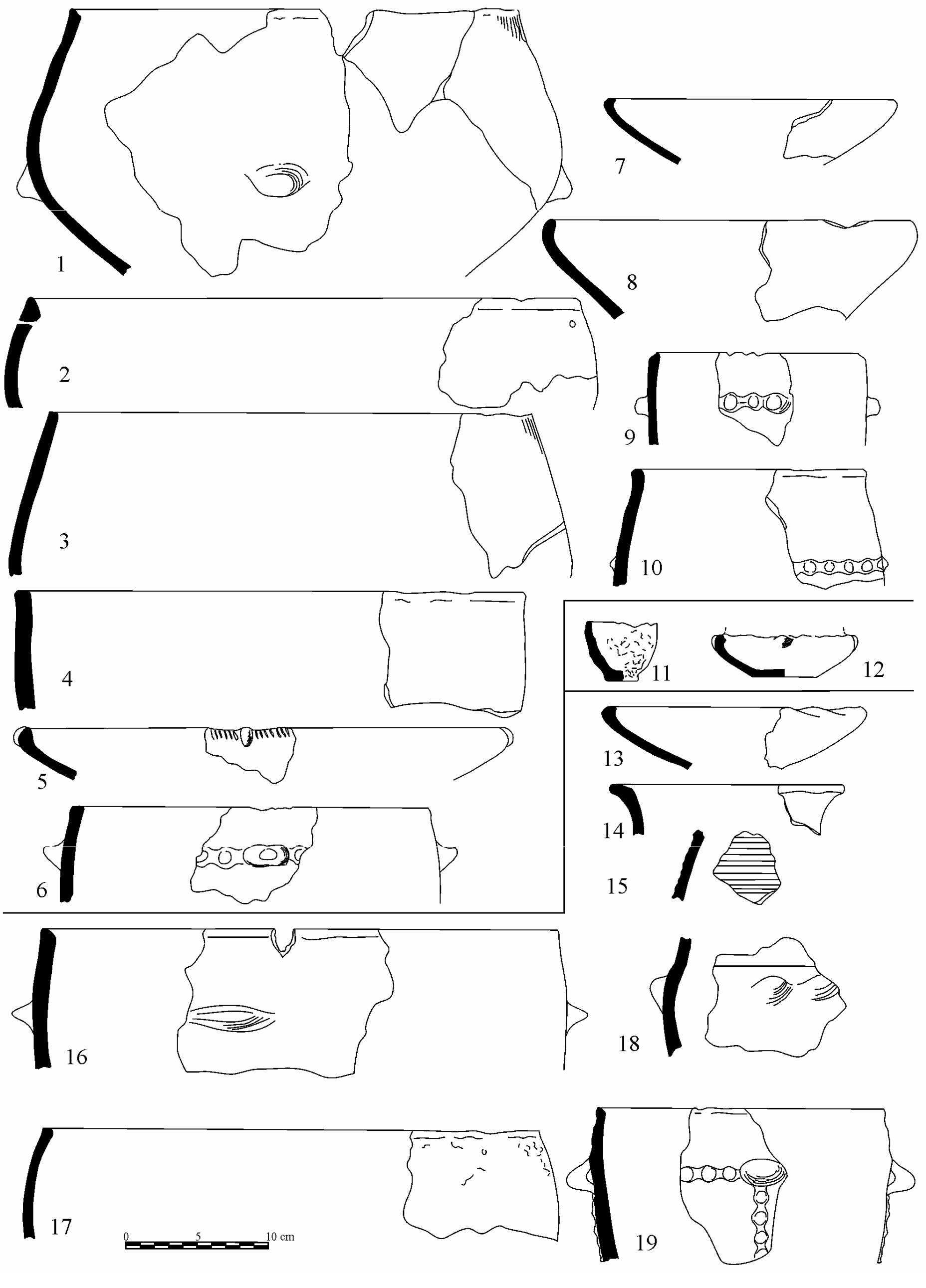

Fig. 8. Ceramică descoperită în aşezarea de la Vânători (1972–1974).
1–10. Secţiunile L2 – L3; 11–12. Secţiunea T1, groapă; 13–19. Secţiunea T1, locuinţă (desene S. Ailincăi).

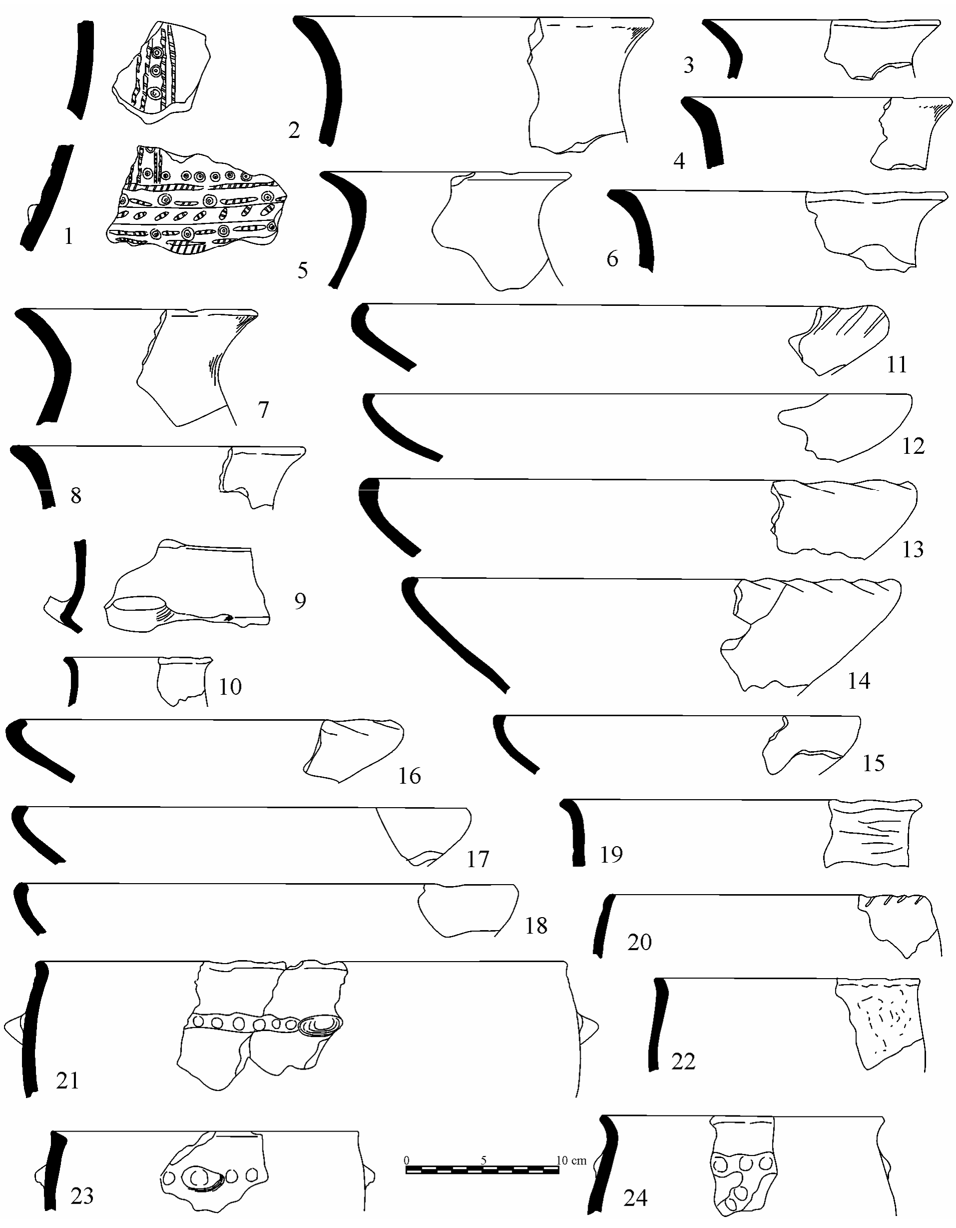

Fig. 9. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–24. Secțiunea T 1 (desene S. Ailincăi).

Fig. 10. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–18. fără context (desene S. Ailincăi).

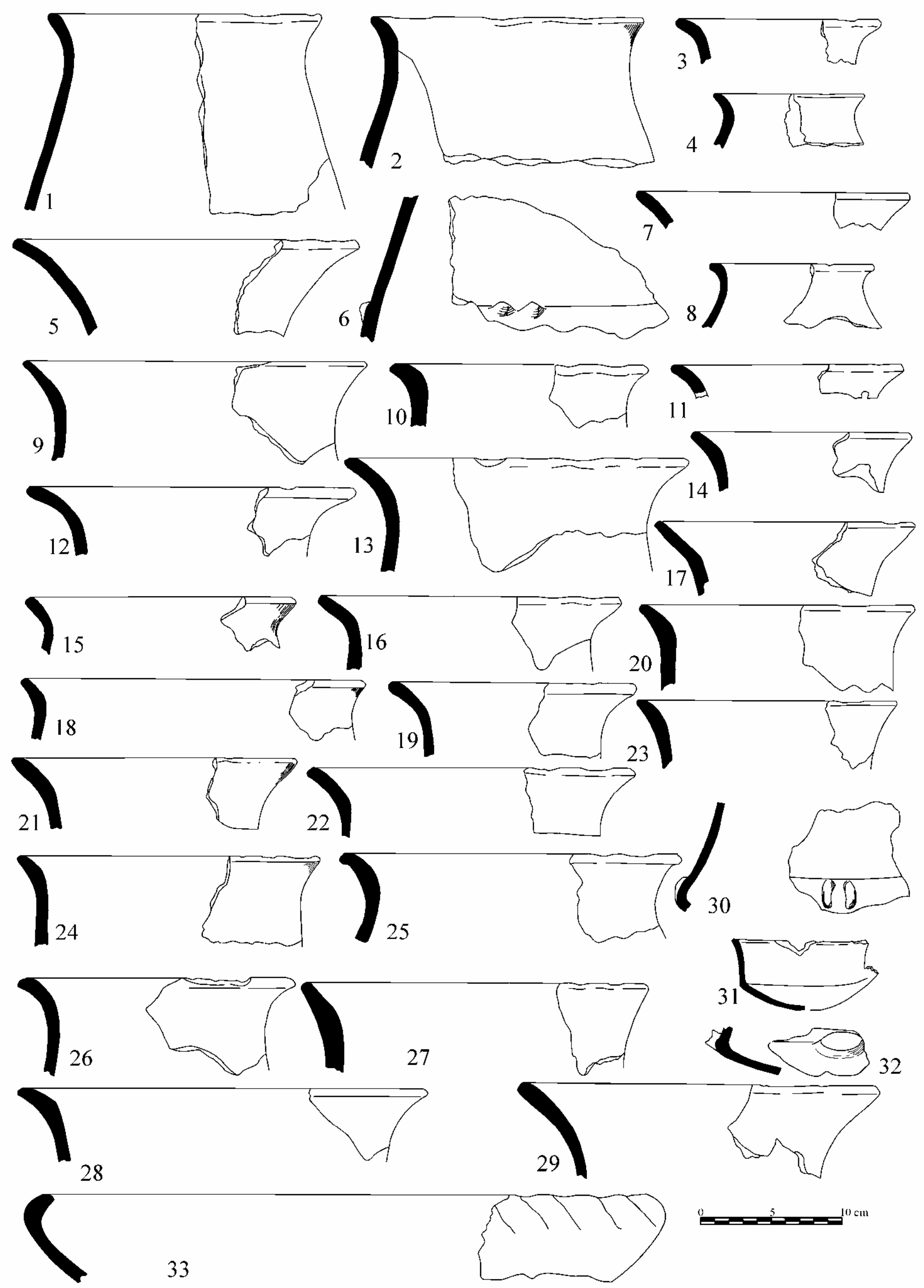

Fig. 11. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–33. fără context (desene S. Ailincăi).

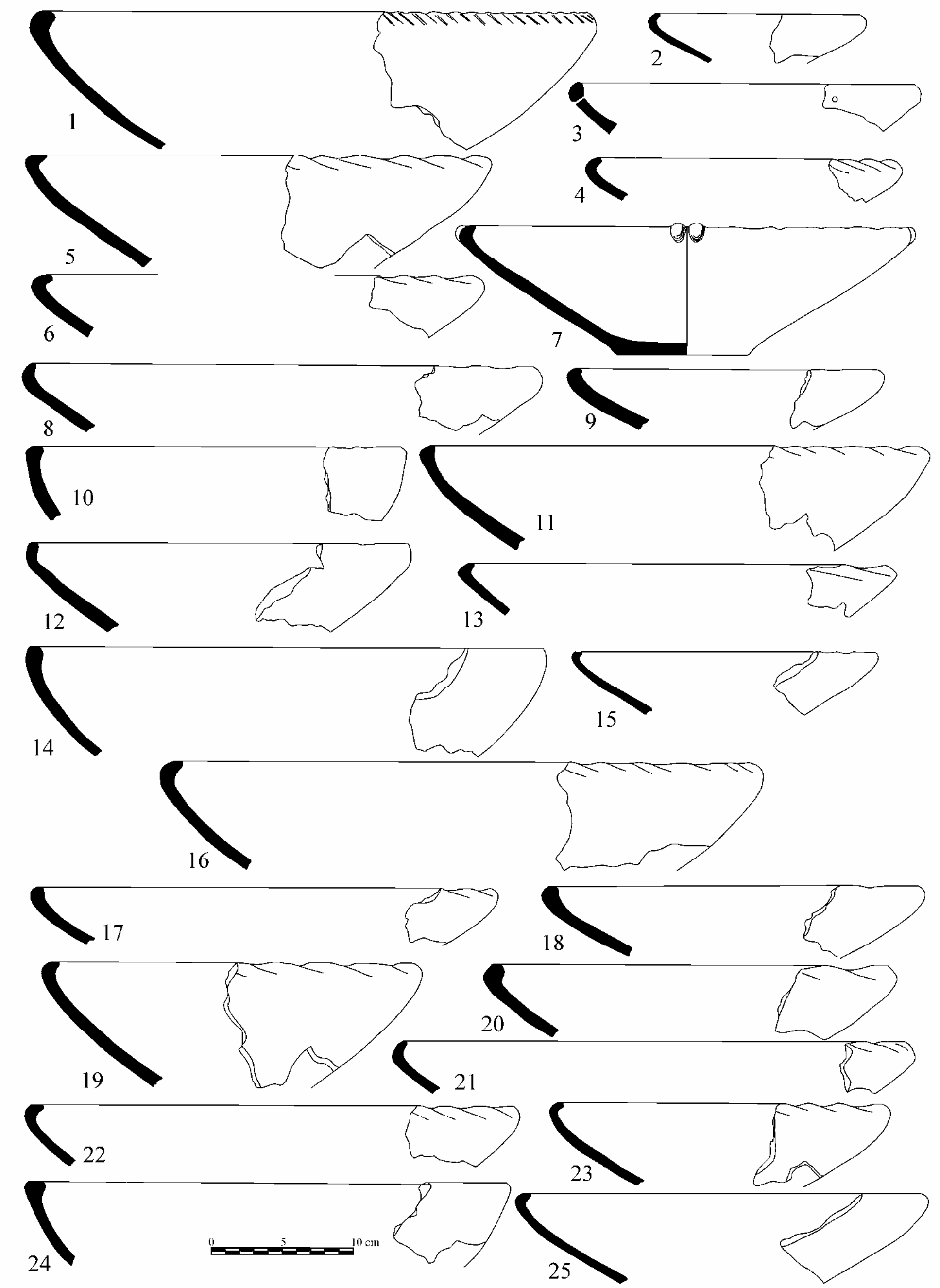

Fig. 12. Ceramică descoperită în aşezarea de la Vânători (1972–1974).
1–25. fără context (desene S. Ailincăi).

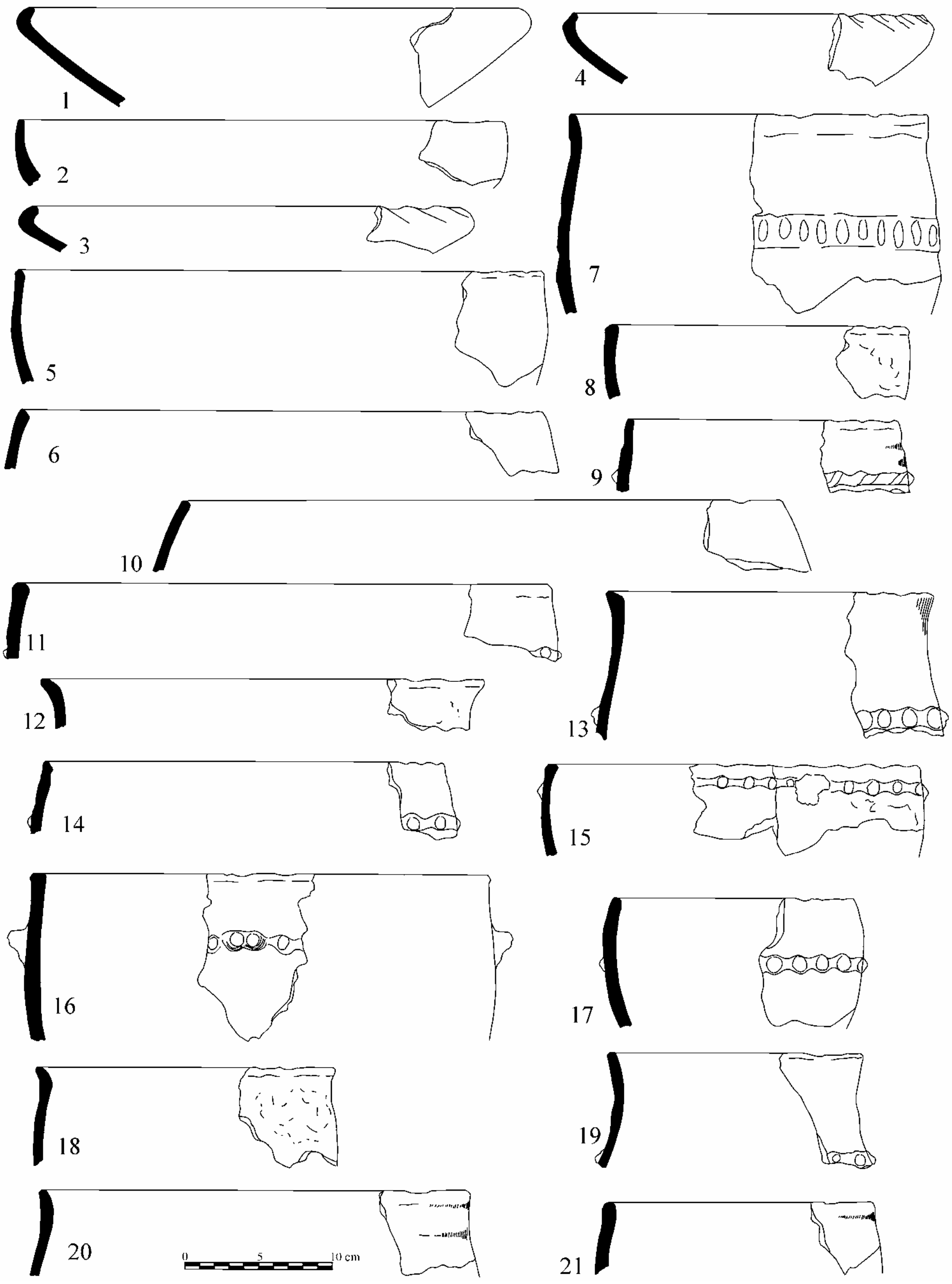

Fig. 13. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–21. fără context (desene S. Ailincăi).

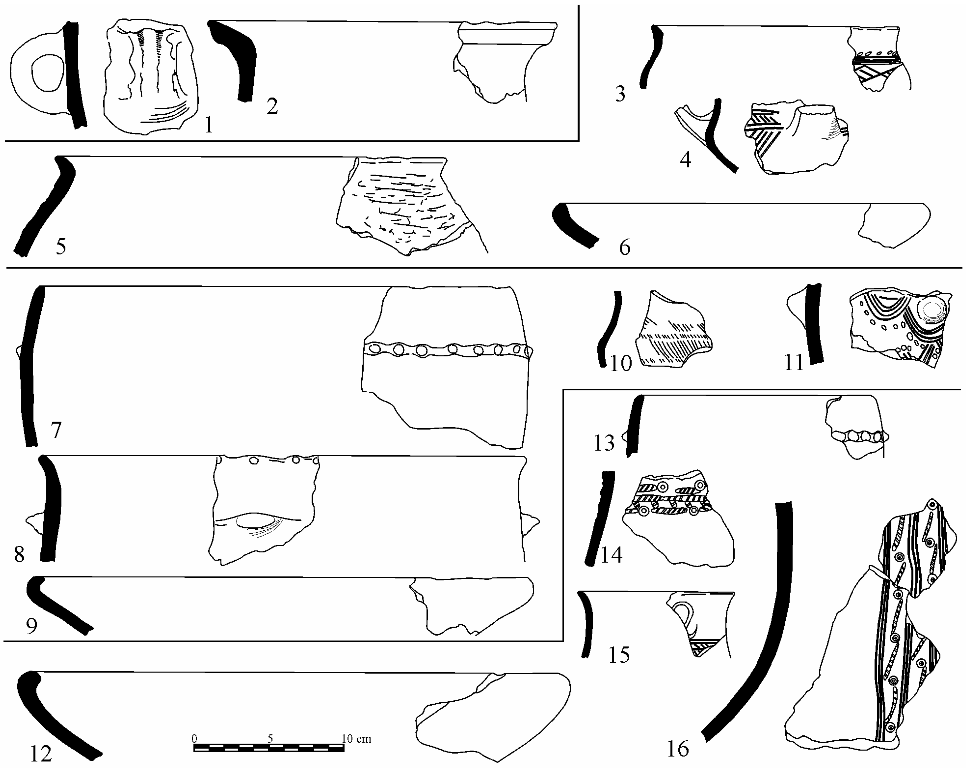

Fig. 14. Ceramică descoperită în aşezarea de la Vânători (1972–1974).
1–2. Secţiunea T1, complex A; 3–6. Secţiunea 2; 7–11. Secţiunea 4; 12–16. Secţiunea 4, groapa 2 (desene S. Ailincăi).

Din păcate, nu am reuşit să intrăm în posesia jurnalului de săpătură şi a desenelor efectuate cu ocazia cercetărilor din anii 1972–1974, singurele date reieşind din marcajul aplicat pe fragmentele ceramice, redat de noi în explicaţia figurilor. Lipsa acestor date face imposibilă o analiză a spaţiului locuit şi a modului de amenjare a structurilor de habitat în prima epoca a fierului. Din descrierile şi informaţiile avute la dispoziţie, aşezarea hallstattiană de la Vânători pare să fi ocupat o suprafaţă apreciabilă, de aproximativ 4–5 ha, pe malul lacului cunoscut astăzi sub numele de Brateş (fig. 1–2), locuirea hallstattiană fiind dispusă pe un singur nivel de locuire.

III.2. Ceramică

Ca în toate situaţiile de până acum, ceramica reprezintă majoritatea materialului arheologic. Lotul analizat de noi este compus din 296 recipiente păstrate în stare fragmentară, cea mai mare parte a acestora provenind din cercetările întreprinse între anii 1972–1973 de M. Florescu şi M. Nicu.

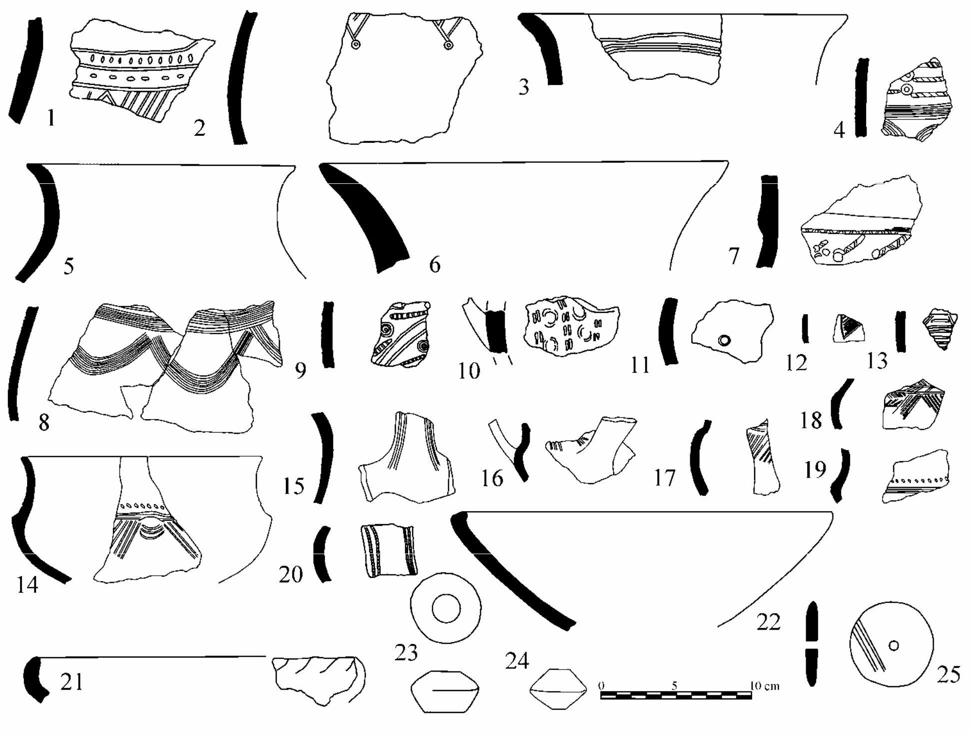

Fig. 15. Obiecte descoperite, în aşezarea din prima epocă a fierului de la Vânători, în urma cercetărilor de suprafaţă din anii 2007–2009 (desene A. Adamescu).

III.2.a. Tipuri de vase

Privită pe ansamblu, ceramica descoperită la Vânători este formată din mai multe categorii de vase pe care le putem identifica şi în aşezările atribuite culturii Babadag[33].

Categoria A – Vasele bitronconice constituie cea mai numeroasă categorie ceramică (133 exemplare) din lotul analizat, fiind reprezentată de recipiente de dimensiuni foarte diferite. Având în vedere starea fragmentară, singurele măsurători au putut fi efectuate doar pentru calcularea diamentrului gurii, valorile obţinute indicând o frecvenţă sporită în cazul vaselor cu o deschidere cuprinsă între 15–25 cm (fig. 16).

Dintre acestea, iese în evidenţă vasul de mari dimensiuni, descoperit în 1970 (fig. 3/33), ale cărui proporţii sunt asemănătoare tipului A_I–I.3–1[34]. Faţă de

[33] Pentru descrierea formelor ceramice şi a elementelor de decor, vom folosi tipurile stabilite într-un articol recent dedicat ceramicii din aşezările culturii Babadag (Ailincăi 2011) şi sumar în Ailincăi 2013a. Unii termeni utilizaţi de noi în acest sens (ex.: formă dependentă sau independentă, deschidere restricţionată sau nerestricţionată, profil simplu etc.) sunt explicaţi în Shepard 1956, p. 224 şi urm., fig. 21–25.

exemplarele de la Ţibrinu[35] şi Beidaud[36], incluse în acest tip, vasul de la Vânători are o deschidere a gurii mai largă, iar gâtul nu este delimitat de corp decât prin cele patru proeminenţe dispuse diametral opus.

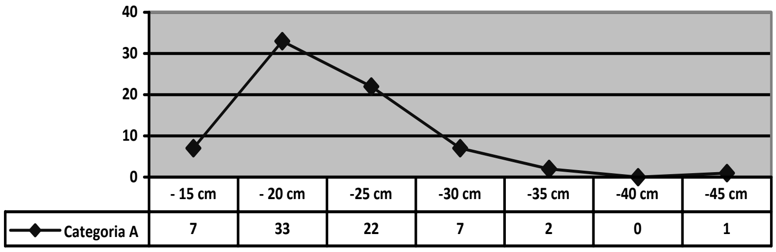

Fig. 16. Aşezarea de la Vânători.
Frecvenţa diametrului gurii la recipientele din categoria A.

Un alt exemplar întreg poate fi încadrat în tipul A_1–II.3–2[37], în vreme ce alte două, dacă reconstituirea noastră este corectă, pot fi atribuite tipului A_1–II.3–1[38] (fig. 7/1; 10/1). Un alt vas, de dimensiuni medii, prezintă în zona de separaţie dintre corp şi gât un punct ascuţit spre interior, element întâlnit în unele situri cu ceramică având decor canelat[39].

Patru exemplare păstrate fragmentar aveau probabil o formă dependentă, contur curbat şi o deschidere largă, caracteristici specifice subcategoriei A_5[40] (fig. 4/16; 5/1, 15, 21). Astfel de vase, remarcate mai întâi la Garvăn – *Mlăjitul Florilor*, unde au fost atribuite iniţial sfârşitului epocii bronzului, apar şi în sudul Moldovei, la Vânători şi Suceveni[41].

Multe dintre vasele bitronconice aveau în zona umărului sau a diametrului maxim proeminenţe conice sau calotiforme (tip I – fig. 3/2, 33; 4/1, 7, 17, 24; 5/14; 7/9; 8/18; 10/1–3, 5, 8, 16; 11/6; 14/11; 15/10) ori cu profil oval, aplicate orizontal (tip II – fig. 5/23). Dintre acestea, ne-a atras atenţia o proeminenţă conică de mari dimensiuni (fig. 10/2), realizată prin împingerea peretelui din interior spre exterior (tip I.3.c)[42], element regăsit atât în arealul culturii Babadag[43], cât şi în afara

---

[34] Ailincăi 2011, p. 80–81.

[35] Ailincăi, Dobrinescu 2006, fig. 2/1.

[36] Simion 2003a, fig. 8/6.

[37] Ailincăi 2011, p. 84.

[38] Ailincăi 2011, p. 83.

[39] Vezi de exemplu: aşezarea de la Vlădeni – *Popină* pe valea Ialomiţei (Renţa 2008, fig. 45/2), necropola de la Sboryanovo (Bulgaria) (Stojanov 1997, tab. 13/95–96) sau în aşezarea de la Prăjeşti (cultura Corlăteni–Chişinău – László 1994, fig. 68/9).

[40] Ailincăi 2011, p. 1–82.

[41] Adamescu 2011, fig. 27/3; 38/1.

[42] Ailincăi 2011, p. 75.

[43] Astfel de proeminenţe se regăsesc şi în aşezarea de la Babadag (Morintz 1964; Morintz 1987, fig. 7/8, 8/1, 3–5), o analogie foarte bună provenind din Caseta 1, nivelul 1, 1996 (Ailincăi 2010a, fig. 217/6).

acestuia în aşezarea de la Grăniceşti[44], necropola de la Sboryanovo, aşezarea de la Plovdiv – Svilengrad (Bulgaria)[45].

În trei cazuri am putut înregistra torţi–apucători semicirculare care probabil erau aplicate în zona mediană sau pe umărul vaselor[46] (fig. 6/8; 10/11, 17; 14/1), iar la alte exemplare am putut observa existenţa unor benzi cu profil triunghiular, aplicate atât orizontal (fig. 5/1, 5, 21), cât şi vertical (fig. 6/7; 10/10)[47].

O bună parte a vaselor bitronconice (44 exemplare) poartă urme de decorare destul de diverse, atât din punct de vedere tipologic, cât şi al tehnicilor de execuţie. Pe multe dintre recipiente s-au păstrat doar elemente de decor executate exclusiv prin incizie (tip I – fig. 3/3, 10; 4/1, 18, 21; 15/3; tip II.B.1 – fig. 4/6, 11; 5/22; 10/4; II.B.2 – fig. 3/1; 4/24; 10/6; 14/11; 15/8; tip V – fig. 10/15; 15/1; tip neidentificat – fig. 4/7; 10/5; 15/13) sau combinate cu cele imprimate (tip II.B.3 – fig. 3/4; 15/2 ; tip V – fig. 4/23; tip VI – fig. 5/14; 10/7; 15/4; decor neidentificat – fig. 4/5; 15/9). În câteva cazuri, decorul a fost executat exclusiv prin imprimare (tip II.A.4 – fig. 10/9; 15/7; tip IV – fig. 15/10; tip V – fig. 9/1; 14/14; decor neidentificat – fig. 15/11), puncte (fig. 4/20; 10/16) sau caneluri (fig. 5/12; 8/15; 10/2).

Categoria B – Cănile sunt o categorie ceramică asemănătoare vaselor bitronconice[48]. Cum majoritatea recipientelor din lotul analizat de noi se prezintă în stare fragmentară, singurul element distinctiv dintre cele două categorii este existenţa unei torţi, element observat la un singur exemplar (fig. 7/10), decorat cu motive imprimate, dar greu de încadrat tipologic din cauza stării sale fragmentare.

Categoria C – În lotul analizat am putut identifica 44 de ceşti, aflate în stare fragmentară, fapt ce îngreunează încadrarea lor tipologică. Având în vedere unele caracteristici morfologice şi tehnologice, putem totuşi presupune că acestea pot fi atribuite mai ales subcategoriilor C_1 şi C_2 (formă independentă, cu una sau două toarte supraînălţate). Singurul exemplar aproape întreg a fost încadrat de noi în tipul C_2–III.4–1[49] (fig. 5/18), în vreme ce altele prezintă caracteristicile tipurilor C_2–IV.2–6[50] (fig. 5/11) sau C_2–IV.1–3[51] (fig. 11/31). Un singur fragment sugerează existenţa la Vânători a ceştilor din subcategoria C_3 (formă dependentă, profil simplu)[52] (fig. 5/15).

Referindu-ne la toarte, deşi nu s-au păstrat decât fragmente, nu putem să nu menţionăm existenţa a trei exemplare cu extremitatea superioară ascuţită (tip I.2.c – fig. 3/12; 4/15; 5/20). În alte câteva cazuri, am observat şi aplicarea în zona diametrului maxim a unor proeminenţe conice (tip II – fig. 5/16; 9/9; 8/12; 15/14) sau cu profil oval dispuse vertical (tip III – fig. 3/14; 5/3, 18; 11/30).

[44] László 1994, fig. 29/7.
[45] Nehrizov 2006, tab. 8/6; Nehrizov, Cvetkova 2008, tab. 80/4.
[46] Ailincăi 2011, p. 73–74, fig. 9.
[47] Ailincăi 2011, p. 76, fig. 11.
[48] Ailincăi 2011, p. 99 şi urm.
[49] Ailincăi 2011, p. 109.
[50] Ailincăi 2011, p. 121.
[51] Ailincăi 2011, p. 117–118.
[52] Ailincăi 2011, p. 124–126.

O mare parte dintre ceşti păstrează urme de decorare executate prin incizie şi prin canelură şi imprimare, pe torți (fig. 3/6, 12–13; 4/14; 15/15, 20) sau, mai ales, în zona mediană a vaselor, unde am înregistrat benzi de decor de tip II.A.2 (fig. 3/8–9, 14; 4/4), II.A.2 (fig. 15/19), II.A.3 (fig. 3/5), II.B.1 (fig. 4/2–3, 19, 25; 5/9; 14/10; 15/12, 14, 17), III.A (fig. 14/4) şi VI (fig. 4/22; 5/18; 14/3; 15/8).

Categoria E – Străchinile sunt reprezentate de 76 de exemplare, dintre care 72 au deschiderea restricționată (subcategoria E_1 – fig. 3/15–23; 4/8–9; 5/4, 6–7, 17; 6/9–14, 15–16, 18–21; 8/1, 5, 7–8, 15; 9/11–12, 14, 16–18; 11/33; 12/1–25; 13/1, 3–4; 14/6, 9, 12; 15/21) şi numai patru au deschiderea nerestricționată (subcategoria E_2 – Fig. 6/15, 17; 9/15; 13/2). În trei cazuri am putut observa prezența în zona marginii a unor proeminențe cu profil oval dispuse vertical (tip III – fig. 6/21; 8/5; 12/7) şi într-un singur caz, sub diametrul maxim al unui castron, a unei proeminențe cu profil rectangular aplicată orizontal (tip II – fig. 8/1).

În 67 de cazuri am putut calcula diametrul maxim; din fig. 17 se poate constata că cele mai multe exemplare au o deschidere cuprinsă între 30–40 cm, dar cu un maxim cuprins între 30–35 cm, situație oarecum asemănătoare celei observate în alte situri ale culturii Babadag[53].

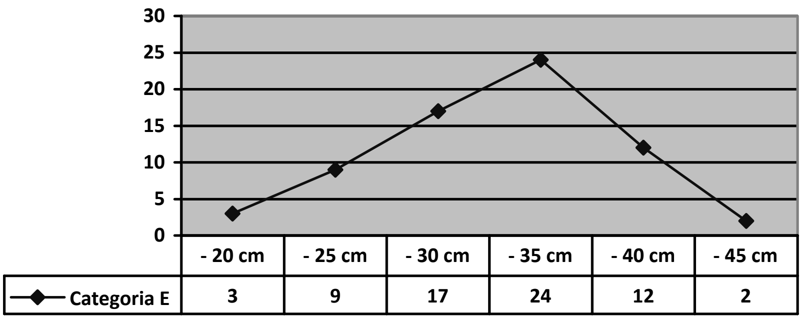

Fig. 17. Aşezarea de la Vânători.
Frecvența diametrului maxim la recipientele din categoria E.

Multe dintre aceste vase au marginea decorată cu caneluri oblice (decor II.A.1–1 – fig. 3/11, 21–23; 6/9–10, 12–13, 20; 8/13; 9/11, 13–14, 16; 11/33; 12/4–6, 11, 13, 16–17, 19–22; 13/3–4; 15/21), trei străchini aveau aceeaşi zonă decorată cu linii incizate oblice (decor II.A.1–2 – fig. 6/4; 8/5; 12/1) şi pe un alt fragment am putut identifica un decor de tip II.A.2, realizat prin imprimare (fig. 3/17).

Categoria F – vasele de bucătărie sunt reprezentate de 46 de exemplare, toate în stare fragmentară. Dintre acestea, cele mai multe (25) au o formă dependentă şi o deschidere restricționată (subcategoria F_1 – fig. 5/10, 13; 6/23; 8/2–3, 6, 9, 16–17, 19; 9/20–21, 23; 13/5–6, 8–11, 14–17; 14/7, 13), alte 15 vase aveau

[53] Ailincăi 2011, p. 160; Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013, p. 405; Ailincăi 2013b.

deschiderea restricționată şi formă independentă (subcategoria F2 – fig. 3/28, 30; 6/22, 24; 8/10; 9/19, 22, 24; 13/7, 12–13, 18–21; 14/5, 8); doar un fragment sugerează existența recipientelor cu deschidere nerestricționată (subcategoria F3 – fig. 8/4), în vreme ce alte patru fragmente nu au putut fi încadrate tipologic (fig. 3/31–32; 4/12).

În doar 41 de cazuri am putut calcula diametrul gurii (fig. 18), observându-se că cele mai multe exemplare au o deschidere cuprinsă între 15–20 cm, 25–30 cm şi mai ales între 35–40 cm, valorile fiind uşor mai mari decât pe ansamblul culturii Babadag[54].

O mare parte dintre vasele de bucătărie desenate (23 exemplare) au aplicate, cu deosebire în zona superioară a corpului, brâuri cu alveole dispuse orizontal (fig. 3/28, 30; 4/12; 5/10; 6/23–24, 27; 8/6, 9–10; 9/21; 13/7, 9, 13–17, 19; 14/7, 13), combinate uneori cu alte benzi montate oblic sau vertical pe corp (fig. 5/13; 8/19; 9/24); iar alte opt recipiente prezintă apucători cu profil oval dispuse orizontal (Tip II – fig. 5/13; 8/6, 18–19; 9/23; 13/16; 14/8).

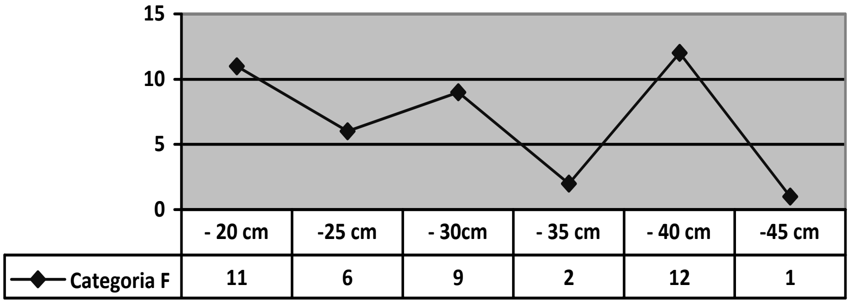

Fig. 18. Aşezarea de la Vânători.
Frecvența diametrului gurii la recipientele din categoria F.

Doar în câteva cazuri am putut observa urme de decor aplicate mai ales pe buză prin elemente executate prin incizie (decor tip II.A.1 – fig. 3/31–32; 9/20) sau alveole (decor tip II.A.2 – fig. 14/8).

Categoria I – lămpi. În această categorie putem include doar un singur vas, de mici dimensiuni, confecționat din pastă grosieră, finisat neglijent, cu urme de ardere în interior (fig. 8/11)[55].

III.2.b. Frecvența categoriilor ceramice

Din cauza diferitelor metode de selectare a materialului arheologic, dar şi a intervalului mare de timp dintre momentul descoperirii şi cel al publicării, este posibil ca o parte a acestuia să se fi pierdut. Având în vedere aceste considerente, în

[54] Ailincăi 2011, p. 161; Ailincăi 2013b, p. 73; Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013, p. 406.
[55] Ailincăi 2011, p. 41.

ciuda dorinţei noastre de a include în acest studiu tot ce s-a putut reda grafic, nu ştim în ce măsură o analiză a frecvenţei categoriilor ceramice ar avea o valoare reală.

Din figura 19 se poate observa frecvenţa ridicată a *categoriei A* (vase bitronconice) care deţine 44,93% din totalul lotului. Categoriile E (străchinile) şi C (ceştile) deţin o pondere de 24,32%, respectiv 14,87%, în vreme ce categoria F (vasele de bucătărie) este destul de redusă numeric în comparaţie cu situaţiile întâlnite în alte situri ale culturii Babadag[56]. Cu această observaţie, categoriile ceramice identificate în situl de la Vânători sunt prezente într-o pondere asemănătoare cu aceea din situl de la Revărsarea – *Dealul Tichileşti*[57].

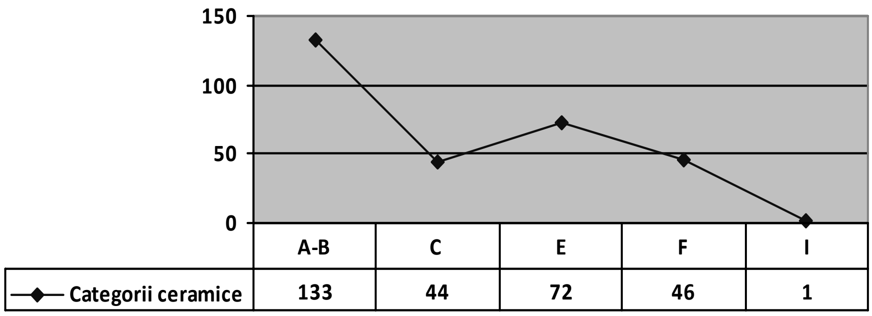

Fig. 19. Aşezarea de la Vânători. Frecvenţa categoriilor ceramice.

III.2.c. Stilul decorativ

Dintre cele 296 de recipiente strânse de noi în acest studiu, 107 prezintă urme de decorare (36,15%), realizate prin incizii, puncte, imprimeuri sau caneluri. Cele mai multe dintre acestea sunt benzi de decor simple, cu mişcare de translaţie, de tip II.A.1 sau II.A.2, majoritatea executate prin canelură pe ceşti şi, mai ales, pe marginea străchinilor. Bine reprezentate sunt şi decorurile care urmează o mişcare bilaterală după o axă verticală (II. B.1 şi II.B.2), dar şi benzile de decor mai complexe (tip VI).

Pe ansamblu, se poate observa frecvenţa ridicată a decorurilor executate exclusiv prin elemente incizate (tip I, II.A.1, II.B.1, II.B.2, VI) aplicate mai cu seamă pe ceşti sau vasele bitronconice, dar şi pe străchini şi vase de bucătărie. Motivele efectuate prin imprimare (tip II.A.1, II.A.4, II.B.3, IV, V, VI) apar în multe cazuri asociate cu cele incizate, îndeosebi pe fragmentele atribuite categoriei A–B, dar şi pe ceşti[58] şi într-un singur caz pe o strachină (tabel 1; fig. 20).

---

[56] Ailincăi 2011, p. 159–161.

[57] Ailincăi 2013a, p. 74.

[58] Am inclus în categoria motivelor realizate prin imprimare şi fragmentele pe care apar cercuri considerate în literatura de specialitate ca fiind „incizate” (fig. 4/5; 22–23; 5/14; 18). Trebuie totuşi să precizăm cu această ocazie că, de cele mai multe ori, acestea erau realizate prin impresiunea unui instrument realizat probabil din lemn sau stuf, gol în interior, diferit de cel al pintaderelor clasice descoperite în mediul Babadag (Ailincăi *et alii* 2004–2005).

Tabel 1

(Pagina separata)

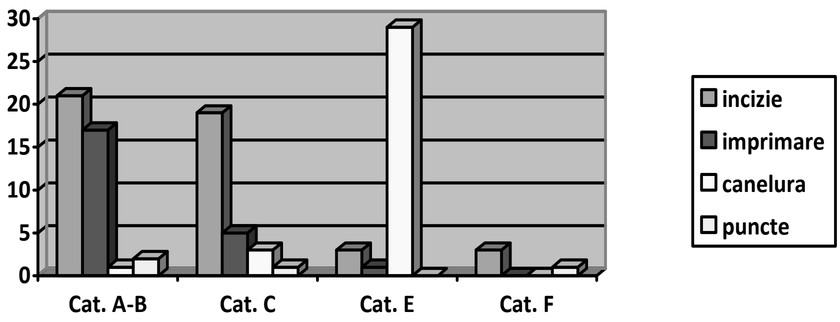

Fig. 20. Aşezarea de la Vânători.
Frecvenţa tehnicilor de realizate a decorului în funcţie de categoriile ceramice.

III.3. Unelte şi arme din piatră şi materii dure animale

Din aşezarea de la Vânători provine şi un lot de 22 de piese, confecţionate din piatră şi materii dure animale[59], dintre care cel mai bine reprezentate sunt cele realizate prin şlefuirea pietrei (20 exemplare).

Inventarul tipologic, stabilit pe baza formei părţii active, este compus din trei grupuri pe care le vom prezenta pe scurt în rândurile următoare. Un prim grup este cel al pieselor cu partea activă liniară, în cadrul căruia am inclus o teslă (fig. 21/1–3) şi un topor (fig. 21/4–5, 7). Cel de-al doilea grup este cel al uneltelor cu partea activă convexă, în componenţa sa intrând un topor (fig. 21/6, 9) şi un ciocan (fig. 21/11–14). Ultimul grup este cel al pieselor pentru care partea activă este reprezentată de suprafaţa corpului (parţial sau în totalitate). Trei tipuri fac parte din acest grup: frecătoare (fig. 21/8, 16–18), un percutor (fig. 21/19) şi o râşniţă (fig. 21/15). O singură piesă nu este un produs finit, ci se afla în curs de prelucrare (fig. 21/10).

În cadrul tipurilor de materie primă predomină şisturile, calcarul şi gresia. Principala sursă pentru rocile prelucrate se găsea nu foarte departe de poziţia sitului de la Vânători, în zona de nord a Dobrogei[60].

Din punctul de vedere al alegerii suporturilor, s-a optat în mică măsură pentru exemplare în forma naturală, de cele mai multe ori realizându-se transformarea unui bloc de materie primă în obiect finit. Pentru început, forma generală a viitoarei piese era conturată prin cioplire, probabil cu un percutor de piatră. Etapa finală, ce consta în şlefuirea mai mult sau mai puţin intensă a suprafeţei, se realiza prin abraziune. Aceasta avea un caracter mai pronunţat şi organizat pentru amenajarea părţii active.

Urmele de utilizare sunt prezente sub forma tocirii tăişului şi desprinderilor de aşchii. Gradul de tocire şi dimensiunile desprinderilor variază în funcţie de tipul de activitate la care a participat şi duritatea materiei asupra căreia s-a acţionat. În cazul

[59] Mihail, Adamescu 2013.
[60] Haită 2011, p. 86.

pieselor folosite în acțiuni de fricțiune (frecător, râşniță), urmele de uzură se manifestă preponderent prin tocire. Exemplarele ce au participat în acțiuni ce implicau percuția (tesle, topoare, ciocane), executată cel mai adesea într-o manieră violentă, prezintă numeroase desprinderi de aşchii, o bună parte de dimensiuni apreciabile. De cele mai multe ori, acestea s-au produs nu doar la nivelul tăişului, ci şi la cel al talonului, dovadă a unor şocuri puternice ce s-au propagat pe toată lungimea piesei.

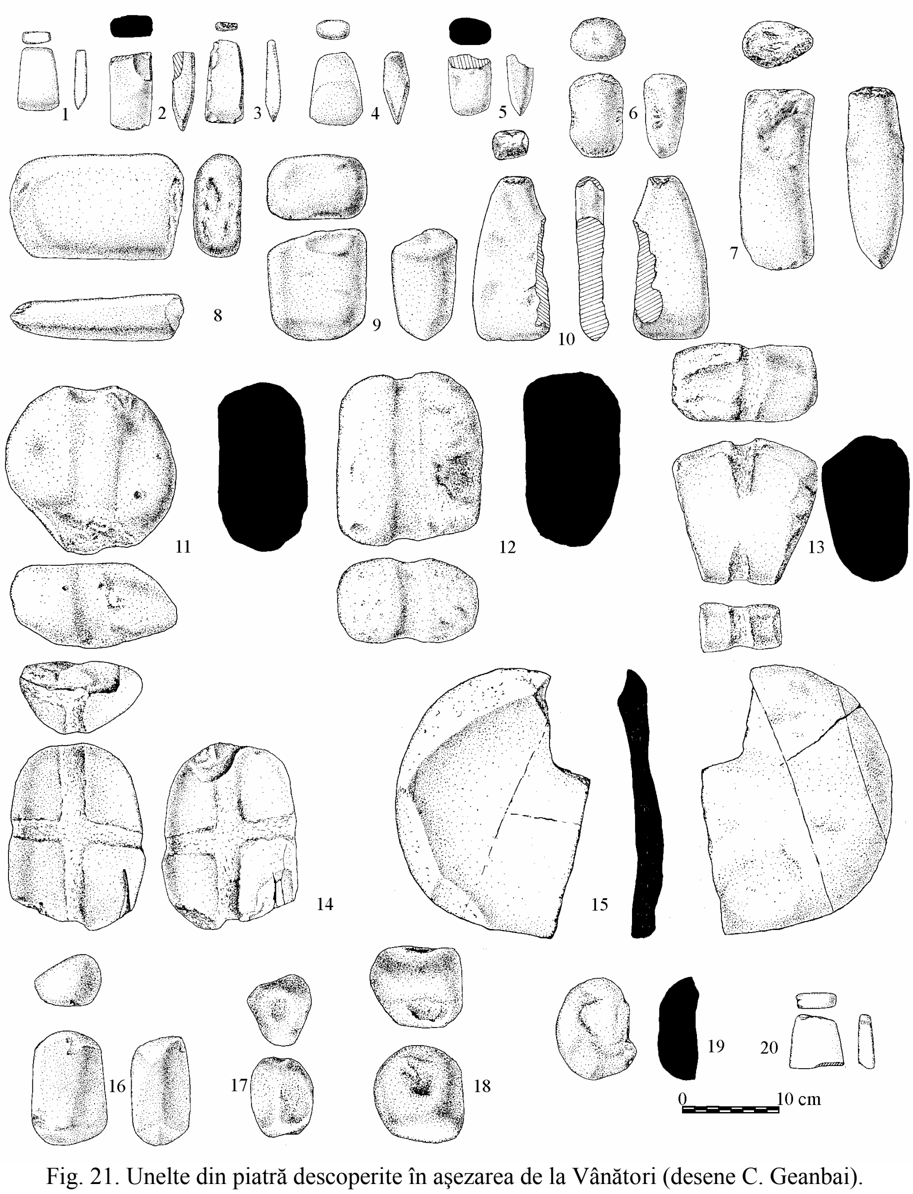

Fig. 21. Unelte din piatră descoperite în aşezarea de la Vânători (desene C. Geanbai).

Materiile dure animale sunt prezente prin intermediul unei raze de corn de cerb detaşată prin fracturare. Nu au fost observate urme de prelucrare pe suprafaţa sa. A fost descoperită şi o lamă de silex, confecţionată pe suport debitat. Pe latura stângă, în apropierea extremităţii proximale, au fost executate, pe o porţiune, o serie de retuşe scurte ce ocupă o poziţie directă, au o dispunere convexă, înclinare semiabruptă şi morfologie decorticată. Pe latura dreaptă au fost observate retuşe de utilizare.

III.4. Unelte din lut

Singurele unelte confecţionate din lut sunt cele trei greutăţi/fusaiole descoperite în cursul cercetărilor de suprafaţă întreprinse în anii 2007–2009. Două dintre acestea aveau o formă bitronconică (fig. 15/23–24), în vreme ce a treia avea forma unui disc cu perforaţie în zona centrală (fig. 15/25).

IV. ORIZONTUL HALLSTATTIAN TIMPURIU CU CERAMICĂ INCIZATĂ LA DUNĂREA DE JOS. O ANALIZĂ CRITICĂ

Aşa cum se poate observa din cele de mai sus, materialul arheologic de la Vânători poate fi considerat specific culturii Babadag, iar prezenţa ceramicii decorate prin imprimare pune la îndoială atribuirea acestui sit orizontului hallstattian timpuriu cu ceramică incizată. Ideea existenţei acestui orizont a apărut odată cu cronologia relativă propusă de S. Morintz pentru situl de la Babadag şi cultura eponimă[61], însă aşa cum am arătat recent[62], există multe semne de întrebare asupra împărţirii în trei faze a culturii Babadag şi mai ales asupra existenţei fazelor I şi III, caracterizate prin ceramică decorată exclusiv cu motive incizate, respectiv canelate.

Existenţa unei *faze caracterizate prin ceramică decorată exclusiv cu motive incizate* ar trebui demonstrată prin cercetarea unor aşezări sau a unui nivel de locuire în care să se regăsească exclusiv această tehnică de decorare. După cum am menţionat anterior, având ca model criteriile fixate de S. Morintz, în literatura de specialitate au fost menţionate şi alte descoperiri atribuite fazei I a culturii Babadag şi/sau grupului Tămăoani, precum cele de la: Babadag[63], Bălteni[64], Beidaud[65], Brăila – *Brăiliţa*[66], Făgăraşu Nou[67], Garvăn – *Mlăjitul Florilor*[68], Ghindăreşti –

[61] Morintz 1964; Morintz 1987.

[62] Ailincăi 2013a.

[63] Morintz 1964; Morintz 1987; Morintz, Jugănaru 1995; Morintz, Jugănaru, Munteanu 1995; Jugănaru 2005.

[64] Dragomir 1984, p. 338–341.

[65] Simion 2003a, p. 9–98.

[66] Harţuche, Anastasiu 1968, p. 26–28, 59–60; Harţuche 1980, p. 312–313; Harţuche 2002, p. 142–157, fig. 100–110.

[67] Jugănaru 2005, p. 84.

[68] Jugănaru 1997, p. 9–102; Jugănaru 2005.

locul de încărcare a şlepurilor[69], Ghindăreşti – *Valea Cichirgeaua*[70], Niculiţel – *Cornet*[71], Rasova – *Malul Roşu*[72], Revărsarea – *Dealul Tichileşti*[73], Satu Nou – *Valea lui Voicu*[74], Siliştea – *Conac*[75], Siliştea – *Popină*[76], Teliţa – Amza[77], Topalu – *Stânca*[78], Vânători – *La Jolică*[79], Folteşti (necropolă), Suceveni, Cândeşti, Tămăoani, Brădiceşti[80], Ijdileni[81], Rogojeni[82], Galaţi – *Precista*[83] sau Tecuci[84].

În cele mai multe cazuri, este vorba de descoperiri reduse cantitativ, obţinute în urma unor cercetări de suprafaţă sau întâmplător[85] (Făgăraşu Nou, Ghindăreşti, Hârşova, Topalu, Tecuci, Rogojeni, Galaţi – *Precista*) sau de cercetări pe suprafeţe reduse (Bălteni, Ijdileni[86], Siliştea – *Conac*[87]), unde, împreună cu ceramica decorată prin incizii, au fost uneori descoperite şi fragmente ceramice imprimate.

---

69 Morintz, Şerbănescu 1974, p. 58, 59–60, fig. 11/1–4, 12/1–3.

70 Morintz, Şerbănescu 1974, p. 63–64, fig. 9/5–7, 14/1–8.

71 Topoleanu, Jugănaru 1995, p. 203–229; Jugănaru, Topoleanu 1994, p. 71–81; Ailincăi, Topoleanu 2003, p. 45–50; Simion 2001, p. 163–164.

72 Irimia 1974.

73 Simion 2003b, p. 99–114.

74 Irimia, Conovici 1993, p. 51–114.

75 Sîrbu, Pandrea 1994, p. 27–32.

76 Harţuche, Silvestru 1992, p. 7–24, 343–361; Sîrbu, Pandrea 1994, p. 27–32.

77 Baumann 1995, p. 19–20.

78 Morintz, Şerbănescu 1974, p. 64–65, fig. 14/10–14; 15.

79 Brudiu 1970, p. 13, fig. 3, 4/6–11; Brudiu 1980, p. 89–406; Brudiu 1981, p. 531–533, fig. 3–4; Brudiu 1992, p. 6, fig. 1/1

80 László 1986; László 1997.

81 Brudiu 1991, p. 223.

82 Dragomir 1996, p. 287–297, fig. 5; Brudiu 1991; László 1997, p. 78. Este vorba de o ceaşcă decorată prin incizii în zona diametrului maxim, pe care autorul descoperirii o atribuie culturii Monteoru.

83 Brudiu 1991.

84 Iconomu, Nicu 1999, p. 215–217.

85 Multe dintre recipientele descoperite sunt ceşti sau fragmente de la ceşti, vase care erau preponderent ornamentate prin motive incizate (vezi Ailincăi 2011, p. 161 şi urm.).

86 O relatare interesantă a unei stratigrafii inventate ne este dată de acelaşi M. Brudiu, care în urma sondajului efectuat la Ijdileni punctul *Via lui Ion Ciurea*, prezenta următoarea situaţie ideală: nivel Basarabi, urmat de două niveluri atribuite culturii Babadag (faza a II-a şi a III-a) şi grupului Tămăoani; această stratigrafie este de altfel şi ilustrată. În text, însă, separaţia stratigrafică dintre straturile mai timpurii se bazează pe dispunerea faţă de un nivel de cenuşă, contrazicând desenul deja citat în care nivelul Tămăoani apare pe toată suprafaţa secţionată şi nu doar *în caseta de est… în zona de la baza lentilei de cenuşă… unde au apărut fragmente ceramice hallstattiene, provenind de la ceşti şi torţi…* (Brudiu 1991, p. 223), pe care ulterior le va atribui grupului Tămăoani. După părerea noastră, situaţia stratigrafică de la Ijdileni este una artificială datorită lipsei unui strat propriu-zis sau complex cu ceramică exclusiv de tip Tămăoani, descoperirile atribuite acestui grup provin de pe o suprafaţă destul de mică, separaţia stratigrafică faţă de materialul considerat „de tip Babadag" fiind artificială. De altfel, se poate sesiza că autorul cercetărilor atribuie ceştile (decorate cu motive incizate) grupului Tămăoani, vasele bitronconice (decorate prin imprimare) fazei a II-a a culturii Babadag, iar străchinile cu marginea canelată celei de a treia faze (!).

87 Aşezarea se află la 15 km NV de Brăila, fiind situată pe un bot de terasă, pe malul Siretului. În cele trei secţiuni trasate, ce însumează o suprafaţă de 142 m^2, s-au observat două niveluri de locuire, unul neolitic şi al doilea hallstattian. Nivelului mai recent îi aparţin trei complexe: un mormânt şi două gropi în care, după relatările autorilor, a fost descoperit puţin material ceramic ornamentat exclusiv prin incizii

În cele mai multe dintre siturile în care a fost semnalată existenţa fazei I a culturii Babadag, materialul ceramic decorat prin incizie a fost scos din context şi publicat numai din punct de vedere tipologic. Un asfel de caz este aşezarea de la Revărsarea – *Dealul Tichileşti*, unde autorul cercetării, G. Simion, presupunea existenţa unei evoluţii culturale de la sfârşitul epocii bronzului şi pe tot parcursul culturii Babadag (cu cele trei faze definite de S. Morintz)[88]. Publicarea recentă a materialului arheologic în funcţie de contextul descoperirii a demonstrat destul de clar că cele trei tehnici de execuţie a decorului, specifice culturii Babadag, apar asociate în complexe şi nu reprezintă un indiciu cronologic[89]. Aceeaşi situaţie o întâlnim şi în cazul aşezării eponime[90], dar şi în alte situri, precum Beidaud[91], Niculiţel – *Cornet*, Garvăn – *Mlăjitul Florilor*[92], Teliţa – *Amza*[93], Brăiliţa, Rasova – *Malul Roşu*, Satu Nou – *Valea lui Voicu*, Siliştea – *Popină*, unde, departe de a exista un nivel cu ceramică incizată, ornamentele executate prin această tehnică par a fi asociate cu anumite tipuri de vase, mai ales cu ceştile[94].

Pentru a exemplifica această manieră de publicare, care a determinat o imagine deformată asupra începuturilor epocii fierului la Dunărea de Jos, ne putem opri şi asupra descoperirilor de la **Brăiliţa**. Aşezarea din prima epocă a fierului era situată între limitele malurilor de SE ale cărămidăriei nr. 2 şi suprafaţa de teren arabil care se întindea spre S până la marginea terasei, însumând o suprafaţă de

(Sîrbu, Pandrea 1994). Din ilustraţie am putut identifica patru ceşti de tip C_1 sau C_2, dintre care una întreagă, restul fiind păstrate fragmentar. Pe una dintre ceşti se poate observa un decor realizat prin incizii de tip II.B.1, iar pe alte două doar benzi de încadrare de tip I, ambele frecvent întâlnite pe astfel de recipiente în majoritatea aşezărilor Babadag. Alături de acestea sunt expuse două fragmente care par a face parte din aceeaşi toartă, dar şi trei fragmente de vase bitronconice ornamentate cu decor de tip II.B.2

[88] Simion 2003b, p. 99–114.

[89] Ailincăi 2013b.

[90] În acest sens, vezi reconstituirea inventarului gropilor 70, 120 şi 128 (Suprafaţa A), considerate de S. Morintz drept etalon al fazei I a culturii Babadag (Ailincăi 2013a, fig. 46–49).

[91] În cazul aşezării de la Beidaud, analizând o parte din materialul descoperit, autorul cercetării, G. Simion, identifica aici o evoluţie cronologică de la sfârşitul epocii bronzului (cultura Coslogeni) şi pe tot parcursul existenţei culturii Babadag. Analiza domniei-sale este însă exclusiv tipologică şi nu ţine cont de contextul arheologic. Astfel, sunt considerate specifice culturii Coslogeni *fragmentele ce provin de la vase mari cu pereţii groşi. Pasta este poroasă, conţinând multe pietricele şi cioburi pisate mărunt, iar la exterior are o culoare cărămizie sau cărămiziu-gălbuie. Vasele au fost decorate cu bandă aplicată, netedă şi triunghiulară în secţiune. Sunt fragmente de la vase mari, tip borcan, decorate cu una sau cu mai multe benzi aplicate şi alveolate prin presiune digitală sau cu un corp tare. Tot în aceeaşi categorie se înscriu şi fragmentele decorate prin incizii*, în comparaţie cu cele de tip Babadag, care *au pastă de calitate bună, bine arse, de culoare gălbui-cărămizie..., provin de la vase mari cu pereţii nu prea groşi sau de la străchini cu buza uşor arcuită spre interior. Ca decor prezintă mici proeminenţe conice, şiruri de găuri pe umăr sau un ornament format din striuri circulare...* Concluzia pare destul de clară... ceramica grosieră este atribuită culturii Coslogeni, iar cea lustruită culturii Babadag, deşi se pare că au fost găsite în acelaşi complex; mai mult decât atât, ceramica de tip Babadag aparţine celor trei faze de existenţă a culturii, cu toate că nu a fost dovedită o stratigrafie în acest sens (Simion 2003a, 81–82).

[92] Materialele arheologice de la Babadag, Niculiţel şi Garvăn au fost în cea mai mare parte prelucrate şi sunt în curs de publicare.

[93] Ailincăi 2010b.

[94] Ailincăi 2011; Ailincăi 2013a.

aproximativ 4 ha. Primele informaţii au fost obţinute în urma unor cercetări de suprafaţă[95]. Analogiile pentru ceramica descoperită aici au fost găsite în aşezarea de la Babadag corespunzătoare fazei a doua de evoluţie. Ulterior, N. Harţuche revine sumar asupra descoperirilor de la Brăiliţa, afirmând că *aşezarea aparţine culturii Babadag, faza a II-a. Unele ceşti însă se leagă de prima fază (Babadag I)*[96](!). În monografia dedicată descoperirilor de la Brăiliţa, acelaşi cercetător se opreşte şi asupra vestigiilor de tip Babadag, unde revine asupra mărimii aşezării, care acum ocupa o suprafaţă de 1,50 ha. Tot aici menţionează faptul că, între anii 1956–1974, a efectuat mai multe sondaje şi săpături de salvare, singurul complex descoperit fiind o groapă ce conţinea un schelet uman depus în decubit dorsal, însoţit de o cană. Stratul depunerilor din prima epocă a fierului varia între 0,25–0,30 m şi *conţinea fragmente de vase, oase de animale şi pământ ars provenit de la vetre*[97]. Referindu-se la cronologia sitului, autorul face o trecere în revistă a criteriilor fixate de S. Morintz pentru aşezarea de la Babadag şi le aplică în cazul aşezării de la Brăiliţa: *o parte din ceramică este caracteristică fazei Babadag I, alta fazei III, dominantă fiind cea a fazei II…*[98] (!).

Tot N. Harţuche a întreprins, între 1981–1984, primele cercetări în aşezarea de la **Siliştea –** ***Popină***, perioadă în care a săpat 25 de secţiuni, însumând o suprafaţă de 700 m^2, acestea fiind reluate în 1991 de V. Sîrbu şi S. Pandrea, care au deschis două secţiuni cu o suprafaţă de 48 m^2. Încă de la începutul primului raport, semnalăm o situaţie ciudată în ceea ce priveşte prezenţa celor două vase de tip Coslogeni, care, în lipsa unor alte urme de locuire din acea vreme, erau considerate ca *introduse din afară*[99]. Stratigrafic, autorii săpăturii constatau existenţa unui singur nivel de locuire *care aparţine culturii Babadag, cu o grosime ce variază între 30–60 cm*[100], în care au fost identificate trei bordeie, două locuinţe de suprafaţă, un număr neprecizat de gropi, majoritatea tronconice în profil, resturi de cuptoare[101] etc. şi un bogat material arheologic. Ceramica, aşa cum a fost descrisă de autori, era decorată prin incizii şi imprimare, singurul nivel de locuire de aici fiind atribuit iniţial fazei a doua a culturii Babadag; *cu toate acestea, pe o parte din ceramică constatăm ornamente specifice fazei vechi (I)…* iar *alte vase sunt ornamentate cu pliseuri şi mici grupuri de proeminenţe conice pe umăr… specifice fazei Babadag III*[102]. Situaţia din acest sit este similară celor de până acum, în sensul unei precare valorificări a inventarului ceramic, prin ruperea lui de contextul arheologic. Regăsirea celor trei tehnici de ornamentare a ceramicii de tip Babadag într-o aşezare cu un singur nivel de locuire, de dimensiuni relativ reduse, este încă o dată o dovadă a contemporaneităţii lor.

95 Harţuche, Anastasiu 1968, p. 26–28.
96 Harţuche 1980, p. 12–313.
97 Harţuche 2002, p. 143.
98 Harţuche 2002, p. 149.
99 Harţuche, Silvestru 1992, p. 17.
100 Harţuche, Silvestru 1992, p. 17.
101 Harţuche, Silvestru 1992, p. 7–18.
102 Harţuche, Silvestru 1992, p. 2–23.

În urma prezentării situațiilor din cele două situri de la Siliştea (*Conac* şi *Popină*), V. Sîrbu şi S. Pandrea erau de părere că materialul descoperit apropie cronologic cele două aşezări, deosebirea constând în faptul *că materialele Tămăoani* (?) *apar doar în punctul Conac, în timp ce cele Babadag I se regăsesc în ambele situri, dar mai mult pe Popină*[103] şi propuneau următoarea schemă cronologică: aşezarea de la Conac este mai veche (Tămăoani), în Babadag I apare aşezarea de la Popină, iar în Babadag II va fi locuită doar aceasta din urmă. Deşi spectaculoasă, această succesiune nu-şi regăseşte în totalitate dovezile în teren. În primul rând, existența unei locuiri separabile cronologic între vestigiile atribuite grupului Tămăoani şi cele ale primei faze de la Babadag nu s-a putut observa în cele trei complexe descoperite în aşezarea de la *Conac*, cele câteva fragmente ceramice de aici putând fi atribuite foarte bine şi culturii Babadag. În al doilea rând, existența ceramicii incizate în aşezarea de la *Popină*, neseparată stratigrafic de cea imprimată, nu reprezintă o dovadă convingătoare pentru existența aici a primei faze a culturii Babadag.

Un alt asemenea caz este aşezarea de la **Rasova – *Malul Roşu*.** Aceasta era situată pe un platou de mici dimensiuni în imediata vecinătate a Dunării. Autorul cercetărilor, M. Irimia, a surprins, din punct de vedere stratigrafic, un singur nivel de locuire hallstattian, gros de 0,25–0,35 m (chiar 0,40 m), sub care au apărut *şi puține fragmente ceramice din epoca bronzului*[104]. Acestui nivel îi sunt atribuite cel puțin trei locuințe şi peste 30 de gropi tronconice în profil[105]. Ceramica este prezentată tipologic, totuşi, după părerea lui M. Irimia, totalitatea inventarului ceramic din bordeiul 2 poate fi datată în perioada fazei I a culturii Babadag, *acesta constituind... cel mai vechi şi singurul complex din această perioadă descoperit în zona cercetată*[106]. Fragmentele ceramice decorate cu linii şi cerculețe imprimate, considerate specifice celei de a doua faze a culturii Babadag, sunt puține şi nu au apărut în complexe (cu excepția gropii 37), ci numai sporadic. Majoritatea materialului de la Rasova a fost însă atribuit celei de-a treia faze a culturii Babadag şi culturii Basarabi, *ele întâlnindu-se împreună în bordeie, gropi şi nivelul arheologic corespunzător...*[107]. Observațiile făcute în privința acestei aşezări fac însă greu credibilă existența aici a unei locuiri din prima fază a culturii Babadag (după S. Morintz), aceasta fiind reprezentată doar de un bordei, din care sunt ilustrate doar două fragmente de ceşti decorate cu motive incizate.

O situație mai complicată este cea a aşezării de la **Satu Nou – *Valea lui Voicu***. Aceasta ocupa un promontoriu puternic erodat, de forma unui triunghi ascuțit,

[103] Sîrbu, Pandrea 1994, p. 34.

[104] Irimia 1974, p. 7.

[105] Irimia 1974, p. 87–88.

[106] Irimia 1974, p. 95.

[107] Irimia 1974, p. 100. Un semn de întrebare apare în privința locuirii hallstattiene de la Rasova – *Malul Roşu*, atribuită fazei a III-a a culturii Babadag, mai ales pe baza decorării prin canelură a ceramicii. În opinia noastră, aceste recipiente, departe de a fi reprezentative pentru faza a III-a a culturii Babadag, pot fi considerate mai degrabă asemănătoare cu cele de la Vlădeni – *Popina Lată* sau Dridu – *Metereze* (Rența 2008), dar şi cu cele din nivelurile pre-Basarabi de la Popeşti. Prezența aici şi a fragmentelor ceramice decorate prin incizie şi imprimare pare a sugera o situație asemănătoare cu cea de la Bucu – *Pochină* (Rența 2008).

cu vârful spre N, cu lungimea de cca 300 m şi lăţimea maximă de cca 100 m. Vestigiile hallstattiene au fost descoperite în anii 1991–1992, 2001, 2002 şi sunt dispuse pe două niveluri, situate într-un sector („viroagă”) dispus aproximativ longitudinal pe direcţia N–S a aşezării, cu lăţimea cuprinsă între 2–4 m, fiind mai consistente pe o lungime de 30–32 m[108]. Nivelului superior i-au fost atribuite şase gropi, dintre care patru conţineau oseminte umane, iar celui inferior o locuinţă de tip bordei (!), o vatră şi o groapă. La finalul unei atente analize a materialului arheologic, M. Irimia propunea următoarea succesiune: 1. nivelul hallstattian inferior (II) corespunde evoluţiei timpurii a aşezării, din faza Babadag I, în care se semnalează şi unele prezenţe materiale mai numeroase de tip Coslogeni; acest nivel evoluează parţial şi în faza a doua a culturii Babadag (!); 2. nivelul hallstattian superior corespunde unei perioade care începe în faza Babadag II şi continuă în mare măsură în Babadag III, unul dintre argumentele acestei datări fiind şi descoperirea unui fragment de cană de tip Basarabi[109]. Deşi această situaţie stratigrafică pare bine argumentată, trebuie să atragem atenţia şi asupra caracteristicilor sitului, pe care le putem considera deosebite de cele ale aşezărilor. În primul rând, zona în care au fost făcute descoperirile este restrânsă, fiind denumită de autori *viroagă*; în al doilea rând, natura descoperirilor, ce constau într-o cantitate mare de oase animale şi umane, care, depuse aici, făceau practic imposibilă locuirea. Un alt argument ar fi lipsa locuinţelor, bordeiul din nivelul II este şi el pus sub semnul întrebării chiar de către autori, iar dimensiunile de 3×1,10 m nu sunt chiar proprii unei locuinţe. Aceste descoperiri reflectă, după părerea noastră, o zonă de depozitare a reziduurilor sau de depunere intenţionată pentru descompunerea cadavrelor umane şi animale, fapt dovedit şi de prezenţa multor schelete în conexiune anatomică. Deşi rezultată în urma unei comparaţii amănunţite cu alte situri ale culturii Babadag, cronologia propusă este destul de problematică, având în vedere lipsa unei succesiuni stratigrafice adecvate unei perioade de timp de câteva sute de ani.

Analizând lotul ceramic publicat, putem observa procentajul scăzut al fragmentelor ceramice decorate cu combinaţii de linii incizate şi imprimeuri[110]. Diferite motive decorative compuse din combinaţii de linii incizate au fost realizate aproape exclusiv pe ceştile descoperite atât în nivelurile superioare mai târzii, sub valul getic, precum şi în nivelul hallstattian superior. Mult mai puţin numeroase sunt însă cazurile în care apar binecunoscutele cercuri concentrice unite cu tangente, realizate prin imprimare, considerate ca specifice fazei a doua a culturii Babadag. Acestea sunt semnalate pe un fragment descoperit în nivelurile getice, dar şi pe un altul ce provine din nivelul inferior.

Având în vedere aceste observaţii, putem considera că decorarea cu motive incizate a ceştilor de la Satu Nou nu reprezintă un element hotărâtor în documentarea aici a unei locuiri din faza I a culturii Babadag. În acelaşi timp,

[108] Irimia, Conovici 1993, p. 53.
[109] Irimia, Conovici 1993, p. 7–88.
[110] Din consultarea catalogului descoperirilor, putem presupune că acestea au fost redate în totalitate în ilustraţie, spre deosebire de fragmentele fără decor.

ceaşca de tip Basarabi[111], folosită ca argument principal în atestarea aici a fazei a III-a a culturii Babadag, prezintă un decor care se regăseşte şi pe ceramica acestei din urmă culturi (de tip III.B.1), o reprezentare similară fiind descoperită chiar în situl de la Satu Nou – *Valea lui Voicu*.

În concluzie, putem considera că vestigiile hallstattiene de la Satu Nou, deşi nu foarte numeroase şi reprezentative, pot fi încadrate cronologic la nivelul fazei a II-a a culturii Babadag (după Morintz), o diferenţă cronologică majoră între cele două niveluri fiind greu de demonstrat în condiţiile cantităţii reduse de material arheologic.

***

Revenind la descoperirile din sudul Moldovei, aşa cum am arătat în cele de mai sus, în situl de la Vânători a fost descoperită şi ceramică decorată prin imprimare. Din păcate, din cauza modului precar de păstrare a informaţiei, ne este foarte greu să refacem conţinutul complexelor. Aceeaşi situaţie este documentată şi în cazul altor situri atribuite grupului Tămăoani, cum ar fi aşezările de la Suceveni – *Stoborăni*[112] sau Brădiceşti[113].

O altă situaţie des invocată, dar din păcate puţin cunoscută, este stratigrafia de la Cândeşti. Într-un raport dedicat acestor cercetări, Adrian şi Marilena Florescu menţionau descoperirea în sectorul *Coasta Banului* a unei succesiuni nemijlocite între aşezarea Noua II şi o locuire hallstattiană asemănătoare celor de la Trifeşti, Rateşul Cuzei, Zapodeni, Truşeşti (grupul Corlăteni)[114]. Într-un articol apărut în acelaşi an, aceiaşi cercetători făceau din nou referire la situl de la Cândeşti, menţionând aici existenţa a două perioade distincte de locuire hallstattiană, *cea mai veche având două niveluri de locuire, din care primul corespunde din punct de vedere cronologic unei etape intermediare, situată între Babadag I şi Babadag II – Stoicani – Cozia* (deci cu ceramică imprimată)*, iar cel de-al doilea este contemporan în mare măsură cu Stoicani (cimitir) şi Balta Verde – Gogoşu*, în vreme ce etapa a II-a o atribuiau perioadei Ferigile – Bârseşti[115]. Din păcate, această succesiune stratigrafică nu este susţinută şi de planuri sau prezentarea materialului arheologic, deşi publicarea unei monografii a aşezării de la Cândeşti era amintită încă din 1990, odată cu apariţia raportului dedicat descoperirilor culturii Noua[116].

Practic, singurele descoperiri care mai pot fi atribuite unui orizont cu ceramică incizată în sudul Moldovei rămân cele din aşezarea de la Tămăoani[117] şi necropola de la Folteşti[118], informaţii, credem noi, insuficiente pentru conturarea

[111] Irimia, Conovici 1993, fig. 10/7.
[112] Adamescu 2011.
[113] Iconomu 2002.
[114] Florescu M., Florescu A. 1983, p. 21, fig. 8.
[115] Florescu A., Florescu M. 1983, p. 74–75.
[116] Florescu M., Florescu A. 1990, p. 49.
[117] Petrescu-Dîmboviţa 1953a, p. 765–778; László 1986.
[118] László 1986; László 2006. În cazul necropolei de la Folteşti, am atrage atenţia asupra unor elemente care o fac totuşi destul de dificil de atribuit unei anumite manifestări culturale. O primă observaţie

unui grup cultural de sine stătător. În opinia noastră, cele două situri, amplasate în apropierea Prutului, ar putea fi legate de existenţa culturii Belozerka, ale cărei monumente se opresc extrem de ciudat la stânga acestui râu[119]. De altfel, prezenţa unui orizont hallstattian timpuriu, cu ceramică incizată, în spaţiul pruto-nistrean, poate fi legată tot de această cultură, încă insuficient cunoscută[120].

Existenţa acestor situri arheologie cu ceramică exclusiv incizată în sudul Moldovei, zonă în care sunt menţionate şi numeroase aşezări de tip Babadag sau Cozia, chiar şi în lipsa unor evidenţe stratigrafice clare, implică, aşa cum a afirmat şi A. László, un raport de anterioritate al primelor faţă de ultimele. Din datele de până acum, aceste monumente pot ocupa un interval cronologic cuprins între sfârşitul culturii Noua (suprapunere observată la Folteşti[121]), în condiţiile în care stratigrafia de la Cândeşti rămâne nesigură, şi apariţia în această zonă a culturilor cu ceramică imprimată şi incizată.

***

Tot aici este momentul să facem câteva precizări şi asupra altei „fantasme" arheologice ce a „bântuit" Dunărea de Jos la sfârşitul mileniul II a.Chr. – „**Aspectul Sihleanu sau Prebabadag**". Încercând să explice formarea culturii Babadag, S. Morintz era de părere că aceasta nu a evoluat din culturile bronzului final local şi

se referă la inventarul mormintelor, care nu poate fi datat cu precizie, cele câteva obiecte din metal şi ceramică având o datare destul de largă şi fiind destul de comune în perioada timpurie a epocii fierului. Singurele vase decorate prin incizie sunt ceştile, care, aşa cum am arătat, sunt frecvente şi în cadrul culturii Babadag (Ailincăi 2011; Ailincăi 2013a) şi, oricum, vorbind despre o descoperire funerară, criteriile de alegere a obiectelor depuse în morminte sunt greu de reconstituit. O altă caracteristică a necropolei este lipsa conexiunii anatomice la cele mai multe dintre schelete, ceea ce presupune existenţa unor practici de expunere – descompunere – manipulare a cadavrelor şi osemintelor umane, obicei larg răspândit la începutul epocii fierului în spaţiul nord-balcanic şi mai ales în cadrul culturii Babadag (Ailincăi 2008). Deşi în arealul acestei culturi încă nu au fost identificate cimitire, este posibil ca descoperirile de la Folteşti să reprezinte o etapă (probabil ultima) a unui lung ritual aplicat corpului uman după moarte; ritual care a lăsat şi numeroasele vestigii „macabre" din aşezări. Unul dintre argumentele importante ale atribuirii necropolei de la Folteşti grupului Tămăoani este şi asemănarea înmormântărilor de aici cu cea de la Hansca (Leviţki 1994), care, la rândul ei, a fost atribuită grupului Hansca – Holercani prin analogie cu descoperirile de la Folteşti (!).

[119] Vezi, de exemplu, cartarea monumetelor atribuite culturii Belozerka la Vančugov 1990, p. 18, Fig. 1. În acest fel s-ar putea explica şi vasele „de tip Belozerka" descoperite în aşezarea de la Tămăoani, dar şi în necropola culturii Corlăteni–Chişinău de la Vaslui – *Curtea Domnească* (Andronic, Neamţu, Banu 1962, fig. 4; László 1994, p. 108–110).

[120] Atrag atenţia asupra necesităţii reluării studiului descoperirilor atribuite culturii Belozerka (cu grupurile sale Balta şi Tudora – Vančugov 1983; Vančugov 1990), cât şi a grupului Hansca – Holercani (Leviţki 1994), prin publicarea exhaustivă a loturilor de materiale, ţinând cont şi de contextul descoperirii. O situaţie interesantă, publicată exemplar, poate fi observată şi în regiunea Nistrului Mijlociu, unde în aşezarea de la Saharna Mică a fost descoperită numai ceramică decorată cu motive incizate. Acest sit, atribuit destul de vag „monumentelor Tămăoani – Holercani" (Nicic 2008, p. 39), poate fi considerat anterior altor obiective arheologice din zonă, corespunzătoare unui orizont cu ceramică imprimată (Niculiţă, Zanoci, Arnăut 2008).

[121] László 1986, p. 2.

că originea sa trebuie căutată *în Europa Centrală, de unde a avut loc o masivă deplasare de populații către est*[122] (!); din aceste motive, considera că între începutul primei epoci a fierului (Ha A_1) şi începutul culturii Babadag a existat un decalaj.

Ideea unui aspect cultural *Prebabadag* a pornit de la descoperirea a două morminte de inhumație la Râmnicelu (jud. Brăila)[123]. Acestea conțineau indivizi depuşi în poziție chircită, ce erau însoțiți de un inventar compus din câte o ceaşcă cu corpul bombat şi cu o toartă supraînălțată. Vasele erau de culoare cenuşie şi respectiv gălbui-maronie, fiind decorate cu linii paralele orizontale combinate cu haşuri în zig-zag. La cca 500 metri distanță au fost recoltate fragmente ceramice aparținând unor ceşti şi vase bitronconice, considerate de autori asemănătoare cu cele din morminte. Ulterior, N. Harțuche[124] va relua discuția referitoare la această descoperire în contextul publicării unui lot de material ceramic cules dintr-o *groapă formată datorită eroziunii eoliene* (!) de la Sihleanu, fără să fi surprins vreun context stratigrafic[125]. Bazându-se pe criteriul tipologic şi stilistic al ceramicii din cele două puncte, Harțuche propunea contemporaneitatea şi apartenența lor la acelaşi aspect cultural evoluat din culturile Tei şi Monteoru[126], care face trecerea de la bronzul final la prima epocă a fierului[127], numindu-l provizoriu Prebabadag[128], preluând astfel o idee înaintată inițial de S. Morintz şi N. Anghelescu[129]. După părerea lui Harțuche, elementele *nehallstattiene* din cultura Babadag existente în decorul ceramic au fost transmise tocmai de acest aspect cultural Prebabadag (sau Sihleanu)[130]. Ulterior, oprindu-se asupra acestui grup, Morintz era de părere că *prin problemele sale (origine, conținut, datare şi sfârşit) acest aspect cultural este legat de culturile Coslogeni, Monteoru, Noua şi Babadag I*[131] şi considera că unele elementele stilistice din cultura Babadag nu sunt moştenite din cultura Coslogeni, ci din acest „aspect cultural”, al cărui material ceramic prezenta afinități cu fazele târzii ale culturii Monteoru. Acesta era reprezentat de o cantitate redusă de material ceramic de la Sihleanu şi era plasat de S. Morintz *probabil la sfârşitul culturii Noua*[132].

Ulterior, referindu-se la geneza culturii Babadag, S. Morintz încadra noile descoperiri în contextul Hallstatt-ului timpuriu la Dunărea de Jos. Revenind la situația întâlnită la nivelul $VIIb_2$ de la Troia, cercetătorul aprecia că ceramica de acolo atesta pătrunderea unor grupuri de populație balcanice, care foloseau ceramică de tip

[122] Morintz 1964, p. 111, 114.
[123] Anastasiu, Harțuche 1967, p. 19–39.
[124] Harțuche 1972, p. 59–75.
[125] Harțuche 1972, p. 3
[126] Harțuche 1972, p. 70.
[127] Harțuche 1972, p. 73.
[128] Harțuche 1972, p. 3.
[129] Morintz, Anghelescu 1970, p. 412–413.
[130] Harțuche 1972, p. 3.
[131] Morintz 1978, p. 60.
[132] Morintz 1978, p. 60.

Zimnicea – Plovdiv, Radovanu, Babadag I, Langoš şi Pšenicevo, materiale care se încadrează din sec. XIII şi până în sec. XI sau chiar X a.Chr.[133] Referindu-se la cele două ceşti de la Râmnicelu, Morintz le considera prototipuri ale ceştilor din prima fază a culturii Babadag, cu analogii în cultura Belogrudovka[134]. În acelaşi timp, autorul susținea existența orizontului Sihleanu (Prebabadag) care prezintă *elemente ce vor fi definitorii pentru conținutul fazei Babadag I*[135].

Explicarea genezei culturii Babadag printr-un *aspect ceramic*, observat fără niciun context stratigrafic, bazându-se doar pe asemănări stilistice, este în opinia noastră nefondată, cu atât mai mult cu cât nici până în prezent nu s-a conturat o arie clară de răspândire a acestui aspect şi nicio poziție cronologică clară. Argumentul asemănării stilistice poate fi destul de neconvingător, mai ales că elementele specifice ceramicii de la Sihleanu pot fi considerate comune culturii Babadag (decoruri de tip II.B.1) sau cel mai probabil chiar culturii Noua. Mai întâi, mormintele de la Râmnicelu erau caracterizate prin defuncți depuşi în poziție chircită cu capul spre NV, orientare des întâlnită la mormintele culturii Noua[136], în vreme ce cele două ceşti publicate de Anastasiu şi Harțuche pot fi atribuite, după E. Sava, tipului II.B, decorul prezent pe ele şi pe fragmentele ceramice de la Sihleanu şi Râmnicelu regăsindu-se şi pe recipientele acestei culturi[137].

V. CONCLUZII.
DESPRE DATAREA AŞEZĂRII DE LA VÂNĂTORI

Aşa cum am subliniat în cele de până acum, este foarte greu să dovedim existența unui orizont hallstattian timpuriu cu ceramică incizată la Dunărea de Jos, argumentele pe care acesta a fost construit părând a fi fost bazate pe informații sumare, scoase din contextul arheologic real. Singura aşezare în care a fost descoperită ceramică decorată exclusiv cu motive incizate este cea de la Tămăoani[138], pe care, în opinia noastră, o putem include fără probleme în arealul vestic al culturii Belozerka.

Propunerea unei cronologii exacte pentru aşezarea de la Vânători – *La Jolică* este destul de dificilă, dacă nu imposibilă, în lipsa unor date ^{14}C sau a unor obiecte cu o datare sigură[139]. Prezența în acest sit a ceramicii decorate prin imprimare ar

[133] Morintz 1987, p. 62–63.

[134] Morintz 1987, p. 54.

[135] Morintz 1987, p. 54.

[136] Sava 2002, p. 34 şi urm.

[137] Sava 2002, Abb. 5; 10; în acest sens, vezi şi Florescu 1991.

[138] Atragem atenția că cercetările întreprinse aici de M. Petrescu-Dîmbovița (1949) şi apoi de A. László (1975) au acoperit o suprafață destul de redusă, fiind practic cercetate doar 13 gropi ce conțineau destul de puțin material arheologic (Petrescu-Dîmbovița 1953a; László 1986).

[139] Analogiile bazate pe ceramică indică o perioadă destul de largă. De exemplu, vasul bitronconic „etajat” (fig. 10/12) are, aşa cum am mai amintit, analogii în tumulul II al necropolei de la Sboryanovo (Stojanov 1997, p. 20 şi urm., fig. 23), datat de autorul cercetărilor în sec. X – începutul

putea indica un interval cuprins în linii mari între sec. X–IX a.Chr.[140]. Informațiile de până acum, referitoare la cronologia relativă a culturii Babadag, indică faptul că aceasta urmează nemijlocit în Dobrogea, cultura Coslogeni, în vreme ce în estul Munteniei şi sud-vestul Moldovei aceasta este precedată de un orizont cu ceramică canelată[141]. În sud-estul Moldovei este posibil ca siturile de tip Babadag să fi fost precedate de cele ale culturii Belozerka (cu ceramică incizată), mult mai bine documentate în nordul Dunării, la stânga Prutului.

Relativ recent, am ridicat problema posibilității existenței a două etape cu ceramică imprimată la Dunărea de Jos[142]. Pornind de la poziția geografică a sitului de la Suceveni – *Stoborăni*, care este până în prezent cel mai nordic sit cu ceramică de tip Babadag (amplasat cel mai aproape de arealul ocupat de grupul Cozia), am observat absența motivelor specifice grupului Cozia, dar şi frecvența destul de redusă a motivelor realizate prin imprimare, la fel ca în cazul sitului de la Vânători (Tabel 1). Pe de altă parte, motive decorative realizate în manieră Cozia apar în unele situri, în care ceramica decorată prin imprimare deține o proporție mult mai mare, precum cele de la Revărsarea – *Dealul Tichileşti*[143], Bucu – *Pochină*[144], Stoicani – *Cetățuie*[145] sau Babadag.

Conform acestor presupuneri, aşezarea de la Vânători, ca şi cele de la Suceveni – *Stoborăni*[146], Beidaud, Platoneşti – *Valea Babii*[147], Siliştea – *Conac* şi *Popină*, Garvăn – *Mlăjitul Florilor* sau Niculițel – *Cornet* ar putea fi considerate cele mai timpurii monumente ale culturii Babadag. Această cronologie relativă, deşi deține unele elemente ce o susțin, ar putea fi confirmată (sau infirmată) prin publicarea exhaustivă a materialelor arheologice descoperite în siturile Babadag, cât şi prin apariția mai multor elemente de datare absolută (atât piese bine databile, cât şi date radiocarbon).

În final, trebuie să atragem atenția că, deşi deseori invocată în literatura arheologică, zona de sud a Moldovei s-a bucurat în puține cazuri de cercetări arheologice de amploare. Cele mai multe informații provin din descoperiri întâmplătoare sau mici sondaje, publicate mai mult sau mai puțin adecvat, care dau o imagine deformată asupra situației reale. Ne exprimăm sincer opinia că aplicarea unui proiect de cercetare în această zonă va aduce noi şi importante date în vederea unei mai bune documentări a evoluției comunităților umane de la începutul epocii fierului.

---

sec. IX a.Chr., în vreme ce o toartă aplicată pe diametrul maxim al unui vas bitronconic (fig. 6/8) are analogii în niv. II de la Babadag.

[140] Despre cronologia culturii Babadag, vezi Ailincăi 2013a, p. 269 şi urm.

[141] Ailincăi 2013a, p. 169–170.

[142] Ailincăi 2013b, p. 100–101.

[143] Ailincăi 2013b.

[144] Rența 2008, fig. 121/1–4.

[145] Petrescu-Dîmbovița 1953b, fig. 62/7–8.

[146] Adamescu 2011.

[147] Rența 2008.

Mulţumiri

Autorii acestui articol mulţumesc şi pe această cale domnului Mircea Nicu, arheolog în cadrul Muzeului Municipal Tecuci, pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziţie materialul arheologic rezultat în urma campaniilor efectuate între 1972–1974 în situl de la Vânători.

În realizarea acestui studiu, un ajutor deosebit am primit şi din partea colegilor Anca Dan, Cristian Micu, Florin Topoleanu, Camelia Geanbai şi Adina Ailincăi, cărora le mulţumim şi pe această cale.

DES NOUVELLES DONNÉES SUR LE DÉBUT DE L'ÂGE DU FER DANS LA RÉGION DU BAS DANUBE. L'ÉTABLISSEMENT DE VÂNĂTORI, DÉP. DE GALAŢI

RÉSUMÉ

L'établissement de Vânători (département de Galaţi) a été découvert en 1966. Les premières recherches ont été réalisées entre 1972 et 1974 par M. Florescu et M. Nicu, puis en 1979 par M. Brudiu. Même s'il n'a pas bénéficié d'un nombre important des publications, le site de Vânători est souvent cité en référence dans les articles traitant de la céramique incisée du Bas Danube, au début de l'Âge du Fer. L'horizon ayant livré la céramique incisée a été attribuée par Brudiu à la phase I de la culture Babadag, alors que László le rapporte quant à lui à la phase Vânători du groupe Tămăoani. De récentes prospections de surface réalisées sur le site et l'étude des mobiliers archéologiques issus des fouilles de M. Florescu et M. Nicu ont révélé la présence de nombreux fragments de céramique imprimée, contredisant ainsi l'attribution du site au groupe à céramique incisée du Bas Danube.

Mots-clé: Roumanie, Moldavie, Vânători, le premier âge du fer, la culture Babadag, le groupe Tămăoani, Bas Danube.

BIBLIOGRAFIE

Adamescu 2011 — Adamescu, A. *Descoperiri din prima epocă a fierului în aşezarea din prima epocă a fierului de la Suceveni–Stoborăni, jud. Galaţi*, Peuce S.N. 9, p. 377–436.

Ailincăi 2008 — Ailincăi, S.C., *The Place for the Dead in Early and Middle Iron Age Lower Danube Area*, în Sîrbu, V., Vaida, L.D. (eds.), *Funerary Practices of the Bronze and Iron Ages in Central and South-Eastern Europe. Proceedings of the 9th Intrenational Colloquium of Funerary Archaeology, Bistriţa, May 9th-11th, 2008*, Cluj-Napoca, p. 9–33.

Ailincăi 2010a — Ailincăi, S.C., *Începuturile epocii fierului în Dobrogea*, teză de doctorat (mss.), Universitatea „A.I. Cuza”, Iaşi.

Ailincăi 2010b — Ailincăi, S.C., *Noi consideraţii asupra locuirii din prima epocă a fierului (cultura Babadag) de la Teliţa–Amza, com. Teliţa, jud. Tulcea*, Pontica 43, p. 51–76.

Ailincăi 2011 — Ailincăi, S.C., *Ceramica culturii Babadag. Cu privire specială asupra descoperirilor din Dobrogea*, Peuce S.N. 9, p. 55–178.

Ailincăi 2013a — Ailincăi, S.C., *Începuturile epocii fierului în Dobrogea*, SCIVA 64, 3–4, p. 223–292.

Ailincăi 2013b — Ailincăi, S.C., *Începuturile epocii fierului în Dobrogea. Cercetările arheologice de la Revărsarea, Isaccea, jud. Tulcea*, Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie 8, Brăila.

Ailincăi *et alii* 2004–2005 — Ailincăi, S.C., Nicic, A., Jugănaru, G., Dobrinescu, C., *Consideraţii privind realizarea decorului imprimat pe ceramica din prima epocă a fierului din spaţiul nord–vest pontic*, Pontica 37–38, p. 111–128.

Ailincăi, Dobrinescu 2006 — Ailincăi, S.C., Dobrinescu, C. 2006, *Aşezarea din perioada timpurie a epocii fierului de la Ţibrinu „La Lac", (com. Mircea Vodă, jud. Constanţa)*, Istros 13, p. 135–157.

Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013 — Ailincăi, S.C., Mihail, F., Constantinescu, M., *Aşezarea din prima epocă a fierului de la Enisala–Palanca. Cercetările arheologice din 2010,* în Ailincăi, S.C., Ţârlea, A., Micu, C. (eds.), *Din preistoria Dunării de Jos. 50 de ani de la începutul cercetărilor de la Babadag (1962–2012). Actele conferinţei „Lower Danube Prehistory. 50 Years of Excavations at Babadag, Tulcea, September 20th-22th*, Brăila, Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie 9, p. 387–460.

Ailincăi, Topoleanu 2003 — Ailincăi, S.C., Topoleanu, F., *Noi descoperiri osteologice umane în aşezarea de la Niculiţel Cornet*, Peuce, S.N. 1, p. 45–50.

Anastasiu, Harţuche 1967 — Anastasiu, F., Harţuche, N., *Cercetări şi descoperiri arheologice în raionul Brăila*, Danubius 1, p. 19–39.

Andronic, Neamţu, Banu 1962 — Andronic, A., Neamţu, E., Banu, F., *Săpăturile de salvare de la Vaslui*, MCA 8, p. 89–101.

Baumann 1995 — Baumann, V.H., *Aşezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuţii arheologice la cunoaşterea habitatului natural (sec. I–IV p. Chr.),* Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie A 1, Tulcea.

Brudiu 1970 — Brudiu, M., *Cercetări perieghetice în sudul Moldovei*, MCA 9, p. 511–520.

Brudiu 1980 — Brudiu, M., *Rezultatele cercetărilor de la Vânători*, MCA, a XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, p. 398–406.

Brudiu 1981 — Brudiu, M., *Contribuţii la cunoaşterea genezei Hallstattului în sud-estul României*, SCIVA 32, 4, p. 529–536.

Brudiu 1991 — Brudiu, M., *Cercetări privind Hallstattul din sud-estul Moldovei*, SCIVA 42, 3–4, p. 221–239.

Brudiu 1992 — *Descoperiri arheologice în judeţul Galaţi*, Danubius 13–14, p. 5–21.

Dragomir 1984 — Dragomir, I.T., *Noi contribuţii la cunoaşterea genezei culturii Babadag*, SCIVA 34, 4, p. 338–341.

Dragomir 1996 — Dragomir, I.T., *Descoperiri arheologice la Rogojeni, pe Valea Horincii*, Danubius 16, p. 287–297.

Florescu 1991 — Florescu, A., *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România*, CCDJ 9.

Florescu A., Florescu M. 1983 — Florescu, A., Florescu, M., *Aspecte ale civilizaţiei traco-getice în zona de curbură a Carpaţilor,* SAA 1, p. 72–93.

Florescu M., Florescu A. 1983 — Florescu, M., Florescu, A., *Cercetările arheologice de la Cândeşti-Coasta Banului, com. Dumbrăveni (jud. Vrancea), în perioada 1976-1980 (necropola aparţinând purtătorilor culturii Monteoru, aşezarea de la sfârşitul epocii bronzului – cultura Noua şi resturi de locuire hallstattiene)*, MCA, a XV-a Sesiune anuală de rapoarte, Braşov, 1981, Bucureşti, 1983, p. 112–123.

Florescu M., Florescu A. 1990 — Florescu, M., Florescu, A. 1990, *Unele observaţii cu privire la geneza culturii Noua în zonele de curbură ale Carpaţilor Răsăriteni*, ArhMold 13, p. 49–102.

Haită 2011 Haită, C., *Esquisse géographique et géologique de Dobroudja. Les zones-sources du matériel lithique*, în Carozza, L., Bem, C., Micu, C. (eds.), *Société et environment dans la zone Bas Danube durant le 5ème millénaire avant notre ère*, p. 79–88.

Hänsel 1976 Hänsel, B., *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, vol. 1–2, Bonn.

Harţuche 1972 Harţuche, N., *Un nou aspect de la sfârşitul epocii bronzului la Dunărea de Jos*, Pontica 5, p. 59–73

Harţuche 1980 Harţuche, N., *Preliminarii la repertoriul arheologic al judeţului Brăila*, Istros 1, p. 281–354.

Harţuche 2002 Harţuche, N., *Complexul arheologic Brăiliţa*, Bibliotheca Thracologica 35, Bucureşti.

Harţuche, Anastasiu 1968 Harţuche, N., Anastasiu, N., *Brăiliţa*, Brăila.

Harţuche, Silvestru 1992 Harţuche, N., Silvestru, O., *Consideraţii asupra cercetărilor din aşezarea Babadag de la Siliştea–Nazâru, judeţul Brăila*, Istros 6, p. 17–24, p. 343–361.

Iconomu 2002 Iconomu, C., *Descoperiri arheologice în aşezarea din epoca fierului de la Brădiceşti-Iaşi (III)*, ArhMold 25, p. 93–112.

Iconomu, Nicu 1999 Iconomu, C., Nicu, M., *O descoperire din prima epocă a fierului la Tecuci-Galaţi*, ArhMold 22, p. 215–217.

Irimia 1974 Irimia, M., *Cercetările arheologice de la Rasova – Malul Roşu. Raport Preliminar (Cu privire specială asupra Hallstattului în Dobrogea)*, Pontica 7, p. 75–137.

Irimia, Conovici 1993 Irimia, M., Conovici, N. 1993, *Descoperiri hallstattiene în zona davei getice de la Satu Nou, com. Oltina, jud. Constanţa*, Pontica 26, p. 51–114.

Jugănaru 1997 Jugănaru, G., *Manifestări ale Primei Epoci a Fierului în Dobrogea (Descoperirile de la Garvăn–Mlăjitul Florilor, jud. Tulcea)*, în *Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les Régions autour de la Mer Noire. Actes du Colloque International, Septembre 1993*, Tulcea, p. 99–102.

Jugănaru 2005 Jugănaru, G., *Cultura Babadag*, I, Constanţa.

Jugănaru, Topoleanu 1994 Jugănaru, G., Topoleanu, F., *Gropi funerare în aşezarea hallstattiană de la Niculiţel–Cornet (jud. Tulcea)*, Istros 7, p. 71–82.

László 1986 László, A., *Grupul Tămăoani. Asupra „orizontului" hallstattian cu ceramică incizată din sudul Moldovei*, MemAntiq 12–14, p. 5–91.

László 1989 László, A., *Les groupes régionaux anciennes du Hallstatt a l'Est de Carpates*, în *La civilisation du Hallstatt. Bilan d'une rencontre*, Liège, p. 111–129.

László 1994 László, A., *Începuturile epocii fierului la est de Carpaţi*, Bibliotheca Thracologica 6, Bucureşti.

László 1997 László, A., *Despre originea, evoluţia şi cronologia prime epoci a fierului la Dunărea de Jos*, în *Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les Régions autour de la Mer Noire. Actes du Colloque International, Septembre 1993*, Tulcea, p. 77–84.

László 2006 László A., *Sur les coutumes funéraires des populations du Bas–Danube au début de l'Âge du Fer*, în Lungu, V., Simion, G., Topoleanu, F. (eds.), *Pratiques funéraires et manifestations de l'identité culturelle (Âge du Bronze et Âge du Fer). Actes du IVe Colloque International d'Archéologie Funéraire*, Tulcea, p. 105–116.

Leviţki 1994 Leviţki, O., *Grupul Holercani–Hansca. Aspectul pruto-nistrean al complexului hallstattian timpuriu cu ceramică incizată*, în Roman, P., Alexianu, M. (eds.), *Relations Thraco – Illyro – Hellenique. Actes du*

XIVe Symposium National de Thracologie. Băile Herculane (14–19 septembre 1992), Bucureşti, p. 219–256.

Mihail, Adamescu 2013 — Mihail, F., Adamescu, A., *Piese prelucrate din piatră şi os descoperite în aşezarea din prima epocă a fierului de la Vânători, jud. Galaţi*, în Ailincăi, S.C., Ţârlea, A., Micu, C. (eds.), *Din preistoria Dunării de Jos. 50 de ani de la începutul cercetărilor de la Babadag (1962-2012). Actele conferinţei „Lower Danube Prehistory. 50 Years of Excavations at Babadag, Tulcea, September 20th-22th*, Brăila, p. 373–386.

Morintz 1964 — Morintz, S., *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas Danube a la lumière des fouilles de Babadag*, Dacia N.S. 8, p. 101–118.

Morintz 1978 — Morintz, S., *Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii*, Bucureşti.

Morintz 1987 — Morintz, S., *Noi date şi probleme privind perioadele hallstattiană timpurie şi mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag)*, TD 8, 1–2, p. 39–71.

Morintz, Anghelescu 1970 — Morintz, S., Anghelescu, N., *O nouă cultură a epocii bronzului în România. Cultura de tip Coslogeni*, SCIV 21, 3, p. 333–415.

Morintz, Jugănaru 1995 — Morintz, S., Jugănaru, G., *Raport privind săpăturile arheologice efectuate în Sectorul V al aşezării hallstattiene de la Babadag (1991-1992)*, Peuce 11, p. 177–202.

Morintz, Jugănaru, Munteanu 1995 — Morintz, S., Jugănaru, G., Munteanu, M., *Aşezarea din prima epocă a fierului de la Babadag*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă 1, p. 222–235.

Morintz, Şerbănescu 1974 — Morintz, S., Şerbănescu, D., *Cercetări arheologice la Hârşova şi împrejurimi*, SCIVA 25, 1, p. 47–69.

Nehrizov 2006 — Nehrizov, G., *Jamno svetiliše ot željaznata epoha i seliše ot rannata bronzova epoha pri Svilengrad*, în Nikolov, V., Nehrizov, G., Cvetkova, Yu. (eds.), *Spasitelni arheologički razkopki po traseto na železopbtnata linija Plovdiv-Svilengrad prez 2004 g.*, Veliko Tărnovo.

Nehrizov, Cvetkova 2008 — Nehrizov, G., Cvetkova, Yu., *Ritualni jami željaznata epoha pri Svilengrad*, în Nikolov, V., Nehrizov, G., Cvetkova, Yu. (eds.), *Spasitelni arheologički razkopki po traseto na železopbtnata linija Plovdiv-Svilengrad prez 2005 g.*, Veliko Tărnovo.

Nicic 2008 — Nicic, A., *Interferenţe cultural-cronologice în nord–vestul Pontului Euxin la finele mil. II – începutul mil. I a.Chr.*, Biblioteca Tyragetia 15, Chişinău.

Niculiţă, Zanoci, Arnăut 2008 — Niculiţă, I., Zanoci, A., Arnăut, T., *Habitatul din mileniul I a.Chr. în regiunea Nistrului Mijlociu. Siturile de la Saharna*, Biblioteca Tyragetia 18, Chişinău.

Petrescu-Dîmboviţa 1953a — Petrescu-Dîmboviţa, M., *Cercetări arheologice în aşezarea din prima epocă a fierului de la Tămăoani (Raionul Galaţi)*, SCIV 4, 3–4, p. 765–778.

Petrescu-Dîmboviţa 1953b — Petrescu-Dîmboviţa, M., *Cetăţuia dela Stoicani*, MCA 1, p. 13–155.

Renţa 2008 — Renţa, E., *Prima epocă a fierului pe cursul râului Ialomiţa*, Târgovişte.

Sava 2002 — Sava, E., *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsritten zwischen Dnestr und Westkarpaten*, PAS 19, Kiel.

Simion 2001 — Simion, G., *Niculiţel, com. Niculiţel, jud. Tulcea, punct Cornet*, în CCA, campania 2000, Bucureşti, p. 163–164, nr. 133.

Simion 2003a	Simion, G., *Aşezarea hallstattiană de la Beidaud–Tulcea*, în *Culturi antice în zona gurilor Dunării. Preistorie şi Protoistorie*, I, Tulcea, p. 79–98.
Simion 2003b	Simion, G., *Situl hallstattian de la Revărsarea–Tichileşti*, în *Culturi antice în zona gurilor Dunării. Preistorie şi Protoistorie*, vol. I, Tulcea, p. 99–114.
Sîrbu, Pandrea 1994	Sîrbu, V., Pandrea, S., *Cercetările arheologice de la Siliştea, Jud. Brăila*, Istros 7, p. 27–62.
Shepard 1956	Shepard, A.O., *Ceramics for the Archaeologists*, Washington.
Stojanov 1997	Stoyanov, T., *Early Iron Age Necropolis. Sboryanovo,* I, Sofia.
Topoleanu, Jugănaru 1995	Topoleanu, F., Jugănaru, G., *Aşezarea de tip Babadag de la Niculiţel „Cornet" (jud. Tulcea). Săpăturile de salvare efectuate în 1988,* Peuce 11, p. 203–229.
Vančugov 1983	Vančugov, V.P., *Baltskaja gruppa pamjatnikov epohi pozdnej bronzy*, în *Materialy po arheologii severnogo pričernomorja*, Kiev, p. 88–101.
Vančugov 1990	Vančugov, V.P., *Belozerskie pamjatniki v severo-zapadnom pričernomor'e. Problema formirovanija Belozerskoj kul'tury*, Kiev.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Le site archéologique de Vânători, dép. Galați – vue du nord (photo A. Adamescu).

Fig. 2. Vue aérienne du site de Vânători – *La Jolică*.

Fig. 3. Céramique du premier âge du fer découverte sur le site de Vânători (1–32. d'après Brudiu 1970; 33. d'après Brudiu 1992).

Fig. 4. Céramique découverte sur le site de Vânători (1979). 1–7. hors contexte (1. dessins S. Ailincăi; 8–17. dessins A. Adamescu; 2–7, 18–25. d'après Brudiu 1980; 1981).

Fig. 5. Céramique découverte sur le site de Vânători (1979). 1–18. S I. fosse 1; 19–20. S I. fosse 2; 21–23. SI, fosse 3 (dessins A. Adamescu).

Fig. 6. Céramique découverte sur le de Vânători (1972–1974). 1–24. Section L1 (dessins S. Ailincăi).

Fig. 7. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–13. Les Sections L2–L3 (dessins S. Ailincăi).

Fig. 8. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–10. S L2–L3; 11–12. S T1, fosse; 13–19. S T1, maison (dessins S. Ailincăi).

Fig. 9. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–24. La section T 1 (dessins S. Ailincăi).

Fig. 10. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–18. hors contexte (dessins S. Ailincăi).

Fig. 11. Céramique découverte sur le site de de Vânători (1972–1974). 1–33. hors contexte (dessins S. Ailincăi).

Fig. 12. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–25. hors contexte (dessins S. Ailincăi).

Fig. 13. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–21. hors contexte (dessins S. Ailincăi).

Fig. 14. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–2. Section T1, complexe A; 3–6. Section 2; 7–11. Section 4; 12–16. Section 4, fosse 2 (dessins S. Ailincăi).

Fig. 15. Des objets découverts sur le site du premier âge du fer de Vânători, lors des investigations de surface réalisées pendant les années 2007–2009 (dessins A. Adamescu).

Fig. 16. Le site de Vânători. Fréquence du diamètre de la bouche pour les vases de catégorie A.

Fig. 17. Le site de Vânători. Fréquence du diamètre maximum des vases de catégorie E.

Fig. 18. Le site de Vânători. Fréquence du diamètre de la bouche des vases de catégorie F.

Fig. 19. Le site de Vânători. Fréquence des catégories céramiques.

Fig. 20. Le site de Vânători. Fréquence des techniques de décor en fonction des catégoires céramiques.

Fig. 21. Des outils en pierre découverts sur le site de Vânători (dessins C. Geanbai).

Tabl. 1. Les types de décor appliqué sur la céramique du premier âge du fer de Vânători – *La Jolică*.

Tabel 1
Tipuri de decor aplicate pe ceramica din prima epocă a fierului de la Vânători – *La Jolică*

Categorie	Tip decor	I	II.A.1	II.A.2	II.A.3	II.A.4	II.B.1	II.B.2	II.B.3	III.A	IV	V	VI	?	
A-B	incizie	3	1				7	5					2	3	
	imprimare		2			2			2		1	4	3	4	
	canelură										1				
	puncte										1			1	
C	incizie		1		1		8			1			2	6	
	imprimare						1						2	2	
	canelură		3												
	puncte			1											
E	incizie		3												
	imprimare			1											
	canelură		29												
	puncte														
F	incizie		3												
	imprimare														
	canelură														
	puncte			1											
Total	incizie	3	8		1		15	5		1			4	9	46
	imprimare		2	1		2	1		2		1	4	5	6	24
	canelură		32								1				33
	puncte			2							1			1	4
	Total	3	42	3	1	2	16	5	2	1	3	4	9	16	107

MILITARI „SCIȚI" ȘI „DACI" ÎN EGIPT, ITALIA ȘI PALESTINA ÎN SECOLELE VI–VII p.Chr.

ALEXANDRU MADGEARU*

Rezumat: Autorul susține că acea unitate militară de „sciți" atestată în Egipt, în papiri datați între 546 și 570, a fost constituită din militari recrutați din provincia Scythia, deoarece în epocă termenul se referea la populația acesteia. În mod similar au fost denumiți *Makedonoi* și militarii recrutați dintr-una dintre cele două Macedonii, care au acționat în cooperare cu ei. Tot în Egipt este atestat un *numerus Dacorum*, în anul 531 (originar din Dacia Ripensis sau Dacia Mediterranea), iar în Italia este cunoscut un *numerus Dacorum* la începutul secolului al VII-lea. Altă unitate de „sciți", un *bandon*, este atestat în Gaza în anul 637. Ca și trupele transferate din Thracia după anul 614 și care au format thema *Thrakesion*, aceștia au moștenit numele provinciei Scythia, de unde a fost mutată unitatea, după abandonarea *limes*-ului dunărean. Numele s-a păstrat și după ce a început recrutarea locală a soldaților.

Cuvinte-cheie: armata romană târzie, *numerus*, *bandon*, *Scythia*, *Dacia Ripensis*, *Dacia Mediterranea*, *limes*.

Zecile de mii de papiri descoperiți în Egipt conțin nenumărate informații utile istoriei economice, sociale, politice și militare, inclusiv pentru perioada finală a dominației romane asupra acestei provincii. În privința istoriei militare, papirii au oferit date, necunoscute din alte surse, despre unități militare și despre militarii încadrați în ele. În cele ce urmează, vom lua în discuție mai întâi opt papiri din secolul al VI-lea, care atestă o unitate de „sciți". Consultarea lor este facilitată de existența bazei de date *Integrating Digital Papyrology*, dezvoltată cu sprijinul fundației Mellon (http://papyri.info).

Cel mai vechi papirus din acest grup datează din anii 546–548 și provine din satul Aphrodites, de lângă Antaiopolis (Qau el-Kebir), în Egiptul de mijloc. Cel mai recent papirus este din 567–570 și a fost scris chiar la Antaiopolis. În această serie, un singur papirus are o datare largă, în a doua jumătate a secolului al VI-lea: o chitanță de cheltuieli de la Apollonopolis (Edfou) în care este menționat Narses, *draconarius* al sciților (Ναρσῆ δρακοναρίου τῶν Σκυθῶν)[1]. *Draconarius* era purtătorul stindardului *draco*. Stindardul cu cap de lup și corp de șarpe care flutura a fost introdus în armata romană în secolul al II-lea, fiind în uz chiar până în secolul al VI-lea, dar nu este clar dacă provenea de la daci, de la sarmați sau de la

* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București; e-mail: amadgearu@yahoo.com.

[1] Fournet, Gascou 1998, p. 180–184; SGU, 24, 2003, nr. 16043.

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, București, 2014, p. 49–58

parţi, care îl foloseau şi ei. În stindardele romane, capul de lup a fost înlocuit cu cel de şarpe fixat pe un băţ, astfel explicându-se şi denumirea. Gradaţii care îl purtau se numeau *draconarii*, repartizaţi fiecare la câte o cohortă de legiune[2]. Numele Narses este de origine armeană, fiind purtat între alţii de celebrul eunuc al lui Iustinian, dar şi de alte persoane, inclusiv militari, din acea epocă[3].

Revenind acum la cel mai vechi dintre papiri, datat în 546–548, acesta este o listă a contribuţiilor în natură (*annona*) datorate de satul Aphrodites, între care şi cele pentru militarii (στρατιῶται), denumiţi Σκυθῶν Ἰουστινιανῶν, care păzeau mănăstirea Bau (Peboou), situată în apropiere[4]. Aceeaşi garnizoană de Σκυθῶν Ἰουστινιανῶν de la mănăstirea Bau este menţionată într-un act din anul 566, o dovadă a plăţii efectuate de biserica din Apollonopolis pentru întreţinerea lor (doi *solidi*)[5]. Între aceste două momente se insereează alt act, datat 551–552, prin care aceleiaşi unităţi i se achita *annona* din partea localităţii Antaiopolis[6]. Militarii respectivi apar şi cu numele de Σκυθῶν, fără epitetul de Ἰουστινιανῶν, în alte acte din anii 563, 564, 567 şi 567–570. Ei sunt denumiţi peste tot στρατιῶται. Papirii din anii 563 şi 564 sunt acte contabile pentru plata drepturilor de hrană a acelor soldaţi[7], iar celelalte două texte au un caracter aparte, sunt petiţii trimise de locuitorii din Aphrodites şi respectiv Antaiopolis ducelui provinciei Thebaida. Prima reclamă abuzurile la care se dedaseră Menas, pagarhul de Antaiopolis şi subordonaţii săi, la care s-a raliat şi vicarul stratioţilor sciţi şi macedoneni (βικαρίου τῶν στρατιωτῶν Σκυθῶν καὶ τῶν Μακεδόνων), care erau încartiruiţi la Antaiopolis, reşedinţa nomei din care făcea parte şi localitatea Aphrodites. Soldaţii au săvârşit tot felul de nelegiuiri sub pretextul recuperării dărilor. Pagarhul era un funcţionar local însărcinat cu colectarea dărilor, numit dintre aristocraţi. În a doua petiţie este menţionat Florentios, care poate fi identificat cu acest vicar[8]. În secolul al VI-lea, după cum reiese din studierea altor papiri egipteni, *vicarius*, aşadar locţiitorul comandantului, a căpătat o importanţă crescândă, devenind adesea comandant *de facto*[9].

La aceste izvoare papirologice se adaugă monumentul funerar al lui Ριγιμερ στρατιώτου Σκυθοῦ, descoperit la Apollonopolis, datat în a doua jumătate a secolului al VI-lea[10]. Numele germanic al acestui Rigimer a determinat presupunerea că militarii sciţi din Egipt ar fi de fapt ostrogoţi din Italia, aduşi acolo după ce au fost

[2] Fiebiger 1905, p. 1633–1634; Grosse 1920, p. 125, 232; Speidel 1985, p. 283–287; Coulston 1991, p. 101–114; Mihăescu 1993, p. 397–398; Richardot 2005, p. 10, 11, 43; Cascarino, Sansilvestri 2009, p. 184–187.

[3] Martindale 1992, p. 912–936.

[4] SGU, 20, 1997 (nr. 14494); Gascou 1989, p. 281–286.

[5] Hunt 1934, p. 493, nr. 388; Gascou 1976, p. 172; Fournet, Gascou 1998, p. 180.

[6] Maspero 1911, p. 92 (nr. 67057).

[7] P. Oxy, vol. 16, 1924, nr. 1920 (Hunt 1934, p. 543, nr. 408), nr. 2046.

[8] Maspero 1908, p. 75–90; Maspero 1910, p. 97–119; Maspero 1911, p. 10, 37 (nr. 67002, 67009); Maspero 1912, p. 48, 51, 98.

[9] Jones 1986, I, p. 675.

[10] Lefebvre 1907, p. 101 (nr. 559); Maspero 1912, p. 146; Gascou 1976, p. 174.

înfrânți de Iustinian[11]. Ar fi vorba în acest caz de prizonieri luați în anul 540, la sfârșitul primului război gotic, deoarece prima atestare a unității datează cel mai târziu din anul 548.

Este adevărat că goții au fost uneori numiți „sciți”, dar acesta era un termen cu sens etnic arhaizant, folosit doar în scrierile istorice și oratorice din secolele IV–V ale lui Eusebius din Caesarea, Themistios, Libanios, Ammianus Marcellinus, Philostorgios, Eunapios și Zosimos[12]. Doar Procopius din Caesarea nu a procedat așa, folosind exclusiv numele real al goților. Stilul precis al descrierii evenimentelor din opera sa nu se potrivea cu o asemenea etichetare. Cea mai plauzibilă identificare a militarilor „sciți” menționați în acești papiri este cu populația din provincia Scythia, cea care în secolele IV–VI era denumită scitică. Deja în *Notitia Dignitatum* apar două legiuni palatine denumite *Daci* și *Scythae*, după numele provinciilor[13]. Termenul geografic devine uzual, după cum reiese din istoria bisericească a lui Sozomenos, scrisă în jurul anului 443. În mai multe pasaje, locuitorii provinciei Scythia sunt denumiți sciți (Σκύθαι), inclusiv episcopul lor Theotimos[14]. Primul text oficial în care populația civilă a provinciei este numită „scitică” este edictul lui Zeno din anul 480, în care orașul Tomis este amplasat în eparhia sciților (Τόμιν τής τών Σκυθών ἐπαρχίας)[15]. La fel de important este alt act legislativ. Novella XLI a lui Iustinian din 18 august 537, adresată comandantului structurii *quaestura exercitus*, Bonus, menționa că acesta se afla „în ținutul sciților și moesilor” (Σκυθῶν καὶ Μυσῶν)[16]. Generalul Vitalianus, care a pornit revolta din anul 513 în provincia Scythia, în care s-a și născut, la Zaldapa (Abtaat), era denumit scit de Marcellinus Comes[17]. Călugării care s-au implicat în disputele teologice din timpul lui Iustinian erau denumiți generic *Scythi*, în corespondența dintre împărat și papa Hormisdas[18], și tot „scit” era și Dionysius Exiguus, cel care a introdus era creștină[19]. Chiar și autori mai târzii, din timpul lui Heraklios, precum Ioan din Antiohia și Theophylact Simocatta, i-au denumit Σκυθῶν și Μυσῶν pe locuitorii provinciilor respective[20].

[11] Maspero 1912, p. 50–51; Zuckerman 2004, p. 165.

[12] Eusebius, *Vita Constantini,* IV. 5 (FHDR II, p. 14, 15); Themistios, *Discursurile X, XI, XIV, XV, XVI* (FHDR II, p. 56, 57, 60, 61, 64–71, 74–77); Libanios, *Discursuri*, XXIV, 15, 30; LIX, 89–92; (FHDR II, p. 90–93); *Historia Augusta*, *Gallienus*, 13. 6 (FHDR II, 102–103); Ammianus Marcellinus, XX. 8. 1, XXII. 8. 42, XXXI. 5. 15 (FHDR II, p. 117, 118, 140, 141); Philostorgios, II. 5; IX, 17 (FHDR II, p. 200–203); Eunapios, frg. 22, 37, 42, 46, 60 (FHDR II, p. 238–245); Zosimos, I. 23, 26, 28, 29, 34, 37, 42, 48; IV. 7, 10, 20, 25, 38 (FHDR II, p. 300–313).

[13] NDOr, VI. 26. 43, 44 (ed. Seeck, p. 17).

[14] Sozomenos, *Ekklesiastike Historia*, VI, 21; VII, 19; VII, 26 (FHDR II, p. 224–225, 228, 229).

[15] *Codex Justinianus*, I. 3. 35 (FHDR II, p. 372, 373).

[16] *Novella* XLI, 37 (FHDR II, p. 380, 381).

[17] Croke 1995, p. 36, 37 (FHDR II, p. 362, 363, 366, 367).

[18] *Epistulae*, 646, 685, 686 (FHDR II, p. 326–327, 332–333).

[19] Cassiodorus, *De institutione divinarum literarum*, c. 23 (PL, vol. 70, Paris, 1847, col. 1137): *Dionysius monachus, Scytha natione*.

[20] Ioannes Antiochenus, 538, 539 (frg. 311) (FHDR II, p. 356–357); Theophylact Simocatta, I. 8. 10 (FHDR II, p. 534, 535).

Numele Rigimer, evident germanic, nu este un impediment pentru proveniența acestui personaj din provincia Scythia, căci aceasta număra printre locuitorii ei goți şi alte grupuri germanice, urmaşii celor instalați în anul 376, dar şi ai celor care au ocupat o parte a ei după destrămarea confederației hunice. Un ilustru reprezentant al lor a fost Iordanes, iar rămăşițe gotice au supraviețuit în teritoriul fostei provincii până în secolul al IX-lea[21].

Pe de altă parte, legătura numelui militarilor sciți cu cel al provinciei este sugerată şi de denumirea *Makedonon*, care se referă la altă provincie, Macedonia Prima sau Secunda, de unde au fost recrutați acei soldați. Este exclusă legătura cu legiunea V Macedonica. Într-adevăr, aceasta a staționat la Memphis până la începutul secolului al V-lea, dar după aceea nu se mai ştie nimic despre ea[22].

Mai trebuie amintită şi prezența unui *numerus Dacorum* în Egipt, dislocat acolo cândva înainte de domnia lui Zeno (474–491). Informația este, din câte ştim, necunoscută istoriografiei româneşti. Episcopul Ioan de Mayuma (localitate în Palestina), cunoscut şi cu numele de Ioan Rufus, a compus în jurul anului 515 o antologie de texte denumită *Plerophoria*. Originalul grec s-a pierdut, fiind cunoscută doar o traducere siriacă, editată şi tradusă în franceză de François Nau în 1912. Un pasaj se referă la un soldat denumit Zenon, care era *primicerius* în cohorta (*numerus*) dacilor care avea garnizoana la Alexandria. El a fost trimis cu o misiune în Palestina, pe când era împărat Zeno[23]. Un contract de împrumut de bani din 20 iunie 531, descoperit la Arsinoe (oraşul din Egiptul de mijloc), menționează trei soldați (στρατιώτης) din unitatea ἀριθμοῦ τῶν γενναιοτάτον Δακῶν: Flavios Menas, Georgios şi Flavios Apollon Paulos[24]. Probabil este aceeaşi unitate care avea garnizoana la Alexandria. Epitetul γενναιοτάτον este întâlnit şi în cazul altor unități şi se poate traduce prin „excelenți, nobili”. Alt *numerus* de daci este atestat şi în Syria, la Apamea (acolo s-a descoperit sarcofagul lui Asterios, tribunul unității). Ca şi în cazul celei din Egipt, se presupune că unitatea s-a format din fosta legiune palatină de daci atestată de *Notitia Dignitatum*[25].

Termenul ἀριθμος era echivalentul grecesc pentru *numerus*, iar ambele cuvinte au devenit uzuale pentru unitățile militare din secolul al VI-lea, atât în trupele de *limitanei*, cât şi în armata *comitatensis*[26]. Sciții au fost organizați tot ca un *arithmos*. În cei opt papiri nu este menționat acest termen. Totuşi, Jean Maspero a propus o întregire cu acest cuvânt în pasajul din documentul din anii 567–570[27]. La fel ca acel *numerus*

[21] Vezi mai recent Cățoi 2010, p. 141–164.

[22] NDOr, XXVIII. 14 (ed. Seeck, p. 59); Zuckerman 1988, p. 279–287.

[23] Jean Rufus, p. 68; Jones 1986, II, p. 1274, nota 123; Hoffmann 1969, II, p. 85, nota 117; Kaiser 2011, p. 3. Pentru autor, vezi Steppa 2004, p. 89–106.

[24] Maspero 1912, p. 47–49; Th. Hopfner, K. Wessely, SPP, vol. XX, 1921, nr. 139; Jones 1986, I, p. 661; Ravegnani 2004, p. 39; Ravegnani 2005, p. 191; Kaiser 2011, p. 2–3.

[25] Jalabert, Mouterde, Mondésert 1955, nr. 1356; Hoffmann 1969, I, p. 224; II, p. 85, nota 116; Ravegnani 2005, p. 191–192; Pollard 2000, p. 265; Trombley 2004, p. 73–101.

[26] Haldon 1993, p. 51, nota 13; Ravegnani 2004, p. 36–43.

[27] Maspero 1911, p. 37 (nr. 67009).

dacic, cel scitic creat în timpul lui Iustinian a putut proveni din fosta legiune palatină de daci, prin reducerea efectivelor. Dacii şi sciții din secolul al VI-lea nu pot fi decât militari originari din provinciile care purtau aceste nume.

Cea mai târzie atestare a unui *numerus Dacorum* datează de la începutul secolului al VII-lea, în exarhatul de Ravenna. Un papirus îl menționează ca martor la un act de donație făcut la Roma pe un Ioannes, *domesticus numeri Dacorum*. În acelaşi document mai apare şi un Domnicus, care era *v(ir) c(larissimus)* şi *optio numer(i) Sermi[si(ani)]*[28]. Despre această unitate de militari transferați de la Sirmium, împreună cu episcopul lor, Sebastianus, după abandonarea oraşului în anul 582, se ştie din alți doi papiri. În timpul papei Grigore cel Mare, în garnizoana Romei existau unitățile *numerus militum Sermisiani* şi *numerus equitum Sermisiani*[29].

Denumirea unităților de tip *numeri* după numele provinciilor din care se făcea recrutarea era o practică deja tradițională. Un exemplu este oferit de un pasaj din istoria lui Ammianus Marcellinus (XX. 1. 3): în campania din Britannia, din 360, au participat doi numeri *Moesiaci*, unități care proveneau din fosta legiune *I Italica*[30].

Alți militari „sciți” apar într-un izvor hagiografic referitor la oraşul Gaza din Palestina, care a fost cucerit de arabi în iulie 637. Generalul Amr bin al-As, cel care câştigase şi bătălia de la Dathin din 4 februarie 634 contra armatei bizantine din Palestina, a acceptat să acorde protecție civililor care s-au predat, dar nu şi garnizoanei din oraş. Aceşti militari, 60 la număr, au fost trimişi la Eleutheropolis (azi, Beth Guvrin) şi apoi la Ierusalim. Ei au fost executați în zilele de 6 noiembrie şi 17 decembrie 638, deoarece au refuzat să abjure creştinismul. De fapt, se pare că motivul real a fost răzbunarea lui Amr bin al-As contra comandantului acestor soldați, care încercase anterior să-l ucidă printr-un vicleşug[31]. Martiriul celor 60 de soldați din Gaza a fost relatat într-un text redactat în greceşte, dar care a dispărut. Se păstrează doar versiunea latină, făcută cândva în secolele IX–X, care a fost publicată mai întâi de către Hippolyte Delehaye[32]. Ceea ce ne interesează în acest text a reieşit din reconstituirea originalului grecesc, făcută de Jules Pargoire, călugăr din congregația augustinienilor asumpționişti. Într-un scurt articol apărut în 1905, el a arătat cum a fost corupt textul grec atunci când s-a făcut traducerea numelor unora dintre martiri. Astfel, în pasajul latin *Sunt enim nomina sanctorum qui passi sunt in sanctam Dei civitatem Cithom Devandus, Callidicus, Imerius illustrius, Theodorus, Stephanus, Devandu voluntarisiorum, Petrus, Paulus, Theodorus, Iohannes et alius Iohannes*, cuvintele *Cithom Devandus* nu au niciun sens. Comparând şi cu cele

[28] Marini 1805, p. 143, 303 (doc. CXXII); Maspero 1912, p. 49, 51; Hoffmann 1969, I, p. 223; Ravegnani 2004, p. 39, 43; Ravegnani 2005, p. 201–202; Carile, Cosentino 2004, p. 192.

[29] Marini 1805, p. 141, 143 (doc. XCI, XCII); Pillon 2002, p. 120; Rance 2005, p. 446 (consideră că unitățile de *Daci* şi *Sermesiani* au putut fi transferate atunci când Narses a adunat trupe din diocezele Thracia şi Illyricum în 551).

[30] Hoffmann 1969, I, p. 223–224; Tomlin 2000, p. 160.

[31] Kaegi 1992, p. 95–96. Pentru cucerirea Palestinei şi în particular a oraşului Gaza, vezi şi Guillou 1957, p. 396–404; Gil 1997, p. 38–39.

[32] Delehaye 1904, p. 289–307.

următoare, *devandu voluntarisiorum*, Pargoire a demonstrat că este vorba de transcrierea eronată a cuvintelor *de vandu scithom*, adică în greceşte ἐκ βάνδου Σκυθῶν. Aşadar, soldaţii făceau parte din două unităţi, βάνδον τῶν Σκυθῶν şi βάνδον τῶν βολουνταρίων[33]. Această restituire a textului a fost acceptată în ediţia din 1910 a *Acta Sanctorum*, în diverse lucrări ulterioare[34], precum şi în traduceri[35]. Termenul *bandon*, care, după cum arăta Haralambie Mihăescu, este de origine germanică, apare în diverse surse în secolele VI–VII. Un *bandon* era o unitate grupată sub un stindard (aceasta însemna iniţial cuvântul) şi care ar putea fi echivalată cu un batalion. Ele erau comandate de tribuni[36].

Pentru celălalt *bandon*, de *voluntarii*, s-a propus identificarea cu *Cohors VIII Voluntariorum*, care în *Notitia Dignitatum* era subordonată ducelui Arabiei şi staţiona la Ualtha (Khirbet ez-Zona). *Voluntarii* care au format primele cohorte cu acest nume erau sclavi eliberaţi în timpul lui Augustus[37]. Şi în acest caz, este imposibil de dovedit o continuitate a unităţii timp de peste două secole, neexistând alte informaţii despre prezenţa ei ulterioară în Arabia sau în provinciile vecine.

Cine ar putea fi aceşti sciţi? La prima vedere s-ar putea face o legătură cu numele oraşului Scythopolis de la nord de Ierusalim, dar în acest caz numele lor ar fi trebuit să sune Scythopolitani. Altă variantă, propusă de John Haldon, ar fi transmiterea numelui legiunii IV Scythica, menţionată de *Notitia Dignitatum* în Siria la Oresa (Tayibeh)[38], dar şi aceasta este exclusă, deoarece legiunea nu a mai fost atestată în secolele V–VI[39]. De aceea, considerăm că este vorba tot de o amintire a numelui fostei provincii Scythia.

Din cauza atacurilor avarilor şi slavilor, cea mai mare parte din regiunea europeană a Imperiului Bizantin a fost abandonată în primii ani de domnie ai lui Heraklios. Aceasta a implicat şi mutarea trupelor care fuseseră dislocate în acele provincii, tot aşa cum s-a procedat în cazul abandonării Daciei. Aşa a apărut thema *Thrakesion* în Asia Mică. Forţele din care s-a constituit iniţial această mare unitate de tip nou a armatei bizantine au provenit din militarii mutaţi din provincia Thracia, care a fost pierdută după marile atacuri ale avarilor şi slavilor începute în 614. După anul 620, aceste trupe din Thracia au participat la războaiele contra Persiei, în Siria şi Egipt, iar apoi contra arabilor. În Egipt, lupta înainte de pierderea acestei provincii o unitate de traci, comandată de un anume Marinos[40]. După marea înfrângere suferită la Yarmuk,

[33] Pargoire 1905, p. 40–43.

[34] *ASS Nov III*, 247–250; Guillou 1957, p. 399; Schmitt 2001, p. 217. În schimb, Hoyland 1997, p. 347–351, a contestat credibilitatea sursei. Kaegi 2003, p. 253, a arătat însă că argumentele sale nu rezistă (folosirea termenului *bandon* este dovada autenticităţii).

[35] Woods 2003, p. 144–146; Ken Wolf (https://sites.google.com/site/canilup/home/martyrs-of-gaza-1).

[36] Mihăescu 1993, p. 387, 389, 397; Ravegnani 2005, p. 186, 200; Haldon 1993, p. 47–48.

[37] NDOr, XXXVII. 33 (ed. Seeck, p. 81); Speidel 1978, p. 711; Kaegi 1975, 67; Haldon 1993, p. 53 (nota 35); Zuckerman 2004, p. 163.

[38] Haldon 1993, p. 53 (nota 35).

[39] NDOr, XXXIII. 23 (ed. Seeck, p. 70); Speidel 2000, p. 336–337.

[40] Nikephoros, p. 70, 71 (cap. 23); Lilie 1977, p. 27.

în anul 636, rămăşițele armatei lui Heraklios, inclusiv aceste trupe provenite din Thracia, au fost instalate în vestul Asiei Mici, unde ulterior s-a format thema Thrakesion. Denumirea s-a menținut şi după ce a început recrutarea locală a militarilor[41].

Aceeaşi a fost şi soarta trupelor care fuseseră dislocate în provincia Scythia, după ce aceasta a fost abandonată. Încă din anul 604, armata de acolo a fost trimisă în războiul contra Persiei, iar provincia a fost pierdută în jurul anului 614[42]. Ele nu puteau fi mutate decât tot acolo unde au ajuns şi cele din Thracia, adică undeva în Orient.

Desigur că soldații care făceau parte din acel *bandon* din anul 637 nu mai erau originari din provincia Scythia, deoarece trecuse prea mult timp de la abandonarea ei. Denumirea unității s-a păstrat, însă, la fel ca în cazul trupelor din provincia Thracia transferate în Asia Mică. Această atestare a unui *bandon* de „sciți” nu este decât o dovadă că, după anul 614, trupele care fuseseră dislocate în provincia dunăreană au fost mutate undeva în partea orientală a imperiului.

“SCYTHIAN” AND “DACIAN” MILITARY IN EGYPT, ITALY AND PALESTINE, 6th–7th CENTURIES

ABSTRACT

Eight papyri dated between 546 and 570 found in Egypt mention the existence of a military unit composed of “Scythae”, garrisoned at Antaiopolis (Qau el-Kebir). A detachment was sent to watch a nearby monastery. The complete name of the unit was *Skython Ioustinianon*, as it is recorded in some papyri. The funeral monument of one of these “Scythian” soldiers, named Rigimer, was found. The Germanic name of this man led to the supposition that these “Scythians” were in fact Ostrogoths moved from Italy to Egypt after the victory of Justinian. It is true that the Goths were sometimes called in this way, but this was as archaic word used only in the historical and oratorical works written in the 4th–6th centuries. This paper advances the idea that the origin of those military was the Roman province of Scythia, whose inhabitants were called “Scythians” in official texts from the 4th–6th centuries, as well as in historical writings from the same period (Sozomenos, Marcellinus Comes, Cassiodorus, Ioannes Antiochenus, Theophylact Simocatta). An analogy is provided by the name *Makedonon* given to another unit which acted in cooperation with those “Scythian” soldiers (its name remembers one of the Macedonian provinces). Another unit garrisoned in Egypt was the *numerus Dacorum* attested in 531. The name is also related to one of the provinces called Dacia, existing then. The *Scythae* were organized as a *numerus* too. Another *numerus Dacorum* is attested in the exarchate of Ravenna, at the beginning of the 7th century. It was moved there together with a numerus from Sirmium, after 582.

Other “Scythian” military men were mentioned by a hagiographic source in Gaza, the Palestinian city conquered by the Arabs in 637. The martyrdom of the 60 soldiers was recorded in a lost Greek text. The recovery of this original source made by J. Pargoire after a biased Latin translation has demonstrated that some of these soldiers belonged to a unit called *bandon ton Skython*. It could be supposed that this name is also related with the former province of Scythia. After the Avarian and Slavic invasions which destroyed the Danubian *limes*, some troops were moved elsewhere. In this way appeared the *Thrakesion* theme, composed of military moved from Thrace and settled in the western Asia Minor. The name survived after the local recruitment had begun. The same was true for the troops

[41] Lilie 1977, p. 26–28; Haldon 1993, p. 48.

[42] Madgearu 1997, p. 323–324; Madgearu 2006, p. 156–157; Kardaras 2010, p. 103–104.

garrisoned in Scythia, after the abandonment of this province: they were displaced somewhere in the eastern part of the empire. Indeed, the soldiers who fought in that *bandon* in 637 were no more of "Scythian" origin, because it passed too much time from the retreat of the troops from that province. The name of the unit was preserved, as like as for the Thracians, who were moved after 614 in the East.

Keywords: Late Roman Army, *numerus*, *bandon*, *Scythia*, *Dacia Ripensis*, *Dacia Mediterranea, limes*.

BIBLIOGRAFIE

ASS Nov III — *Acta Sanctorum Novembris*, tomus III, Bruxelles, 1910.

Carile, Cosentino 2004 — Carile, A., Cosentino, S., *Storia della marineria bizantina*, Bologna.

Cascarino, Sansilvestri 2009 — Cascarino, G., Sansilvestri, C., *L'esercito romano. Armamento e organizzazione, vol. III. Dal III secolo alla fine dell'impero d'occidente*, Rimini.

Cățoi 2010 — Cățoi, M.O., *În legătură cu localizarea sciților tomitani consemnați de Walafridus Strabo*, Pontica 43, p. 141–164.

Croke 1995 — Croke, B., *The Chronicle of Marcellinus. A translation and commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text)* (Byzantina Australiensia, 7), Sydney.

Coulston 1991 — Coulston, J., *The 'draco' standard*, Journal of Roman Military Equipment Studies. Dedicated to the Study of the Weapons, Armour, and Military Fittings of the Armies and Enemies of Rome and Byzantium 2, p. 101–114.

Delehaye 1904 — Delehaye, H., *Passio Sanctorum Sexaginta Martyrum*, Analecta Bollandiana 23, p. 289–307.

Epistulae — *Epistulae imperatorum pontificum aliorum inde ab a. CCCLXVII usque ad A. DLIII datae. Avellana qvae dicitur collectio, recensuit commentario critico instruxit indices adiecit Otto Guenther, Pars II Epistulae CV-CCXXXXIIII* (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, vol. XXXV), Pragae, Vindobonae, Lipsiae, 1898.

Fiebiger 1905 — Fiebiger, O., *Draco, Draconarius*, RE, V, col. 1633–1634.

Fournet, Gascou 1998 — Fournet, J.L., Gascou, J., *Papyrus inédits d'Edfou de la collection de l'Ifao*, BIFAO 98, p. 171–196.

Gascou 1989 — Gascou, J., *La table budgetaire d'Antaeopolis (P. Freer 08.45 c-d)*, în *Hommes et richesses dans l'Empire Byzantin (IVe-VIIe siècles)*, ed. C. Abadie-Reynal, I, Paris, p. 279–313.

Gascou 1976 — Gascou, J., *P. Fouad 87: Les monastères pachômiens et l'État byzantine*, BIFAO 76, p. 157–184.

Gil 1997 — Gil, M., *A History of Palestine, 634–1099*, Cambridge.

Grosse 1920 — Grosse, R., *Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*, Berlin.

Guillou 1957 — Guillou, A., *Prise de Gaza par les Arabes au VIIe siècle*, BCH 81, 1, p. 393–404.

Haldon 1993 — Haldon, J., *Administrative Continuities and Structural Transformations in East Roman Military Organization ca. 580-640*, în *L'armée romaine et les Barbares du IIIe au VIIe siècle*, ed. F. Vallet, M. Kazanski (Association Française d'Archéologie Mérovingienne, Mémoires, 5), Paris, p. 45–53.

Hoffmann 1969 — Hoffmann, D., *Die spätrömische Bewegungsheer und die Notitia Dignitatum*, Düsseldorf.

Hoyland 1997 — Hoyland, R., *Seeing Islam as others saw it: a survey and evaluation of Christian, Jewish, and Zoroastrian writings on early Islam*, Princeton.

Hunt 1934 — *Select papyri, in five volumes*, vol. II. *Non-literary papyri. Public Documents*. With an English translation by A.S. Hunt and C.C. Edgar Hunt, Cambridge (Massachusetts), London, 1934.

Ioannes Antiochenus — Ioannes Antiochenus, *Fragmenta ex Historia Chronica*. Introduzione, edizione critica e traduzione a cura di U. Roberto, Berlin, 2005.

Jalabert, Mouterde, Mondésert 1955 — Jalabert, L., Mouterde, R., Mondésert, C., *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*. Tome IV, *Laodicée. Apamène*, Paris.

Jean Rufus — Jean Rufus, évêque de Maïouma. *Plérophories, témoignages et révélations contre le Concile de Chalcédoine*. Version syriaque et traduction française, éditées par F. Nau, în *Patrologia Orientalis*, 8, Paris, 1912.

Jones 1986 — Jones, A.H.M., *The Later Roman Empire, 284–602. A Social, Economic and Administrative Survey*, ed. 2, vol. I, Baltimore.

Kaegi 2003 — Kaegi, Jr., W.E., *Heraclius, Emperor of Byzantium*, Cambridge

Kaegi 1992 — Kaegi, Jr., W.E., *Byzantium and the Early Islamic Conquests,* Cambridge.

Kaegi 1975 — Kaegi Jr., W. E., *Notes on Hagiographic Sources for Some Institutional Changes and Continuities in the Early Seventh Century*, „Vyzantina. Epistemonikon organon Kentrou Vyzantinon Ereunon Philosophikes Scholes Aristoteleiou Panepistemiou”, Thessaloniki, 7, p. 59–70.

Kaiser 2011 — Kaiser, A.M., *Daci und Sextodalmati. Zwei Truppen des magister militum praesentalis II Orientis in den Papyri* (Imperium and Officium Working Papers (IOWP) (http://iowp.univie.ac.at).

Kardaras 2010 — Kardaras, G., *To Vyzantio kai hoi Avaroi (6-9 ai.). Politikes, diplomatikes kai politismikes scheseis (Byzantium and the Avars (6th-9th c.). Political, diplomatic and cultural relations)*, Athena

Lefebvre 1907 — Lefebvre, G., *Recueil des inscriptions grecques-chrétiennes d'Egypte*, Le Caire.

Lilie 1977 — Lilie, R.J., *"Thrakien" und "Thrakesion". Zur byzantinischen Provinzorganisation am Ende des 7. Jahrhunderts*, JÖB 26, p. 7–47.

Madgearu 2006 — Madgearu, A., *The End of the Lower Danube Limes: a Violent or a Peaceful Process ?*, SAA 12, p. 151–168.

Madgearu 1997 — Madgearu, A., *The Downfall of the Lower Danubian Late Roman Frontier*, RRH 36, 3–4, p. 315–336.

Marini 1805 — Marini, G., *I papiri diplomatici raccolti ed illustrati*, Roma.

Martindale 1992 — Martindale, J. R., *The Prosopography of the Later Roman Empire*, III B (527–641), Cambridge.

Maspero 1912 — Maspero, J., *Organisation militaire de l'Égypte byzantine* (Bibliothèque de l'École pratique des hautes études. Section des sciences historiques et philologique, 201), Paris.

Maspero 1911 — Maspero, J., *Catalogue general des antiquités égyptiennes du Musée du Caire. Nos 67001–67124. Papyrus grecs d'époque byzantine*, I, Le Caire.

Maspero 1910 — Maspero, J., *Études sur les papyrus d'Aphrodité, II. Flavios Marianos, duc de Thebaïde*, BIFAO 7, p. 97–119.

Maspero 1908 — Maspero, J., *Études sur les papyrus d'Aphrodité. I. Un procès administratif sous le règne de Justinien*, BIFAO 6, p. 75–90

Mihăescu 1993 — Mihăescu, H., *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Bucarest.

Nikephoros — Nikephoros Patriarch of Constantinople *Short History*. Text, Translation, and Commentary by C. Mango (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Washingtoniensis, XIII), Washington DC, 1990.

Pargoire 1905	Pargoire, J., *Les LX soldats martyrs de Gaza*, Échos d'Orient. Revue bimestrielle de théologie, de droit canonique, de liturgie, d'archéologie, d'histoire et de géographie orientales 8, 50, p. 40–43
Pillon 2002	Pillon, M., *L'exode des "Sermésiens" et les grandes migrations des Roumains de Pannonie dans les Balkans durant le Haut Moyen Âge*, Études Balkaniques 38, 3, p. 103–141.
Pollard 2000	Pollard, N., *Soldiers, Cities, and Civilians in Roman Syria*.
Rance 2005	Rance, Ph., *Narses and the Battle of Taginae (Busta Gallorum) 552: Procopius and sixth century warfare*, Historia 54, 4, p. 424–472.
Ravegnani 2005	Ravegnani, G., *Le unità dell'esercito bizantino nel VI secolo tra continuità e innovazione*, în *Alto medioevo mediterraneo*, a cura di S. Gasparri, Firenze, p. 185–205.
Ravegnani 2004	Ravegnani, G., *I bizantini e la guerra. L'età di Giustiniano*, Roma.
Richardot 2005	Richardot, Ph., *La fin de l'armée romaine (284-476). 3e édition revue et augmentée avec une traduction de la Notitia Dignitatum*, Paris.
Schmitt 2001	Schmitt, O., *Untersuchungen zur Organisation und zur Militärischen Stärke oströmischer Herrschaft im Vorderen Orient zwischen 628 und 633*, ByzZ 94, 1, p. 197–229.
Speidel 2000	Speidel, M. A., *Legio IV Scythica*, în *Les légions de Rome sous le Haut-Empire. Actes du Congrès de Lyon (17-19 septembre 1995) rassemblés et édités par Y. Le Bohec avec la collaboration de C. Wolff*, Lyon, p. 327–337.
Speidel 1985	Speidel, M., *The Master of the Dragon Standards and the Golden Torc: An Inscription from Prusias and Prudentius' Peristephanon*, Transactions of the American Philological Association New Series 115, p. 283–287.
Speidel 1978	Speidel, M.P., *The Roman Army in Arabia*, ANRW II, 8, p. 687–730.
Steppa 2004	Steppa, J. E., *Heresy and Orthodoxy: The Anti-Chalcedonian Hagiography of John Rufus*, în *Christian Gaza in late antiquity*, ed. by B. Bitton-Ashkelony, A. Kofsky, Leiden, Boston, p. 89–106.
Tomlin 2000	Tomlin, R., *The Legions in the Late Empire*, în *Roman Fortresses and their Legions. Papers in honour of George C. Boon*, ed. R. J. Brewer, Society of Antiquaries of London/National Museums & Galleries of Wales, London, Cardiff, p. 159–181.
Trombley 2004	Trombley, F., *Epigraphic Data on Village Culture and Social Institutions: An Interregional Comparison (Syria, Phoenice Libanensis and Arabia)*, în Bowden, W., Lavan, L., Machado, C. (eds.), *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Late Antique Archaeology, 2), Leiden – Boston, p. 73–101.
Woods 2003	Woods, D., *The 60 Martyrs of Gaza and the Martyrdom of Bishop Sophronius of Jerusalem*, Aram. Society for Syro-Mesopotamian Studies 15, p. 144–146.
Zuckerman 2004	Zuckerman, C., *L'armée*, în *Le Monde byzantin*, I. *L'Empire romain d'Orient (330–641)*, sous la direction de C. Morrisson, Paris.
Zuckerman 1998	Zuckerman, C., *Legio V Macedonica in Egypt. CPL 199 revisited*, Tyche 3, p. 279–287.

DATELE RADIOCARBON DIN AŞEZAREA APARŢINÂND EPOCII BRONZULUI DE LA ROTBAV (JUD. BRAŞOV, ROMÂNIA)

LAURA DIETRICH*

În memoria lui Radu Ştefănescu

Rezumat: Studiul de faţă prezintă şase date radiocarbon din aşezarea multistratificată de la Rotbav –„La Pârâuţ”, jud. Braşov. Probele au fost prelevate din oase de animale, iar analizele efectuate în cadrul laboratorului de radiometrie din Heidelberg. Însemnătatea lor este susţinută nu numai de raritatea datărilor absolute pentru epoca bronzului din Transilvania, dar şi de contextul lor stratigrafic unic. În cele ce urmează, este oferită o scurtă descriere a contextelor acestor probe şi a celor şase faze de locuire de la Rotbav, pentru ca o analiză detaliată să fie prezentată în monografia sitului[1].

Cuvinte-cheie: Rotbav – „La Pârâuţ”, aşezare, epoca bronzului, date ^{14}C, culturile Wietenberg, Noua şi Gáva, sud-estul Transilvaniei.

Situl arheologic de la Rotbav – „La Pârâuţ” a fost cercetat între anii 1970–1973 de către Alexandru Vulpe şi Mariana Marcu şi între anii 2005–2013 de către Laura Dietrich, Oliver Dietrich şi Alexandru Vulpe, instituţiile organizatoare ale cercetării fiind Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti, şi Muzeul Judeţean de Istorie, Braşov[2]. Cercetarea a fost finanţată, în principal, de către Ministerul Culturii şi Cultelor, cu o contribuţie importantă din partea Muzeului Judeţean de Istorie Braşov şi Society of Exploration Geophysictists (cercetări geofizice). Datările radiocarbon, prezentate în studiul de faţă, au putut fi realizate prin intermediul proiectului *Atlasul arheologic al României din paleolitic până în anul 1000 p. Chr. Redefinirea epocilor şi orizonturilor cultural-cronologice din perspectiva datelor oferite de cercetările interdisciplinare* (Grant PNCD II, programul *Idei ID_664*), probele fiind analizate în cadrul laboratorului de radiometrie din Heidelberg (fig. 3–6).

Situl arheologic se află în sud-estul Transilvaniei, în judeţul Braşov, pe o terasă înaltă a râului Olt, în imediata apropiere a şoselei naţionale E 60, şi acoperă o suprafaţă de aproximativ 4 ha (fig. 1). În anii ’70 a fost cercetată, cu precădere, partea vestică a platoului, în timp ce săpăturile recente s-au axat mai ales pe centrul acestuia. În deceniul opt al secolului trecut s-a observat că în Rotbav există o

* Deutsches Archäologisches Institut, Berlin; e-mail: laura.dietrich@dainst.de.
[1] Dietrich 2014.
[2] Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2006; 2007; 2008; 2009; 2010.

aşezare aparţinând culturii Wietenberg, suprapusă de alta, aparţinând culturii Noua. Au fost documentate şi urme de locuire aparţinând culturii Gáva. Observaţiile stratigrafice au fost confirmate de cercetările recente. În prezent, ca urmare a observaţiilor mai vechi şi mai noi făcute cu prilejul săpării aşezării din epoca bronzului[3], se poate discuta despre existenţa a şase locuiri suprapuse (fig. 2). Primele trei faze de locuire aparţin culturii Wietenberg (Rt. 1–3), următoarele două culturii Noua (Rt. 4–5), iar cea mai recentă poate fi atribuită culturii Gáva (Rt. 6). Fazele de locuire observate la Rotbav nu trebuie confundate cu fazele de evoluţie a culturilor mai sus menţionate, stabilite în cea mai mare parte pe baza ceramicii fine[4]; ele au relevanţă doar pentru situl de la Rotbav şi probabil pentru sud-estul Transilvaniei.

Locuirea Wietenberg este caracterizată prin case mici de suprafaţă, rectangulare, cu suprafaţa între 20–25 m², construite din pari şi chirpici, cu podea din lut bătut. Au fost descoperite numeroase complexe de tipul gropilor şi vetrelor, care atestă o locuire intensă. Ceramica de la Rotbav are particularităţi care se întâlnesc doar în sud-estul Transilvaniei[5], însă prezintă şi anumite similitudini cu ceramica Wietenberg din restul acestei provincii[6]. O mare parte a ceramicii grosiere rămâne constantă în ceea ce priveşte formele, decorurile şi tehnicile de producere, însă anumite forme şi decoruri ale ceramicii fine evoluează distinct pe parcursul celor trei faze de locuire. Astfel, faza cea mai timpurie este caracterizată printr-o ceramică decorată geometric, vasele tipice fiind pântecoase, cu gâtul strâmt. În faza a doua apar forme mai joase şi deschise, iar decorul are ca element principal ornamentul în formă de „S”. Cum am mai precizat şi în alte rânduri[7], acest decor nu poate fi numit spiralic, întrucât elementul de bază nu este spirala, ci cârligul; de aceea, denumirea de decor pseudospiralic din cârlige în formă de „S” este mai potrivită pentru a descrie acest tip de ornamentaţie. A treia şi ultima fază de locuire de la Rotbav conţine forme ceramice asemănătoare, mai degrabă joase şi deschise, în cazul ceramicii fine. În decoraţie apare ca element nou motivul în formă de „Z” (decorul pseudomeandric) care constituie, alături de cel în formă de „S”, elemente de bază ale compoziţiilor ornamentale.

Depunerile de resturi (menajere etc.) care pot fi legate cronologic de cele trei niveluri stratigrafice Wietenberg prezintă multe similitudini (spre exemplu, culoare şi consistenţă asemănătoare), şi sunt, în comparaţie cu cele din depunerile ulterioare, Noua şi Gáva, relativ sărace în material osteologic. Din acest motiv, recoltarea de probe destinate datării cu radiocarbon a întâmpinat dificultăţi, oasele fiind mici şi fragmentate. Din faza cea mai timpurie (Rt. 1) nu au putut fi recoltate probe utilizabile. Din faza mijlocie (Rt. 2) a fost recoltată o probă (fig. 3, nr. 3, Hd-28203: 3547±24 BP) din stratul de depuneri de lângă locuinţe, însă rezultatele

[3] La Rotbav există, în partea vestică a sitului, şi o locuire Coţofeni, care nu va fi discutată, însă, în articolul de faţă.

[4] Pentru cultura Wietenberg: Boroffka 1994; pentru cultura Noua: Florescu 1964; Florescu 1991; pentru cultura Gáva: Ciugudean 2011, cu bibliografia.

[5] De exemplu, Cavruc, Rotea 2000.

[6] Boroffka 1994.

[7] Dietrich L., Dietrich O. 2011.

nu sunt concludente. Calibrarea cu programul OxCal[8] (fig. 4) oferă o probabilitate de 69% de încadrare între 1954 şi 1867 cal BC şi de 25% între 1848 şi 1774 cal BC. Chiar şi luând în considerare a doua perioadă, între jumătatea secolului al XIX-lea şi jumătatea secolului al XVIII-lea, această datare, pentru ceramica decorată cu „S”-uri, pare destul de înaltă (vezi mai jos), presupunând o încadrare cronologică şi mai timpurie pentru prima fază de locuire şi ceramica având decor geometric. Data de la Rotbav poate oferi un prim indiciu, însă nu este suficientă pentru stabilirea poziţiei cronologice a ceramicii Wietenberg cu „S”-uri în sud-estul Transilvaniei şi trebuie privită cu rezervă până la apariţia altor rezultate.

Deosebit de interesante sunt rezultatele obţinute pentru cea mai târzie fază Wietenberg de la Rotbav, Rt. 3 (fig. 3, nr. 1–2, Hd-27967: 3195±19 BP şi Hd-27989:3174±16 BP). Prin calibrarea cu programul OxCal, se obţine o probabilitate de 95% de datare în prima jumătate, mai exact, primele trei sferturi ale secolului al XV-lea. Probele (oase de animal) au fost prelevate de la baza stratului de resturi de lângă locuinţe, ce conţine atât ceramică decorată cu „S”-uri, cât şi cu „Z”-uri. La momentul în discuţie, acest tip de ceramică era deja în folosinţă.

Locuirile Noua (Rt. 4 şi Rt. 5) sunt caracterizate prin locuinţe de suprafaţă, cu podelele construite dintr-o amestecătură de pământ şi calcar. Contururile caselor nu au putut fi surprinse cu exactitate, însă spaţiul locuinţelor se caracterizează printr-o mare concentrare de material (ceramică şi oase), fiind diferite sub acest aspect faţă de locuirile Wietenberg. Faza timpurie a locuirii Noua (Rt. 4) conţine, pe lângă structuri de locuit, şi un cenuşar[9]. Acesta a fost săpat în proporţie de aproximativ 30% şi are diametrul estimat între 25 şi 30 m. Respectiva structură a fost construită iniţial la marginea spaţiului locuit, într-un bazin adâncit, şi folosită pe parcursul unei perioade mai mari de timp (vezi fig. 3, nr. 4–5). Cenuşarul poate fi interpretat ca loc special pentru confecţionarea produselor din piele, fiind în acelaşi timp şi un spaţiu cultic, central, festiv al comunităţii[10]. După umplere, cenuşarul a fost acoperit de depunerile aparţinând locuirii târzii Noua (Rt. 5). Din această fază au fost documentate până acum doar locuinţe, nu însă şi alte cenuşare. Ceramica din cele două aşezări Noua se încadrează, în general, în parametrii cunoscuţi din alte aşezări[11]. Nu se poate observa o evoluţie de la o fază la alta nici în ceea ce priveşte formele, decorul sau maniera de producere a ceramicii, însă anumite categorii ale ceramicii fine, cum ar fi, de exemplu, vasele cu două torţi de tip kantharos şi ceştile, se concentrează, cu precădere, în cenuşar. În ceea ce priveşte ceramica grosieră, s-a putut observa cu claritate o schimbare în modul de producere faţă de cea specifică locuirilor Wietenberg, însă o continuitate în raport cu faza următoare, Gáva. Analiza manierei de producere a ceramicii grosiere a relevat clar existenţa a două tradiţii, prima specifică primelor trei faze de locuire

[8] https://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal.html.
[9] Dietrich 2012.
[10] Dietrich 2013a.
[11] Florescu 1964; Florescu 1991; Sava 2002, p. 25–37.

(Rt. 1–3, Wietenberg) şi a doua specifică ultimelor trei faze de locuire (Rt. 4–6, Noua şi Gáva).

Probele (oase de animal) pentru faza timpurie au fost prelevate în ambele cazuri din cenuşar, însă de la adâncimi diferite, iar proba pentru faza târzie (Rt. 5) din stratul de resturi de lângă locuinţe. Datările (fig. 3, nr. 4–5, Hd-27972: 3085±23 BP şi Hd-28276: 3196±30 BP) indică existenţa cenuşarului pe o perioadă mai mare de timp, în linii mari în secolele XVI–XIII a.Chr. Data prelevată de la baza cenuşarului, cu o probabilitate de 95% între 1518 şi 1415 cal BC, pare destul de timpurie şi se suprapune parţial cu cele din locuirea Wietenberg târzie, având aceeaşi valoare statistică (fig. 6). Aceasta nu indică însă şi o datare identică. O suprapunere temporală parţială a aşezărilor Wietenberg (faza târzie) şi Noua (faza timpurie) ar fi, luând în consideraţie curba de calibrare, la fel de probabilă ca şi succesiunea lor într-o perioadă scurtă de timp. Ţinând seama şi de contextul arheologic, unde locuirea Noua timpurie (Rt. 4) suprapune evident locuirea Wietenberg târzie (Rt. 3), este plauzibilă o încadrare cronologică a locuirii Wietenberg cel târziu până în primele trei sferturi ale secolului al XV-lea şi o datare probabilă a construirii cenuşarului ulterior acestei date, în ultimul sfert al secolului al XV-lea (compară fig. 4–6). Dacă luăm în considerare o suprapunere parţială între Wietenberg târziu (Rt. 3) şi Noua timpuriu (Rt. 4), atunci structurile Wietenberg contemporane ar trebui să existe în altă parte a platoului, necercetată până acum.

Cealaltă dată din cenuşar, cu o probabilitate de 95% între 1415–1282 cal BC, indică o perioadă mai lungă de funcţionare a acestuia, însă nu mai târziu de secolul al XIII-lea, după cum indică şi proba din stratul Noua târziu (Rt. 5), care acoperă cenuşarul (fig. 3, nr. 6, Hd–28321: 2994±19 BP).

Ultima fază de locuire aparţine culturii Gáva (Rt. 6). O schimbare evidentă faţă de locuirile Noua anterioare se observă în aspectul aşezării, care se caracterizează în această ultimă fază prin locuinţe de dimensiuni mari, cu lungimea de până la 12 m, semiadâncite. Este foarte posibil ca acest mod nou de construcţie să reprezinte adaptarea la un climat mult mai rece, o răcire însemnată după 1200 fiind luată în considerare[12]. Locuinţele par a fi dispuse la distanţe relativ egale unele faţă de altele, în spaţiul din jurul lor aflându-se vetre şi gropi de provizii. Ceramica grosieră păstrează tradiţia anterioară Noua, însă ceramica fină este înlocuită cu o categorie specială a ceramicii canelate, de culoare roşie-neagră. Apariţia acestei ceramici poate fi observată încă din fazele Noua, iar situaţia de la Rotbav poate fi explicată mai degrabă prin adoptarea unei noi mode ceramice decât printr-un „schimb de populaţie” între Noua şi Gáva[13]. Şi din această fază au fost prelevate probe, însă datele nu au parvenit autoarei până în momentul publicării studiului de faţă.

Publicarea datelor ^{14}C de la Rotbav îmbogăţeşte baza de date absolute, din păcate încă foarte săracă, a epocii bronzului din România. Rezultatele sunt, desigur, insuficiente pentru o comparaţie detaliată cu alte situri şi trebuie

[12] Feurdean *et alii* 2008.
[13] Dietrich 2013b.

completate cu noi probe, atât de la Rotbav, cât şi din alte situri din sud-estul Transilvaniei, pentru stabilirea unei cronologii în această regiune. Chiar dacă cele şase date radiocarbon de la Rotbav sunt insuficiente pentru stabilirea unei serii cronologice, se pot avansa câteva concluzii cu caracter preliminar. În primul rând, datările locuirilor Wietenberg sugerează prezenţa acestui stil ceramic în sud-estul Transilvaniei înainte de secolul al XIX-lea (este de văzut dacă şi alte date radiocarbon vor confirma această încadrare cronologică timpurie) şi, cel puţin, până în primele trei sferturi ale secolului al XV-lea a.Chr. Este sigur că, cel târziu până la această ultima dată, atât ceramica Wietenberg decorată cu „S"-uri, cât şi cea decorată cu „Z"-uri, existau în această regiune. În al doilea rând, rezultatele obţinute prin datarea cu radiocarbon a fazei timpurii de locuire Noua (Rt. 4) indică un moment destul de timpuriu, probabil în ultimul sfert al secolului al XV-lea, pentru apariţia „fenomenului" Noua în sud-estul Transilvaniei, indiferent dacă acest „fenomen" este explicat printr-o migraţie[14] sau este văzut drept rezultatul unei dezvoltări locale[15]. Cenuşarul de la Rotbav este, probabil, unul dintre cele mai timpurii din această regiune, iar elemente Noua, asemănătoare cu cele din Moldova şi Basarabia, se întâlnesc cu precădere în partea estică a sud-estului Transilvaniei. În al treilea rând, preluarea ceramicii canelate în această regiune se produce cel mai devreme după secolul al XIII-lea, mai probabil după sec. XII, chiar dacă elemente de acest tip apar la Rotbav treptat, încă din vremea locuirilor Noua. Probabil, partea vestică a sud-estului Transilvaniei, unde domină încă tradiţia Wietenberg[16], preia respectivele elemente mai devreme, însă, în general, regiunea este printre ultimele din Transilvania în care apare acest stil ceramic[17].

Chiar dacă în ultimul timp s-au înmulţit datările absolute pentru epoca bronzului mijlociu şi târziu[18], precum şi încercările de a stabili o cronologie absolută a epocii bronzului în Transilvania, baza de date este insuficientă pentru o comparaţie cu alte regiuni. Din aceste considerente, este indicat ca datele publicate în studiul de faţă să fie folosite la momentul actual cu precădere în contextul evoluţiei aşezării de la Rotbav şi pentru cronologia epocii bronzului din sud-estul Transilvaniei, la fel cum şi evoluţia anumitor stiluri ceramice ar trebui urmărită în primul rând local şi în situaţii stratigrafice clare. O analiză pe baze regionale sau microregionale este indicată, mai ales în situaţia în care dezvoltările regionale specifice şi lipsa aşezărilor cu mai multe depuneri succesive aparţinând epocii bronzului îngreunează posibilitatea corelaţiilor cu alte situri din afara sud-estului Transilvaniei.

---

[14] Hänsel 1976, p. 65–73.
[15] Vulpe 1995.
[16] Dietrich 2013b.
[17] Vezi în acest sens şi Metzner-Nebelsick 2012.
[18] De exemplu, pentru cultura Wietenberg: Popa, Boroffka 1996, p. 56; Kacsó 2004, p. 60; pentru cultura Noua: László 2006, p. 131–132, fig. 7; Sava, Kaiser 2011, p. 377–397; pentru cultura Gáva pe teritoriul Transilvaniei: Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010, p. 223–225; pentru cultura Gáva pe teritoriul Bucovinei: László 2010; pentru epoca bronzului mijlociu şi târziu din estul Transilvaniei: Harding, Kavruk 2010, p. 150–153, tab. 1, p. 163, fig. 32.

Fig. 1. Aşezarea de la Rotbav (foto Oliver Dietrich).

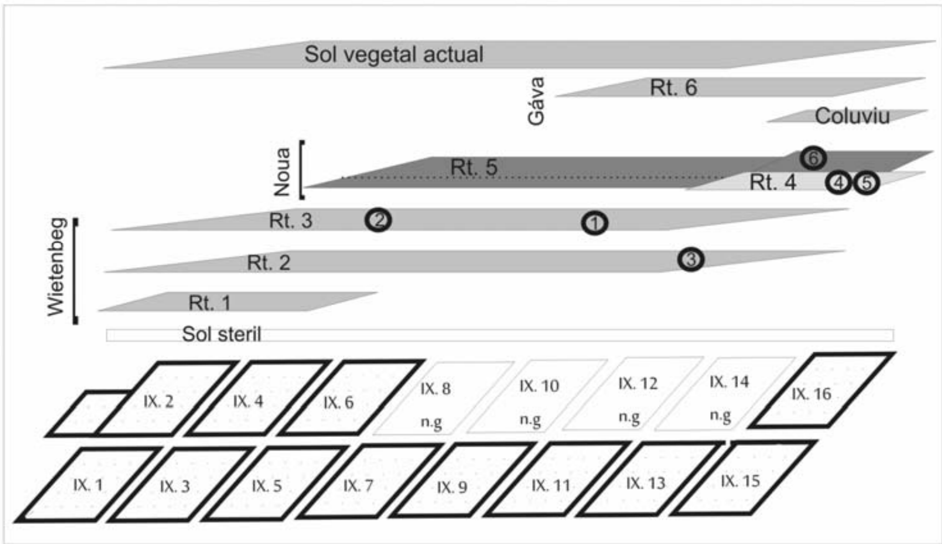

Fig. 2. Schema situaţiei stratigrafice de la Rotbav.

Cod laborator	Denumirea probei	Complex	Vârsta radiocarbon BP	Date calibrate (OxCal)
1. Hd-27967	RT LP 31	S. IX. 11, Q E 31, Rt. 3	3195±19	1501-1430 (95,4%)
2. Hd-27989	RT LP 30	S. IX. 6, Q H 16, Rt. 3	3174±16	1497-1416 (95,4%)
3. Hd-28203	RT LP 33	S. IX. 13, Q E 37, Rt. 2	3547±24	1954-1867 (69,5%) 1848-1774 (25,9%)
4. Hd-27972	RT LP 29	S. IX. 16, Q J 44, Rt. 4	3085±23	1415-1282 (95,4%)
5. Hd-28276	RT LP 28	S IX. 16, Q H 46, Rt. 4	3196±30	1518-1415 (95,4%)
6. Hd-28321	RT LP 32	S IX. 15, Q C 46, Rt. 5	2994±19	1284-1157 (88,6%) 1146-1128 (6,8%)

Fig. 3. Datele ^{14}C de la Rotbav, măsurate în laboratorul de radiometrie din Heidelberg.

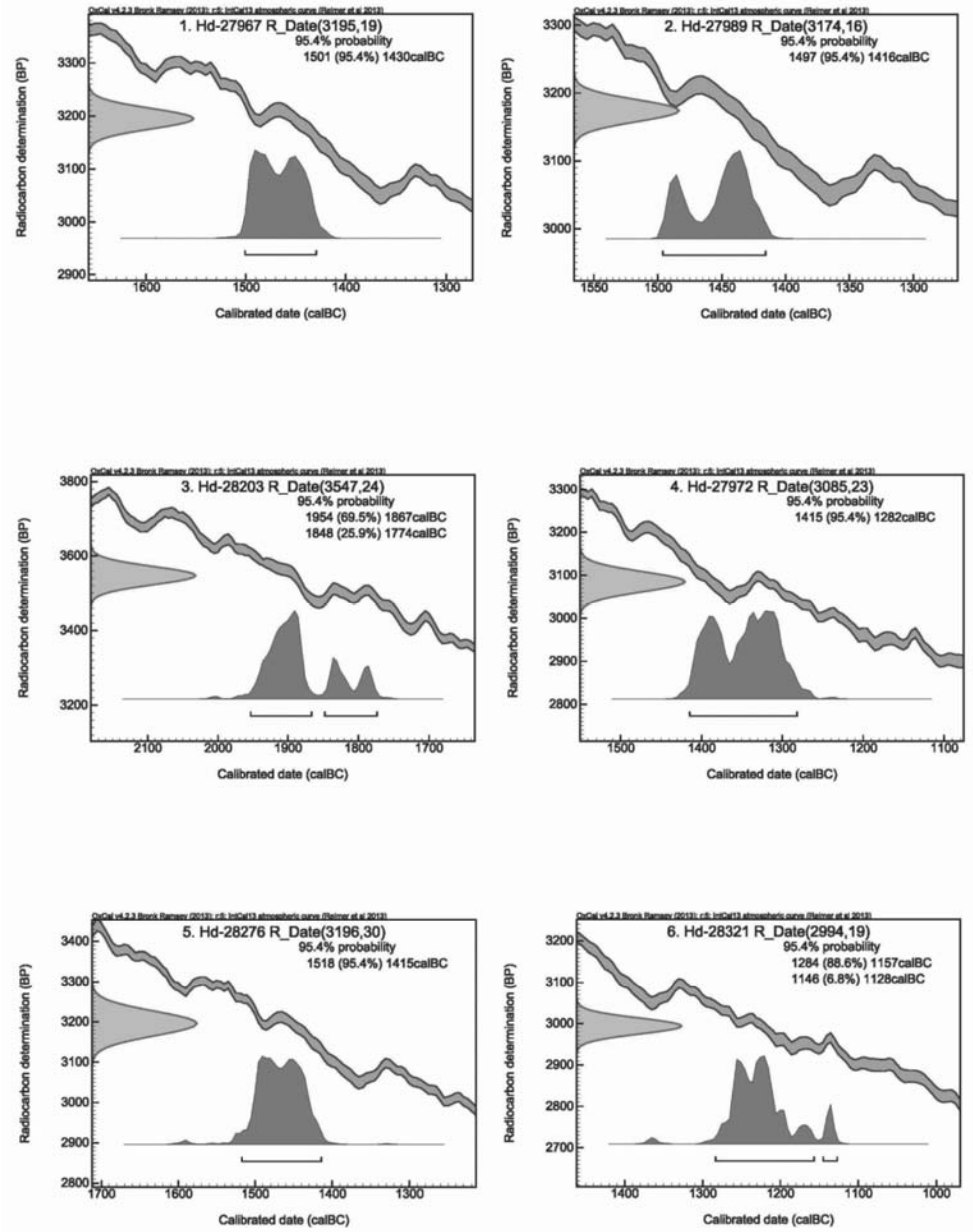

Fig. 4. Datele ^{14}C de la Rotbav, calibrate cu programul OxCal.

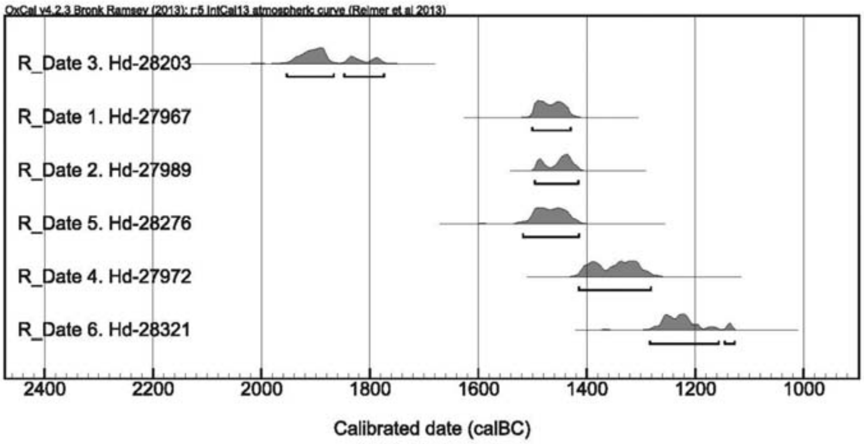

Fig. 5. Datele ^{14}C de la Rotbav, calibrate cu programul OxCal.

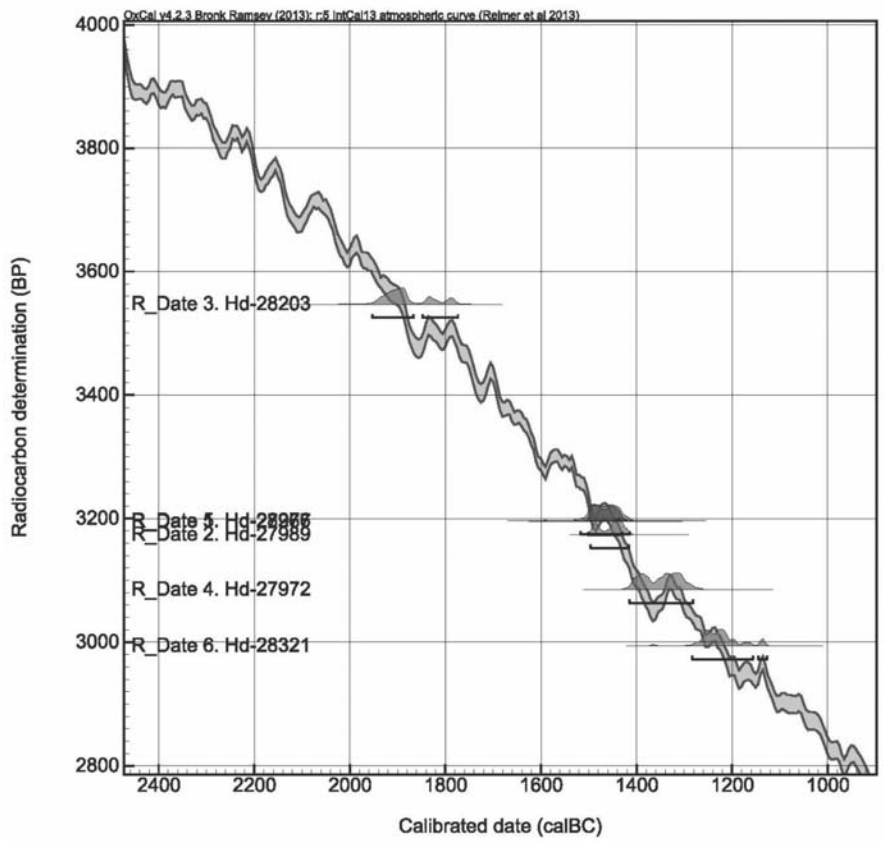

Fig. 6. Datele ^{14}C de la Rotbav, calibrate cu programul OxCal.

THE RADIOCARBON DATES FROM THE BRONZE AGE SETTLEMENT AT ROTBAV (BRAŞOV COUNTY, ROMANIA)

ABSTRACT

In the present study six radiocarbon dates for the multi-layered Bronze Age settlement of Rotbav – "La Pârâuţ" in southeastern Transylvania are published. The bone samples were dated at the Heidelberg radiocarbon laboratory. The importance of this new data series lies not only in the general rarity of absolute dates for the Transylvanian Bronze Age, but also in their clear stratigraphic contexts. The article presents a short discussion of these contexts and the six settlement phases attested at Rotbav. An in-depth discussion and analysis will be included in the monograph on the site.

Keywords: Rotbav – „La Pârâuţ", Bronze Age settlement, radiocarbon dates, Wietenberg, Noua and Gáva cultures, southeastern Transylvania.

BIBLIOGRAFIE

Boroffka 1994	Boroffka, N., *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, UPA 19, Bonn.
Cavruc, Rotea 2000	Cavruc, V., Rotea, M., *Locuirea Wietenberg de la Păuleni (campaniile 1999–2000)*, Angustia 5, p. 155–172.
Ciugudean 2011	Ciugudean, H., *Periodizarea culturii Gáva în Transilvania în lumina noilor cercetări*, Apulum 48, p. 69–102.
Dietrich 2012	Dietrich, L., *Was sind die „Aschehügel" der Noua-Kultur? Das Beispiel aus Rotbav (Südostsiebenbürgen)*, în Heske, I., Horejs, B. (Hrsg.), *Bronzezeitliche Identitäten und Objekte: Beitrage aus den Sitzungen der AG Bronzezeit auf der 80. Tagung des West- und Suddeutschen Verbandes fur Altertumsforschung in Nürnberg 2010 und dem 7, Deutschen Archaologiekongress in Bremen 2011*, UPA 221, Bonn, p. 207–218.
Dietrich 2013a	Dietrich, L., *Visible workshops for invisible commodities. Leatherworking in the Late Bronze Age Noua culture's 'ashmounds,* în Ailincăi, S.C., Ţârlea, A., Micu, C. (eds.), *Din preistoria Dunării de Jos. 50 de ani de la începutul cercetărilor arheologice la Babadag (1962–2012)*, Actele conferinţei "*Lower Danube Prehistory. 50 years of excavations at Babadag"*, Tulcea, 20–22 septembrie 2012 / *Lower Danube Prehistory. 50 years of excavations at Babadag (1962–2012*). Proceedings of *"Lower Danube Prehistory. 50 years of excavations at Babadag"* Conference, Tulcea, September 20th–22th, Brăila, p. 227–246.
Dietrich 2013b	Dietrich, L., *Interpretationsmodelle unterschiedlicher Verteilungsmuster bronzezeitlicher Fundorte in Siebenbürgen*, în Hansen, S., Meyer, M. (Hrsg.), *Parallele Raumkonzepte*, Topoi, Berlin Studies of the Ancient World, Berlin, p. 201–218.
Dietrich 2014	Dietrich, L., *Die mittlere und späte Bronzezeit und die ältere Eisenzeit in Südostsiebenbürgen aufgrund der Siedlung von Rotbav*, UPA 248, Bonn.
Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2006	Dietrich, L., Dietrich, O., Vulpe, A., *Rotbav, comuna Feldioara, judeţul Braşov, Punct „La Pârâuţ"*, CCA, campania 2005, p. 302–304, nr. 160.

Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2007 — Dietrich, L., Dietrich, O., Vulpe, A., *Rotbav, comuna Feldioara, judeţul Braşov, Punct „La Pârâuţ”*, CCA, campania 2006, p. 301–303, nr. 154.

Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2008 — Dietrich, L., Dietrich, O., Vulpe, A., *Rotbav, comuna Feldioara, judeţul Braşov, Punct „La Pârâuţ”*, CCA, campania 2007, p. 262–263, nr. 145, pl. 58.

Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2009 — Dietrich, L., Dietrich, O., Vulpe, A., *Rotbav, comuna Feldioara, judeţul Braşov, Punct „La Pârâuţ”*, CCA, campania 2008, p. 187–188, nr. 76.

Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2010 — Dietrich, L., Dietrich, O., Vulpe, A., *Rotbav, comuna Feldioara, judeţul Braşov, Punct „La Pârâuţ”*, CCA, campania 2009, p. 164–165, nr. 65.

Dietrich L., Dietrich O. 2011 — Dietrich, L., Dietrich, O., *Wietenberg ohne Mykene? Gedanken zu Herkunft und Bedeutung der Keramikverzierung der Wietenberg- Kultur*, PZ 86, 1, p. 67–84.

Feurdean *et alii* 2008 — Feurdean, A., Klotz, S., Mosbrugger, V., Wohlfarth, B., *Pollen-based quantitative reconstructions of Holocene climate variability in NW Romania*, Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology 260, p. 494–504.

Florescu 1964 — Florescu, A.C., *Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua*, ArhMold 2–3, p. 143–216.

Florescu 1991 — Florescu, A.C., *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Aşezări şi necropole*, CCDJ 9.

Harding, Kavruk 2013 — Harding, A., Kavruc, V., *A prehistoric salt production site at Băile Figa, Romania*, EurAnt 16, 2010, p. 131–167.

Hänsel 1976 — Hänsel, B., *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Beiträge zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes 16–17, Bonn.

Kacsó 2004 — Kacsó, C., *Mărturii arheologice*, Baia Mare.

László 2006 — László, A., *Über die Beziehungen, die kulturelle und chronologische Lage der Bronzefunde vom Typ Ópályi-Uriu-Drajna de Jos-Lozova-Pobit Kamăk*, în Kobal´, J. (Hrsg.), *Bronzezeitliche Depotfunde-Problem der Interpretation*, Materialien der Festkonferenz für Tibor Lehoczky zum 175. Geburstag, Ushhorod, p. 124–143.

László 2010 — László, A., *Zur Chronologie der späten Bronzezeit und der älteren Hallstattperiode im nordöstlichen Karpatenraum. Die Radiocarbondatierung der Gáva-Holihrady Siedlung von Siret (Bukowina)*, în Marta, L. (Hrsg.), *Das Ende des 2. Jahrtausendes v. Chr auf der Theiß-Ebene und Siebenbürgen*, Symposium Satu Mare 18–19 iulie 2008, StComSatuMare 26, 1, p. 121–132.

Metzner-Nebelsick 2012 — Metzner-Nebelsick, C., *Channelled pottery in Transylvania and beyond – ritual and chronological aspects*, în Marta, L. (Hrsg.), *Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen*, Symposium Satu Mare 17–18 Juni 2011, StComSatuMare 28, 1, p. 65–82.

Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010 — Metzner-Nebelsick, C., Kacsó, C., Nebelsick, L. D., *A bronze age ritual structure on the edge of the Carpathian Basin*, în Marta, L. (Hrsg.), *Das Ende des 2. Jahrtausendes v. Chr auf der Theiß-Ebene und Siebenbürgen*, Symposium Satu Mare 18–19 iulie 2008, StComSatuMare 26, 1, p. 219–234.

Popa, Boroffka 1996 — Popa, D., Boroffka, N., *Considerații privind cultura Noua. Aşezarea de la Țichindeal, jud. Sibiu*, SCIVA 47, 1, p. 51–62.

Sava 2002 — Sava, E., *Die Bestattungen der Noua Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsritten zwischen Dnestr und Westkarpaten*, PAS 19, Kiel.

Sava, Kaiser 2011 — Sava, E., Kaiser, E., *Die Siedlung mit "Aschehügeln" beim Dorf Odaia-Miciurin, Republik Moldova*, Chişinău.

Vulpe 1995 — Vulpe, A., *Stand und Aufgaben der Urnenfelderforschung im Karpatenraum*, în *Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 35, Mainz, p. 389–397.

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. The Bronze Age Settlement at Rotbav (Photo Oliver Dietrich).
Fig. 2. Schematic representation of the stratigraphy from Rotbav.
Fig. 3. The radiocarbon data from Rotbav (Laboratory Heidelberg).
Fig. 4–6. The radiocarbon data from Rotbav calibrated with OxCal.

UN FRAGMENT DE DIPLOMĂ MILITARĂ DIN TIMPUL ÎMPĂRATULUI DOMITIAN

CONSTANTIN C. PETOLESCU

Rezumat: Fragment de diplomă militară menționând mai multe trupe din provinciile Moesia Superior (sub guvernarea lui Cn. Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus) şi din Moesia Inferior (sub Sex. Octavius Fronto); este vorba probabil de un corp expediționar, constituit din trupele celor două provincii, care l-a însoțit pe împăratul Domitian în anul 92 în Pannonia împotriva sarmaților. Diploma poate data din anul 93 p.Chr.

Cuvinte-cheie: Moesia Superior, Moesia Inferior, Pannonia, *alae, cohortes.*

La începutul lunii noiembrie 2013, colegul Eugen Nicolae mi-a oferit spre studiere imaginea electronică a unui fragment de diplomă militară[1], descoperit în partea de nord a Republicii Moldova (locul neprecizat)[2].

Fragmentul provine din *tabella I*. Din fotografia, fără scară, dar cu repere grafice, reiese că dimensiunile fragmentului sunt de aprox. 5 × 4,5 cm.

Depunerile de oxizi fac ca lectura r. 1 (*extrinsecus*) şi 3 (*intus*) să nu fie sigură. Pe *intus*, textul este scris paralel cu profilul chenarului de pe *extrinsecus*, dar de sus în jos. În această situație, având iarăşi ca reper *extrinsecus*, orificiile de prindere a tăblițelor se aflau pe marginea dreaptă (acum pierdută).

Textul păstrat este suficient pentru datarea diplomei în timpul domniei împăratului Domitian, aşa cum rezultă din primul rând de pe *intus*. De asemenea, pe *extrinsecus*, în r. 6 (păstrat) se află numele guvernatorului unei provincii, pe care îl identificăm cu *Cn. Aemili[us Cicatricula Pompeius Longinus]*[3]; acesta mai apare

[1] Autorul mulțumeşte domnului dr. Eugen Nicolae pentru această informație; îmi amintesc că domnia sa mi-a oferit ocazia, cu mai mulți ani în urmă, de a ajunge la sursa unei alte diplome inedite, privitoare la *exercitus Dacicus* (publicată de noi în Drobeta, 11–12, 2002, p. 120–126; preluată în: AÉ, 2002, 1223; RMD, V, 384; ILD, 34).

[2] Pentru alte piese din surse asemănătoare, vezi Fl. Matei-Popescu, *Două fragmente de diplome militare romane descoperite pe teritoriul Republicii Moldova,* în *Simpozion de numismatică (Chişinău, 29 septembrie – 2 octombrie 2004),* Bucureşti, 2007, p. 95–108 (= Dacia N.S, 51, 2007, p. 153–159); vezi AÉ, 2007, 1237–1238.

[3] B. E. Thomasson, *Laterculi praesidum*, Göteborg, 1984, col. 125–126, nr. 31 (abreviat *LP*; vezi şi *LP*[2], 20:031).

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 71–76

în diplomele militare din 16 septembrie 94 şi 12 iulie 96[4], cu trupele provinciei Moesia Superior. De data aceasta, fragmentul cuprinde numele câtorva trupe aparţinând armatelor celor două provincii moesice; în primele rânduri păstrate sunt menţionate trupele din Moesia Superior, al cărei guvernator era personajul citat mai sus, apoi apar cele din Moesia Inferior al cărei legat, în anii 92-96, era *Sex. Octavius Fronto*[5].

Extrinsecus:
[-]
N[oru?]M [mi]ḶIẠ[- - - - - - -]
I FLAVIA BES[- - - - - - - - -]
NORVM ET V[- - - - - - - - -]
ROMANORV[m - - - - - - - - -]
CN·AEMILỊ[o - - - - - - - - - -]
IN ALIS DV[- - - - - - - - - - -]
ET I CL[- - - - - - - - - - - - - -]
II MẠ[- - - - - - - - - - - - - - - -]
SVG̣[- - - - - - - - - - - - - - - - -]
-Ọ

Intus:
[- - - - -]R·DIVI·VESP̣[- - - - -]
[- - - - -] GERMANICṾ[- - - -]
[- - - - -]ṬESTAT XỊỊ[- - - - -]

În continuare, vom încerca o identificare a unitaţilor militare care apar pe acest fragment de diplomă. De remarcat faptul că textul de pe *extrinsecus* a fost

[4] CIL, XVI, 39 (datare 94/96); diplomele RMD, V, 335 = AE, 1998, 1616 şi AE, 2008, 1716 din 16 septembrie 94; diploma RMD, I, 6 = AE, 1977, 72 din 12 iulie 96.
[5] Vezi B. E. Thomasson, *LP*, col. 130–131, nr. 63 (vezi şi *LP*^{2}, 20:063).

gravat fără utilizarea abrevierilor. Mai remarcăm că, în diplomele celor două provincii din timpul lui Domitian, trupele sunt înscrise în funcție de numărul de ordine, iar cele fără număr, la urmă. Numerotarea rândurilor propusă de noi are în vedere primul rând posibil reconstituibil.

Identificarea trupei din r. 1/2 este ipotetică; după literele păstrate, poate fi *[(cohors) I Hispa]ṇ[oru]m [mi]ḷị[aria]*[6] (unica trupă *milliaria* din Moesia Superior); mai apare în această provincie în diplomele din 94 şi 96 (citate *supra*).

Singura al cărei nume poate fi identificat cu siguranță este *cohors I Flavia Bessorum* (r. 3)[7]. Ea este „geamăna" trupei din Moesia Inferior, *cohors II Flavia Bessorum*[8]. Trupa era cunoscută din diploma de la Sisak din 8 mai 100[9]; ulterior, a mai apărut, într-o diplomă cu aceeaşi dată (proveniență necunoscută)[10], precum şi în alte câteva, tot din timpul domniei împăratului Traian[11]. Apoi, a fost transferată în Macedonia, unde apare într-o inscripție bilingvă de la Heracleea Lyncestis[12]. Noul fragment de diplomă reprezintă cea mai veche atestare a acestei cohorte în Moesia Superior.

Trupele din lacuna din r. 3 nu pot fi identificate cu precizie; propunerile noastre (v. *infra*) au în vedere lungimea rândului (în funcție de numărul literelor), precum şi faptul că din ultima s-a păstrat finalul (genitiv plural), la începutul r. 4.

În continuarea rândului 4, din rațiuni de spațiu, propunem *V [Hispanorum]*[13] (mai puțin probabil *V Gallorum*[14]). Tot în acest rând, următoarea trupă poate fi identificată cu *cohors VII Breucorum civium Romanorum*; aceasta se afla în

---

[6] Despre această trupă: C. Cichorius, RE, IV, col. 279; W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 151–152; J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, Praga, 1978, p. 38–39, nr. 96/59; C.C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuție la istoria militară a Daciei romane*, Bucureşti, 2002, p. 111–112, nr. 45.

[7] W. Wagner, *Dislokation,* p. 96; J. Beneš, *Auxilia Romana,* p. 18, nr. 49/42; M Zahariade, *The Thracians in the Roman Imperial Army*, I. *Auxilia*, Cluj-Napoca, 2009, p. 137, nr. 1 (13).

[8] W. Wagner, *Dislokation,* p. 97; J. Beneš, *Auxilia Romana,* p. 18, nr. 50/13; C.C. Petolescu, *Auxilia Daciae,* p. 84–85, nr. 20; M. Zahariade, *Thracians,* p. 150, nr. 12 (24).

[9] CIL, XVI, 46.

[10] AE, 2008, 1731.

[11] Astfel, o diplomă din 16 mai 101 (AE, 2008, 1732); trei altele din anii 112 (AE, 2008, 1738), 112–114 (AE, 2008, 1739) şi 115 (AE, 2008, 1740); în fine, încă una datată între 101–115 (AE, 2009, 1820).

[12] Anna et Jaro Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt* (Situla, 19), Ljubljana, 1978, nr. 454 (= AE, 1974, 587); cf. M. Zahariade, *Thracians,* p. 333.

[13] J. Beneš, *Auxilia Romana,* p. 41, nr. 99/82; W. Wagner, *Dislokation,* p. 155–156.

[14] W. Wagner, *Dislokation,* J. Beneš, *Auxilia Romana,* p. 34, nr. 89/92; I. Piso, D. Benea, ZPE, 56, 1984, p. 281–282; C.C. Petolescu, *Auxilia Daciae,* p. 107–109, nr. 42.

Pannonia în anul 85[15], apoi apare în Moesia Superior în diploma din 12 iulie 96[16], fiind de altfel singura unitate militară din Moesia Superior cu apelativul *civium Romanorum* (v. începutul r. 5)[17]. Ulterior, va fi transferată în Pannonia[18].

Urmează trupele din Moesia Inferior. Mai întâi erau înscrise două trupe de cavalerie: *in alis du[abus]* (r. 5); se păstrează parțial doar numele celei de-a doua, care poate fi *I Cl[audia Gallorum]*[19]. Următoarea (începutul r. 9) era probabil *(cohors) II Mạ[ttiacorum]*[20]; această cohortă era cunoscută până acum în Moesia Inferior prin diploma de la Oltina din 14 august 99[21]. Propunerile de completare a lacunelor din r. 8 şi 9 (v. *infra*) au în vedere numărul literelor[22]. La începutul r. 10 excludem numele unei cohorte *Su[gambrorum]*, deoarece trupele cu acest etnic din Moesia Inferior au numărul de ordine *I*[23], or, trupa de la începutul r. 9 are deja numărul de ordine *II.*

Textul ar arăta astfel (literele păstrate sunt redate cu aldine; textul reconstituit este redat cu litere albe, între paranteze pătrate):

---

[15] CIL, XVI, 31.

[16] RMD, I, 6.

[17] W. Wagner, *Dislokation,* p. 101: "Ihre Entfernung von Pannonien nach Moesien dürfte nicht erst unter Trajan für dessen weitausschauende Kriegspläne gegen die Daker, sonder unter Domitian vor sich gegangen sein, da sie in der Urkunde vom 8. Mai 100 mit der Bezeichnung «civium Romanorum» erscheint, die ihr bereits von diesem Kaiser als Auszeichnung verliehen sein muß".

[18] W. Wagner, *Dislokation,* p. 101–103; A. Mócsy, RE, Suppl. IX, 1962, col. 622; J. Beneš, *Auxilia Romana,* p. 20, nr. 55/18; B. Lörincz, *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit,* I, Wien, 2001, p. 238.

[19] J. Beneš, *Auxilia Romana,* p. 8-9, nr. 16; C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae,* p. 69; Fl. Matei-Popescu, *The Roman Army in Moesia Inferior*, Bucureşti, 2010, p. 181–183. Presupunerea noastră despre prezența acestei trupe în diploma de la Cataloi din 14 iunie 92 (C. C. Petolescu, A.-T. Popescu, *O nouă diplomă militară privitoare la provincia Moesia Inferior* în *Studia historica et theologica. Omagiu profesorului Emilian Popescu,* Bucureşti, 2003, p. 73–92; variantă: *Ein neues Militärdiplome für die Provinz Moesia Inferior,* ZPE, 148, 2004, p. 269–276; preluată în AÉ, 2003, 1548) – în care, *ala II Claudia Gallorum* ar fi o eroare de gravare în loc de *ala I Claudia Gallorum* (vezi în acest sens şi Fl. Matei-Popescu, *Roman Army,* p. 181) – se infirmă acum; o nouă diplomă militară (fragmentară; P. Weiß, Chiron, 38, 2008, p. 274–279, nr. 3 = AÉ 2008, 1715) din anii 82/83, cu trupele din Moesia, arată că *ala II Gallorum* era o trupă reală: II GAL[- - -]. Absența alei I Gallorum din diploma de la Cataloi se explică prin faptul că aceasta fusese trimisă, împreună cu alte trupe din Moesia Inferior, în expediție în Pannonia (v. mai departe, în text); după care s-a întors în Moesia Inferior, unde reapare în anul 97 (AÉ, 1997, 1774 = RMD, V, 338). Despre o eventuală prezență temporară a acestei trupe în *exercitus Cappadocicus,* vezi M. A. Speidel, *Heer und Herrschaft im Römischen Reich der Hohen Kaiserzeit,* Stuttgart, 2009 (Mavors. Roman Army Researches, XVI), p. 608–609.

[20] W. Wagner, *Dislokation,* p. 165–166; J. Beneš, *Auxilia Romana,* p. 45, nr. 108/71; Fl. Matei-Popescu, *Roman Army,* p. 222–224.

[21] CIL, XVI, 44.

[22] Propunerile au fost selectate dintre trupele care nu apar în diploma de la Cataloi din 14 iunie 92.

[23] În Moesia Inferior sunt cunoscute două cohorte cu acest etnic: *I Claudia Sugambrorum veterana equitata* şi *I Claudia Sugambrorum tironum*; vezi W. Wagner, *Dislokation,* p. 185–187; J. Beneš, *Auxilia Romana,* p. 51–52, nr. 126/89 şi 127–90; Fl. Matei-Popescu, *Roman Army*, p. 228–231, nr. 38–39.

[- HISPA]
N[oru?]**M** [mi]**ḶIẠ**[- - - - - - -- -]
I FLAVIA BES[SORVM ET I LVSITANORVM ET I MONTA] 37
sive..............................[ET I CRETVM ET II FLAVIA COMMAGE] 41
NORVM ET V [HISPANORVM ET VII BREVCORVM CIVIVM] 39
ROMANORV[M ET SVNT IN MOESIA SVPERIORE SVB] 35
CN·AEMILỊ[O CICATRICVLA POMPEIO LONGINO ITEM] 38
IN ALIS DV[ABVS ET COHORTIBVS TRIBVS I ASTVRVM] 38
ET I CL[AVDIA GALLORVM ET I CILICVM MILIARIA ET] 38
II MẠ[TTIACORVM MILIARIA ET II FLAVIA BRITTONVM ET] 42
SV[NT IN MOESIA INFERIORE SVB SEX OCTAVIO FRONTONE] 42
[-]Ọ[- - -

Aceste trupe au format probabil un corp expediționar care, în anul 92, l-a însoțit pe împăratul Domitian în Pannonia[24], împotriva sarmaților; pentru această campanie, împăratul a primit o *ovatio* (Martial, 8, 8, 5)[25]. În acest caz, *constitutio* imperială din care a fost extrasă această diplomă poate data chiar din anul 93[26]; prin urmare, numărul de ordine al puterii tribuniciene de pe *intus* ar putea fi *XII*.

Textul constituției imperial poate fi reconstituit (parțial) astfel:

[Imp(erator) Caesa]r divi Vesp[asiani f(ilius) Domitianus / Augustus], Germanicu[s, pontifex maximus, / tribunicia po]/testat(e) XII, [imp(erator) XXII, co(n)s(ul) XVI, / censor perpetuus, p(ater) p(atriae)],

[equitibus et peditibus qui militaverunt in alis - - - et cohortibus - - - quae appellantur - - - I Hispa]/ṇ[oru]m [mi]ḷị[aria] et - - - - et I Flavia Bes[sorum et I Lusitanorum et I Monta ?]/norum et V [Hispanorum et VII Breucorum civium] / Romanoru[m et sunt in Moesia Superiore sub] / Cn. Aemili[o Cicatricula Pompeio Longino, item] / in alis du[abus et coh(ortibus) tribus: I Asturum ?] / et I Cl[audia Gallorum et I Cilicum milliaria et] / II Ma[ttiacorum milliaria et II Flavia Numidarum et] / su[nt in Moesia Inferiore sub Sex. Octavio Fron/t]ọ[ne- - -] etc.

Titularul diplomei provenea, probabil, dintr-una dintre trupele Moesiei Inferioare menționate în această *constitutio*.

[24] C. Patsch, *Beiträge zür Völkerkunde von Südosteuropa,* V 2: *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Traian* (Sitzungsberichte..., 217. Band, 1. Abhandlung), Wien 1937, p. 40; K. Strobel, *Die Donaukriege Domitians,* Bonn, 1989 [Antiquitas, I, 38], p. 99–104.

[25] D. Kienast, *Die Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*^{2}, Darmstadt, 1996, p. 115. B. Lörincz, *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit,* I, Wien, 2001, p. 67, 70.

[26] Dacă nu cumva din anul 95, întrucât trupele din Moesia Superior nu apar în diplomele din 94 şi 96.

UN FRAGMENT DE DIPLÔME MILITAIRE DE L'EMPEREUR DOMITIEN

RÉSUMÉ

Un petit fragment de diplôme militaire mentionne plusieurs troupes des armées des provinces Moesia Superior, pendant le gouvernement de *Cn. Aemilius [Cicatricula Pompeius Longinus]*, et Moesia Inferior, probablement sous *Sex. Octavius Fronto*. Il s'agit probablement d'un « corps expéditionnaire » qui aurait pu accompagner l'empereur Domitien en 92 dans l'expédition contre les Sarmates, finalisée pour l'empereur par un *ovatio* (Martial, 8, 8, 5). Ainsi, la diplôme pourrait dater de l'année 93 p.Chr.

Mots-clé: Moesia Superior, Moesia Inferior, *alae, cohortes*.

ADIO MIGRAŢII?

GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU*

Rezumat: Pentru Sorin Nemeti, „gepidizarea” Transilvaniei de către arheologi este o problemă, dar, în locul unui discurs ştiinţific despre interpretările lor, el produce unul ideologic, menit să-i devalorizeze simbolic pe goţi şi pe gepizi, pe doi istorici care au scris despre etnogenezele „popoarelor germanice”, R. Wenskus şi H. Wolfram (pentru ei preia argumente de la W. Goffart), precum şi pe cei practică arheologia cultural istorică. La acest discurs adaugă o soluţie paradigmatică, „imobilismul”, care ar fi mai potrivită pentru ceea ce crede despre Transilvaniei secolelor VI–VII.

Cuvinte-cheie: istorie, arheologie cultural-istorică, goţi, gepizi, Transilvania, naţionalism, autohtonism, imobilism, devalorizare simbolică.

Într-un articol recent, Sorin Nemeti[1] constată o „gepidizare” a Transilvaniei, pusă pe seama unei metodologii pe care o numeşte „*Siedlungarchäologie* (sic!) sau Culture-History”, la efectele nocive ale căreia s-ar adăuga şi influenţa istoriografiei maghiare, care postulează existenţa unui regat gepid în bazinul carpatic[2]. Utilizarea acestei metodologii s-ar datora şi lipsei de preocupare a arheologilor pentru „conceptualizarea teoretică” a etnicităţii barbare[3] şi încremenirii lor într-un „pozitivism arheologic... ca o reacţie împotriva dogmei continuităţii daco-romane, anume a intrepretării mecanice şi excesive a vestigiilor arheologice din fosta provincie Dacia ca aparţinând autohtonilor latinofoni”[4].

Articolul părăseşte însă problemele metodologiei arheologice, fără ca autorul să ne spună ce metodologie preferă, şi continuă cu o prezentare a modului în care apare înrudirea dintre goţi şi gepizi în izvoarele antice şi a felului în care goţii,

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: alec_niculescu@yahoo.com.

[1] 2012. Mulţumesc pentru semnalare lui Erwin Gáll.

[2] Într-un alt articol scris de S. Nemeti, putem constata că existenţa regatului gepid nu-i ridică probleme (2010, p. 410).

[3] Autorul pune aici etnicitate între ghilimele, ceea ce sugerează că, dacă este barbară, nu este tocmai etnicitate, aşa cum face cu un rând mai jos şi cu pozitivismul arheologic, ceea ce complică discuţia pentru că prezenţa lor se poate explica în mai multe feluri. Mi se pare greu de presupus că în acest pasaj ghilimelele califică la fel şi „etnicitatea” şi „pozitivismul arheologic”. Conceptul de etnicitate barbară, folosit de mai mulţi autori (e.g. Noble 2006, p. 24 sau Halsall 2007, p. 58), mi se pare de evitat pentru că evocă posibilitatea existenţei unor caracteristici comune care ar diferenţia radical unele popoare, desemnate ca barbare, de altele.

[4] Nemeti 2012, p. 105.

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 77–84

vandalii şi gepizii au ajuns să fie incluşi între popoarele germanice, lucruri binecunoscute în literatura de specialitate, pentru care nu erau necesare decât câteva trimiteri. Scrie şi despre originea scandinavă a goţilor, pe care o califică drept „fabulă", fără alte argumente decât faptul că Isidor din Sevilla nu are în vedere o asemenea origine şi trimiteri la interpretările lui Walter Goffart.

Autorul ajunge, „alături de Procopius", nu de autori contemporani care să fi propus vreo „conceptualizare a etnicităţii barbare", la concluzia că „existau multe neamuri gotice, anume popoarele care locuiau în Gothia/Guthiuda nord-dunăreană şi nord-pontică"[5].

Apoi trece la prezentarea goticismului şi a ceea ce el numeşte, impropriu, „faza ştiinţifică a germanităţii"[6], care ar începe cu Gustaf Kossinna. Ideea migraţiei devine „migraţionism" şi autorul remarcă strânsa legătură între el şi „agenda politică nazistă": „răspândirea culturii germanice prin migraţie şi invazie corespunde ideii rasiste a superiorităţii germane, pretenţiilor de dominaţie geopolitică şi teritorială". Urmează o devalorizare a operei lui Reinhard Wenskus şi a celei a lui Herwig Wolfram, ambele calificate drept o continuare a viziunii pangermaniste sub „o nouă înfăţişare, care evită definiţiile naţiunii barbare unite prin comunitatea de sânge şi rasă" (p. 110). Justificarea clară a acestei interpretări lipseşte. S. Nemeti prezintă sumar teoria lui R. Wenskus despre nucleele de tradiţie, pornind însă nu de la cartea sa, care nu este nici măcar menţionată în bibliografie, ci, cel puţin aparent, de la ce au scris despre ea Th. Noble şi M. Kulikowski, influenţaţi de W. Goffart, care nu este citat în acest context. El menţionează atât manipularea tradiţiei, cât şi faptul că „[l]ucrarea lui Wenskus a însemnat sfârşitul ideii că triburile germanice au migrat ca entităţi coerente etnic dintr-o patrie originară până la frontiera romană" (p. 110). Aceste fapte ar fi trebuit să-l împiedice pe autor să mai pună pe seama lui „[m]odelul migraţiei unor grupuri compacte de germani pe distanţe lungi"[7]. Asocierea cu naţionalismul german este o eroare preluată de la W. Goffart, care, în atacul contra lui R. Wenskus şi a lui H. Wolfram, exagerează[8] semnificaţia politică pe care ar avea-o noţiunea de germanici (*Germanen*), pe care o şi traduce inexact cu „the Germans"[9], şi vede în interesul pentru etnogeneze o presupusă dorinţă de a atesta menţinerea unei conştiinţe etnice pe durate foarte lungi: „[i]n its focus on identity and the maintenance of identity and «ethnic consciousness» by «kernels of tradition» over enormous spans of time, «ethnogenesis theory» is a subtle device for demonstrating to the Germans of today that they are firmly linked to their ancient ancestors. The denial of disruption and longing for continuity that motivate this theory should be

[5] Nemeti 2012, p. 111.

[6] Este vorba despre conceptualizarea ştiinţifică a germanităţii, care, desigur, nu începe cu G. Kossinna, ci cu filologii şi istoricii germani din secolul al XIX-lea, nu despre o „fază" a ei. Vezi Wiwjorra 2006.

[7] Nemeti 2012a, p. 111.

[8] Exagerarea a fost deja constatată în literatura de specialitate. Vezi Effros 2003 şi Ward-Perkins 2009.

[9] Ward-Perkins 2009, p. 93–94.

enough reason to cast ethnogenesis aside as yet another symptom of a tenacious nostalgia"[10]. Etnogenezele pot fi asociate de cercetători cu un spectru larg de reprezentări, între care şi cele la care se gândeşte W. Goffart, aşa cum se întâmplă frecvent la noi, unde etnogeneza înseamnă de obicei o înscriere durabilă de valori centrale, definitorii pentru un popor. În scrierile celor criticaţi însă, ele sunt legate de acţiunile cu efecte limitate în timp ale actorilor politici[11].

Asemenea lui W. Goffart, autorul nu-şi dă seama de importanţa contribuţiei lui R. Wenskus[12], ignoră efortul său de a depăşi opoziţia dintre caracterul natural al etniilor şi cel artificial al entităţilor politice, proprie istoriografiilor naţionaliste, prin insistenţa asupra ideii dependenţei funcţionale a conştiinţei etnice de alcătuirea politică[13]. Concentrarea atenţiei analitice asupra nucleului de tradiţie este un progres major faţă de sterila analiză a trăsăturilor culturale, încă practicată în mediile ştiinţifice care nu s-au despărţit de naţionalism, şi este în acord cu tendinţele dominante din cercetările curente asupra fenomenelor etnice[14].

Nu felul în care concepe etnogenezele pare să-l îndemne pe autor să-l includă şi pe H. Wolfram în lumea de proastă reputaţie a pangermaniştilor, ci faptul că acesta ar fi susţinut originea scandinavă a goţilor. În ediţia citată a cărţii despre goţi, cea din 1988, Wolfram nu susţine originea scandinavă a goţilor, ci importanţa acestei naraţiuni despre origini pentru dinastia Amalilor. La originea acestei tradiţii s-ar fi putut afla "small sucessful clans, the bearers of prestige traditions… it is possible that a group of Gutae, which the Gothic *memoria* identified with King Berig and his followers, left Scandinavia long before the Amali and contributed to the ethnogenesis of the Gutones in East Pomerania-Masovia"[15]. Pentru H. Wolfram şi pentru R. Wenskus, nu autenticitatea originilor invocate de familia regală a Amalilor este importantă pentru a înţelege constituirea fenomenului etnic gotic, ci utilizarea lor într-o naraţiune care îi legitimează autoritatea. Eticheta de „pangermanist" pusă lui H. Wolfram, întemeiată pe necunoaştere şi pe simpatie

---

[10] Goffart 2006, p. 20. Vezi şi 116, unde „teoria etnogenezei" este calificată drept stratagemă. Pentru utilizări ale conceptului care nu au nicio legătură cu vreo „nostalgie tenace", vezi e.g., Haley, Wilcoxon 2005 şi Hornborg 2005. W. Goffart deplânge şi utilizarea noţiunii de etnicitate în scrierile istoricilor Antichităţii târzii (2006, p. 1–2, 227).

[11] Vezi Wolfram 1985 despre etnogenezele repetate pe durate scurte.

[12] M. Kulikowski, cu toate rezervele pe care le are faţă de ceea ce el numeşte, pe urmele lui W. Goffart, teoria etnogenezei, recunoaşte că ea "has undoubtedly killed off essentialist views of barbarian tribal identity, an excellent result" (2007, p. 53).

[13] Wenskus 1977 (1961), p. 13. Vezi şi p. 46, despre *gens* ca entitate politică (*populus*).

[14] Brubaker 2002.

[15] Wolfram 1988, p. 39–40. Vezi şi Wolfram 2007, p. 15: "Ebenso wie Skandinavien nach der Völkerwanderungszeit keine kontinentalen Massen von Heeren und Völkern samt deren Traditionen importierte, so exportierte es vorher keine Völkerschaften, sondern vielmehr hervorgehobene sakrale Traditionen, die weite Strecken überwinden konnten, entweder mit kleinen Traditionskernen oder noch häufiger ohne direkte Vermittlung. Skandinavien gab dem Kontinent vielgliedrige Stammbäume weiter, die erst südlich der Ostsee zu den wichtigsten Traditionen etwa der Goten und Langobarden wurden. So ist die skandinavische Herkunft vieler Völkerwanderungsgruppen ein Motiv geworden, das historisch höchst wirksam wurde, jedoch kaum oder gar nicht auf Historizität beruhte".

pentru criticile lui W. Goffart, tinde să anuleze o operă de mare valoare, prea puţin cunoscută la noi. Departe de a întemeia identităţi contemporane pe fapte din Antichitatea târzie, H. Wolfram crede că o istorie a germanicilor se poate scrie doar ca istorie romană, aşa cum o arată şi titlul cărţii publicate în 1997, *The Roman Empire and its Germanic Peoples*, şi că niciun germanic nu s-a definit vreodată ca germanic[16]. Tot el este autorul unei cărţi cu titlu semnificativ, *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung: 378–907* (1987), în care separă munca istoricului de nevoile politicienilor care recurg la legitimarea pe care o dă asocierea cu originile ilustre ale naţiunii lor. S. Nemeti citează doar traducerea apărută în 1988 şi, din ea, în legătură cu problema originii scandinave, doar p. 4, ca şi cum contribuţia lui H. Wolfram la studierea fenomenelor etnice, din Antichitatea şi târzie, şi a goţilor s-ar fi oprit aici[17].

În mod surprinzător, această suită de aprecieri greşite este prezentată de autor ca „analiză succintă a etnogenezei germanice". Din câte ştiu, nici R. Wenskus, nici H. Wolfram nu au folosit vreodată un asemenea termen. Dar, având în vedere lipsa generală de precizie din acest articol, ar fi prea mult să ne aşteptăm la o distincţie între o prezentare de idei şi „etnogeneza germanică".

În continuare, aflăm că „[m]odelul migraţiei unor grupuri compacte de germani pe distanţe lungi în antichitatea târzie pierde azi teren în favoarea modelului imobilismului". Modelul despre care autorul ne spune că pierde teren este definitiv abandonat de cercetarea de vârf. Deşi mă ocup de ceva vreme de interpretarea istorică şi arheologică a fenomenelor etnice, nu am întâlnit, până la acest articol, pe nimeni care să se declare partizanul „imobilismului", iar autorul nu oferă detalii sau trimiteri. După Heinrich Härke, el pare să fi fost inventat de către Christopher Hawkes (1987), pentru a desemna scoaterea migraţiilor de pe agenda ştiinţifică britanică în anii 1960, mai ales ca urmare a dezvoltării arheologiei procesuale, care nu mai avea nevoie de ele pentru a explica schimbările culturale, dar şi datorită altor factori[18]. H. Härke foloseşte termenul pentru a desemna negarea migraţiilor în arheologia sovietică[19]. Ceea ce speră S. Nemeti de la viitor, de la o schimbare de paradigmă, poate fi găsit la noi în trecutul recent, în naţionalismul autohtonist care era ideologie dominantă, în eforturile arheologiei, mai ales în anii 1980, de a elimina orice prezenţă „străină" de pe teritoriul naţional. Rebotezat occidentalizant şi înnobilat ca „imobilism", autohtonismul, de care nu ne-am despărţit încă, devine astfel o speranţă.

[16] Albertoni 2008, p. 23.

[17] Autorul nu citează alte pasaje din această carte, în care interpretarea este prezentată mai pe larg, nici alte studii apărute de atunci încoace, nici ediţia a 4-a a acestei cărţi, apărută în 2001, nici lucrarea apărută în 2005, în care H. Wolfram prezintă o viziune diferită de cea din 1988.

[18] Härke 1998, p. 20. Vezi şi Härke 1999, unde autorul face referire la „this curious academic trend of «immobilism» şi se teme că „we may, in a few years, have a situation in which ambitious postgraduate students will argue in conference papers that the first humans in the British Isles were not immigrants, but symbolically transformed, indigenous reindeer".

[19] Härke 1998, p. 23–24.

Este necesară o distincţie între migraţionism, explicarea schimbărilor culturale prin migraţii imaginate ca însemnând deplasări de populaţii uniforme din punct de vedere etnic şi cultural, şi migraţii, deplasări de populaţii a căror identitate se află în plină schimbare, chiar dacă îşi păstrează acelaşi nume, fenomene cunoscute de-a lungul întregului trecut al omenirii şi, mai ales, în prezent. Interpretări care să-i plaseze pe gepizi în Transilvania şi pe goţi în Moldova, Muntenia şi Transilvania se pot face fără adoptarea unui model migraţionist. Migraţionismul nu este mai ideologizat decât „imobilismul", pe care, în absenţa oricăror lămuriri din partea autorului, îl interpretez ca autohtonism, şi ambele au fost foarte bine servite de arheologia cultural istorică. Orice intepretare ştiinţifică este afectată de ideologiile curente în lumea în care trăiesc tradiţiile de cunoaştere savantă. Şansa lor de a spune altceva decât aceste ideologii depinde de construirea unor argumentaţii independente şi de rezistenţa la tentaţia de a servi ideologia cea mai simpatică.

Mai supărătoare decât opţiunea neargumentată pentru un model de interpretare care nu este prezentat cum se cuvine este ideea autorului că interpretări ale arheologilor cu privire la popularea Transilvaniei în secolele VI–VII pot fi combătute demonizând ce scriu doi istorici de mare valoare, prin asocierea lor abuzivă cu o direcţie ideologică (pangermanismul).

Citit în cheie ştiinţifică, acest articol este greu de înţeles. S. Nemeti porneşte de la popularea cu gepizi a Transilvaniei de către arheologi, interpretare abuzivă după părerea sa, dar nu ne prezintă descoperiri astfel interpretate şi/sau o critică a metodei folosite de aceştia, nici nu propune o altă abordare. În schimb, prezintă texte antice despre originile gepizilor şi ale „rudelor" lor, goţii, fără legătură cu popularea Transilvaniei în secolele VI–VII, în timp ce textul lui Iordanes, care vorbeşte despre o Gepidia contemporană cu el, amplasată acolo unde era mai demult Dacia[20], nu este nici măcar menţionat. Apoi discută cum au ajuns goţii şi gepizii să fie consideraţi germanici, critică interpretările lui R. Wenskus şi H. Wolfram, mai ales cea referitoare la originea scandinavă a goţilor, din nou, fără legătură cu popularea Transilvaniei, pentru a ajunge către sfârşit la o soluţie, „imobilismul", care, dacă ar nega orice migraţie, ar fi utilă şi pentru eliminarea gepizilor din Transilvania. Poate s-ar putea găsi ceva mai practic decât efortul uriaş de a contesta cu argumente toate migraţiile pentru a pune la îndoială una singură!

Structura articolului şi interesul autorului pentru „adevăraţii strămoşi ai germanilor medievali şi moderni"[21] indică necesitatea unei lecturi în cheie ideologică. Insistenţa sa asupra faptului că goţii, gepizii şi vandalii nu erau

[20] Iordanes, Getica 12, 73–74: Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur. Quae patria in conspectu Moesiae sita trans Danubium corona montium cingitur, duos tantum habens accessus, unum per Boutas, alterum per Tapas. Haec Gotia, quam Daciam appellavere maiores, quae nunc, ut diximus, Gepidia dicitur, tunc ab oriente Aroxolani, ab occasu Iazyges, a septentrione Sarmatae et Basternae, a meridiae amnis Danubii terminabant.

[21] Nemeti 2012, p. 111.

germanici pentru imaginarul etnografic antic, lucru binecunoscut specialiştilor, nu este rezultatul unei încercări de a explora relațiile dintre concepte vechi şi felul în care înțelegem fenomenele etnice, ci al uneia de a scoate din genealogia națională a germanilor de astăzi populații din vechime care s-ar fi putut afla pe teritoriul României. Pangermanismul şi migraționismul nu sunt obiecte de studiu, ci adversari pe terenul constituirii genealogiilor naționale, unde autorul apără autohtonismul şi probabil „romanismul", o rudă mai paşnică, dar la fel de întemeiată ca pangermanismul. Astfel se poate explica de ce este preocupat de un pangermanism asociat cu credința în migrații şi cu originea scandinavă şi complet indiferent la problemele pe care le ridică folosirea termenul de germanic pentru toate popoarele care vorbesc o limbă germanică[22].

Întreg articolul se poate citi ca o devalorizare simbolică[23] a unor lucruri supărătoare pentru autor. Astfel, gepizii nu erau germanici şi nici nu veneau de departe, istoricii care au susținut existența migrațiilor erau pangermanişti, arheologii care au susținut prezența lor în Transilvania au folosit metodologia arheologică a istoriei culturale, care este rea. Rezultatele cercetării istorice şi arheologice repudiate sunt respinse pe criterii ideologice care generează simpatie pentru o presupusă paradigmă curentă a „imobilismului", care nu este susținută decât de faptul că ar fi curentă. Niciun argument nu este adus în favoarea superiorității acesteia pentru că este suficient ca ea să ne ajute să ajungem de la „nicăieri" la un „undeva" neprecizat, dar lesne de intuit: „Populând abuziv Transilvania cu nume tribale germanice care se succed şi se înlocuiesc cu repeziciune, nu ajungem însă nicăieri, singura şansă de a înțelege ceva fiind schimbarea paradigmei interpretative"[24].

Ne situăm astfel în tradiția cercetării naționaliste, mereu confruntată cu paradoxul propriei existențe, care-i cere să descopere prin investigație istorică şi arheologică ceea ce se ştia înainte de începerea cercetării. Pentru atingerea acestui scop, devalorizarea simbolică a interpretărilor neconvenabile este utilă, mai ales dacă este asociată cu un cadru de interpretare al cărui nume, „imobilism", sugerează rezultatele la care va ajunge.

Departe de a fi scăzut, aşa cum pretinde S. Nemeti, interesul pentru migrații este în creştere, atât datorită reconsiderării fenomenului, de multe ori prin folosirea ştiințelor sociale, cât mai ales datorită folosirii analizelor izotopilor stronțiului şi ai altor elemente chimice, precum şi celor asupra ADN-ului. Asemenea direcții de investigație nu pot fi puse pe seama pangermanismului. Mult mai aproape de starea cercetării curente decât „imobilismul" dorit de autor mi se pare o constatare simplă a lui Guy Halsall: „Groups of people *did* move in late antiquity and it is helpful to think about the mechanisms by which they did so"[25].

---

22 Jarnut 2004; Goffart 2006, p. 4.
23 Vezi Harrison 1995, mai ales p. 256–258.
24 Nemeti 2012, p. 111.
25 Halsall 2007, p. 418.

GOOD-BYE MIGRATIONS?

ABSTRACT

For Sorin Nemeti, the "Gepidization" of Transylvania by archaeologists is a problem, but he does not develop a scientific discourse about their interpretations. Instead, he constructs an ideological one, meant to symbolically devalue the Goths and the Gepids, two historians who have written on the ethnogeneses of the "Germanic peoples" (for them he uses the arguments of W. Goffart), and those who practise culture-historical archaeology. To this he adds a paradigmatic solution, "immobilism", which would be better suited to his beliefs about Transylvania during the 6th and 7th centuries.

Keywords: History, culture-historical archaeology, Goths, Gepids, Transylvania, nationalism, autochthonism, immobilism, symbolic devaluation.

BIBLIOGRAFIE

Albertoni 2008 — Albertoni, G., *Intervista a Herwig Wolfram*, Reti Medievali Rivista 9. Publicație disponibilă la adresa: http://www.rmojs.unina.it/index.php/rm/article/view/116/98 (27 martie 2014)

Brubaker 2002 — Brubaker, R., *Ethnicity without groups*, European Journal of Sociology 43, 2, p. 163–189.

Effros 2003 — Effros, B., recenzie la A. Gillett (ed.), *On barbarian identity: critical approaches to ethnicity in the Early Middle Ages*, Turnhout, 2002, The Medieval Review 12.8.2003.

Goffart 2006 — Goffart, W., Barbarian tides. The Migration Age and the Later Roman Empire, Philadelphia.

Haley, Wilcoxon 2005 — Haley, B.D., Wilcoxon, L.R., *How Spaniards became Chumash and other tales of ethnogenesis*, American Anthropologist 107, 3, p. 432–445.

Halsall 2007 — Halsall, G., Barbarian migrations and the Roman West, 376–568, Cambridge.

Härke 1998 — Härke, H., *Archaeology and migrations: a problem of attitude*, Current Anthropology 39, 1, p. 19–45.

Härke 1999 — Härke, H., *The why, who and how of past migration*, recenzie la J. Chapman, H. Hamerow (eds.), *Migration and invasions in archaeological explanation*, Oxford, 1997, British Archaeology 46

Harrison 1995 — Harrison, S., *Four types of symbolic conflict*, Journal of the Royal Anthropological Institute N.S. 1, 2, p. 255–272.

Hawkes 1987 — Hawkes, C., Archaeologists and Indo-Europeanists: Can they mate? Hindrances and hopes, în Skomal, S.N., Polomé, E.C. (eds.), Proto-Indo-European: The archaeology of a linguistic problem (Studies in honour of Marija Gimbutas), Washington D.C., p. 203–215.

Hornborg 2005 — Hornborg, A., Ethnogenesis, regional integration, and ecology in Prehistoric Amazonia: toward a system perspective, Current Anthropology 46, 4, p. 589–620.

Jarnut 2004 — Jarnut, J., Germanisch. Pladoyer für die Abschaffung eines obsoleten Zentralbegriffes der Frühmittelalterforschung, în Pohl, W. (ed.), Die Suche nach den Ursprüngen. Von der Bedeutung des frühen Mittelalters, Viena, p. 107–113.

Kulikowski 2007 Kulikowski, M., *Rome's Gothic wars*, Cambridge.

Nemeti 2010 Nemeti, S., Un mormânt din epoca migraţiilor din Cluj-Napoca, în Pop., H., Bejinariu, I., Băcueţ-Crişan, S., Băcueţ-Crişan, D. (eds.), Identităţi culturale locale şi regionale în context european. Studii de arheologie şi antropologie istorică. In memoriam Alexandru V. Matei, Cluj–Napoca, p. 407–412.

Nemeti 2012 Nemeti, S., Iordanes şi gepizii. Între goticism, pangermanism şi Walter Goffart, Revista Bistriţei 26, p. 105–112.

Noble 2006 Noble, Thomas F.X. (ed.), From Roman Provinces to Medieval Kingdoms, Londra.

Ward-Perkins 2009 Ward-Perkins, B., recenzie la W. Goffart, *Barbarian tides. The Migration Age and the Later Roman Empire*, Philadelphia, 2006, Notes and Queries 56, 1, p. 92–94.

Wenskus 1977 (1961) Wenskus, R., *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen Gentes*, ediţia a 2-a (fără modificări faţă de prima ediţie, apărută în 1961), Köln –Graz.

Wolfram 1985 Wolfram, H., Ethnogenesen im frühmittelalterlichen Donau- und Ostalpenraum (6. bis 10. Jahrhundert), în Beuman, H., Schröder, W. (eds.), Frühmittelalterliche Ethnogenese im Alpenraum, Sigmaringen, p. 97–151.

Wolfram 1988 Wolfram, H., *History of the Goths*, traducere de Thomas J. Dunlap, complet revizuită, după ediţia a doua publicată în germană, Berkeley – Londra.

Wolfram 1997 Wolfram, H., *The Roman Empire and its Germanic peoples*, traducere de Thomas Dunlap, Berkeley.

Wolfram 2005 Wolfram, H., Gotische Studien: Volk und Herrschaft im frühen Mittelalter, München.

Wolfram 2007 Wolfram, H., *Die Germanen*, ediţia a 8-a, München.

Wiwjorra 2006 Wiwjorra, I., Der Germanenmythos. Konstruktion einer Weltanschauung in der Altertumsforschung des 19. Jahrhunderts, Darmstadt.

DESPRE EVALUAREA REVISTELOR DE ARHEOLOGIE ÎN ROMÂNIA: COMENTARIU PE MARGINEA CRITERIULUI LINGVISTIC

RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN*

Rezumat: Acest text se referă în chip critic la criteriul lingvistic de evaluare a publicaţiilor arheologice în România, impus de către Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, începând cu anul 2011. Sunt de părere că modul în care este definit şi introdus criteriul publicării în „limbi de circulaţie internaţională” este un produs al ideologiei neoliberale, cu grave consecinţe asupra autonomiei şi desfăşurării practicii arheologice: ideile/textele sunt transformate în marfă şi cotate ca atare; se creează o relaţie discriminatorie între centrele arheologice dominante (prin excelenţă cele din Occident), pe de o parte, şi centrele locale, pe de altă parte, şi se ignoră maniera în care micropolitica academică locală structurează câmpul. În contrast cu filosofia de evaluare a C.N.C.Ş., consider că arheologii din România ar trebui să îşi construiască propriile agende de cercetare, nu unele de import (cel mai adesea, dacă nu chiar exclusiv, occidental). Evaluarea rezultatelor ar trebui făcută în funcţie de criterii specifice practicii arheologice din România, nu în funcţie de criterii globale şi mecanice; rezultatele muncii arheologilor ar trebui publicate în primul rând în limba română şi, dacă decid că este cazul, fără a fi constrânşi de sistemele de evaluare, într-o „limbă de circulaţie internaţională”. Publicarea în „limbile de circulaţie internaţională” trebuie văzută ca un act de apropiere, de venire în întâmpinarea colegilor care nu citesc româneşte, de împărtăşire a rezultatelor muncii noastre, ca o formă de dar; cu alte cuvinte, un raport de prietenie şi relaţionare şi nu unul competitiv, conceput după legile pieţei. Publicarea în limba română este o datorie, fiindcă România este ţara în care trăim, lucrăm şi trebuie să încercăm a schimba lucrurile aşa cum credem că este spre bine.

Cuvinte-cheie: Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, reviste de arheologie, evaluare, ideologie, neoliberalism, critică, România.

INTRODUCERE

În anul 2011, Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice (C.N.C.Ş.) din România a elaborat o nouă grilă de evaluare şi ierarhizare a revistelor academice din domeniul ştiinţelor umaniste, motivul fiind „Relevanţa insuficientă a revistelor academice româneşti în circuitul ştiinţific internaţional”[1]. Noile criterii de evaluare adoptate erau/sunt (1) prezenţa revistei în baze de date internaţionale relevante; (2) numărul bibliotecilor din state ale Uniunii Europene şi Organizaţiei pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică care primesc sau achiziţionează revista; (3)

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; email: al_dragoman@yahoo.com.
[1] *Recunoaşterea* 2011.

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 85–94

numărul bibliotecilor din România şi Republica Moldova care primesc sau achiziţionează revista; (4) vechimea revistei; (5) procentul articolelor în limbi de circulaţie internaţională; (6) acces *online*; (7) gradul de performanţă ştiinţifică al directorului/editorului revistei şi al secretarului de redacţie; (8) evaluarea calităţii revistei în funcţie de calitatea articolelor şi a procesului de *peer-review*, de publicarea recenziilor critice, precum şi de „acurateţea tehnico-redacţională, prezentarea grafică şi actualizarea paginii web a revistei”[2]. Drept urmare, publicaţiile au fost clasificate în trei categorii: A – „Reviste de referinţă pentru domeniu, cu o vizibilitate deosebită atât pe plan naţional, cât şi internaţional”; B – „Reviste cu un grad ridicat de impact în domeniu, cu o vizibilitate considerabilă mai ales pe plan naţional”; C – „Reviste cu un grad mediu de impact în domeniu, destinate preponderent mediului academic naţional”[3].

În cazul specific al câmpului arheologic, decizia C.N.C.Ş. a dus la modificarea practicilor editoriale în conformitate cu noile criterii cerute. Dată fiind menţiunea conform căreia „Rezultatele evaluărilor vor fi folosite la stabilirea performanţelor academice ale autorilor români, inclusiv ale cercetătorilor care solicită finanţare în cadrul programelor gestionate de către CNCS”[4], s-a produs şi o reconfigurare a strategiilor de publicare a multora dintre arheologi, aceştia căutând să publice în reviste cât mai bine cotate.

Dintre criteriile de evaluare a revistelor academice, în textul de faţă mi-am propus să discut doar despre „Ponderea articolelor în limbi de circulaţie internaţională (engleză, franceză, germană, rusă, spaniolă, italiană) sau în alte limbi străine specifice domeniului revistei”[5], în contextul practicii arheologice. Consider criteriul de evaluare lingvistic ca fiind unul central în grila C.N.C.Ş., de el depinzând îndeplinirea altor criterii cu greutate, precum prezenţa în bazele de date internaţionale, dintre care cea mai prestigioasă este considerată a fi *Web of Science Thomson Reuters*. Astfel, acelaşi criteriu are consecinţe şi în ceea ce priveşte cariera individuală a arheologilor, mai precis promovarea sau accederea la surse de finanţare pentru proiecte de cercetare.

PERSPECTIVE CRITICE ASUPRA CRITERIULUI DE EVALUARE LINGVISTIC

Conform grilei elaborate de C.N.C.Ş., cu cât numărul de articole scris în aşa-numitele „limbi de circulaţie internaţională” dintr-o revistă este mai ridicat, cu atât punctajul pe care îl primeşte la evaluare este mai mare. Dacă ponderea articolelor unor astfel de texte este mai mică sau egală cu 10%, atunci revistei nu i se acordă

[2] *Recunoaşterea* 2011.
[3] *Recunoaşterea* 2011.
[4] *Recunoaşterea* 2011.
[5] *Recunoaşterea* 2011.

niciun punct. În acest mod, comitetele editoriale ale revistelor sunt presate să accepte mai cu seamă sau exclusiv articole scrise în „limbi de circulaţie internaţională”, iar arheologii să nu mai publice în limba română.

În viziunea C.N.C.Ş., publicarea în „limbi de circulaţie internaţională” ar avea rolul de a supune respectivul text evaluării din partea întregii comunităţi internaţionale căreia i se adresează articolul. Pe cale de consecinţă, frecvenţa citărilor respectivului text de către membri ai acestei comunităţi ar fi un indicator direct al „importanţei ştiinţifice” a acelui articol. Premisa că „limbile de circulaţie internaţională” sunt simple instrumente de comunicare utile, ce fac un text accesibil unei comunităţi ştiinţifice cât mai largi, este problematică. După cum foarte bine aminteşte Cornelius Holtorf, o limbă nu este un cod cu ajutorul căruia se poate spune orice oricui, anumite înţelesuri şi nuanţe importante exprimate într-o limbă pierzându-se prin traducerea într-o altă limbă[6]. Principala problemă a ideii potrivit căreia publicarea în „limbi internaţionale” asigură circulaţia textelor în interiorul unei comunităţi globale, dovedindu-şi valoarea în funcţie de cât de apreciate sunt în cadrul acelei comunităţi, rezidă însă în faptul că este un produs al ideologiei neoliberale: ideile/textele sunt percepute asemenea mărfurilor ce trebuie să circule „liber” şi să fie consumate de către membrii comunităţii arheologice; cu cât consumul unei idei este mai mare, cu atât articolul în care este exprimată este mai mult citat şi, prin urmare, mai bine cotat. Circulaţia aşa-zis „liberă” este în realitate coordonată şi limitată prin criterii de evaluare stabilite de către centru, de către mediile academice dominante. În termenii filosofului francez Alain Badiou, avem de a face cu o lume configurată ca piaţă mondială: „Această configuraţie asigură triumful omogenizării abstracte. Tot ceea ce circulă este încadrat pe baza unei unităţi de calcul şi, reciproc, nu circulă decât ceea ce se lasă astfel calculat. Tocmai această normă lămureşte, de altfel, un paradox pe care foarte puţini îl semnalează: în timpurile circulaţiei generalizate şi ale fantasmei comunicării culturale instantanee, se multiplică pretutindeni legile şi regulamentele ce interzic circulaţia persoanelor”[7].

Un exemplu elocvent este cel al utilizării limbii engleze în arheologie.

Dintre „limbile de circulaţie internaţională”, cea mai importantă în viziunea C.N.C.Ş. pare a fi engleza, dovadă poziţionarea ei în fruntea listei. Limba engleză a devenit o adevărată *lingua franca* în lumea globalizată de astăzi, inclusiv pentru comunitatea arheologică. Din punct de vedere istoric, acest lucru a devenit posibil datorită expansiunii coloniale a Imperiului Britanic în vaste şi diferite regiuni ale globului, precum şi afirmării, după cel de-al Doilea Război Mondial, a Statelor Unite ale Americii ca putere globală[8]. Aşa cum arată Reinhard Bernbeck, instaurarea englezei ca *lingua franca* a dus la crearea unei relaţii asimetrice, discriminatorii între vorbitorii nativi de limbă engleză şi cei a căror limbă maternă nu este engleza: primii pot efectua studii şi cercetări în propria lor limbă în alte instituţii şi ţări de pe glob, în timp ce

[6] Holtorf 2008, p. 193–194.
[7] Badiou 2008, p. 14–15.
[8] Cremo 2008, p. 165.

ceilalți sunt obligați să învețe limba engleză pentru a fi acceptați în mediul academic anglo-saxon[9]. Conform lui R. Bernbeck, această relație asimetrică determină nu doar *cum* se vorbește, ci și *despre ce* se vorbește: arheologii din alte tradiții de cercetare decât cea anglo-saxonă sunt nevoiți să publice în engleză pentru a fi auziți și să adere la discursul dominant anglo-saxon[10], adică să adopte aceleași subiecte de cercetare, aceeași terminologie și aceleași autorități în respectivele teme[11].

În general, agenda de lucru a arheologilor ne-anglofoni este percepută ca având o importanță minoră[12]. Un bun exemplu în sensul autismului de care a dat dovadă mediul academic anglo-saxon este cel al așa-numitei „arheologii sociale" din America de Sud: reprezentanții acestei arheologii erau rareori citați de colegii lor anglofoni, criticile exprimate de arheologii latino-americani atât la adresa procesualismului, cât și a postprocesualismului le erau necunoscute sau erau ignorate, nefiind prezente în revistele anglo-saxone[13]. Unele teme dezbătute încă de la sfârșitul anilor '70 în cadrul „arheologiei sociale" au fost abordate ca o noutate spre sfârșitul anilor '80 de unii arheologi britanici, spre exemplu relația dintre arheologie și contextul sociopolitic[14]; relevant pentru discuția de față este faptul că abia în momentul în care au fost introduse în mediul academic anglo-saxon aceste subiecte au devenit larg răspândite. Realizările „arheologiei sociale" au fost trecute cu vederea de arheologiile anglofone nu pentru că nu aveau relevanță în afara contextului lor de producere, ci din autosuficiența unui model dominant. Din exemplul „arheologiei sociale" sud-americane reiese și faptul că, din motive sociopolitice, nu toate „limbile de circulație internațională" ocupă același statut în cadrul câmpului academic. În orice caz, trebuie menționată afirmația lui R. Bernbeck, conform căreia orice *lingua franca* este în ultimă instanță un instrument ideologic de promovare a unor discursuri și de reprimare a altora, o formă de „violență culturală"[15]. În cazul specific al arheologilor români, se poate vorbi nu doar de o relație asimetrică cu mediul academic anglofon, ci și cu alte tradiții de cercetare dominante, reprezentate de „limbile de circulație internațională", prin excelență cea germană și cea franceză: într-adevăr, oricine analizează textele produse în cadrul unor proiecte internaționale româno-engleze/germane/franceze va observa că obiectivele cercetării, metodologia, terminologia și literatura „relevantă" sunt adesea implementate de partenerii de proiect occidentali și adoptate de către arheologii români[16].

Modul de a gândi al C.N.C.Ș. ignoră nu doar raporturile arheologiei din România cu arheologiile din centrele dominante, ci și aspectele legate de micropolitica academică – mai precis faptul că arheologia este o practică socială, influențată atât de contextul sociopolitic, cât și de relațiile de putere din interiorul

[9] Bernbeck 2008, p. 169.
[10] Bernbeck 2008, p. 169–170.
[11] Holtorf 2008, p. 194.
[12] Bernbeck 2008, p. 170.
[13] Patterson 1994, p. 535.
[14] *E.g.* Panameño, Nalda 1979, respectiv Shanks, Tilley 1987; Tilley 1989.
[15] Bernbeck 2008, p. 170.
[16] Pentru un exemplu critic, vezi Dragoman, Oanță-Marghitu 2007.

disciplinei. Încă de la sfârşitul anilor '80, într-o dispută academică cu profesorul Colin Renfrew (printre alții), Michael Shanks şi Christopher Tilley au arătat că autoritatea afirmațiilor profesorului sunt de pus în relație cu poziția pe care o ocupă în ierarhia instituțională, adăugând ironic, dar pe bună dreptate, că, dacă acele afirmații ar fi fost emise de un lucrător la fabrica de conserve de fructe din Bradford, ele nu ar fi fost considerate demne de atenție, oricât de „ştiințifice" ar fi fost[17]. Reiese astfel limpede că citările pot reflecta nu atât „calitatea" conținutului unui articol, cât uşurința cu care sunt acceptate părerile autorului, grație autorității oficiale de care se bucură în cadrul câmpului. De asemenea, textele considerate a fi neconforme cu filosofiile de cercetare dominante pot fi respinse din considerente care nu au nicio legătură cu valoarea lor ştiințifică. Spre exemplu, un superb text scris de M. Shanks despre arheologie şi *performance* a fost respins de editorul unui volum dedicat subiectului, printre altele pentru că nu l-a înțeles şi nu putea scrie o introducere despre el[18]; astfel, autorul şi-a publicat textul mai întâi *online*, iar apoi şi într-o revistă academică[19].

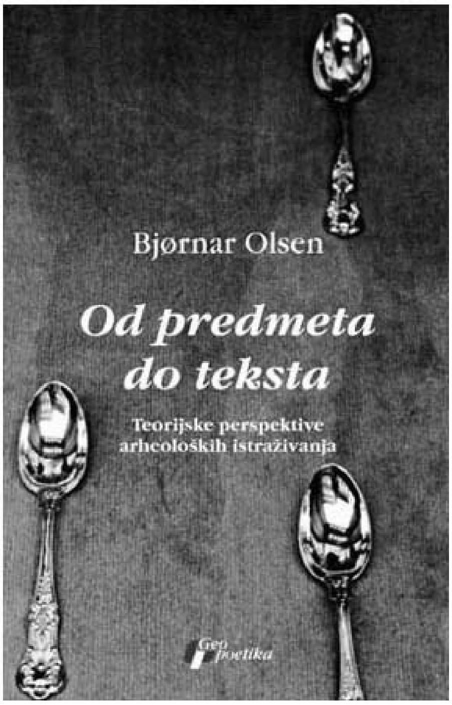
Nu în ultimul rând, este evident pentru orice arheolog că lucrări publicate în limbi care nu sunt de circulație internațională pot fi extrem de relevante şi în afara țării de origine, pentru ideile pe care le conțin: ca să mă rezum la un singur exemplu din Norvegia, menționez că volumul de arheologie teoretică publicat de Bjørnar Olsen în limba norvegiană, în 1997[20], a cunoscut şi o ediție în limba sârbă, în anul 2002[21] şi una în limba suedeză, în anul 2003[22] (fig. 1).

Mai mult decât atât, unele subiecte, chiar dacă de interes general, pot avea o relevanță aparte în contextul lor de producere, fiind absolut necesară publicarea lor în limba maternă: un astfel de caz este cel al săpăturilor arheologice efectuate de echipa lui Andrzej Kola la Harkov, unde au fost înmormântați o parte dintre ofițerii polonezi executați de N.K.V.D. în 1940[23]; având în vedere trauma trăită de familiile ofițerilor, momentul istoric dramatic în care se produce masacrul, încărcătura emoțională din jurul subiectului şi tensiunile politice dintre Polonia şi U.R.S.S. ce au însoțit căutarea adevărului despre soarta prizonierilor, cartea se adresează în primul rând polonezilor (fig. 2). De altfel, după cum arăta Martin Carver, o mare parte din cercetarea arheologică se desfăşoară într-un context local specific, este dedicată unei audiențe locale, iar materialele arheologice însele au propriul specific regional; în consecință, documentarea şi publicarea cercetărilor ar trebui să aibă loc în limbile locale[24].

[17] Shanks, Tilley 1989, p. 51.
[18] Shanks 2007.
[19] Shanks 2004.
[20] Olsen 1997.
[21] Olsen 2002.
[22] Olsen 2003.
[23] Kola 2005.
[24] Carver 2007, p. 142.

a

b

c

Fig. 1. Volum de arheologie teoretică publicat inițial în limba norvegiană (a), iar ulterior în sârbă (b) şi în suedeză (c).

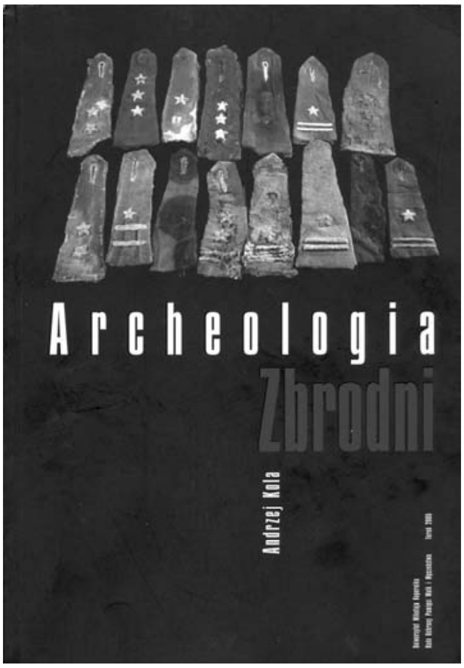

Fig. 2. Coperta volumului dedicat săpăturilor arheologice efectuate în fostul cimitir N.K.V.D. de la Harkov, Ucraina, şi publicat în poloneză.

Rezumând, dintr-un spaţiu al gândirii critice, reflexive şi contemplative, C.N.C.Ş. transformă câmpul arheologic într-o bursă de cotare a articolelor/cărţilor-marfă. Arheologii care ţin la autonomia disciplinei lor trebuie să nu se supună în faţa comandamentelor C.N.C.Ş., să ia atitudine şi să stabilească politici de evaluare specifice, critice şi reflexive.

CONCLUZII: SOLUŢII

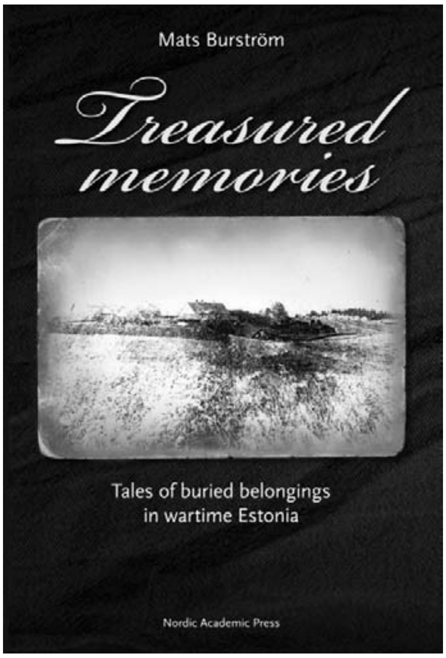
Ţinând cont de cele punctate până acum, consider că arheologii din România ar trebui să-şi construiască propriile agende de cercetare, nu unele de import (cel mai adesea, dacă nu chiar exclusiv, occidental). Evaluarea rezultatelor ar trebui făcută în funcţie de criterii specifice practicii arheologice din România, nu în funcţie de criterii globale şi mecanice. Rezultatele muncii arheologilor ar trebui publicate în primul rând în limba română şi, dacă decid că este cazul, fără a fi constrânşi de sistemele de evaluare, într-o „limbă de circulaţie internaţională". În ceea ce priveşte comunicarea internaţională, soluţia nu este adoptarea unei *lingua franca*, dintre „limbile de circulaţie internaţională", ci, aşa cum propune C. Holtorf, stimularea arheologilor să citească în cât mai multe limbi străine[25]. Un text

[25] Holtorf 2008, p. 198–199.

arheologic scris în limba maternă, oricare ar fi aceasta, are propria sa muzicalitate, invită la cunoaşterea arheologiilor şi, de ce nu, a culturii respectivei ţări. Este asemenea unui film în care limba vorbită contribuie la conturarea personalităţii personajelor lor şi la imersarea privitorului în atmosfera naraţiunii.

a

b

Fig. 3. Volum de arheologie a trecutului contemporan publicat în Suedia, în două ediţii – suedeză (a) şi engleză (b).

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române a avut încă de la începutul activităţii sale soluţia: în revista *Dacia*, înfiinţată de Vasile Pârvan în anii '20, erau şi sunt publicate prin tradiţie numai articole în „limbi de circulaţie internaţională", în timp ce aceleaşi articole erau publicate în limba română, eventual cu mai puţină ilustraţie, în revista *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie*, practică care însă a încetat la un moment dat. Ar trebui reinstituită publicarea aceluiaşi articol atât într-o „limbă de circulaţie internaţională", cât şi în româneşte, în publicaţii diferite. Similar, sunt de părere că volumele ar trebui publicate bilingv sau, dacă numărul de pagini este prea mare, în ediţii aparte. Un bun exemplu în acest sens este analiza arheologică efectuată de Mats Burström asupra obiectelor îngropate de estonieni în faţa invaziei sovietice, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (fig. 3); cartea a fost publicată în acelaşi an, în două ediţii diferite – una în limba suedeză şi una în limba engleză[26].

[26] Burström 2012a; 2012b.

Publicarea în „limbile de circulație internațională” trebuie văzută ca un act de apropiere, de venire în întâmpinarea colegilor care nu citesc româneşte, de împărtăşire a rezultatelor muncii noastre, ca o formă de dar; cu alte cuvinte, un raport de prietenie şi relaționare şi nu unul competitiv, conceput după legile pieței. Publicarea în limba română este o datorie, fiindcă România este țara în care trăim, lucrăm şi trebuie să încercăm a schimba lucrurile aşa cum credem că este spre bine.

ABOUT THE EVALUATION OF THE ARCHAEOLOGICAL JOURNALS IN ROMANIA: COMMENT ON THE LINGUISTIC CRITERIA

ABSTRACT

This text critically refers to the linguistic evaluation criteria of archaeological publications in Romania, imposed by the National Scientific Research Council since 2011. I argue that the way in which the criteria to publish in “international foreign languages” are defined and implemented is a product of neoliberal ideology, with serious consequences for the autonomy and conduct of archaeological practice: ideas/texts are commodified and listed as such; creates a discriminatory relationship between dominant archaeological centers (*par excellence* from the West), on the one hand, and local centers, on the other hand, and ignores the manners in which local academic micropolitics structure the field. In contrast to the NSRC’s philosophy of assessment, I believe that archaeologists in Romania should build their own research agendas, not import some (most often, if not exclusively, Western); evaluation of archaeologists results should be made according to criteria specific to the archaeological practice in Romania, not to global and mechanical criteria; archaeologists work results should be published first in Romanian and, if they decide to do so, without being constraint by evaluation systems, in an “international foreign language”. Publishing in “international foreign languages” should be seen as an act of closeness, openess towards those colleagues who do not read Romanian, of sharing the results of our work, as a form of gift; in other words, a relation of friendship and networking and not a competitive one, designed by market laws. Publishing in Romanian is a duty, because Romania is the country where we live, work and have to try to change things as we think it is for the better.

Keywords: National Scientific Research Council, archaeological journals, evaluation, ideology, neoliberalism, critique, Romania.

BIBLIOGRAFIE

Badiou 2008	Badiou, A., *Sfântul Pavel. Întemeierea universalismului*, Cluj-Napoca.
Bernbeck 2008	Bernbeck, R., *Archaeology and English as an imperial lingua franca*, Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress 4, 1, p. 168–170.
Burström 2012a	Burström, M., *Minnesgömmor. Berättelser om föremål gömda i jorden i Estland under andra världskriget*, Lund.
Burström 2012b	Burström, M., *Treasured memories. Tales of buried belongings in wartime Estonia*, Lund.
Carver 2007	Carver, M., *Archaeology journals, academics and open access*, EJA 10, 2–3, p. 135–148.

Cremo 2008 — Cremo, M. A., *Some angles on the Anglo Debate*, Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress 4, 1, p. 164–167.

Dragoman, Oanţă-Marghitu — Dragoman, A., Oanţă-Marghitu, S., *Against functionalism: review of the Pietrele Archaeological Project*, SP 4, p. 105–133.

Holtorf 2008 — Holtorf, C., *The cunning means of domination*, Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress 4, 1, p. 190–200.

Kola 2005 — Kola, A., *Archeologia zbrodni. Oficerowie polscy na cmentarzu ofiar NKWD w Charkowie*, Toruń.

Olsen 1997 — Olsen, B., *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*, Oslo.

Olsen 2002 — Olsen, B., *Od predmeta do teksta. Teoreisjske perspective arheoloskih istrazivanja*, Belgrad.

Olsen 2003 — Olsen, B., *Från ting till text. Teoretiska perspektiv i arkeologisk forskning*, Lund.

Panameño, Nalda 1979 — Panameño, R., Nalda, E., *Arqueología: ¿para quién?*, Nueva Antropología 3, 12, p. 111–124.

Patterson 1994 — Patterson, T. C., *Social archaeology in Latin America: an appreciation*, AmerAnt 59, 3, p. 531–537.

Recunoaşterea 2011 — *Recunoaşterea şi ierarhizarea de către CNCŞ a revistelor academice româneşti din domeniul ştiinţelor umaniste. Pachet de informaţii*, http://www.cncs-uefiscdi.ro/wp-content/uploads/2011/04/Pachet-informatii-reviste.pdf (accesat: 15 noiembrie 2011).

Shanks 2004 — Shanks, M., *Three rooms. Archaeology and performance*, Journal of Social Archaeology 4, 2, p. 147–180.

Shanks 2007 — Shanks, M., *A refusal to publish. A story of academic attitudes and my work called Three Rooms*, http://documents.stanford.edu/traumwerk/129 (accesat: 15 decembrie 2012).

Shanks, Tilley 1987 — Shanks, M., Tilley, C., *Social theory and archaeology*, Cambridge.

Shanks, Tilley 1989 — Shanks, M., Tilley, C., *Questions rather than answers: reply to comments on Archaeology into the 1990s*, Norwegian Archaeological Review 22, 1, p. 42–54.

Tilley 1989 — Tilley, C., *Archaeology as socio-political action in the present*, în Pinsky, V., Wylie, A. (eds.), *Critical traditions in contemporary archaeology. Essays in the philosophy, history and socio-politics of archaeology*, Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney, p. 104–116.

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Theoretical archaeology volume originally published in Norwegian (a), and later in Serbian (b) and in Swedish (c).

Fig. 2. Cover of the volume dedicated to the archaeological excavations carried out in the former NKVD cemetery at Kharkov, Ukraine, and published in Polish.

Fig. 3. Archeology of the contemporary past volume published in Sweden, in two editions – Swedish (a) and English (b).

STATUETE ANTROPOMORFE DESCOPERITE ÎN AŞEZAREA APARŢINÂND CULTURII GÁVA – HOLIHRADY, GRUPUL GRĂNICEŞTI, DE LA SIRET – *DEALUL RUINA*, JUD. SUCEAVA

ION MAREŞ*

Rezumat: În acest articol sunt analizate patru statuete antropomorfe descoperite în timpul săpăturilor arheologice sistematice efectuate în *situl* aflat în punctul *Dealul Ruina* de la Siret, jud. Suceava. Piesele au fost găsite în stratul inferior din prima epocă a fierului, cultura Gáva – Holihrady, grupul Grăniceşti, în contexte arheologice diferite. Prin faptul că astfel de obiecte sunt rare în prima epocă a fierului, considerăm că introducerea lor în circuitul ştiinţific este binevenită.

Cuvinte cheie: Siret – *Dealul Ruina*, Hallstatt A, cultura Gáva – Holihrady, grupul Grăniceşti, statuete antropomorfe.

Oraşul Siret este situat la 47°56’44’’ latitudine nordică şi 43°44’30’’ longitudine estică, la înălţimea de 350 m şi include localităţile Mănăstioara şi Pădureni[1], fiind străjuit de dealurile Ruina, Sasca, Horodiştea şi Horaiţa.

Dealul Ruina (component al Podişului Sucevei, subunitatea Podişul Dragomirnei) este un fragment de cuestă înaltă (398 m) situată în partea de est a oraşului Siret, pe latura dreaptă a râului cu acelaşi nume. Râul Siret a dat naştere prin eroziune, de-a lungul *Quaternarului*, unui culoar mărginit spre apus de porţiunea nordică a Podişului Dragomirnei, iar către răsărit (în judeţul Botoşani) de culmea zisă a Bourului. Valea Siretului este adâncă, având cinci terase (trepte largi rezultate din valuri de alunecare), între albia minoră şi podiş existând un abrupt, de tip cuestă, de aproape 200 m. Zona, din punct de vedere geologic, aparţine Sarmaţianului, deasupra căruia, în parte, s-au depus straturi cuaternare[2] (fig. 1–3).

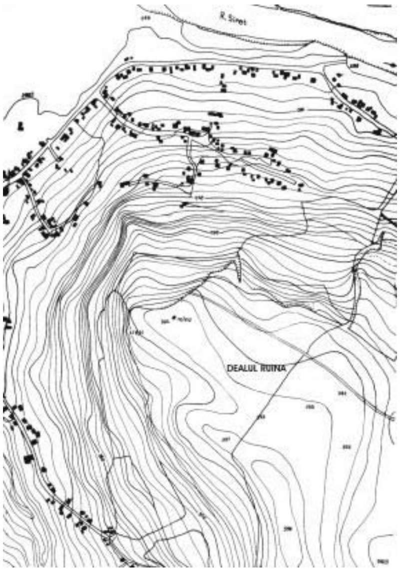
Cercetările arheologice sistematice de la Siret – *Dealul Ruina* au început în anul 1992 (sectorul A) şi au continuat în anii 1994–1995, 1998, 2000–2005. Campaniile arheologice au fost concentrate în sectorul A, fiind investigată aşezarea din prima epocă a fierului (fig. 1/4). Sectorul B (unde există o locuire din eneolitic,

* Muzeul Bucovinei Suceava; e-mail: ioanm_muzeu@yahoo.com.
[1] Ghinea 1998, p. 187.
[2] Haimovici 2004, p. 317.

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 95–105

cultura Cucuteni, etapa B1) şi sectorul C (unde este o depunere hallstattiană timpurie pe terasele dealului) nu au fost cercetate arheologic[3].

1. 2.

3. 4.

Fig. 1. Siret – *Dealul Ruina*. 1. harta cu amplasarea *sitului* arheologic; 2. plan cadastral; 3. imaginea *Dealului Ruina*; 4. secțiunea VII/2004, complexe arheologice Gáva – Holihrady, grupul Grăniceşti.

---

[3] Ignat, Mareş 1995; Ignat, László, Mareş 1996; László, Mareş 1999; László, Mareş, Ignat 2001; László, Ignat, Mareş 2002; László, Mareş, Ignat 2003; László, Mareş, Ignat 2004; László, Mareş 2005.

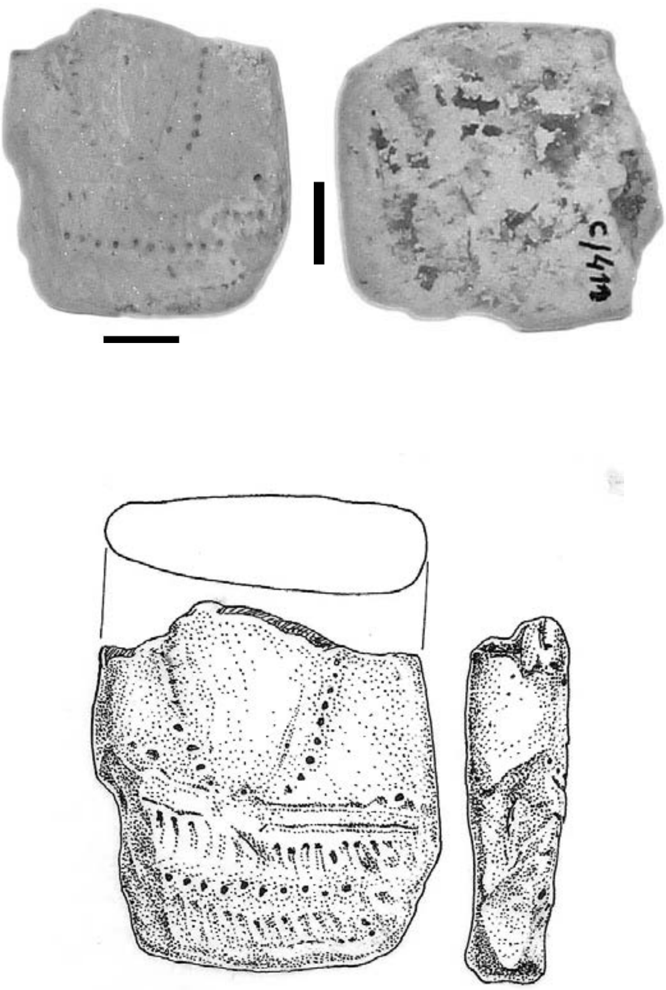
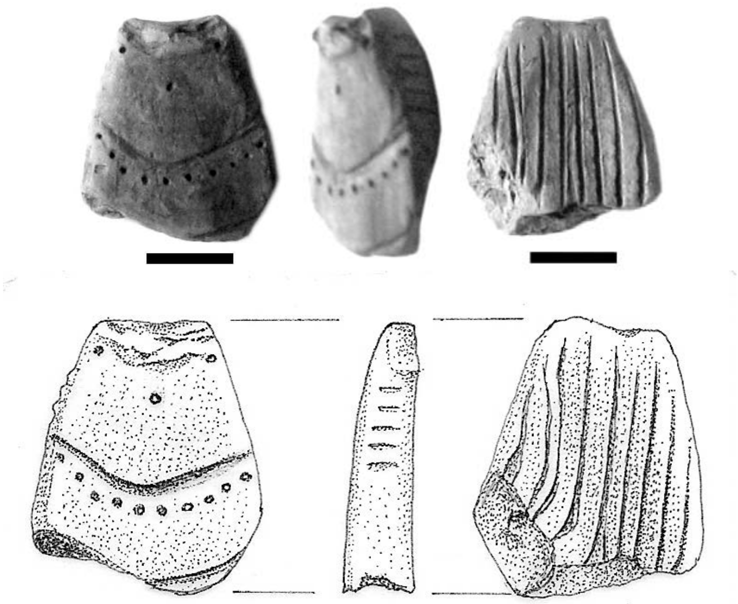
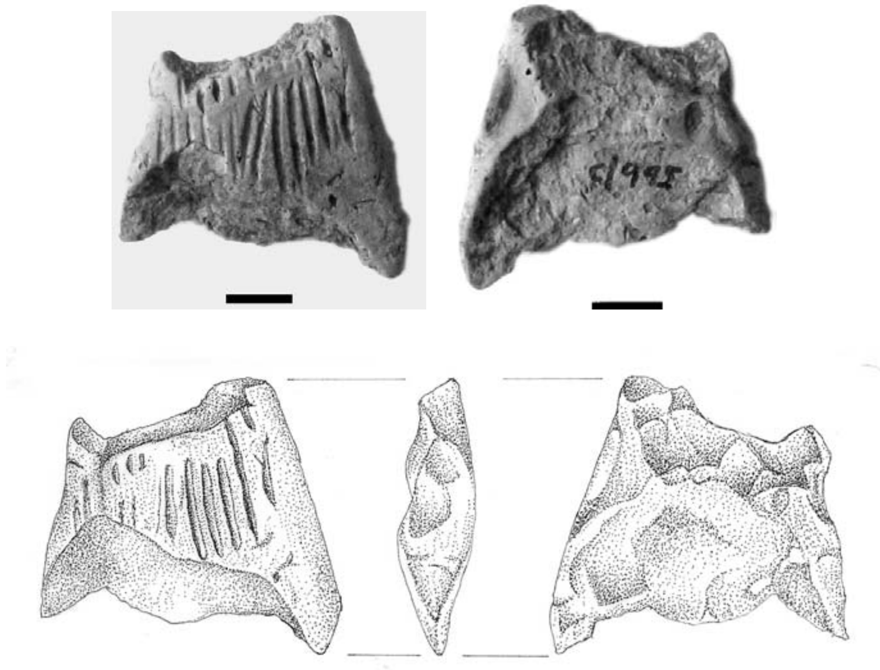

Fig. 2. Siret – *Dealul Ruina*. Statuetă antropomorfă.

1.

2.

Fig. 3. Siret – *Dealul Ruina.* 1–2. statuete antropomorfe.

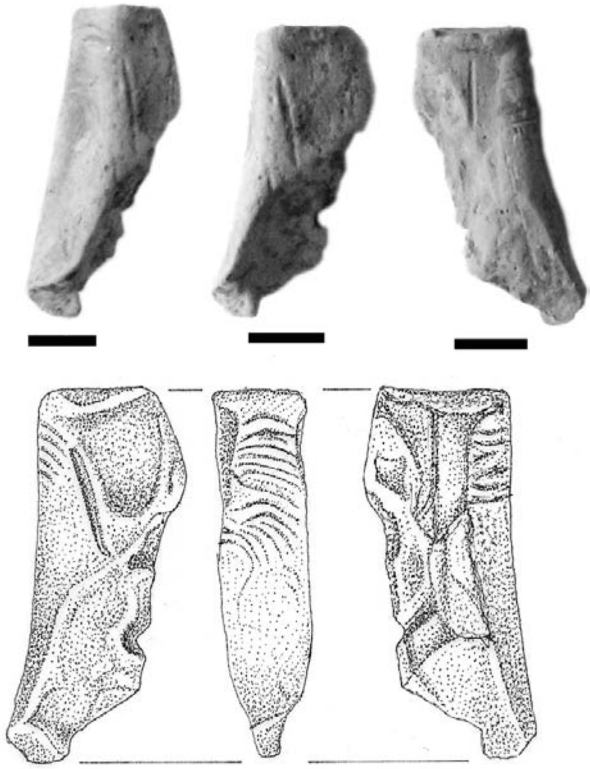

Fig. 4. Siret – *Dealul Ruina*. Statuetă antropomorfă.

În urma săpăturilor a fost precizată stratigrafia staţiunii hallstattiene timpurii, care are două niveluri de locuire, a fost identificat şi cercetat sistemul de fortificaţii, alcătuit din şanţ, val şi palisadă. De asemenea, au fost studiate integral şi parţial locuinţe de suprafaţă şi adâncite (prevăzute cu instalaţii de încălzit), o construcţie cu pavaj din pietre, resturile unui cuptor, gropi menajere, vetre în aer liber. Materialul arheologic este bogat şi variat: ceramică, metal (piese din aramă şi din bronz), unelte din os, din silex şi din piatră, statuete zoomorfe (46 de bucăţi) şi antropomorfe (patru bucăţi), fusaiole/miniaturi de roţi de car, greutăţi tronconice din lut ars (masive şi miniaturale) perforate orizontal, vase miniaturale.

Obiectivele cercetării au constat atât în studierea complexelor arheologice cât şi a sistemului de fortificaţie. Au fost realizate studii interdisciplinare, prin prelevarea de materiale pentru determinări paleontologice, antracologice, geologice, pedologice, iar în luna august 2004 au fost întreprinse investigaţii geofizice[4]. În ceea ce priveşte succesiunea civilizaţiilor, a fost confirmată existenţa unei întinse aşezări din eneolitic, cultura Cucuteni, etapa B_1, amplasată, în special,

[4] Cercetări efectuate de ing. Florin Scurtu, GEI – PROSECO, Bucureşti.

în zona de N–NV a platoului (sector B), necercetată arheologic. Aşezarea hallstattiană timpurie ocupă întreagul platou al *Dealului Ruina*, fiind extinsă atât pe terasele dinspre N şi NV, cât şi în afara fortificației (spre satul Pădureni).

Stratigrafia aşezării hallsttattiene timpurii a fost determinată în timpul campaniilor arheologice. Primul nivel de locuire (inferior) are o grosime de circa 0,20–0,40 m, fiind alcătuit dintr-un strat de pământ negru-cenuşiu (măzăros), cu depuneri arheologice consistente: locuințe de suprafață şi adâncite, instalații de încălzit (vetre în locuințe şi în aer liber), gropi menajere şi alte complexe *in situ*, unele fiind studiate integral. Acestui nivel îi aparține sistemul de fortificație (identificat şi cercetat în anii 1994–1995, 1998, 2005), format din şanț, val şi palisadă. Al doilea nivel de locuire (superior) constă dintr-o depunere de sol cenuşiu deschis, cu o grosime de circa 0,15/0,20–0,25 m. Stratul este sărac în depuneri arheologice, partea lui superioară fiind, într-o oarecare măsură, afectată de lucrările agricole.

Stratigrafia aşezării hallsttattiene timpurii, cercetată în sectorul A, este următoarea:

1. sol cenuşiu-negru (gros de 0,15 m) – stratul vegetal/arabil;
2. sol cenuşiu compact (gros de 0,15–0,20 m) – nivelul superior hallstattian timpuriu;
3. sol negru–măzăros (gros de 0,15–0,50 m) – nivelul inferior hallstattian timpuriu;
4. sol brun cu concrețiuni calcaroase (gros de 0,60 m) – structură de val de apărare;
5. sol brun-gălbui (gros de 0,30–0, 40 m) – steril (nivelul antic de călcare);
6. sol galben – steril.

În solul arabil, la limita cu al doilea nivel de locuire (superior) din Hallstatt-ul timpuriu, au fost descoperite fragmente ceramice cu brâu alveolat, caracteristice perioadei Hallsttatt B (nivelul Mahala IV).

Aşezarea fortificată din Hallstatt-ul A de pe *Dealul Ruina* este una dintre cele mai mari stațiuni din grupul Grăniceşti al culturii Gáva – Holihrady (aproximativ 30 ha), fiind, în acelaşi timp, un *sit* important aflat în curs de cercetare.

Plastica antropomorfă şi zoomorfă din aşezarea culturii Gává – Holihrady, grupul Grăniceşti, din punctul *Dealul Ruina*[5], completează descoperirile similare din prima epocă a fierului[6]. Plastica figurativă face parte din suprastructura perioadei, fiind parte componentă a credințelor religioase, alături de practicile funerare, de cele legate de fertilitate, de purificarea şi consacrarea rituală a locuințelor, de depunerile votive[7]. Faptul că statuetele antropomorfe şi figurinele zoomorfe au fost recuzite folosite în cadrul unor ceremonii de cult, în ritualuri

[5] Mareş, László, Ignat 2008a; Mareş, László, Ignat 2008b.

[6] László 1994, p. 90; László 1995; László 1996; László 2001, p. 307; Levițki 1994, p. 110–111; Ursache 1999; Sîrbu 1999; Sîrbu 2004.

[7] Gumă 1993, p. 269–273.

domestice, pare a fi versiunea plauzibilă privind utilitatea lor. Prosperitatea turmelor (înmulțire, creştere, protecție, sănătate) era o condiție primordială pentru comunitate. Descoperite în locuințe, figurinele zoomorfe fac parte din inventarul casnic, legătura lor cu viața spirituală fiind evidentă. Asocierea de tipuri diferite de figurine zoomorfe în inventarul unor locuințe de pe *Dealul Ruina*, într-un caz fiind şi o statuetă antropomorfă, indică relația lor cu anumite practici magico-rituale. Inventarul locuințelor 3/1994 şi 1/2004 cuprinde atât figurine zoomorfe, cât şi vase miniaturale[8].

CONTEXTUL DESCOPERIRII

În aşezarea de la Siret – *Dealul Ruina* au fost descoperite până acum patru statuete antropomorfe plate, fragmentare. Două dintre ele provin din locuințe (vezi, *infra*, nr. 1 şi 3), fiind componente ale inventarului domestic. Prima piesă (nr. 1) a fost găsită în locuința 2/2000, din nivelul inferior de locuire din Hallstatt A (Cas. 2/2000, la –0,30 m). Din inventarul locuinței fac parte cinci statuete zoomorfe fragmentare (un taur, un bovideu şi doi cai) şi două vase miniaturale. O altă statuetă (nr. 3) a fost descoperită în locuința 1/2004, iar alte două provin din stratul de cultură (nr. 2 şi 4).

MATERIALE ŞI TEHNICI

Statuetele antropomorfe de la Siret – *Dealul Ruina* sunt confecționate din pastă fină, de culoare maronie (nr. 1, 2 şi 3), cărămizie (nr. 4), fiind arse oxidant.

Tip categorial	Pastă fină	Ardere oxidantă	Culoare maronie	Culoare cărămizie
Statuete antropomorfe	4	4	3	1

MODELARE

Piesele sunt modelate diferit, stilizat, au forma plată, redau bustul, fără a avea reprezentate unele părți anatomice: cap, mâini, picioare. Până în prezent, în aşezarea de la Siret – *Dealul Ruina*, nu au fost descoperite statuete cu partea inferioară rotunjită, numite *en violon*, aşa cum sunt cele de la Teleac[9] şi Krivče[10].

Față de statuetele antropomorfe plate din prima epocă a fierului, piesele de la Siret –*Dealul Ruina* se individualizează prin formă, însă decorul este similar cu al unor

[8] Mareş, László, Ignat 2008a; Mareş, László, Ignat 2008b.
[9] Vasiliev 1987, fig. 2/12.
[10] Maleev 1992, fig. 5a, d, v.

exemplare din culturile Gáva – Holihrady, Corlăteni – Chişinău şi Saharna – Solonceni[11].

După formă şi decor, statuetele antropomorfe sunt reprezentări feminine. O piesă de la Siret – *Dealul Ruina* se individualizează, faţă de exemplarele cunoscute, prin forma dreptunghiulară a bustului, redat fără mâini (C/411). Acest exemplar poate fi interpretat ca o variantă a statuetelor antropomorfe plate, stilizate.

DECOR

Statuetele antropomorfe de la Siret – *Dealul Ruina* sunt ornamentate cu puncte imprimate şi linii incizate. Decorul poate sugera la unele exemplare piese vestimentare (nr. 1 şi 2) şi coliere (nr. 1). În două cazuri, părul lăsat liber pe spate este redat prin linii incizate, paralele, fine (nr. 2 şi 3). La un exemplar, trei puncte imprimate în triunghi ar putea indica sânii şi ombilicul (nr. 2). Părțile laterale de la două statuete sunt ornamentate cu benzi de linii orizontale, paralele, arcuite sau drepte (nr. 2 şi 4). Un exemplar are pe talie un decor format dintr-un şir de puncte imprimate, care desparte două rânduri de linii incizate (scurte, oblice, paralele), dispuse sub forma *crengii de brad*. Probabil că aceste ornamente redau piese vestimentare. Decorul statuetei este asemănător cu al pieselor descoperite în aşezări ale culturii Gáva – Holihrady, cum ar fi: Krivče, Lisičniki (Ucraina)[12], Grăniceşti[13] şi Teleac[14].

CONSERVARE

Toate piesele au suferit degradări, fragmentarea fiind cauzată probabil de distrugerea aşezării, care a sfârşit în urma unui incendiu, materialele arheologice (ne referim la cele perisabile), aflate între resturile locuințelor şi în depunerea celor două straturi de cultură, fiind sfărâmate. Nu avem dovezi că unele statuete antropomorfe au fost distruse intenționat, în cuprinsul unor practici magico-rituale.

CATALOGUL STATUETELOR ANTROPOMORFE

1. **Statuetă antropomorfă** (fig. 2), descoperită în locuința 2/2000 din nivelul inferior de locuire din Hallstatt A (Cas. 2/2000, la –0,30 m), al cărei inventar include şi figurine zoomorfe: un taur, un bovideu şi doi cai[15].

---

[11] László 1995; László 1996; László 2001; Levițki 1994, p. 110–111; Sîrbu 1999.
[12] Maleev 1992, fig. 5a; László 1996, fig. 1/1–5.
[13] László 1996, fig. 2/5.
[14] Vasiliev 1985–1986, fig. 2/12–14; László 1996, fig. 2/1–4.
[15] László, Mareş, Ignat 2001, p. 231.

Descriere: lut ars, modelat manual, pastă fină, omogenă, de culoare maronie, arsă oxidant; are forma rectangulară, plată; gâtul este evidenţiat printr-o prelungire ruptă aproape de bază; capul lipseşte; pe latura din faţa piesei se află un decor realizat din linii incizate şi puncte imprimate; la gât se găseşte un şir de puncte imprimate, care par să redea un şirag de mărgele; sub acesta sunt două linii incizate orizontal, paralele; aproximativ pe talie se află un şir de puncte imprimate care desparte două rânduri de linii scurte, oblice, paralele, incizate; dispunerea acestora este în forma crengii de brad; este posibil ca ornamentele de pe trunchi să redea elemente de îmbrăcăminte (centură, veşminte); baza statuetei este uşor lăţită; pe latura din spate nu are decor.

Dimensiuni: lungimea 4,1 cm, lăţimea 3,6 cm, grosimea 1,2 cm.

MB, inv. C/411.

2. **Statuetă antropomorfă**, fragment (fig. 3/1), descoperită în 2004, în secţiunea VII/2004, caroul 18–19, la –0,45 / –0,50 m, în nivelul inferior hallstattian timpuriu.

Descriere: lut ars, lucrat manual, pastă fină de culoare maronie, ardere oxidantă; se păstrează bustul, fără cap, zona inferioară fiind ruptă; are decor punctat şi incizat; în partea dorsală decorul este format din linii incizate vertical, paralele, care redau părul; în partea din faţă se află trei puncte amplasate în triunghi, o linie incizată semicircular, dublată de un şir de zece puncte imprimate, urmată de altă linie incizată semicircular, pare să redea o centură, sau o piesă vestimentară; în părţile laterale sunt incizate câte cinci linii scurte, paralele.

Dimensiuni: lungimea 2,5 cm, lăţimea 2,1 cm, grosimea 0,7 cm.

MB, inv. C/994.

3. **Statuetă antropomorfă**, fragment (fig. 3/2), descoperită în 2005, în caseta 1/2005, în locuinţa 1/2004 din nivelul inferior hallstattian timpuriu, la –0,48 m.

Descriere: lut ars, lucrat manual, pastă fină de culoare maronie; se păstrează bustul, fără cap, zona inferioară fiind ruptă; are decor incizat; în partea dorsală decorul este format din linii incizate vertical, paralele, care redau părul; zona din faţă este spartă.

Dimensiuni: lungimea 3,9 cm, lăţimea 4,1 cm, grosimea 1,2 cm.

MB, inv. C/995.

4. **Statuetă antropomorfă** (?), fragment (fig. 4), descoperită în 2001, în caseta 1/2001, caroul A1, la –0,28 m, la limita superioară a nivelului inferior hallstattian timpuriu.

Descriere: lut ars lucrat manual, pastă fină de culoare cărămizie, ardere oxidantă; se păstrează bustul, fără cap, zona inferioară fiind ruptă; are decor incizat; în zona din faţă are un triunghi incizat; în partea dorsală decorul este format din linii scurte, incizate orizontal, paralele; în zonele laterale se află linii arcuite.

Dimensiuni: lungimea 3,9 cm, lăţimea 1,6 cm, grosimea 1 cm.

MB, inv. C/1167.

SEMNIFICAŢIA STATUETELOR ANTROPOMORFE

Statuetele antropomorfe din prima epocă a fierului au fost folosite în practici magico-rituale, unele dintre ele fiind descoperite în locuinţe alături de alte piese de cult: figurine zoomorfe, vase miniaturale, miniaturi de roţi de car. Legătura lor cu suprastructura spirituală este sigură, opiniile exprimate de specialişti convergând spre cultul fertilităţii şi al fecundităţii[16]. Aceşti idoli plaţi antropomorfi de lut ars (stilizaţi, simpli) au fost creaţia culturii Gáva – Holihrady[17] şi au dispărut odată cu aceasta.

[16] László 1996, p. 258; Leviţki 1994, p. 110; Maleev 1992, p. 20–23; Sârbu 1987; Vasiliev 1987, p. 84.

[17] László 1996, p. 360.

ANTROPOMORPHIC STATUETTES DISCOVERED IN THE SETTLEMENT OF GÁVA – HOLIHRAY CULTURE, GRĂNICEŞTI GROUP, FROM SIRET – *DEALUL RUINA*, SUCEAVA COUNTY

ABSTRACT

In the article are analyzed four anthropomorphic statuettes discovered in systematic archaeological excavations carried out in the site located on *Dealul Ruina* of Siret, Suceava County. The pieces were found in different archaeological contexts, in the lower level of the first Iron Age, Gáva – Holihrady culture, Grăniceşti group. Such pieces have been used in magical practices and belonged to the spiritual superstructure.

Keywords: Siret – *Dealul Ruina*, Hallstatt A, Gáva – Holihrady culture, Grăniceşti group, anthropomorphic statuettes.

BIBLIOGRAFIE

Gumă 1993 — Gumă, M., *Civilizaţia primei epoci a fierului în sud-vestul României*, Bibliotheca Thracologica IV, Bucureşti.

Haimovici 2004 — Haimovici, S., *Studiul arheozoologic al resturilor osoase provenite din aşezarea hallstattiană de la Siret – Dealul Ruina (jud. Suceava)*, Suceava 29–30, 2002–2003, p. 317–329.

Ignat, Mareş 1994 — Ignat, M., Mareş, I., *Siret – Dealul Ruina*, CCA. Campania 1993, Cluj-Napoca, p. 83.

Ignat, László, Mareş 1995 — Ignat, M., László, A., Mareş, I., *Siret – Dealul Ruina*, CCA. Campania 1994, Brăila, p. 114–115.

László 1976 — László, A., *Începuturile primei vârste a fierului pe teritoriul Moldovei. Unele rezultate şi probleme*, CI 7, p. 57–75.

László 1994 — László, A., *Începuturile epocii fierului la est de Carpaţi. Culturile Gáva – Holihrady şi Corlăteni – Chişinău pe teritoriul Moldovei*, Bucureşti.

László 1995 — László, A., *Statuetele antropomorfe ale culturii Gáva – Holihrady*, MemAntiq 20, p. 85–97.

László 1996 — László, A., *Sur la plastique antropomorphe de la civilisation Gáva–Holihrady*, în Chochorowski, J. (red.), *Probleme der Bronze und der Frühen Einsenzeit in Mitteleuropa. Festschrift für Marek Gedl*, Kraków, p. 351–362.

László 2001 — László, A., *Prima epocă a fierului. Perioada timpurie (Hallstatt A şi B)*, în *Istoria Românilor*, vol. I (coord. M. Petrescu-Dîmboviţa, A. Vulpe), Bucureşti, p. 299–327.

László, Mareş, 1999 — László, A., Mareş I., *Siret – „Dealul Ruina”*, CCA. Campania 1998, Vaslui, p. 107–108.

László, Mareş, Ignat 2001 — László, A., Mareş I., Ignat, M., *Siret – „Dealul Ruina”*, CCA. Campania 2000, Suceava, p. 230–232.

László, Mareş, Ignat 2002 — László, A., Mareş I., Ignat, M., *Siret – „Dealul Ruina”*, CCA. Campania 2001, Buziaş, p. 289–291.

László, Mareş, Ignat 2003 — László, A., Mareş I., Ignat, M., *Siret – „Dealul Ruina”*, CCA. Campania 2002, Covasna, p. 293–295.

László, Mareş, Ignat 2004 — László, A., Mareş I., Ignat, M., *Siret – „Dealul Ruina”*, CCA. Campania 2003, Cluj-Napoca, p. 311–312.

László, Mareş, Ignat 2005 László, A., Mareş I., Ignat, M., *Siret – „Dealul Ruina”*, CCA. Campania 2004, Mangalia, p. 348–350.

László, Mareş 2006 László, A., Mareş I., *Siret – „Dealul Ruina”*, CCA. Campania 2005, Constanţa, p. 330–331.

Leviţki 1994 Leviţki, O., *Cultura hallstattului canelat la răsărit de Carpaţi*, Bibliotheca Thracologica VII, Bucureşti.

Maleev 1996 Maleev, Iu., *Nowe znaleziaska Halsztackiej plastiki zoomorficznei z Podniestrza*, în Chochorowski, J. (red.), *Probleme der Bronze und der Frühen Einsenzeit in Mitteleuropa. Festschrift für Marek Gedl*, Kraków, p. 363–370.

Mareş, László, Ignat 2008a Mareş, I., László, A., Niculică, B.P., Ignat, M., *Plastica zoomorfă şi antropomorfă din aşezarea fortificată din prima epocă a fierului, cultura Gáva – Holihrady, grupul Grăniceşti, de la Siret - Dealul Ruina, judeţul Suceava*, ActaMT 3, p. 120–140.

Mareş, László, Ignat 2008b Mareş, I, László, A., Ignat, M., *La plastique zoomorphe et antropomorphe de l'habitat hallstattien ancien de Siret (dép. de Suceava)*, SAA 13–14, p. 81–111.

Rogozea 1992 Rogozea, P., *Elemente inedite din plastica grupului cultural Balta-Sărată*, TD 13, 1–2, p. 49–51.

Sîrbu 1999 Sîrbu, V., *Figurinele antropomorfe din prima epocă a fierului descoperite în lumea tracică*, Istros 9, p. 47–88.

Sîrbu 2004 Sîrbu, V., *Figurine de cai din epoca fierului la tracii nordici*, MemAntiq 23, p. 355–367.

Ursache 1999 Ursache, C. N., *The zoomorphic figurines at the beginning of the Iron Age*, SAA 6, p. 41–60.

Vasiliev 1985–1986 Vasiliev, V., *Descoperiri arheologice cu semnificaţie cultică în aşezarea din prima epocă a fierului de la Teleac (jud. Alba)*, ActaMN 22–23, p. 79–90.

Vasiliev 1986–1987 Vasiliev, V., *Probleme ale cronologiei Hallstattului pe teritoriul României (II)*, Sargetia 20, p. 64–80.

Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991 Vasiliev,V., Aldea, I.A., Ciugudean, H., *Civilizaţia dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuţii arheologice: aşezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca.

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Siret – *Dealul Ruina.* 1. the map with the geographical location of the site; 2. cadastral plan of *Dealul Ruina*; 3. the image of *Dealul Ruina*; 4. section VII/2004, archaeological complexes Gáva – Holihrady, Grăniceşti group.

Fig. 2. Siret – *Dealul Ruina*, anthropomorphic statuette.

Fig. 3. Siret – *Dealul Ruina*, anthropomorphic statuettes.

Fig. 4. Siret – *Dealul Ruina*, anthropomorphic statuette.

SESIUNEA ANUALĂ DE COMUNICĂRI ŞTIINŢIFICE A INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"

ADINA BORONEANŢ*, ANDREI MĂGUREANU**, AUREL VÎLCU***

În perioada 19–21 martie 2014, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române a găzduit sesiunea anuală de comunicări ştiinţifice, reunite în cadrul temei ***Metodă, teorie şi practică în arheologia contemporană***. Manifestarea a avut loc la sediul institutului din strada Henri Coandă nr. 11 (Casa Macca).

Pe parcursul celor trei zile ale evenimentului, comunicările s-au desfăşurat în două secţiuni succesive: rapoarte de cercetare arheologică (incluzând rapoarte anuale sau de sinteză referitoare atât la săpături recente, cât şi la cercetări mai vechi, dar rămase inedite) şi comunicări ştiinţifice având drept subiect rezultate ale unor studii interdisciplinare, noi tipuri de abordări metodologice şi teoretice în cercetarea arheologică sau contribuţii ale izvoarelor arheologice la cunoaşterea istoriei. Un element de noutate îl constituie prezentarea unei expoziţii de postere înscrise în aceeaşi tematică generală a sesiunii. În continuarea demersului iniţiat anul precedent, în cadrul sesiunii a avut loc şi o secţiune dedicată prezentărilor de volume de specialitate apărute în 2013 (volume de autor, colaborări sau editări de carte ale membrilor Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan").

În ultima zi a sesiunii (21 martie) lucrările s-au desfăşurat în paralel cu cele ale colocviului internaţional ***Pleistocene and Early Holocene studies – New Perspectives,*** dedicat cu precădere problemelor paleoliticului, mezoliticului şi tranziţiei mezolitic – neolitic timpuriu în Peninsula Balcanică.

În cadrul **secţiunii de rapoarte arheologice,** au fost înscrise 35 de rapoarte de cercetare arheologică sistematică şi preventivă, susţinându-se 34, dintre care zece reflectând epocile pre-şi proto-istorică, 17 epoca greco-romană, şapte perioada Evului Mediu. Lista completă a rapoartelor este prezentată mai jos[1]:

1. Marian Cosac, George Murătoreanu, Radu Alexandru, Loredana Niţă, *Rezultate preliminare ale cercetărilor arheologice de pe şantierul Malu Dinu Buzea (sat Cremenea, comuna Sita Buzăului, jud. Covasna) – Campania 2013*;
2. Cornelia-Magda Lazarovici (IA Iaşi), Gheorghe Lazarovici (ULB Sibiu), *Rezultatele cercetărilor arheologice din Cheile Turzii – Peştera Ungurească (Campaniile 2010–2013);*
3. Alexandru Vulpe, Meda Toderaş, Svend Hansen, Agathe Reingruber, *Cercetările arheologice de la Pietrele – Campania 2013*;

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; e-mail: boro30@gmail.com.
** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; e-mail: arheologiemedievala@yahoo.com.
*** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; e-mail: aurelvilcu@gmail.com.

[1] Atât pentru rapoartele de cercetare arheologică, cât şi pentru comunicări au fost marcate între paranteze drepte prezentările înscrise în program şi nesusţinute. Pentru a evita repetiţiile, afilierea instituţională a autorilor este trecută doar în lista rezumatelor manifestării.

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 107–153

4. Alin Frînculeasa, Bianca Preda, Andrei Soficaru, Tiberiu Nica, *Cercetări arheologice preventive în situl Ariceştii – Rahtivani (jud. Prahova) – tumulul IV*;
5. Ion Motzoi-Chicideanu, Monica Chicideanu-Şandor, Mihai Constantinescu, Dan Costache, Dan Pârcălabu, *Cimitirul din epoca bronzului de la Cârlomăneşti – La Arman. Campania din 2013*;
6. Antoniu Marc, Cătălin Rişcuța, Alexandru Bărbat, *Un complex de la finalul bronzului târziu descoperit la Şoimuş – Teleghi, jud. Hunedoara*;
7. Anca Ganciu, Vlad V. Zirra, Gheorghe Matei, *Stelnica – Grădiştea Mare. Campania 2013*;
8. Sebastian Matei, Despina Măgureanu, Maria-Magdalena Ştefan, Dan Ştefan, *Dava de la Cârlomăneşti – Cetățuia. Amenajarea spațiului intern al aşezării şi a sistemului de acces*;
9. Rodica Ursu, Andrei Corobcean, *Incinta fortificată de la Stolniceni, raionul Hânceşti, R. Moldova. Cercetările din anii 2012–2013* (*În memoria arheologului Tudor Arnăut*);
10. Done Şerbănescu, Cristian Schuster, Alexandru Morintz, Ion Tuțulescu, *Radovanu – Gorgana 2 – Campania 2013*;
11. Mircea Dabîca, *Histria. Sector Sud. Campania 2013*;
12. Theodor Isvoranu, Mircea Dabîca, *Monede descoperite la Histria în sectorul Sud (campaniile 2011–2012)*;
13. Mircea Angelescu, Valentin Bottez, Iulian Ganciu, *Histria. Basilica Pârvan. Campania 2013*;
14. Valentin Bottez, Alexandra Țârlea, Alexandra Lițu, *Histria. Sector Acropola Centru-Sud. Campania 2013*;
15. Iulian Bîrzescu, Alexandru Avram, Monica Mărgineanu Cîrstoiu, Virgil Apostol, Florina Panait-Bîrzescu, Alexandra Lițu, Karin Maurer, Gabriel Talmațchi, *Histria. Sectorul T;*
16. Irina Achim, *Histria. Basilica cu criptă. Campania 2013*;
17. Viorica Rusu-Bolindeț, Alexandru Bădescu, Vlad-Andrei Lăzărescu, Mihai Dima, Claudia Radu, *Cercetări recente ale Basilicii extra muros de la Histria la 100 de ani de la debutul săpăturilor arheologice*;
18. Alexandru Barnea, *Cercetările arheologice de la Tropaeum Traiani din 2013*;
19. Adriana Panaite, *Tropaeum Traiani. Cercetările arheologice din zona de la nord de Basilica A (Sector A) – campania 2013*;
20. Robert Constantin, Carol Căpiță, Nicolae Alexandru, *Tropaeum Traiani. Cercetările din Sectorul C – campania 2013*;
21. Cristina Alexandrescu, *Troesmis – Rezultatele cercetărilor din 2011–2013*;
22. Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu, Ştefan Vasiliță, *Amfiteatrul militar de la Drobeta – campania 2013*;
23. Adrian Ardeț, Dimitrie Pavel Negrei, Lavinia Grumeza, *Tibiscum. Cercetări arheologice 2013*;
24. [Mariana Balaci Crînguş, Simona Regep, Călin Timoc, *Cercetările din castrul şi vicus-ul militar de la Tibiscum – campania 2013*];
25. Constantin Petolescu, Florian Matei-Popescu, Ion Dumitrescu, Teodor Cioflan, *Castrul de la Câmpulung – Jidova – campania 2013*;
26. Constantin Petolescu, Florian Matei-Popescu, Ion Dumitrescu, *Termele militare de la Voineşti – campania 2013*;
27. Mircea Negru, Lucian Amon, Emilian Gamureac, Laurențiu Guțică, *Romula. Sectorul de nord. Campania arheologică din anul 2013*;
28. Mihail Zahariade, Traian Dvorski, Marinela Peneş, Lucian Mureşan, Ioana Crețulescu, *Edificiul A din castrul roman de la Drajna de Sus, jud. Prahova. Raport preliminar*;

29. Daniel Spânu, *Cuptorul de olar din secolul VIII p.Chr. de la Sighişoara „Dealul Viilor”*;
30. Oana Damian, Mihai Vasile, Daniel Ene, Gabriel Vasile, *Nufăru, jud. Tulcea, punctul Trecere bac – campania 2013. Date arheologice şi antropologice*;
31. Adrian Ioniță, *Informații noi despre cetatea Feldioara. Cercetările arheologice din 2013*;
32. Gabriel Izdrăilă, Ionuț Codrea, *Cercetări arheologice recente la cetatea Deva. Incintele II şi III (sec. XV–XVIII)*;
33. Daniela Marcu Istrate, *Date noi despre începuturile oraşului Braşov prin prisma cercetărilor arheologice recente*;
34. Andrei Măgureanu. Bogdan Ciupercă, Alin Anton, *Cercetările arheologice de la Târgşor. Campania 2013*;
35. Marin Iulian Neagoe, *Monedele descoperite în cetatea Severinului în campaniile 2011–2012 şi contextul lor stratigrafic*.

În cadrul secțiunii de **comunicări** au fost înscrise 34, dintre care s-au prezentat 28, absența, motivată, a vorbitorilor fiind parțial suplinită de rezumatele prezentărilor. Predominante (17) au fost comunicările vizând perioadele pre- şi proto-istorică. Tematica a fost surprinzător de largă – incluzând de la analize de tip tradițional ale materialului arheologic la noi abordări în demersul antropologic, studii interdisciplinare (arheozoologie, studiul materialelor textile, studiul materiilor dure animale, analize compoziționale ale metalelor), arheologie experimentală, analize geo-spațiale, numismatică, metrologie şi considerații istorice. Lista completă a comunicărilor este prezentată mai jos:

1. Alexandra Ion, *Corpul şi limitele sale. Corpul uman în cadrul studiilor de osteoarheologie*;
2. Botar Istvan, Tóth Boglárka, Gryaneus András, *Cercetările şi rezultatele dendrocronologice din Transilvania*;
3. Gheorghe Lazarovici, *Serii culturale şi serii cronologice*;
4. Sabin Adrian Luca, *Prima colonizare neolitică din Romania. Sanctuar – locuire – părăsire. Cristian I, Sibiu*;
5. Stănică Pandrea, *Propuneri pentru o schiță a evoluției istorice a culturii Boian – Poljanica*;
6. Adrian Bălăşescu, Valentin Radu, *Arheozoologia culturii Hamangia*;
7. Ana Ilie, Florin Dumitru, *Reprezentări zoomorfe eneolitice din colecțiile Complexului Național Muzeal Curtea Domnească Târgovişte*;
8. Ionela Crăciunescu, Mihai Florea, Cătălin Lazăr, *Observații preliminare legate de analiza geo-spațială a cimitirului preistoric de la Sultana – Malu Roşu*;
9. Adelina Darie, Theodor Ignat, Cătălin Lazăr, *Considerații preliminare privind figurinele zoomorfe din aşezarea eneolitică de la Sultana – Malu Roşu*;
10. Monica Mărgărit, Cătălin Lăzar, Valentin Radu, *Rezultatele programului experimental desfăşurat pe şantierul arheologic de la Sultana – Malu Roşu (2012–2013) – segmentul materii dure animale*;
11. Theodor Ignat, Vasile Opriş, Florin Rădulescu, Florin Dumitru, Cătălin Lazăr, *Noi date privind vasele de tip strachină specifice culturii Gumelnița, pe baza unui studiu de arheologie experimentală*;
12. Carmen Marian, *Obiecte arheologice – mărturii ale meşteşugurilor textile din preistorie şi evul mediu*;
13. Corneliu Beldiman, Dan Lucian Buzea, Diana-Maria Sztancs, Björn Briewig, *Piese de podoabă aparținând culturii Cucuteni Ariuşd descoperite la Şoimeni „Dâmbul Cetății”*;

14. Anca-Diana Popescu, Bogdan Constantinescu, Daniela Stan, Alin Frînculeasa, *Compoziția elementală a obiectelor de metal aparținând epocii bronzului şi începutului epocii fierului analizate în cadrul proiectului Romarchaeomet*;
15. Valeriu Sîrbu, Dan Ştefan, Maria-Magdalena Ştefan, *Metode interdisciplinare de cercetare şi documentare a vestigiilor arheologice în situl din epoca fierului de la Telița – Celic Dere (com. Telița, jud. Tulcea)*;
16. [Marius Bâsceanu, *Practici funerare surprinse în cadrul tumulului T1 din necropola de tip Basarabi de la Desa, jud. Dolj*];
17. Mircea Babeş, Cătălin I. Nicolae, *Noi date despre mormântul princiar de la Agighiol – pe baza carnetului de săpături al lui Ioan Andrieşescu (1931)*;
18. [Bogdan Constantinescu, Daniela Stan, *Studii privind metalul şi tehnica de realizare a pieselor de paradă din mormântul de la Agighiol*];
19. Daniel Spânu, *Despre valorificarea celor dintâi vestigii funerare „getice" din Dobrogea: săpăturile lui Expectatus Bujor de la Murighiol*;
20. Aurel Vîlcu, *Istros şi Seleucizii în secolul III a.Chr. în lumina izvoarelor numismatice*;
21. Emanuel Petac, Aurel Vîlcu, *Despre primele emisiuni de stateri şi tetradrahme tomitane (sec. III a.Chr.)*;
22. Cristian Schuster, Done Şerbănescu, Alexandru Morintz, *Cu privire la figurinele zoomorfe din lut descoperite în dava de la Radovanu*;
23. [Dan Ștefan, *Contribuții metodologice la studiul habitatului geto-dacic din estul Munteniei (secolele II a. Chr. – I p. Chr.*];
24. Cristian-Constantin Roman, *Observații privind cronologia unor importuri romane în Dacia (sec. II î.Chr. – I d.Chr.). Studiu de caz – cana de tip Piatra Neamț*;
25. [Sorin Cociş, Dragoş Blaga, *Prospecții geofizice şi confirmări arheologice: Castrul roman de la Sutoru, jud. Sălaj*];
26. [Coriolan Horațiu Opreanu, *O premieră tehnologică în cercetarea frontierelor romane din România: investigații prin metoda LiDAR şi geofizică la Porolissum în Dacia*];
27. [Vlad Lăzărescu, *Cercetări interdisciplinare efectuate pe sectorul de limes de la Porolissum prin metode geofizice, palinologice şi topografice*];
28. Ovidiu Țentea, *Cercetări recente pe frontiera romană din arealul Dunării de Jos*;
29. Ana Cristina Hamat, *Câteva considerații cu privire la cerceii cu spinul în formă de S descoperiți pe teritoriul Daciei romane*;
30. Theodor E. Ulieriu-Rostás, *Perspective actuale în arheo-muzicologie: artefact, patrimoniu intangibil şi reflecție antropologică*;
31. Liana Oța, Migdonia Georgescu, Zizi Baltă, Valeriu Sîrbu, *Un mormânt sarmatic descoperit la Dridu*;
32. Georgeta El Susi, *Date preliminare asupra faunei descoperite la Sibiu „Piața Mică" şi unele informații asupra dietei comunităților săseşti în secolele XV–XVII*;
33. Eugen Nicolae, *Un etalon medieval moldovenesc pentru măsurarea lungimii*;
34. Florin Ciulavu, *Ustensile folosite în monetăria de la Alba Iulia aflate în colecția Muzeului Național al Unirii*.

Înscrise în tematica generală a sesiunii, cele cinci **postere** prezentate au abordat o problematică diversă:

Cercetări de suprafață în zona sitului arheologic de la Cârlomăneşti – Cetățuia (Sebastian Matei, Despina Măgureanu, Maria-Magdalena Ştefan, Dan Ştefan);

Descoperiri recente de artefacte de os la Histria (Corneliu Beldiman, Viorica Rusu-Bolindeț, Diana-Maria Sztancs, Alexandru Bădescu);

Artefacte de os descoperite recent la Romula (Corneliu Beldiman, Mircea Negru, Diana-Maria Sztancs);

Enduring hardships in Middle/Late Medieval Bucharest: Analysis of human skeletal remains from the Historical Centre (Annamaria Diana);

3D Icons şi digitizarea patrimoniului cultural (Corina Nicolae, Tudor Alexandru Martin).

Secțiunea dedicată **prezentărilor de carte** a avut loc în a doua zi a sesiunii. Noile apariții editoriale au beneficiat de o scurtă introducere (5–10 minute), accentul căzând pe noutatea demersului științific şi contribuția adusă în cercetarea arheologică şi istorică. Lista volumelor apărute în 2013 şi a cercetătorilor care le-au prezentat este redată mai jos:

Radu-Alexandru Dragoman, *O biografie a ceramicii de la Vădastra*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2013 (Adina Boroneanț);

Tudor Arnăut, *Spații sacre şi practici funerare din mileniul I a.Chr. în arealul carpato-balcanic*, Casa Editorial Poligrafică „Bons Offices", Chişinău, 2014 (Mircea Babeş)

Liana Oța, *Lumea funerară în Moesia Inferior (secolele I–III p. Chr.)*, Editura Istros, Brăila, 2013 (Alexandru Barnea);

Gall Erwin, *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei/10th and 11th century burial sites, stray finds and treasures in the Transylvanian basin, the Partium and the Banat*, Szeged, 2013 (Radu Harhoiu);

Alexandra Comşa, *Aspects of Archaic medicine: human and animal trephination on the territory of Romania*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2013 (Georgeta El Susi);

Alexandra Comşa (ed.), *Facets of the past. The challenge of the Balkan Neo-Eneolithic*, Proceedings of the International Symposium Celebrating the 85th birth anniversary of Eugen Comşa, 6–12 October 2008, Bucharest, Romania, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2013 (Alexandra Comşa);

Raluca Kogălniceanu, Alexandru Morintz (eds.), *Cercetările arheologice în comuna Gogoşari. Situl de la Răleşti – Râul Parapanca*, Editura Istros, Brăila, 2013 (Alexandru Morintz);

Cristina-Georgeta Alexandrescu (ed.), *Jupiter on your side... Gods and Humans in Antiquity in the Lower Danube area,* Bucureşti, 2013 (Florian Matei Popescu);

Valeriu Sîrbu, Cristian Schuster (eds.), *The 12th International Congress of Thracology, Târgovişte, 10th–14th September 2013, The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages, Programme, Reports and Abstract*, Editura Istros, Brăila, 2013 (Valeriu Sîrbu);

Valeriu Sîrbu, Sebastian Matei (eds.), *Bronze and Iron Ages Graves from Eurasia: Gender between Archaeology and Anthropology*, Proceedings of 13rd International Colloquium of Funerary Archaeology Buzău – Sărata Monteoru, 17th–20th October 2012, Mousaios 18, Buzău, 2013 (Sebastian Matei);

Valeriu Sîrbu, Radu Ştefănescu (eds.), *Necropolises, Cult places, Religion, Mythology – The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages*, vol. II, Proceedings of the 12th International Congress of Thracology, Târgovişte, 10th–14th September 2013, Editura Istros, Târgovişte, 2013 (Cristian Schuster).

În cadrul colocviului internaţional ***„Pleistocene and Early Holocene studies – New Perspectives”*** au fost înscrise 11 prezentări, accentul căzând, aşa cum se poate observa din lista comunicărilor, pe cercetarea paleolitică din România, extrem de dinamică în ultimul deceniu, prin intermediul desfăşurării unui număr semnificativ de proiecte internaţionale (vezi rezumatele).

Calitatea prezentărilor şi participarea numeroasă a colegilor din diferite instituţii, cu atribuţii în cercetarea izvoarelor arheologice şi prezervarea patrimoniului cultural naţional, încurajează continuarea sesiunilor de comunicări ştiinţifice organizate anual de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române.

REZUMATE. RAPOARTE ARHEOLOGICE

Arheologia epocii pre- şi protoistorice

Rezultate preliminare ale cercetărilor arheologice de pe şantierul Malu Dinu Buzea (sat Cremenea, com. Sita Buzăului, jud. Covasna) – ***Campania 2013*** – Marian Cosac, George Murătoreanu, Radu Alexandru, Loredana Niţă (UV Târgovişte)

În anul 2013 a fost continuată cercetarea arheologică în aşezarea paleolitică de la Malu Dinu Buzea, şantier şcoală pentru studenţii de la specializarea Istorie din cadrul Universităţii „Valahia” din Târgovişte. Ca urmare a rezultatelor din anii anteriori a fost decisă amplasarea unei secţiuni în zona centrală a sitului, numerotată XXV, cu dimensiunile 3 × 2 m. Cercetarea a avut următoarele obiective: verificarea succesiunii stratigrafice, identificarea şi prelevarea de probe necesare stabilirii vârstei nivelurilor ocupaţionale, stabilirea relaţiei dintre concentrările de materiale litice şi procesele post-depoziţionale. Materialul litic descoperit în cursul campaniei anului 2013 este alcătuit, în cea mai mare parte, din două varietăţi de silex local, alături de care apar şi foarte puţine piese (sub 6% din eşantion) din gresie, opal sau calcedonie. Alături de piesele modificate intenţionat, a fost identificat şi un număr semnificativ de piese fragmentate natural. Eşantionul se structurează, în proporţii inegale, pe câteva categorii tehno-tipologice, dintre care cea mai bine reprezentată este aceea a produselor secundare de debitaj (76,14%), formată, în principal, din aşchii şi fragmente nedeterminate, urmată de categoria suporturilor laminare (21,55). Cele două piese retuşate sunt o lamă din silex local retuşată abrupt şi o armătură trapezoidală, posibil din calcedonie.

Rezultatele cercetărilor arheologice din Cheile Turzii – ***Peştera Ungurească (Campaniile 2010–2013)*** – Cornelia-Magda Lazarovici (IA Iaşi), Gheorghe Lazarovici (ULB Sibiu)

Prezentarea de faţă vizează ultimele campanii de săpături pentru unul dintre cele mai interesante obiective ale Transilvaniei preistorice, unic în spaţiul european, atelierul de bijuterii de la Cheile Turzii – Peştera Ungurească.

Peştera are o gură largă de aproape 16 m în zona atelierului, acesta fiind plasat de la centru spre partea estică a peşterii. Construcţia care adăposteşte atelierul are forma unui baldachin. Această formă era necesară în primul rând pentru a oferi protecţie meşterilor ce lucrau sub baldachin faţă de picurările din bolta peşterii, care se produc în sezonul ploios sau în anii cu precipitaţii abundente. În al doilea rând, forma era utilă şi pentru eliminarea fumului provenit de la focurile vetrelor pe care erau prelucrate piesele (prin batere, topire,

sudare). În mod obişnuit, pe durata verii, curenții peşterii favorizează ieşirea fumului de sub baldachin spre gura peşterii. Pe parcursul cercetărilor noastre, am observat că pe vreme urâtă curenții au un caracter turbionar.

Atelierul investigat avea o structură de rezistență alcătuită din stâlpi şi pari. Depunerile din interior au o grosime de peste 1,2 m. După depuneri şi refacerea vetrelor, considerăm că atelierul a fost folosit periodic. Accesul spre peşteră este foarte dificil, probabil pentru a fi uşor controlat, indicând în acelaşi timp că nu era vorba despre o locuire permanentă.

Din punct de vedere cultural, atelierul aparține orizontului Sălcuța IV – Herculane II–III – Cheile Turzii, respectiv orizontului timpuriu cu toarte pastilate. Datele ^{14}C indică drept perioadă a depunerilor din etapele mijlocii intervalul 4100–3900 calBC.

În atelier se confecționau podoabe din aur, cupru, scoică, fildeş, piatră, corn ş.a., aşa cum arată şi macro-fotografiile realizate pentru rebuturile sau piesele în diferite etape de lucru rămase în cenuşă. Analizele pe obiectele de aur făcute de Bogdan Constantinescu (INFIN–HH) indică o exploatare a aurului din nisipurile aurifere din Valea Arieşului, aflată la cca 3 km distanță, zonă cunoscută pentru această activitate, documentată până în vremurile noastre.

Cercetările arheologice de la Pietrele – Campania 2013 – Alexandru Vulpe, Meda Toderaş (IAB), Svend Hansen, Agathe Reingruber (DAI Berlin)

Cercetările arheologice de la Pietrele – Măgura Gorgana fac parte dintr-un proiect comun de cercetare româno-german, inițiat de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti şi Deutsches Archäologisches Institut, Eurasien Abteilung.

Pe tell, activitatea de cercetare din anul 2013 s-a desfăşurat în cele două suprafețe (suprafața B şi suprafața F). În aşezarea plană din jurul tell-lui au fost extinse spre N două suprafețe (L/2010 şi T/2012) şi deschisă una nouă (U). La V de tell, a fost trasată o nouă suprafață (N), ce uneşte suprafețele N2 şi N3 deschise în anul 2011. Pe terasă a fost deschis şanțul KK la cca 50 m N de şanțul K, cercetat în campania 2010.

În suprafața B, cercetarea a continuat în partea sudică a suprafeței, urmărindu-se astfel contextele identificate în campania trecută.

În suprafața F-Est s-a continuat cercetarea locuinței arse, începută în campania 2012. A fost secționată şi documentată instalația de foc P12F582, descoperită anul trecut, fiind observate trei straturi de cruste suprapuse.

În suprafața F, o structură nearsă, orientată N–S, a fost doar parțial surprinsă de cercetările efectuate. Axul lung, ce măsoară aproximativ 8 m, a fost dezvelit integral, în timp ce axul E–V ce cuprindea şi o mare parte a structurii intră în malul estic.

Suprafața L/2013 este o extindere spre V a suprafeței L/2012. Au fost documentate şi cercetate câteva gropi din a căror umplutură au fost recoltate fragmente ceramice şi pietre, unele prelucrate, un mormânt de inhumație şi o structură de chirpici. Structura de chirpici, foarte prost conservată, a fost surprinsă în partea vestică a jumătății sudice. A fost cercetată şi documentată o vatră înconjurată de pereți de lut (P13L173).

Secțiunea T, deschisă în anul 2013, a înglobat în colțul sud-estic şi secțiunea T din anul 2012, descoperirile datate în neolitic din campania trecută reprezentând motivația extinderii săpăturii din anul curent. Pe parcursul cercetării au fost identificate şase morminte de inhumație individuale, la diferite adâncimi, limitele gropilor nefiind observate decât în cazul P13T213, şi o masă de chirpici ars de-a lungul profilului nordic.

Scopul deschiderii suprafeței U (7 × 11 m) a fost acela de a avea o vedere mai largă asupra locuirii neolitice târzii din zona înconjurătoare tell-ului. Suprafața N/2013 a fost deschisă la vest de tell, între suprafețele N2/2011 şi N3/2011. Scopul deschiderii acestei suprafețe a fost

acela de a avea o mai bună imagine a zonei şi de a conecta cele două suprafeţe, N2 şi N3, cercetate în campania 2011. Au fost cercetate patru gropi cu material de factură neolitică. La cota de ▼ 30,60–30,50 m a fost găsit un picior uman în conexiune anatomică (P13N312). Materialul recoltat din această arie conţine şi alte fragmente osoase umane.

Şanţul KK (47 × 3 m) a fost deschis pe terasa superioară a Dunării şi este situat la 50 m N de fostul şanţ K, cercetat în campania 2010. Scopul acestui şanţ a fost de a clarifica rezultatele investigaţiilor geofizice întreprinse în anul 2007, care indicau un sistem de fortificaţie ce tăia partea estică a terasei. În partea vestică, pe o lăţime de cca 10 m a fost surprins şanţul P13KK912 (identificat, de asemenea, şi în 2010), cu pământ de umplutură de culoare brun – închis. În partea estică a şanţului, pe o lăţime de 6 m, a fost surprinsă o structură arsă, orientată E–V. Măsurat de la suprafaţa actuală, şanţul are o adâncime de 3,70 m, baza lui fiind lată de 3 m. Până la adâncimea de 2,50 m au fost recuperate materiale arheologice aparţinând epocii bronzului, în special fragmente ceramice, bucăţi de chirpici (unele cu urme de pari), oase de animale şi pietre lucrate. Singura piesă de metal apărută este un cuţit mic de bronz. În partea estică a şanţului KK a fost surprinsă parţial în plan o groapă. La V de groapă este localizată structura arsă (P13KK930), vizibilă şi în harta geomagnetică. Şanţul KK a dezvelit doar o mică parte din ea. Are aceeaşi orientare ca şi şanţul, NNV–SSE.

Cercetări arheologice preventive în situl Ariceştii – Rahtivani (jud. Prahova) – tumulul IV – Alin Frînculeasa, Bianca Preda (MJIA Prahova), Andrei Soficaru (IA–FR), Tiberiu Nica (CI)

În anul 2013 au fost realizate cercetări preventive în localitatea Ariceştii – Rahtivani. A fost începută cercetarea unui tumul cu o înălţime de aproximativ 1,2 m şi diametrul maxim de circa 50 m, situat la 2,5 km E de comuna Ariceştii – Rahtivani şi la 1,8 km N de DN 72. Au fost descoperite cinci morminte de inhumaţie în care se aflau zece indivizi, toate dispuse spre centrul movilei. Trei morminte conţineau mai mulţi indivizi (un mormânt era triplu şi două duble). În cazul a trei dintre morminte gropile aveau formă rectangulară cu colţurile rotunjite, în alte două cazuri erau ovale. Mormântul primar era înconjurat de un ring cu diametrul de aproximativ 5 m, realizat din pietre provenite din excavarea gropii funerare. Ringul era suprapus de două morminte secundare, care, la rândul lor, se întretăiau parţial. Alte două complexe, descoperite în suprafaţa sud-estică, se suprapuneau direct.

În general, inventarele unor astfel de tumuli sunt mai curând austere, acesta părând însă unul mai deosebit, raportat la celelalte nouă cercetate recent în acelaşi areal. Au fost astfel descoperite şase inele de buclă din argint, trei perle tubulare din cupru, şapte perle din os (?), un colan din cupru, o podoabă din lut şi două vase. Prezenţa ocrului a fost semnalată în două morminte. Cercetările de la Ariceşti au adus date noi privind etapa timpurie a înmormântărilor tumulare la Dunărea de Jos. Sunt prezente câteva elemente de inventar, între care remarcăm vasele ce sunt decorate sau au forme specifice orizontului Coţofeni – Baden. Colanul din mormântul primar este, pentru moment, o descoperire rară în mormintele tumulare din mileniile IV–III BC, cercetate în spaţiul răsăritean sau vest-pontic. Colanele sunt prezente în câteva morminte, dar şi într-un depozit, toate însă atribuite culturii Baden. O piesă mai timpurie este cea de la Decea Mureşului, iar la E de Prut este cunoscută descoperirea dintr-un tumul de la Căinari. Începând cu bronzul mijlociu, piesele de acest tip sunt relativ numeroase. Forma de vas asociată cu acest colan se regăseşte în mediul Coţofeni, dar şi Baden. Vasul din M.3 (mormânt secundar) are o formă şi un decor ce îşi găsesc uşor analogii în mediul cultural Coţofeni. Este decorat cu haşuri incizate, amplasate într-un spaţiu rezervat, incizat, ce defineşte un motiv decorativ unghiular dispus

în trei etaje pe corpul vasului. Gura uşor evazată, gâtul înalt şi partea inferioară a vasului nu sunt decorate. Vasul are două torţi tubulare dispuse simetric. Pasta, de o calitate foarte slabă, conţine nisip grosier. Determinările antropologice indică prezenţa a nouă adulţi, din care cinci indivizi de sex masculin şi patru de sex feminin, la care se adaugă un subadult indeterminabil.

Au fost realizate cinci datări radiocarbon, rezultatele obţinute indicând evoluţia acestui complex funerar între 3350–2850 calBC.

Cimitirul din epoca bronzului de la Cârlomăneşti – La Arman. Campania din 2013 – Ion Motzoi-Chicideanu (IAB), Monica Chicideanu-Şandor (U Bucureşti), Mihai Constantinescu (IA–FR), Dan Costache (MJ Buzău), Dan Pârcălabu (CI)

În cursul lunii iulie 2013 au fost reluate săpăturile arheologice în cimitirul din epoca bronzului de la Cârlomăneşti, comuna Verneşti, jud. Buzău[2]. Au fost continuate astfel campaniile precedente[3], care au dus la punerea în evidenţă a unei necropole ce poate fi atribuită culturii Monteoru.

Cimitirul, situat în partea sudică a localităţii, ocupă o suprafaţă mare, dar o bună parte din aceasta este suprapusă de gospodăriile localnicilor. Săpăturile au fost efectuate în punctul „La Arman”, sector B. Din cauza unor neînţelegeri cu proprietarii terenurilor, în 2013 cercetarea s-a făcut pe lotul „La Ciocănica”, teren aflat la marginea vestică a lotului Cocoşoaica. A fost deschisă o secţiune – S.VIII – cu dimensiunile L = 30 m, l = 3 m, orientată N–S, căreia i s-au adăugat câteva casete laterale, necesare degajării complexelor arheologice. A rezultat o suprafaţă cercetată de cca 100 m^2.

În cursul cercetărilor au fost descoperite 18 complexe funerare (morminte) aparţinând epocii bronzului (M. 69–86); acestora li se adaugă un complex medieval timpuriu (Cpl. 88), toate fiind cercetate complet. Totodată, s-a completat planul general al săpăturilor, pe baza bornelor fixe din teren, cărora li s-au adăugat altele noi, noua ridicare a planului general fiind verificată şi înregistrată în sistem GPS. Adâncimea redusă la care se găseau părţile superioare ale structurilor funerare a făcut ca acestea să fie afectate de arături sau de unele gropi de vie. Mormintele 71, 73, 75, 77, 79 şi 81 se găseau într-o stare de conservare precară, datorată lucrărilor agricole, dar, foarte posibil, şi acidităţii solului. Dintre mormintele cercetate – M. 70 şi 83 erau distruse de Cpl. 88.

Cu ani în urmă, proprietarii lotului unde a fost plasată S. VIII au curăţat locul, aruncând pietrele de pe teren, fapt ce ar explica lipsa amenajărilor cu pietre caracteristică complexelor funerare cercetate la 10–20 m spre E. O structură din bolovani a fost identificată cu claritate doar în cazul M. 78, mormânt care avea şi o nişă laterală. Se mai remarcă „patul” din pietriş mărunt aflat pe fundul gropii M. 74. În cazul M. 80 s-a putut observa că a avut o groapă cu treaptă, caz asemănător altora din sectorul A. Dintre mormintele cercetate, două erau colective: M. 69 a–c, cu trei indivizi şi M. 72 a–b, cu doi indivizi. Toate mormintele cercetate în campania 2013 erau de inhumaţie. Dispoziţia scheletelor era precumpănitor chircită pe stânga, cu orientarea predilectă în sector, SV–

[2] Finanţarea a fost asigurată de Muzeul Judeţean Buzău.

[3] Pentru rezultatele campaniilor precedente, vezi I. Motzoi-Chicideanu, Despina Gugiu, *Un mormânt din epoca bronzului descoperit la Cârlomăneşti (jud. Buzău)*, SCIVA 52–53, 2001–2002 (2004), p. 5–41; I. Motzoi-Chicideanu, Monica Chicideanu-Şandor, *Cimitirul din epoca bronzului de la Cârlomăneşti – La Arman. Campaniile 2003–2007*, MCA SN 6, 2010, p. 21–70; I. Motzoi-Chicideanu, Monica Chicideanu-Şandor, M. Constantinescu, *O piesă de harnaşament din epoca bronzului descoperită la Cârlomăneşti-Cetăţuia*, Mousaios 17, 2012, p. 47–63.

VSV. Fac excepţie M. 72, 77 şi 80 a–b, cu scheletele depuse chircite pe dreapta şi mormintele 84 şi 86, cu scheletele în decubit dorsal. În privinţa orientării, excepţia este reprezentată de M. 80 a–b, orientat NV–SE. Trebuie subliniat faptul că, în cazul M. 74, alături de scheletul de adult, s-au găsit câţiva dinţi de copil – *infans*.

Inventarele sunt constituite în principal din ceramică, remarcându-se M. 74, cu şase vase şi M. 75, cu patru vase. Formele predominante sunt kantharos-ul şi askos-ul. Piese de port din metal nu au fost găsite decât în M. 80: o brăţară de cupru/bronz şi un Lockenring spiralic, tot din cupru/bronz. În M. 74 s-au descoperit mai multe perle din pastă sticloasă, iar în M. 86 au fost descoperite un pandantiv din colţ de animal şi o perlă din chihlimbar. O descoperire cu totul de excepţie este constituită de o jumătate a unui vas din metal (foarte probabil din bronz), ce se afla sub craniul M. 85. Este vorba de o cupă semisferică, cu torţi ataşate. Până acum, o asemenea piesă nu se cunoaşte pentru epoca bronzului din spaţiul european de la N de Marea Egee, fiind destul de probabil ca aceasta să provină din mediul cicladic, de unde, pe calea schimbului la distanţă, să fi ajuns în mediul culturii Monteoru.

După stilul ceramic – formele şi decorul –, mormintele cercetate în campania 2013, pe lotul Ciocănica, se alătură celorlalte ce pot fi atribuite stilului Monteoru Ic3.

În stadiul actual al cercetării, cimitirul din epoca bronzului de la Cârlomăneşti este constituit din 86 de complexe funerare, cu 112 indivizi. Structurile funerare, inventarele ceramice, piesele de port, analizele antropologice, la care se adaugă şapte date ^{14}C[4], fac din necropola respectivă un monument arheologic de primă importanţă, în special pentru studiul culturii Monteoru, dar şi pentru bronzul mijlociu din bazinul carpatic. Pe baza datelor radiocarbon, cele şapte morminte, cu ceramică de stil Ic3, se încadrează în intervalul 2210–1950 BC.

A mai fost cercetat Cpl. 88. Este vorba de o groapă în formă de clopot, care a distrus M. 70 şi 83. Cu o adâncime ce atingea 2,20 m, groapa avea pe fund urme de arsură. În umplutură au fost descoperite câteva oase de animale. Ceramica din groapă este cu totul caracteristică speciei Praga – Jitomir – Korceac, ceea ce permite datarea Cpl. 88 în sec. VII–VIII p.Chr., la fel cu celelalte complexe descoperite în campaniile precedente.

Materialul osteologic este în lucru la Institutul de Antropologie.

Un complex de la finalul bronzului târziu descoperit la Şoimuş – Teleghi, jud. Hunedoara – Antoniu Marc, Cătălin Rişcuţa, Alexandru Bărbat (MCDR Deva)

Cercetările arheologice preventive, de pe traseul autostrăzii A, ce traversează jud. Hunedoara, au dus la dezvelirea unor însemnate aşezări străvechi, între localităţile Bălata şi Şoimuş, pe terasa înaltă a Mureşului, în locul numit „Pe Teleci” ori „Teleghi”. În sectorul vestic al suprafeţei de investigat, s-au cercetat numeroase complexe, datând din neolitic, epoca bronzului, epoca fierului şi perioada postromană. Cea mai importantă aşezare de aici s-a dovedit a fi din epoca bronzului, cu toate că a fost surprinsă doar partea dinspre Mureş a acesteia. Numeroasele gropi cu diferite destinaţii şi câteva locuinţe au furnizat un bogat material arheologic (ceramic, litic, osteologic şi metalic), atestând o locuire începând din bronzul mijlociu (cultura Wietenberg) până la finalul bronzului târziu.

Complexul adus în discuţie este o groapă de formă tronconică, din care a fost recuperată o cantitate însemnată de fragmente ceramice, dar şi vase întregi şi întregibile, râşniţe, oase de animale şi numeroase greutăţi din lut ars. Particularitatea acestui complex este dată atât de dispunerea inventarului, cât şi de existenţa unei alte gropi, adânci, ce

[4] I. Motzoi-Chicideanu, Monica Chicideanu-Şandor, *Observations concerning the absolute chronology of Monteoru Culture*, sub tipar.

porneşte de la fundul gropii tronconice, aproximativ din centrul ei. Dacă natura complexului este discutabilă, încadrarea cronologică se poate face, pe baza materialului ceramic descoperit, la finalul perioadei târzii a epocii bronzului. Din punct de vedere cultural, el aparţine orizontului de mixtură culturală manifestat în această perioadă în sud-vestul Transilvaniei.

Stelnica – Grădiştea Mare. Campania 2013 – Anca Ganciu, Vlad V. Zirra (IAB), Gheorghe Matei (MJ Ialomiţa)

Necropola getică de la Stelnica – „Grădiştea Mare” (jud. Ialomiţa) este situată în Balta Ialomiţei, la N de podul Feteşti–Cernavodă. Punctul „Grădiştea Mare” are o suprafaţă de aproximativ 15 ha, cu o înălţime care variază între 0,50–2,00 m. Cercetarea arheologică se concentrează asupra necropolei getice birituale, datate pe baza inventarului, în principal între sec. IV şi jumătatea secolului al III-lea a.Chr. Un număr mic de morminte (inhumaţie şi incineraţie) poate fi datat în a doua jumătate a secolului al V-lea a.Chr. Pentru sfârşitul secolului al III-lea şi, eventual, prima jumătate a secolului al II-lea a.Chr., dispunem de un număr redus de morminte. Alături de descoperirile funerare, se impune menţionarea descoperirilor aparţinând epocii neolitice (cultura Boian), epocii bronzului (cultura Coslogeni), Evului Mediu târziu şi din perioada modernă (construcţiile fostei ferme). Descoperirile din acest an, care pot fi atribuite Evului Mediu târziu, sunt reprezentate prin trei şanţuri cu funcţionalitate necunoscută şi fragmente ceramice izolate. Perioadei moderne îi aparţin gropile de par şi un şanţ pentru aducţiunea apei, acoperit cu cărămizi.

În campania 2013 au fost cercetate zece morminte care aparţin secolelor IV–III a.Chr.: şase morminte de inhumaţie, conţinând indivizi de vârstă adultă (M. 411, M. 416, 417) şi imaturi (M. 410, 413, M. 415 dublu), trei morminte de incineraţie, cu oasele depuse în urnă cu sau fără capac (M. 409, M. 412 şi M. 418) şi un mormânt dublu de incineraţie, cu oasele depuse în groapă, cu vase de ofrandă şi inventar (M. 414). Inventarul funerar este sărac şi similar descoperirilor anterioare făcute în necropola de la Stelnica. Unele morminte sunt puternic deranjate de amenajări care ar putea fi atribuite Evului Mediu sau perioadei moderne. Culturilor Coslogeni şi Boian le pot fi atribuite doar fragmente ceramice izolate.

Dava de la Cârlomăneşti – Cetăţuia. Amenajarea spaţiului intern al aşezării şi a sistemului de acces – Sebastian Matei (MJ Buzău), Despina Măgureanu (IAB), Maria-Magdalena Ştefan (CI), Dan Ştefan (IAB).

Completarea cercetărilor desfăşurate pe platoul *Cetăţuia* de la Cârlomăneşti (jud. Buzău) a impus colectivului de cercetare extinderea investigaţiilor în zonele înconjurătoare, în încercarea de identificare a anvergurii locuirii şi importanţei centrului rezidenţial de la finele celei de-a doua epoci a fierului. O atenţie specială a fost acordată terasei (denumită convenţional *Terasa 1*) pe care se află şi în prezent unica zonă de acces pe platoul superior, apărat natural de pante abrupte aflate la 15 m deasupra luncii Buzăului.

Săpăturile realizate în acest sector (2004–2009) au pus în evidenţă, pentru epoca funcţionării *davei* de la Cârlomăneşti (sec II–I a.Chr.), un amplu program de amenajare a terenului desfăşurat de-a lungul mai multor etape cronologice, bazat pe excavarea şi relocarea unor cantităţi impresionante de sol. Aceste lucrări au avut în vedere, în special, consolidarea unui sistem defensiv complex şi amenajarea unei căi de acces către zona platoului superior.

Dacă iniţial realităţile stratigrafice înregistrate pe panta de apus a *Cetăţuiei* nu au putut fi verificate, deschiderea şi cercetarea între 2010–2013 a unui nou sector în partea sudică a platoului a revelat date suficiente pentru susţinerea ipotezelor enunţate mai sus. Această zonă a fost aleasă în încercarea de a identifica gradul de ocupare a platolui de către

aşezarea geto-dacică, precum şi tipul de structuri de locuire aflate aici. La baza alegerii au stat şi o serie de date obţinute prin mijloace geofizice (magnetometrie şi tomografie de rezistivitate) ce puneau în evidenţă existenţa unor posibile edificii. În cele trei subareale (270,75 m^2) au fost cercetate până acum, integral sau parţial, peste 100 de complexe de epocă Latène, reprezentând resturi de construcţii, gropi, vetre, aglomerări de pietre şi de materiale arheologice.

Pe baza studierii planimetriei şi a poziţiei stratigrafice a vetrelor descoperite până acum pe platoul *Cetăţuia*, s-au demarcat trei niveluri clare de locuire/amenajare. Intensitatea utilizării şi locuirii spaţiului este sugerată de stratigrafia zonelor cercetate în partea centrală, respectiv sudică a aşezării. La compararea profilelor înregistrate pentru subarealele din sud, care însumează 50 m lungime, cu o adâncime medie de cercetare de 2–2,50 m, constatăm lipsa stratului de humus antic, de circa 0,40 m grosime, acumulat între depunerea Monteoru şi cea aparţinând epocii Latène.

În 2013, subarealul V1bN a fost epuizat, astfel încât am putut constata nu doar lipsa humus-ului antic, ci şi absenţa nivelurilor din epoca bronzului. Practic, pe trei sferturi din suprafaţa cercetată, către N, încă de la –0,20 m a apărut lut galben curat, fără material arheologic. Singura structură coerentă înregistrată iniţial era reprezentată de o serie de gropi de stâlpi, cu fundul placat cu pietre de râu, dispuse la distanţe relativ egale una faţă de cealaltă. Gropile reprezintă de altfel singurul tip de complex identificat şi cercetat în partea de nord a subarealului. Aici, pe aproximativ 20 m^2, se găseau concentrate 19 gropi, majoritatea întretăindu-se.

În partea dinspre S a suprafeţei s-au cercetat gropi care pătrundeau într-o depunere slab pigmentată, cu materiale puţine, care părea să fie partea inferioară a primului strat de cultură geto-dacic. În fapt, această depunere este umplutura unui mare complex adâncit, care a fost observat doar după epuizarea subarealului. Complexul a fost înregistrat pe profilele de S, E şi V ale subarealului V1bN. Astfel, pe profilul sudic s-au observat două contururi de 3,50 şi 5 m lungime, cu adâncimea de săpare relativ constantă, de 0,50 m. Săparea acestora s-a făcut de la baza primului strat din epoca Latène, deci într-o fază de început a locuirii, respectiv amenajării platoului. Aceeaşi situaţie a fost înregistrată şi în cazul profilului estic, unde, la aceeaşi adâncime, se observa un contur de 6,20 m lungime. Şi în acest caz două gropi de mari dimensiuni perforează complexul, distrugând limita către N. Pe profilul vestic situaţia este şi mai dramatică, gropi ulterioare deranjând puternic zona. Aici lungimea înregistrată este de 3,40 m. Pe acest profil, indicatorul clar al intervenţiei drastice este nivelul de sol steril arheologic. Dacă spre N sterilul apare la cca –0,20 m, în partea centrală acesta apare la o adâncime mai mare de 1 m.

Calcularea suprafeţei desfăşurate corespunzătoare complexului adâncit identificat pe baza elementelor păstrate pe profil indică circa 80–85 m^2, iar adâncimea constantă de săpare a complexului, de 0,50 m, arată un volum de pământ excavat cuprins între 40 şi 45 m^3. Solul dislocat nu cuprindea mai mult de o treime de lut galben – argilos, necesar eventual punerii în operă a unor complexe noi de locuire ori reparării unora aflate deja în uz. Proporţia de două treimi reprezintă stratul monteorean, care a fost înlăturat total. Cum suprafaţa actuală a platoului este relativ plană, depunerile monteorene puteau lua doar calea pantei, iar acest fapt ne era deja cunoscut din momentul documentării stratigrafice a cercetărilor de pe Terasa I. Ne lipsea doar confirmarea şi identificarea zonelor de extragere de pe platou, zone identificate în campania 2013.

***Incinta fortificată de la Stolniceni, raionul Hânceşti, R. Moldova. Cercetările din anii 2012–2013* (*În memoria arheologului Tudor Arnăut*)** – Rodica Ursu-Naniu (USH Bucureşti), Andrei Corobcean (USM Chişinău)

Situat la 2 km E–NE de localitate, într-o zonă împădurită, situl getic de la Stolniceni a fost semnalat încă de la începutul secolului trecut. Complexul se prezintă sub forma unei incinte semicirculare, cu o suprafaţă de cca 5,4 ha, protejată de un dublu sistem de apărare (două valuri de pământ şi două şanţuri) în interiorul căreia au fost semnalaţi peste 20 de tumuli, mai mult sau mai puţin aplatizaţi, cu dimensiuni cuprinse între 20–50 m în diametru şi înălţimea de până la 1 m. Vestigiile arheologice descoperite au încadrat obiectivul în limitele cronologice ale secolelor IV–III a.Chr. Continuând cercetările sistematice, iniţiate de regretatul arheolog Tudor Arnăut în 1993, echipa Universităţii de Stat din Moldova şi-a concentrat atenţia asupra investigaţiei arheologice a spaţiului extra-tumular, cercetările de până în anul 2012 vizând patru complexe funerare tumulare (cu înmormântări colective) şi sistemul defensiv (secţionat în 1993). Astfel, pe parcursul a două campanii (2012–2013)[5], au fost săpate trei secţiuni, dintre care două în continuarea tumulului IV, iar a treia – în apropierea tumulului VI. În ultimul caz, alegerea locului de trasare a secţiunii a fost determinat de rezultatele prospecţiunilor geomagnetice efectuate de către Maria-Magdalena Ştefan şi Dan Ştefan, care au iniţiat, în vara anului 2013, un studiu geofizic şi topografic al sitului. Cercetările s-au soldat cu un şir de descoperiri care repun în discuţie caracterul iniţial al incintei. Astfel, în apropierea tumulului IV, în groapa 2 a secţiunii 6, a fost identificat un mormânt de incineraţie, cu resturi de oase calcinate depuse în urnă, primul de acest gen. Vasul-urnă este reprezentat de un vas-borcan decorat cu brâu alveolar sub margine, întrerupt de proeminenţe-apucători, de la care pornesc în jos brâuri alveolare uşor arcuite. Forma şi decorul vasului pledează pentru încadrarea acestuia în limitele secolelor IV–III a.Chr. Umplutura vasului era alcătuită din fragmente de oase calcinate. Provenienţa umană a acestora a fost confirmată preliminar de către Alexandra Comşa, antropolog la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române din Bucureşti, care asigură analiza antropologică a resturilor umane din acest sit. O altă noutate o constituie structura arheologică descoperită în campania 2013, reprezentată de o aglomeraţie compactă de fragmente de lut ars, cu amprente de nuiele, printre care se aflau mai multe resturi ceramice de tradiţie locală şi grecească. Dimensiunile complexului, precum şi materialul arheologic depistat, ne îndreptăţesc să presupunem atribuirea acestuia unei locuinţe de suprafaţă. Din acelaşi spaţiu au fost recuperate fragmente aparţinând unor vetre, două la număr. Construcţia suprapune o groapă de formă ovală alungită, a cărei umplutură abundă în cenuşă, fragmente de lemn carbonizat, oase şi ceramică.

În concluzie, rezultatele ultimelor investigaţii nu rezolvă, în totalitate, problemele ridicate de incinta fortificată de la Stolniceni. Cu toate acestea, situaţiile menţionate, precum şi observaţiile făcute în baza prospecţiunilor geomagnetice, schimbă mult din datele preliminare ale problemei. Astfel:

– nu se mai poate vorbi despre ritul exclusiv al inhumaţiei practicat în incinta de la Stolniceni;

– depunerile cu caracter funerar nu se limitează doar la zona tumulilor, extinzându-se şi în spaţiul extratumular;

---

[5] Cercetările au fost realizate în cadrul proiectului *Studenţi fără frontier*e – 2013, realizat cu sprijinul Departamentului Politici pentru Relaţia cu Românii de Pretutindeni.

– prezenţa unei structuri atribuite ruinelor unei locuinţe repune problema caracterului iniţial al incintei, care ar fi putut funcţiona ca aşezare, explicând, astfel, necesitatea ridicării dublului sistem de apărare. Totuşi, la nivelul actualelor cercetări, spaţiul extra-tumular nu prezintă o intensitate a prezenţei de materiale arheologice specifică unei aşezări.

Cu siguranţă, concluziile expuse au un caracter preliminar şi indică, mai degrabă, necesitatea continuării cercetărilor în zona tumulară şi extra-tumulară a incintei, precum şi în zona fortificaţiilor. Observaţiile cele mai interesante vor fi obţinute din analiza comparativă a materialelor arheologice provenite din toate spaţiile menţionate şi, mai ales, prin corelarea acestora. Cert rămâne faptul că materialele surprinse până acum nu permit depăşirea cronologiei monumentului, păstrându-l în limitele secolelor IV–III a.Chr.

Radovanu – Gorgana 2 – Campania 2013 – Done Şerbănescu (MCG Olteniţa), Cristian Schuster, Alexandru Morintz (IAB), Ion Tuţulescu (MJ Vâlcea)

Cercetările arheologice s-au desfăşurat în perioada 5–31 august 2013. Au continuat săpăturile în ultimul rând de casete deschis în anul 2008 (respectiv casetele notate U, V, X, Y, Z), dar au fost deschise şi altele noi (1–5).

În C. 1 a fost cercetată o nouă vatră decorată (V7). Aceasta era de formă rectangulară, având diagonalele reprezentate. Intersecţia diagonalelor era marcată printr-o impresiune circulară, al cărei diametru varia între 6,5 şi 6,8 cm. Suprafaţa păstrată a vetrei era de aproximativ două treimi din cea iniţială, zona cea mai compactă fiind cea central – sud-estică. Marginea vetrei s-a conservat doar pe latura estică, pe o porţiune de 24 cm.

Arheologia epocii clasice

Histria

Histria. Sector Sud. Campania 2013 – Mircea Dabîca (IAB)

În campania din anul 2013, cercetarea arheologică în Sectorul Sud al cetăţii greco-romane Histria s-a concentrat în zona de la V de secţiunea S3b, una dintre sub-secţiunile componente ale secţiunii magistrale S3, începută cu doi ani in urmă. Obiectivul central al cercetării noastre a fost identificarea laturii vestice şi a colţului nord-vestic ale unui edificiu roman timpuriu cu un caracter public, oficial. Pentru atingerea acestor obiective au fost trasate, pe direcţia E–V, o secţiune şi o suprafaţă arheologică la vest de S3b. Au fost cercetate patru morminte de inhumaţie din prima necropolă atestată în această zonă, cea din secolele IV–V p.Chr. Într-o a doua etapă de cercetare, a fost descoperită latura de vest a edificiului roman timpuriu investigat aici, precum şi colţul nord-vestic al acestui edificiu cu caracter public, oficial. Inventarul mobil din această campanie este compus din fragmente ceramice romane (secolele VI şi I–III p.Chr.), material osteologic uman şi animalier, fragmente de tencuială pictată, cărămizi şi fragmente de blocuri din calcar şi, nu în ultimul rând, mai multe monede de bronz (22 de piese). Au mai fost descoperite şi două opaiţe romane, o fibulă fragmentară cu piciorul întors, mai multe mărgele, un *unguentarium* ceramic miniatural şi o brăţară fragmentară din sticlă.

Monede descoperite la Histria în sectorul Sud (campaniile 2011–2012) – Theodor Isvoranu, Mircea Dabîca (IAB)

Sunt prezentate monedele provenite din cercetările recente, având ca principal obiectiv, atât din punct de vedere ştiinţific, cât şi muzeistic, oraşul roman timpuriu de la Histria, mai puţin cunoscut şi investigat arheologic. Acestea au fost descoperite în secţiunile magistrale efectuate pentru: stabilirea stratigrafiei generale a zonei cuprinse între

limita sudică a sitului şi basilica *extra muros*; identificarea în teren a limitelor sudică şi vestică a zonei de necropolă din imediata vecinătate a basilicii *extra muros*; identificarea spre N a zonei de înnisipare din partea sudică a sitului arheologic Histria. Dintre cele circa 40 de piese care au putut fi determinate, majoritatea provin din zona unui edificiu roman timpuriu, probabil distrus într-un incendiu, precum indică starea monedelor, în mare parte afectate de ardere. Monedele secolelor II–III şi din primul sfert al veacului IV p.Chr. deţin de altfel ponderea în cadrul lotului menţionat, care mai conţine câteva emisiuni din epoca preromană şi se încheie cu o piesă de la Iustinian I.

Histria. Basilica Pârvan. Campania 2013 – Mircea Angelescu (IAB), Valentin Bottez (U Bucureşti), Iulian Ganciu (U Bucureşti)

În anul 2013, cercetarea din sectorul Basilica Pârvan s-a concentrat în trei puncte:

În S001 s-a reluat cercetarea clădirii greceşti (CGI), excavată în partea de V a secţiunii în cursul campaniilor anterioare. S-a săpat jumătatea sudică a spaţiului interior al clădirii, cu scopul obţinerii unui profil E–V. Pe baza stratigrafiei obţinute astfel, precum şi pe baza tehnicii constructive utilizate, au fost identificate cel puţin două faze diferite de existenţă a clădirii. Prima fază a clădirii CGI (context 1013, datată în perioadă elenistică) trebuie pusă în legătură cu o fază constructivă definită prin utilizarea a 1–2 rânduri de pietre mari semi-fasonate, aşezate pe stratul de loess. Dacă partea superioară a zidurilor, din care se păstrează 3–4 rânduri de pietre mai mici, reprezintă într-adevăr o a doua fază de construcţie, atunci ar putea fi legată de nivelurile stratigrafice descoperite deasupra (contextele 1011, 1012, 1013), care reprezintă fie una, fie două faze de funcţionare, toate datate în perioada elenistică.

Am extins S041 cu 3 m spre E şi de asemenea am excavat martorul dintre S041 şi S006 (limita de V a S041). În extinderea estică a fost descoperit un zid N–S (context 41023), care este legat de partea nordică a Fazei II a anexei nord-estice a basilicii, precum şi un puţ roman târziu, cu secţiune pătrată, în partea vestică. În spaţiul dintre S041 şi S006, în stratul reprezentând distrugerea Fazei II a anexei nord-estice a basilicii, s-a descoperit un fragment dintr-o a treia masă sacră (fragmente din alte două fiind descoperite în cursul campaniei 2012).

Desfacerea martorului dintre S042 şi S043 a confirmat stratigrafia identificată în anii anteriori şi a permis mai buna înregistrare a canalului colector elenistic ce traversează această zonă pe direcţia N–S.

Histria. Sector Acropola Centru – Sud. Campania 2013 – Valentin Bottez, Alexandra Ţârlea, Alexandra Liţu (U Bucureşti)

În cursul primei campanii pe sectorul Acropolă Centru – Sud (cercetare coordonată şi finanţată de către Universitatea din Bucureşti), au fost cercetate opt casete (C001–C008), într-o zonă aflată imediat la S de centrul acropolei histriene.

Obiectivele primei campanii au fost începerea realizării unui profil N–S, pentru care s-au deschis patru casete (4 × 4 m), cu aliniament N–S, astfel încât să se obţină legătura dintre strada c şi zidul de incintă roman târziu. Amplasarea celorlalte patru casete a fost determinată de descoperirile făcute în primele patru.

Din punct de vedere stratigrafic, sub stratul vegetal (a cărui grosime variază) apare un strat cenuşiu de dărâmătură (context 001 în toate casetele), sub care apare un alt strat gălbui de dărâmătură (cu compoziţie identică cu a celui de deasupra şi denumit context 002). Luând în considerare similitudinile dintre cele două contexte, considerăm contextul 001 ca fiind partea superioară a contextului 002, care şi-a pierdut culoarea originală din

cauza expunerii la factorii naturali. Sub acest strat masiv de dărâmătură, care reprezintă distrugerea ultimului nivel de locuire roman târziu, a fost identificat ultimul nivel de călcare al Clădirii Romane nr. 1 (CR01), un pavaj de piatră (context 3002/4002). Acest nivel de călcare trebuie legat de a doua fază constructivă a CR01, în timp ce prima fază se leagă de o podea din lut galben (context 2006), al cărei corespondent în afara clădirii este nivelul de călcare numit context 2007 (ce ar putea fi acelaşi cu contextele 4005 şi 6004 din C004 şi C006). În C001 şi C007 s-a descoperit o podea din lut galben (contextele 2003/7004), cu aproximativ 0,70 m mai jos decât podeaua primei faze constructive a CR01, şi 1,40 m mai jos decât a doua fază constructivă. Dat fiind faptul că această structură se află sub nivelul străzii contemporane la N şi că un *dolium* mare a fost descoperit îngropat în interiorul acesteia, ipoteza de lucru este că aceste contexte (2003/7004) funcţionau ca pivniţă/zonă de stocare semi-îngropată.

În privinţa clădirilor, au fost dezvelite părţi dintr-o clădire mare romană târzie (CR01), probabil o reşedinţă similară celor din sectorul *Domus*, identificată cu certitudine în casetele C002–007. În stadiul actual al cercetărilor pot fi identificate două faze de construcţie, de prima ţinând zidurile Z002 (N) şi Z006 (V), accesul în interior făcându-se prin intrarea din Z002. Zidurile Z007, Z008, Z012 şi Z013 par de asemenea să se lege de această fază. A doua fază de construcţie este martora blocării intrării din Z002 (context 2004) şi construirii unui pavaj din pietre mari (context 3002/4002), delimitat la S de Z003. Este încă neclar dacă zidurile Z004, Z005 şi Z010 fac parte din această clădire.

Histria. Sectorul T. Campania 2013 – Iulian Bîrzescu, Alexandru Avram, Monica Mărgineanu Cîrstoiu (IAB), Virgil Apostol (MNIR), Florina Panait-Bîrzescu (IAB), Alexandra Liţu (U Bucureşti), Karin Maurer (U Wien), Gabriel Talmaţchi (MINAC)

Comunicarea prezintă rezultatele campaniei arheologice desfăşurate anul trecut în sanctuarul din colţul nord-estic al cetăţii Histria. Primele cercetări în acest sector au fost efectuate în anul 1915, fiind continuate cu mici întreruperi până astăzi. Săpăturile din anul 2013 s-au desfăşurat la V de templul lui Zeus şi de templul Afroditei. Dintre rezultatele notabile, amintim dezvelirea unui depozit votiv din epoca arhaică târzie, identificat în anul 2012 şi aflat în imediata apropiere a templului lui Zeus. Ceea ce caracterizează înainte de toate acest depozit este numărul relativ mare şi diversitatea de votive depuse în acest loc. Atât votivele mari (ancore), cât şi votivele mici (teracote, *obeloi*, vase ceramice, vârfuri de săgeţi, mosoare etc.) îşi găsesc cele mai apropiate analogii în lumea ioniană, aşa cum este de aşteptat, de altfel, pentru sanctuarul histrian.

Histria. Basilica cu criptă. Campania 2013 – Irina Achim (IAB)

În campania 2013, cercetările de teren din sectorul Basilica cu criptă au vizat eliberarea de straturile de abandon şi de distrugere a ariei aflate imediat la E de absida basilicii paleocreştine, precum şi obţinerea unei diagrame cronologice cât mai complete a acestei zone din vecinătatea edificiului creştin. După o întrerupere de doi ani, în campania 2013 au fost deschise două noi suprafeţe situate de o parte şi de alta a vechiului şanţ magistral S1, care traversa monumentul pe direcţia E–V, şi cercetarea a continuat în suprafaţa „Sud-est absidă”, secţiune deschisă încă din anul 2009. În perimetrul de la E de absida basilicii paleocreştine, mai multe structuri constructive erau deja cunoscute din cercetările anterioare (clădirea A Est, clădirea B Est, amenajare a stâncii cu parament din zidărie pseudo-isodomă). Toate aceste amenajări au făcut obiectul investigării sau reinvestigării arheologice, fără a fi însă încheiată cercetarea de teren.

Cercetări recente ale Basilicii extra muros de la Histria la 100 de ani de la debutul săpăturilor arheologice – Viorica Rusu-Bolindeț (MNIT), Alexandru Bădescu (MNIR), Vlad-Andrei Lăzărescu (IAIA Cluj), Mihai Dima (BNR), Claudia Radu (UBB Cluj)

Basilica *extra muros* este unul dintre primele monumente de la Histria a cărui cercetare a început odată cu descoperirea sitului de către Vasile Pârvan în anul 1914. Dezvelirea singurei basilici creştine timpurii din zona extramurană a Histriei a continuat de-a lungul timpului în câteva campanii (1917 – arhitectul german J. Jacobs; 1950–1953 – E. Condurachi *et alii*; 1955–1956 – Em. Popescu; 1961–1964 – N. Hamparțumian), ducând la descoperirea aproape exhaustivă a monumentului, precum şi la atestarea a două necropole în zonă – una anterioară basilicii (secolele IV–V p.Chr.) şi alta contemporană cu aceasta (sfârşitul secolului al V-lea – prima jumătate a secolului al VII-lea p.Chr.). Din inițiativa lui Alexandru Suceveanu, cercetarea Basilicii *extra muros* a fost reluată în anul 2001 de către un colectiv constituit inițial din Viorica Rusu-Bolindeț (MNIT), Karl von de Lohe (Universitatea „Ludwig Maximilian" din München – campania 2001) şi Alexandru Bădescu (MNIR), căruia i s-a adăugat, din anul 2008, Vlad-Andrei Lăzărescu (IA Cluj). În cele cinci campanii derulate până în prezent (2001, 2005, 2008–2010, 2013) s-au realizat un releveu actualizat al basilicii (2001), respectiv cercetări arheologice la anexa de pe latura nord-estică (2005) şi în zona aflată la S de cele trei construcții anexă ale monumentului creştin (2008–2010, 2013).

Subiectul comunicării noastre îl constituie o sinteză a rezultatelor cercetărilor arheologice din campaniile menționate. Pe baza stratigrafiei şi a materialelor arheologice, sunt prezentate atât noile informații obținute, care vor contribui la rafinarea cronologiei, a etapelor de construcție şi de funcționare ale Basilicii *extra muros*, cât şi datele noi privind evoluția zonei extramurane a Histriei. Astfel, se constată că locuirea romană târzie (sfârşitul secolului al V-lea – prima jumătate a secolului al VII-lea p. Chr.) este prezentă atât la N, cât şi la S de Basilica *extra muros*, elementele constructive, descoperite în zona aflată la S de cele trei clădiri anexă ale monumentului creştin, spre S, confirmând cele constatate în cercetările făcute până acum de noi la N de basilică (2001–2012). Totodată, s-au obținut noi date referitoare la necropolele existente în zonă – au fost descoperite alte 23 de morminte de inhumație pe latura sudică a basilicii (din care au fost cercetate deocamdată zece), aparținând în principal primei necropole (secolele IV–V), dar şi celei contemporane cu basilica (sfârşitul secolului al V-lea – prima jumătate a secolului al VII-lea). Prezentarea acestor morminte, împreună cu inventarul aferent, tipologia şi încadrarea lor cronologică, precum şi analiza antropologică făcută scheletelor, reprezintă o parte însemnată a rezultatelor obținute în cercetările arheologice întreprinse de echipa sectorului Basilica *extra muros* în ultimii ani. Continuarea săpăturilor arheologice în această zonă, combinate cu cele efectuate în sectorul Centru-Sud de către colegul Mircea Dabîca (IAB), sperăm să aducă un plus de informație legată de posibilele relații dintre necropolele din zonă şi amplasamentul portului oraşului greco-roman Histria. Scopul major al cercetării Basilicii *extra muros* îl constituie dezvelirea integrală a monumentului creştin, în vederea punerii în valoare istorico-turistică, acesta fiind singurul edificiu creştin timpuriu aflat în zona situată în exteriorul cetății romane târzii.

Tropaeum Traiani

Cercetările arheologice de la Tropaeum Traiani din 2013 – Alexandru Barnea (IAB)

În campania arheologică din anul 2013, în oraşul roman *Tropaeum Traiani* s-au desfăşurat cercetări arheologice pe următoarele sectoare: în Sectorul A, în două puncte, la N de Basilica A (Adriana Panaite) şi în zona străzii ABV IV (Mihai Severus Ionescu), în

Sectoarele A şi B cercetări arheologice de verificare a unor investigaţii geomagnetice realizate în anul 2012 (ing. Florin Scurtu şi Eugen Marius Paraschiv Grigore) şi în Sectorul C (Robert Constantin, Carol Căpiţă, Alexandru Nicolae). Săpăturile arheologice au fost finanţate de către Ministerul Culturii şi de către Universitatea Bucureşti. Alături de studenţii aflaţi în practică arheologică, la cercetări a mai participat şi o echipă de voluntari formată din absolvenţi, masteranzi şi doctoranzi ai Facultăţii de Istorie din Bucureşti.

Scopul săpăturilor arheologice realizate în sectorul B a fost obţinerea de detalii privind construcţiile antice evidenţiate în cadrul săpăturilor din anii precedenţi în secţiunile SG4, SG5 şi SG9 (inclusiv strada SP2), precum şi explorarea unor construcţii vechi situate în apropierea celei puse în evidenţă în anul 2012 prin SG9, un edificiu de forma unui trapez dreptunghic, al cărui interior este compartimentat. Alt obiectiv a fost acela de a verifica din punct de vedere arheologic prezenţa unei anomalii rezistivimetrice de maxim într-o zonă din sectorul A, unde harta magnetometrică nu semnalează prezenţa unor ziduri antice.

Strada ABV IV, axă importantă de circulaţie ce traversa în secolele V–VI p.Chr. întreaga suprafaţă nordică a cetăţii, este amplasată la 61 m N de strada principală şi are o lungime de 280 m, măsurată între intersecţiile cu străzile AV 1 şi BV 5 ce asigurau comunicarea cu *via principalis*. Pe parcursul cercetării au fost identificate alte două străzi, perpendiculare pe ABV IV, AV 2' şi AV 3, ultima făcând probabil legătura cu altă axă de circulaţie importantă, strada ABV II. În campania iulie – august 2013, cercetarea a urmărit lămurirea unor aspecte constructive ale intrărilor principale în edificiile de pe flancul sudic şi nordic al străzii ABV IV (A6 şi A7).

Tropaeum Traiani. Cercetările arheologice din zona de la nord de Basilica A (Sector A) – campania 2013 – Adriana Panaite (IAB)

În campania arheologică desfăşurată în 2013 în Sectorul A, la N de Basilica A din oraşul roman *Tropaeum Traiani*, ne-am concentrat mai ales asupra anexelor aflate pe latura nordică a basilicii. Cercetarea acestora s-a desfăşurat în mare parte în secţiuni anterior deschise, care au fost recurăţate şi extinse.

Pentru cercetarea zonei din imediata vecinătate a monumentului creştin au fost realizate două noi secţiuni, S 41 şi S 42, la N de S 13 şi S 14, cu dimensiunile de 5 × 3 m, în care nu au fost însă identificate structuri construite. În anexa basilicii de pe latura nordică, mai exact în colţul nord-vestic al basilicii, cercetate parţial în 2012, a fost dezvelit zidul estic, unde se afla şi intrarea. Cercetarea acesteia nu a fost încă finalizată. Zidul anexei se afla sub unul dintre martori, care a fost parţial demontat. Această operaţiune a permis identificarea mai multor niveluri de călcare romane târzii, care se plasează în zona intrării în anexă. Încăperea anexă era accesibilă, foarte probabil, dintr-o curte şi nu comunica cu basilica.

Pe colţul nord-estic al basilicii era cunoscut din cercetările anterioare (2006, 2008) un zid adosat, orientat spre E. În zona cuprinsă între acesta şi absida basilicii am procedat într-o primă etapă la extinderea vechilor secţiuni (S 18 şi S 20) şi apoi la lărgirea în suprafaţă a săpăturii. Au putut fi astfel observate mai multe ziduri, dintre care unele aparţin anexei basilicii. Pe baza observaţiilor făcute în teren, se poate spune că aceasta a avut două faze constructive; de asemenea, a putut fi observat şi un zid mai vechi, aparţinând unei construcţii aflate pe locul pe care este ulterior ridicat edificiul de cult.

Imediat la N de basilică, se află un edificiu de mari dimensiuni (12 × 5m), cu două încăperi, numit convenţional A 17. În secţiunile practicate între cele două monumente s-a putut observa în campania din 2013 mai clar un nivel de călcare ce corespunde perioadei romane târzii de funcţionare a oraşului şi care reprezintă o cale de acces între cele două. Edificiul A 17 reprezintă o construcţie anexă a basilicii, care nu are legătură directă cu aceasta,

din punct de vedere constructiv. Între cele două, în secțiunea S 17 P a fost identificat anterior un zid dintr-o construcție mai veche, regăsit anul acesta şi în zona cercetată în suprafață.

Tropaeum Traiani. Cercetările din Sectorul C – campania 2013 – Robert Constantin (MA Mangalia), Carol Căpiță (U Bucureşti), Nicolae Alexandru (MA Mangalia)

Cercetările din Sectorul C al cetății *Tropaeum Traiani* din 2013 s-au concentrat pe identificarea modalităților de alimentare cu apă a cisternei oraşului. Observațiile anterioare au generat un traseu ipotetic, care lega apeductul din canalul străzii principale, prin C4, spre S, la cisterna oraşului. În afară de piesele litice fragmentare despre care nu putem spune că sunt *in situ*, prin sondajele efectuate nu am găsit elemente care să susțină o astfel de ipoteză.

Cercetările realizate în zona construcțiilor 5 şi 6 din sectorul C au conturat cronologic etapele ridicării, astfel încât edificiile C6, C5a şi C5b au închis strada V4 de la E de cisternă. În fața edificiului C6 a fost construit un pavaj realizat din dale mari de calcar, refolosite de la alte construcții, care s-a constituit într-o curte interioară. A fost reluată cercetarea în C5c, studiindu-se cu atenție pavimentul curățat. Dacă C5c reprezintă o curte interioară (*atrium*), atunci C5a,C5b şi C5d, prin panta acoperişurilor spre interior, formează un *compluvium*. După cum s-a descoperit şi în alte părți ale imperiului, *impluvium*-ul putea alimenta cisternele oraşelor prin conducte ceramice sau de plumb – *aquaria fistula*. Ținând cont de configurația terenului, sprijinit la V de un zid cu contraforți, există posibilitatea ca în acest punct să fi existat un *castellum divisorium*, astfel încât se justifică existența unor astfel de piese litice, în acest caz cisterna devenind punctul *terminus* pentru apa captată prin orice mijloace (apeducte, pluvială etc.).

Troesmis – Rezultatele cercetărilor din 2011–2013 – Cristina Georgeta Alexandrescu (IAB)

Începând cu anul 2011, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, în cooperare cu Academia Austriacă de Ştiințe, a inițiat un proiect de cercetare privind procesele de transformare prin care au trecut aşezările antice de la Dunărea de Jos. Utilizând metode inovative de cercetare şi evaluare arheologică (documentare digitală, fotogrammetrie, prospecțiuni geofizice şi tehnologie GIS, ALS), s-a început cercetarea sitului de la *Troesmis*, un exemplu deosebit de elocvent pentru transformările aşezărilor şi ale mediului înconjurător în perioada secolelor II–VI/VII p.Chr.

Au fost pe scurt prezentate rezultatele cercetării primilor trei ani de proiect: documentația topografică a ruinelor încă vizibile (aşa-numitele fortificații „de est”, din secolul al IV-lea, şi „de vest”, ridicată probabil în perioada romano-bizantină), precum şi a urmelor de construcții vizibile pe platoul dintre cele două cetăți; rezultatele observațiilor din periegheze, prospecțiuni geomagnetice şi ALS.

Amfiteatrul militar de la Drobeta – campania 2013 – Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu, Ştefan Vasiliță (IAB)

Amfiteatrul militar de la Drobeta este situat la aproximativ 200 m SV de fortificația auxiliară şi la aproximativ 150 m NE de termele romane[6]. Acesta a fost construit într-o depresiune naturală, care a fost probabil lărgită şi adâncită înainte de începutul construirii amfiteatrului. În urma săpăturilor din anii 2012–2013 a fost descoperit ringul interior de piatră, care separa arena de tribune (*cavea*). Ringul are o formă uşor elipsoidală, aproape

[6] G. Crăciunescu *et alii*, *Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți, Punct: str. Independenței nr. 2 (Raport de cercetare arheologică preventivă)*, CCA, Campania 2010, Sibiu, 2011, p. 185; I. Bajusz, *Amfiteatrul de la Porolissum şi amfiteatrele din provinciile romane de la Dunărea de Mijloc*, Cluj-Napoca, 2011, p. 33, nr. III. 1.

rotundă, de 35 × 37 m. Este construit din piatră de râu legată cu mortar, având o grosime de aproximativ 0,70–0,80 m. Elevaţia ringului de piatră este păstrată doar în unele locuri, pe 2–4 asize, fundaţiile ating însă aproximativ 1,50 m adâncime. *Cavea* au fost construite cel mai probabil din lemn, folosindu-se pantele naturale ale terenului. O parte a acestora trebuie să fi avut însă şi o substrucţie de lemn, ale cărei urme nu au fost până în acest moment identificate.

Tibiscum. Cercetări arheologice 2013 – Adrian Ardeţ, Dimitrie Pavel Negrei, Lavinia Grumeza (MJERG Caransebeş)

Cercetările arheologice realizate la *Tibiscum* – Iaz şi *Tibiscum* – Jupa (jud. Caraş-Severin) din anul 2013 au continuat obiectivele iniţiate în anul 2009, respectiv 2011. Aceste obiective fac parte dintr-un plan de cercetare mai vast, care presupune dezvelirea, conservarea şi punerea în valoare a oraşului roman Tibiscum, dezvoltat pe malul drept şi stâng al Timişului.

Din punct de vedere cronologic, am reuşit să surprindem momente importante din dezvoltarea oraşului antic *Tibiscum*, în special din perioada romană târzie şi postromană. Edificiul VI, dezvelit parţial, îşi leagă existenţa şi evoluţia de rolul comercial al anticului Tibiscum. Fiind situat la una dintre arterele principale ale oraşului (*decumanus maximus*) şi în imediata apropiere a unui atelier de topit bronzuri, clădirea VI avea probabil şi o destinaţie comercială importantă.

Cercetările din castrul şi vicus-ul militar de la Tibiscum – campania 2013 – Mariana Balaci Crînguş, Simona Regep, Călin Timoc (UV Timişoara)

Sectorul Universităţii de Vest din Timişoara în cadrul sitului de la Tibiscum a vizat şi în acest an cercetarea castrului, alături de începerea cercetării sistematice a unei noi clădiri din *vicus*-ul militar, care s-a dezvoltat în relaţie directă cu castrul.

Cercetările arheologice în castrul mare de la *Tibiscum* au urmărit, începând din anul 2009, zona nord-vestică a fortificaţiei, pentru studierea structurii arhitectonice militare. Secţiunea din anul 2013 a fost amplasată la 1 m spre SE faţă de cea din anul precedent şi a fost orientată pe direcţia axei ce leagă colţul nord-vestic al castrului de colţul similar al *principiei*. Secţiunea a avut dimensiunile de 11 × 1,50 m.

Din punct de vedere stratigrafic, se constată patru etape de locuire. În prima etapă, anterioară construirii barăcilor castrului mare, a fost identificat un nivel provenit de la incendierea unei construcţii din lemn cu caracter civil, datat în prima jumătate a sec. al II-lea p.Chr. După această amenajare, terenul a fost nivelat pentru a face loc următoarelor construcţii militare. A doua etapă sugerează prezenţa unei barăci construite din lemn, orientată V–E, care a fost surprinsă pe lăţime. Acest nivel de locuire se datează în epoca lui Antoninus Pius. După dezafectarea prin incendiere a barăcii, a fost construită o altă baracă militară din lemn, care reprezintă nivelul al treilea de locuire din castru. Construcţia militară din a treia etapă a fost incendiată şi dezafectată prin nivelarea locului în sec. al III-lea p.Chr., fără a putea aduce alte precizări deocamdată. Ultimul nivel de locuire este roman târziu, cu pământ de culoare negricioasă, cu pigmentaţie de cărămidă, fragmente de ţigle. Prin demontarea martorului dintre secţiunile IV/2012 şi V/2013, apare un zid lat de 0,75 m, construit din piatră de râu, fragmente de calcar şi de ţigle, legate între ele cu mortar, ce provine de la o construcţie încă neprecizată planimetric.

În zona *vicus*-ului, mai exact la 107 m de *porta principalis sinistra* a castrului mare, au apărut, în cele două secţiuni trasate perpendicular una faţă de cealaltă, zidurile unei noi clădiri numită de noi clădirea XV. În prima secţiune, pe lângă faza de piatră a clădirii, s-au conturat alte trei faze de lemn de locuire în această zonă a *vicus*-ului. Interesantă este

locuința de suprafață aparținătoare primei faze de locuire, în secțiunea 1 fiind surprinsă una dintre încăperi, care avea o lungime de 4,30 m. Chiar în mijlocul ei a apărut o vatră de foc de 1,15 m, iar în buza acesteia am mai găsit două vase sparte întregibile. În fața acestei încăperi s-a conturat o amenajare de pietre de râu destul de mari, pe o lungime de 1,20 m şi care probabil trebuie privită ca o amenajare în fața intrării în locuință. Podeaua încăperii era din lemn şi a ars şi ea. În profil, nivelul de distrugere măsoară o grosime de aproximativ 0,25 m.

În încercarea noastră de a surprinde limitele construcției de piatră am trasat o secțiune perpendiculară pe prima. Sub nivelul de piatră a apărut o locuință de chirpici şi lemn cu mai multe faze de refacere, iar sub aceasta există nivelul de locuire datat în perioada Traian – Hadrian, din care am surprins în secțiunea precedentă acea locuință de suprafață.

Ținând cont de dispunerea aproape centrală în arealul aşezării civile dezvoltate în jurul castrului, considerăm că ne aflăm în fața unei construcții de piatră cu caracter civil, iar obiectivul nostru de viitor este acela de a o cerceta sistematic şi de a-i stabili rolul în cadrul aşezării de tip *vicus*.

Castrul de la Câmpulung – Jidova – campania 2013 – Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu (IAB), Ion Dumitrescu, Teodor Cioflan (MJ Argeş)

În campania 2013 au fost continuate cercetările în zona dintre *horreum* şi clădirea comandamentului. Reluarea în 2010 a săpăturilor arheologice în această zonă a avut ca obiectiv clarificarea situației clădirilor centrale – în primul rând a clădirii dublu absidate –, clădire identificată între *principia* şi *horreum*, în *latus principiorum dextrum* (aşa numita „casă a ofițerilor", despre a cărei funcționalitate nu deținem până în acest moment indicii certe). Am urmărit să observăm îndeosebi dacă în această zonă, aparent lipsită de construcții, va fi existat sau nu o structură din material perisabil, cel mai probabil lemn.

Încă din campaniile 2010–2011, în porțiunea de la S de micul edificiu cu *hypocaustum*, s-a constatat existența unui strat arheologic – cu urme de arsură, ceramică (unele piese întregibile), obiecte de fier, câteva piese de bronz. În campania 2012 au fost identificate urmele mai multor gropi de pari, care indicau existența unei construcții cu structură de lemn, construită după sistemul barăcilor din *retentura dextra*. S-a observat, de asemenea, că stratul cu urme de arsură fusese la un moment dat nivelat, nivelare peste care a fost depus un strat de pietriş. Tot atunci s-a presupus, pe baza observațiilor stratigrafice, că edificiul de piatră cu *hypocaustum* s-a clădit ulterior clădirii de tip „baracă". În anul 2013, săpătura atentă a permis identificarea traseului barăcii de lemn. În stadiul actual al cercetărilor este încă neclar modul în care era compartimentată această clădire. Se poate totuşi afirma cu certitudine că edificiul de piatră a fost construit ulterior barăcii de lemn, după momentul distrugerii ei, prin incendiere.

Termele militare de la Voineşti – campania 2013 – Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu (IAB), Ion Dumitrescu (MJ Argeş)

Castrul de la Voineşti este legat funcțional de castrele construite în timpul domniei împăratului Traian în Muntenia. Castrul se află pe platoul din partea estică a satului Voineşti, în punctul „Măilătoaia". Termele de la Voineşti sunt dispuse la circa 40 m SE de castru, către strada Roman. Fiind prima campanie, am avut în vedere, în primul rând, delimitarea clară a obiectivului în teren. Am urmărit, apoi, să aducem precizări cu privire la planimetria, stratigrafia şi cronologia monumentului, observațiile profesorului Marin Bădescu în privința acestor probleme fiind neclare şi izvorâte din idei preconcepute. Demararea cercetărilor a fost determinată şi de dorința Consiliului Județean Argeş, care s-a arătat interesat să valorifice în viitor potențialul turistic al acestui obiectiv.

Cercetările arheologice s-au desfăşurat pe parcursul a două săptămâni (9–25 septembrie 2013). Au fost trasate două secţiuni, orientate V–E, prin intermediul cărora au fost interceptate două rânduri de încăperi. Una dintre încăperi, de pe latura vestică a construcţiei, era dotată cu sistem de încălzire (*hypocaustum*), o parte dintre structurile care compuneau sistemul păstrându-se *in situ* (rândurile de *pilae*, *tegulae mammatae* sparte, fragmente de *opus signinum*, două bolţi practicate în zid pentru a permite aerului cald să circule), iar o altă încăpere reprezenta un bazin pentru apă caldă (o porţiune din podeaua bazinului, lipită de zidul vestic al încăperii s-a conservat *in situ*). Într-o stare de conservare deosebită s-a păstrat încăperea absidată care marca latura estică a clădirii termelor. Din punct de vedere funcţional, reprezintă probabil tot un bazin pentru apă.

Romula. Sectorul de nord. Campania arheologică din anul 2013 – Mircea Negru, Lucian Amon (USH Bucureşti), Emilian Gamureac (MCPCN), Laurenţiu Guţică (MJ Olt)

În campania arheologică din anul 2013, în condiţiile unei finanţări fără precedent în ultimele două decenii, au fost întreprinse cercetări arheologice în Sectorul Fortificaţia Centrală şi în Sectorul de Nord[7].

În sectorul de Nord s-a urmărit delimitarea cartierului meşteşugăresc de necropola plană de nord, respectiv identificarea de noi ateliere de producţie ceramică.

Planul de cercetare a constat în practicarea a trei secţiuni (S1, S2, S3), paralele cu drumul roman de la Romula–Reşca la Enoşeşti – *Acidava*. În cursul cercetărilor a fost demontat şi martorul dintre S1 şi S3, care avea o lăţime de 1 m şi o lungime de 8 m, suprafaţa totală cercetată fiind de 136 m^2.

Principalele rezultate ale cercetărilor întreprinse în Sectorul de Nord sunt reprezentate de descoperirea a trei cuptoare de ars vase din lut, care pot fi datate, în stadiul actual al procesării materialului arheologic, în intervalul dintre a doua jumătate a secolului al II-lea şi prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr. Aceste descoperiri extind spre NV limitele cunoscute ale cartierului de producţie ceramică din acest sit, aducând noi informaţii privind topografia acestuia.

În acelaşi timp, a fost clarificată utilizarea drept cuptor de olar a unei instalaţii descoperite în acest sector în anul 1996, asupra căruia planau semne de întrebare, datorită diametrului său mic (cca 1 m) şi lipsei grătarului. O situaţie similară a fost constatată de noi la cuptorul nr. 3/2013, iar un cuptor similar, foarte bine păstrat, a fost cercetat în S3 (cuptorul nr. 2).

Respectivele descoperiri contribuie la completarea tipologiei cuptoarelor de ars vase de lut din acest sit, prin apariţia celor două cuptoare de dimensiuni mai mici, al căror grătar era susţinut doar de pereţi.

În stadiul actual al cercetărilor, în aceste secţiuni, pe baza stratigrafiei zonei şi materialelor arheologice descoperite (monede şi vase de tip *terra sigillata*), considerăm că nivelul I roman aparţine celei de-a doua jumătăţi a secolului al II-lea şi începutului secolului al III-lea p.Chr., nivelul al II-lea roman aparţine primei jumătăţi a secolului al III-lea p.Chr., iar nivelul al III-lea roman reprezintă faza de la mijlocul secolului al III-lea p.Chr. (post Gordian III).

Edificiul A din castrul roman de la Drajna de Sus, jud. Prahova. Raport preliminar – Mihail Zahariade (IAB), Traian Dvorski (ISAIM), Marinela Peneş, Lucian Mureşan, Ioana Creţulescu (MJIA Prahova)

Castrul de la Drajna de Sus se află pe valea Teleajenului. El a fost construit de un puternic corp de armată roman în timpul ofensivei coloanei pornite de la *Durostorum*, care

[7] În acest sector, cercetările au fost finanţate de Ministerul Culturii, prin Planul Naţional de Cercetare Arheologică (contractul nr. 28/08.08.2013) şi Universitatea din Bucureşti.

avea ca misiune pătrunderea pe valea Teleajenului, unde se găsea un lanț de fortificații dacice, așezate pe direcția S–N și care barau orice înaintare a unei forțe pe această direcție. Castrul face parte din sistemul instituit de romani în 101–102 pe valea aceluiași râu, după cucerirea și distrugerea cetăților dacice. Împreună cu Drajna au mai fost construite castrele de la Târgșor și Mălăiești. Castrul de la Drajna de Sus a fost construit în vara – toamna anului 102. Faza I (*castra aestiva*) a fost construită din pământ cu palisadă de lemn, de *vexilatii* (detașamente) din legiunile I Italica, V Macedonica și XI Claudia, la care s-a mai adăugat și cohors I Flavia Commagenorum. După 105–106, când regatul lui Decebal a fost încorporat Imperiului și s-a format provincia Dacia, corpul de armată alcătuit din trupele menționate a continuat să staționeze la Drajna și în celelalte două castre, Târgșor și Mălăiești. Cel de la Drajna a fost reconstruit în piatră, legată cu pământ (faza II) (*castra stativa* sau *hiberna*) cu zid dublu, înglobând între ele fostul val de pământ al castrului. Castrul are dimensiunile de 185 × 190 m (3,51 ha) în faza sa de piatră, dar aceleași pot fi aplicate și la castrul de pământ.

Cercetări: 1938–1940 (Gh. Ștefan); 1992–1996 (Cr. Vlădescu, M. Zahariade, apoi, după moartea lui Cr. Vlădescu, M. Zahariade și Tr. Dvorski).

Descoperiri: *Praetorium* (locuința comandantului) cu instalație de piscină și încălzire bazată pe sistemul *hypocaust*, o parte din barăci, o parte din *principia* (clădirea de comandament), incinta. Spre S se găsesc termele militare, precum și o așezare civilă a cărei întindere nu poate fi încă estimată. Au fost descoperite ceramică, monede și o mare cantitate de țigle și cărămizi ștampilate.

Castrul a fost abandonat în 117/8, odată cu abandonarea Munteniei la începutul domniei lui Hadrian.

Arheologia epocii medievale

Cuptorul de olar din secolul VIII p.Chr. de la Sighișoara „Dealul Viilor” – Daniel Spânu (IAB)

În campaniile 2012–2013, în situl „Dealul Viilor” de la Sighișoara a fost descoperit și cercetat integral un cuptor de olar din secolul al VIII-lea. Cuptorul a fost săpat în pământ crud și se compune dintr-o cameră de ardere, un grătar, un canal de alimentare și o groapă a fochistului. Aceasta din urmă a fost săpată de la nivelul podelei unei locuințe semi-îngropate, care nu a fost delimitată încă în întregime. Ceramica din cuptor a fost recoltată integral, se compune în cea mai mare parte din rebuturi și provine, într-o măsură covârșitoare, din oale decorate cu pieptenul, specifice perioadei avare târzii.

Nufăru, jud. Tulcea, punctul Trecere bac – campania 2013. Date arheologice și antropologice – Oana Damian (IAB), Mihai Vasile, Daniel Ene, Gabriel Vasile (MNIR)

Cercetările arheologice programate și preventive desfășurate în ultimele decenii în intravilanul localității dunărene Nufăru, jud. Tulcea, au dezvăluit o cetate bizantină construită *a fundamentis* în ultimul sfert al secolului al X-lea, ce va evolua ca o așezare de tip urban, cu niveluri de locuire documentate stratigrafic până la mijlocul veacului al XIII-lea. În punctul cel mai nordic al promontoriului stâncos pe care se desfășoară așezarea, numit *Trecere bac*, a fost cercetat, în campaniile 1999–2002, 2004–2013, un spațiu fortificat și de acostament, transformat în zonă funerară și ulterior de locuire. Prezentarea se axează pe descoperirile funerare (416 complexe, dintre care 37 descoperite în campania 2013), aparținând epocii medio-bizantine. Se remarcă o grupare de 30 de morminte de inhumație, cercetate într-o suprafață de la sud de zidul instalației portuare, caracterizate, ca ansamblul

necropolei, prin ritul exclusiv al inhumaţiei, orientare V–E, ordonare în şiruri paralele, înhumări individuale, suprapuneri şi reînhumări, dar evidenţiindu-se prin depunerea defuncţilor în cavităţi săpate în stâncă (zece amenajări, cu lungimea de 2,10 m, lăţimea de 0,75–0,90 m şi adâncimea de 0,30–0,90 m), dublate uneori în interior cu parapet de pietre, lateral sau dispus în zona capului ori a picioarelor acestora, eventual cu sicrie sau capace de lemn. 12 morminte au fost documentate doar prin câteva elemente scheletale. Au fost identificaţi 11 înhumaţi în decubit dorsal, cu scheletul în conexiune anatomică, cu antebraţele pe abdomen sau pe bazin, cu două suprapuneri într-o criptă şi şapte reînhumări. Patru morminte conţin inventar: obiecte de podoabă pentru cap, gât şi mâini, precum şi monede de bronz – stamena devalorizată Constantinopol – imitaţie „latină" modul mic de tip A, din prima jumătate a secolului al XIII-lea (O. D., M. V., D. E.). Dintre cele 30 de schelete analizate, sexul a fost determinat în 25 de cazuri (16 indivizi de sex masculin şi nouă de sex feminin). În urma estimării vârstei la deces, au fost identificate următoarele clase de vârstă: *infans*/fetal (un individ), copii (patru), adolescenţi (unu), adulţi tineri (doi), adulţi maturi (12), adulţi bătrâni (şase) şi patru indivizi adulţi, fără încadrare precisă. Staturile au fost estimate în 13 cazuri (nouă bărbaţi şi patru femei). Valorile medii sunt submijlocii în cazul bărbaţilor şi mijlocii în cadrul sexului feminin. Analiza antropologică a relevat şi o gamă largă de condiţii patologice: boli dentare (tartru, hipoplazia smalţului dentar, pierderi dentare antemortem, carii dentare), traumatisme (fracturi vindecate), boli articulare (osteoartrită, noduli Schmorl, boala Forestier), maladii congenitale şi neuromecanice (Sindrom Klippel-Feil), boli infecţioase (periostită, osteomielită) şi boli metabolice şi endocrine (*cribra orbitalia*). De asemenea, a fost efectuat un set de măsurători, au fost înregistrate şi scorizate o serie de variaţii epigenetice şi au fost inventariaţi diferiţi markeri ai stresului biomecanic (G. V).

Informaţii noi despre cetatea Feldioara. Cercetările arheologice din 2013 – Adrian Ioniţă (IAB)

Cetatea de la Feldioara este amplasată în extremitatea estică a terasei pe care se află satul actual, fiind atestată documentar prima dată în anul 1240, sub numele *Castrum Sanctae Mariae*. Monumentul, aflat într-o stare precară de conservare, are un plan asemănător unui bob de fasole, elementele cele mai vizibile fiind două turnuri situate în axul botului de deal, aproximativ E–V, legate între ele cu o curtină.

Cercetările arheologice s-au efectuat în perioada aprilie – august 2013 şi au fost prilejuite de proiectul de restaurare a cetăţii, operaţiune care urmează să se desfăşoare pe parcursul a trei ani. La săpături au colaborat S.C. Damasus S.R.L., reprezentat de Daniela Marcu Istrate, Muzeul Judeţean Braşov, reprezentat de Florin Moţei, şi Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române, reprezentat de Adrian Ioniţă. La cererea proiectantului au fost efectuate 29 de secţiuni şi casete, care au vizat atât interiorul, cât şi exteriorul monumentului. În funcţie de datele obţinute a fost apoi coborât nivelul de călcare în cetate cu circa 0,80 m. Noile săpături, deşi subordonate în principal scopului restaurării, îmbunătăţesc cunoştinţele noastre despre evoluţia istorică şi etapele de construcţie ale cetăţii, prin comparaţie cu datele dobândite în urma cercetărilor din anii 1991–1995.

În ceea ce priveşte prima fază, sondajul din interiorul turnului vestic a arătat că nucleul acestui turn a fost construit în acelaşi timp cu zidul lat de aproximativ 2 m, surprins în partea de V, N–V şi S–V a actualei cetăţi. În stadiul actual al cercetărilor, fără a avea elemente de datare absolută, ci doar prin succesiunea stratigrafică şi caracteristicile tehnice, punem în legătură acest zid şi nucleul turnului cu activitatea constructivă a teutonilor

(1211–1225). Rămâne în continuare deschisă problema închiderii acestei prime incinte şi relaţia cu turnul estic.

În interiorul cetăţii a fost identificată o fântână cu marginile din piatră, care figura pe planurile mai vechi, dar fără o poziţionare precisă. S-a observat faptul că biserica din incinta cetăţii a avut două faze, în cea de-a doua fiind amenajată ca pivniţă. De asemenea, au fost dezvelite fundaţiile mai multor construcţii, precum şi un cuptor situat în exteriorul zidului de incintă, în apropierea porţii. Zidurile de incintă au fost (re)construite în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, aspectul actual al cetăţii datând, în linii mari, din acea perioadă.

Stratigrafic, s-a constatat existenţa mai multor depuneri, care au livrat cantităţi consistente de materiale, în special ceramică, aparţinând epocilor neolitică, a bronzului, a fierului, medievală şi modernă.

Cercetări arheologice recente la cetatea Deva. Incintele II şi III (sec. XV–XVIII) – Gabriel Izdrăilă, Ionuţ Codrea (S.C. Damasus S.R.L.)

Cercetările arheologice efectuate pe Dealul Cetăţii din Deva de către S.C. Damasus S.R.L. şi Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane, în perioada aprilie – august 2013 (de un colectiv condus de dr. Daniela Marcu Istrate) s-au desfăşurat în cadrul proiectului de reabilitare a Cetăţii Deva, aducând o serie de date noi asupra evoluţiei istorice a cetăţii şi a etapelor de construcţie ale acesteia. În conformitate cu normele metodologice şi necesităţile ştiinţifice, dar ţinând cont şi de interesele proiectantului, s-a decis efectuarea de secţiuni stratigrafice, urmată de deschiderea între ele a unor suprafeţe mai largi.

Cercetările arheologice au fost efectuate în incintele II şi III ale cetăţii. În incinta III, săpăturile au fost realizate în special pe drumul de acces (de la poarta I până la platforma de artilerie), în vederea coborârii nivelului de călcare actual la o cotă istorică. În incinta II au fost realizate săpături în toată incinta. Aici, scopul a fost acela de a identifica nivelul de călcare istoric, de a delimita şi a data atât construcţiile deja existente, cât şi pe cele rezultate pe parcursul cercetării (în special încăperile de pe latura nordică).

Din punct de vedere cronologic, se poate afirma că prima fază a incintei II datează de la sfârşitul secolului al XV-lea sau începutul secolului al XVI-lea, când incinta I a fost delimitată printr-un zid, cu o grosime medie de 1,20 m, cu drum de rond şi guri de tragere. Pe parcursul secolului următor, acest ansamblu a suferit modificări substanţiale, prin adăugarea unui Zwinger pe latura sudică, iar în secolul al XVII-lea, acestea au continuat prin ridicarea unui bastion în continuarea Zwinger-ului (Bastionul Bethlen) şi a unui nou Zwinger, de data aceasta pe latura vestică. Secolul al XVIII-lea aduce noi schimbări ale traseului zidurilor şi realizarea de noi clădiri în incinta II, prin construirea Scării Semicirculare. Cea mai importantă modificare suferită este amenajarea incintei III, prin ridicarea unui zid de incintă cu o poartă principală de acces, o poartă de acces intermediară, un bastion de „belvedere" pe latura sud-estică, prin ridicarea platformei de artilerie şi a camerei artileriştilor (aflată în imediata apropiere), pe latura sud-vestică.

Date noi despre începuturile oraşului Braşov prin prisma cercetărilor arheologice recente – Daniela Marcu Istrate (S.C. Damasus S.R.L.)

Deschiderea unui şantier de restaurare în centrul istoric al Braşovului, în jurul Bisericii Negre, a creat condiţiile efectuării unor cercetări arheologice ample, primele de acest fel din istoria oraşului. Deşi iniţial s-a pornit de la ideea unei cercetări de rutină, care să însoţească întocmirea documentaţiilor necesare restaurării, descoperirea a numeroase vestigii a impus treptat extinderea suprafeţelor investigate.

Cercetările arheologice au evidenţiat patru etape de locuire, care au precedat construirea bisericii parohiale Sf. Maria (în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea):

1. etapă de locuire din lemn şi lut, fortificare (?) prin şanţ: ultima parte a secolului al XII-lea, începutul secolului al XIII-lea;

2. etapă de locuire din lemn şi lut, talpă din piatră, locuinţă de suprafaţă, gropi de provizii: sec. XIII; posibil vestigiile acestei etape se află în legătură cu mănăstirea premonstratensă;

2a. construcţii de zid pe latura nordică;

2b. ample construcţii în partea vestică a bisericii, probabil cu două etape;

3. ample construcţii de zid sub corul actualei biserici şi pe partea nordică a acesteia (cistercieni?);

4. cimitir, probabil cu două etape. Pe întreaga suprafaţă din jurul bisericii au fost practicate înmormântări, în Evul Mediu aproape exclusiv pe partea nordică, dar în epoca modernă în mod egal pe laturile sudică şi nordică, până în imediata apropiere a caselor. Deşi în oraşele transilvane cimitirele au fost transferate în exteriorul zidurilor în perioada Reformei, la mijlocul sau în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, la Braşov cimitirul pare să fi devenit mai aglomerat tocmai în secolele XVII–XVIII. Din cauza numărului mare de gropi, săpate uniform pe toată suprafaţa (cca 1500 de morminte cercetate), o mare parte dintre vestigiile anterioare cimitirului a dispărut complet.

Din săpături a rezultat o cantitate importantă de materiale arheologice: vase şi fragmente de vase ceramice, obiecte de podoabă şi de port din argint, bronz, sticlă, os şi lut, diferite obiecte de uz casnic, precum şi piese de armament. Cea mai importantă componentă a inventarului o constituie cele 170 de monede, cea mai veche aparţinând regelui maghiar Bela IV (1235–1270).

Însumând rezultatele săpăturilor, se poate conchide că oraşul Braşov are o vechime substanţial mai mare decât se credea până acum (prima menţiune documentară din 1235).

Cercetările arheologice de la Târgşoru Vechi. Campania 2013 – Andrei Măgureanu (IAB), Bogdan Ciupercă, Alin Anton (MJIA Prahova)

Cercetările arheologice de la Târgşoru Vechi au început în anul 1956, având drept obiectiv principal investigarea vestigiilor medievale. Unul dintre obiectivele identificate atunci a fost necropola din jurul bisericii lui Antonie Vodă. Recent, cercetările s-au concentrat din nou asupra vestigiilor medievale, în ultimele campanii fiind investigată zona situată la S de turnul de intrare, în prima incintă medievală. Conform planului şi informaţiilor publicate, în această zonă nu sunt prezente descoperiri funerare, nici în suprafaţa turnului de intrare, nici în cea a clădirii anexă şi nici în afara incintei. Totuşi, cercetările din anii 2012–2013 au surprins şi în această zonă o intensă folosire a spaţiului ca zonă funerară. S-a observat că necropola este suprapusă atât de zidul de incintă, cât şi de turnul de intrare, fapt ce influenţează datarea mormintelor, cronologia incintei şi, prin urmare, a întregului ansamblu al Curţii domneşti.

Monedele descoperite în cetatea Severinului în campaniile 2011–2012 şi contextul lor stratigrafic – Marin Iulian Neagoe (MRPF Turnu Severin)

Reabilitarea Cetăţii Severinului, a zonei adiacente şi a căilor de acces aflate în perimetrul monumentului a reprezentat motivul demarării săpăturilor de cercetare arheologică preventivă, începând din aprilie 2011, cercetări continuate, anul următor, în perioada mai – iulie. Aceste cercetări au fost posibile prin intermediul proiectului „Reabilitarea Palatului Cultural Teodor Costescu şi Cetatea Severinului”, finanţat din fonduri europene, prin Programul Operaţional Regional 2007–2013.

În cursul cercetărilor au fost descoperite aproximativ 200 de monede din argint şi bronz, reprezentând în cea mai mare parte emisiuni monetare ale Regatului maghiar (ce se

înscriu pe un palier cronologic cuprins între secolele XIII–XVI), cărora li se adaugă şapte monede emise de Aquileia şi trei monede (două din argint şi un fals din cupru) otomane.

Emisiunile monetare maghiare pot fi împărţite în trei loturi distincte, după cum urmează: un grup alcătuit din 150 de piese, descoperit în interiorul primei incinte a cetăţii, un al doilea grup, alcătuit din 18 piese, emise de regele Albert I (1437–1439), descoperit în spaţiul intermediar dintre zidurile incintei interioare şi exterioare, şi un al treilea grup, de 20 de monede, descoperite în secţiunile şi suprafeţele cercetate în interiorul primei incinte.

Cele 159 de monede care alcătuiesc tezaurul descoperit în campania de cercetări arheologice desfăşurată în Cetatea Severinului, în perioada aprilie – iunie 2011, au fost recuperate din Suprafaţa II/2011 (Sp. II). Această suprafaţă (16 × 5 m), orientată S–N, a fost împărţită în 16 carouri (2,50 × 2,50 m), numerotate de la S la N cu cifre arabe, de la E la V fiecărui carou corespunzându-i un indice alfabetic, începând de la A. Înregistrarea adâncimilor în cadrul acestei suprafeţe a fost făcută pornind de la cota 0, stabilită arbitrar ca fiind colţul de NE al S1/2011.

Până la adâncimea de 0,50 m, decopertarea acestei suprafeţe a fost realizată mecanizat, după care s-a trecut la săpătură manuală, pe niveluri de 10 cm, după fiecare nivel executându-se o răzuirea a grundului în vederea surprinderii unor posibile complexe arheologice.

Tezaurul monetar a fost descoperit în primii 20 cm ai caroului 4A, la adâncimea de 1,25 m, în partea superioară a nivelului II de cultură, corespunzător perioadei de început a secolului al XVI-lea. Majoritatea monedelor alcătuiau un grup central (136 piese), restul fiind împrăştiate pe o suprafaţă de 20–30 cm faţă de acesta, alături de diferite resturi osteologice, material ceramic şi chiar un proiectil de archebuză. Monedele erau cele mai multe lipite unele de altele, în mai multe grupuri de cinci–nouă piese, într-unul dintre aceste grupuri fiind sesizată prezenţa unor bucăţi dintr-o pânză. Acest aspect sugerează faptul că monedele au fost purtate, cel mai probabil, într-un săculeţ din material textil, ce a fost, probabil, pierdut de proprietar în timpul asediului Cetăţii Severinului din august 1524 (când armatele otomane, conduse de comandantul Bali beg, au reuşit, în urma unui asediu îndelungat, să cucerească această importantă fortificaţie de pe linia Dunării). Această ipoteză este posibilă, cu atât mai mult cu cât, din informaţiile stratigrafice, rezultă că tezaurul nu a fost depozitat sau ascuns intenţionat, piesele fiind recuperate, aşa cum am amintit, din partea superioară a nivelului II de cultură, caracterizat prin urme evidente de incendiere (cenuşă, lemn carbonizat etc.).

Monedele Aquileiei au fost emise în timpul patriarhului Antonio II Panciera (cinci piese) şi Ludovico di Teck (două piese) şi au fost descoperite împreună cu cele 150 de monede maghiare şi cei doi aspri din argint.

Grupul de monede de la Albert I a fost descoperit în Sp. XI/2012, secţiune trasată în spaţiul intermediar de N şi localizată la N de turnul nord-estic. Monedele au apărut la adâncimea de 0,80 m, într-un nivel cu depuneri din secolul al XV-lea, din care au mai fost recuperate şi alte materiale (ceramică smălţuită, fragmente ale unor ţevi de tun din bronz, vârfuri de săgeţi şi de arbaletă).

Celelalte piese, descoperite în secţiunile şi suprafeţele cercetate în 2011 şi 2012, reprezintă tot emisiuni monetare maghiare, cu excepţia unui fals după un aspru de la Baiazid al II-lea, descoperit în S2/2011, la adâncimea de 1,30 m, într-un nivel de umplutură cu care s-a astupat şi nivelat o mare suprafaţă din spaţiul incintei interioare. În afara unei singure piese care se datează în secolul al XIII-lea (un denar de tip Friesach, descoperit în groapa unui mormânt de inhumaţie identificat în Sp. I/2011), celelalte piese sunt emisiuni

monetare din secolele XIV–XV, puse în circulaţie de regii maghiari: Ludovic I (1342–1382) – trei piese; Sigismund de Luxemburg (1387–1437) – şapte piese; Albert I (1437–1439) – o piesă; Vladislav I (1441–1444), Mathias Corvin (1458–1490) – câte două piese; Vladislav al II-lea (1490–1516) – două piese şi alte două monede emise de Iancu de Hunedoara, în intervalul 1440–1446.

REZUMATE. COMUNICĂRI

Corpul şi limitele sale. Corpul uman în cadrul studiilor de osteoarheologie – Alexandra Ion (IA–FR)

Scopul acestei prezentări, ce porneşte de la studiile din aria sociologiei cunoaşterii ştiinţifice, de la conceptul de „biografie" şi de la cercetările din aria mai largă a antropologiei corpului, este acela de a propune un demers reflexiv în cadrul cercetărilor de osteoarheologie din România. Având ca punct de plecare cercetările sale desfăşurate pe durata studiilor de doctorat, autoarea şi-a propus să observe şi să analizeze modalitatea de percepţie a corpul uman mort şi felul în care este „văzut" în cadrul studiilor de arheologie şi osteoarheologie din România.

Pornind de la un studiu de caz – analiza osteoarheologică a unor oseminte umane din perioada medievală –, s-a urmărit modul în care corpul este transformat succesiv în obiect de studiu, de reprezentare şi de manipulare pentru cele două discipline. Se urmăreşte astfel felul în care a fost înţeles şi definit corpul uman din momentul descoperirii şi până la publicarea datelor. În cadrul acestui demers, autoarea a urmărit oamenii de ştiinţă la lucru, pe teren şi în laborator, deconstruind analizele şi interpretările acestora în paşii analitici. Rezultă astfel că nu există un mod unic şi stabil de înţelegere a corpului de la un capăt la celălalt al analizei.

Cercetările şi rezultatele dendrocronologice din Transilvania – Botár István, Grynaeus András, Tóth Boglárka (MSC Miercurea Ciuc)

Dendrocronologia se ocupă cu analiza inelelor anuale ale arborilor şi elementelor de lemn. Datele obţinute prin măsurarea exactă a inelelor ajută la elaborarea unor cronologii locale, cu ajutorul cărora poate fi stabilit momentul doborârii arborilor din care au fost executate respectivele obiecte sau elemente de lemn. Dendrocronologia reprezintă astfel cea mai exactă metodă de datare, capabilă (în anumite condiţii) să poată furniza încadrări cronologice cu o precizie de jumătate de an.

Laboratorul dendrocronologic din Miercurea Ciuc funcţionează din 2008, reuşind întocmirea unor cronologii pentru speciile brad şi stejar, acoperind perioada secolelor XIII–XX, astfel încât datarea structurilor istorice de lemn medievale şi postmedievale (şarpante, planşee etc.) a devenit practic o rutină.

Metoda poate fi aplicată, desigur, şi pentru materiale lemnoase din contexte arheologice, dacă acestea au păstrate suficiente inele măsurabile. Există deja rezultate promiţătoare, bazate pe lemn carbonizat sau umed din fântâni, şanţuri, bordeie datate (absolut sau relativ) ca aparţinând epocii romane, epocii migraţiilor târzii sau perioadei medievale. Pentru a asigura însă datări cât mai precise, este necesară îmbogăţirea bazelor de date existente atât din punct de vedere cronologic (prin extinderea spre epoci mai vechi), cât şi geografic (în zonele extracarpatice). Acest efort însă nu poate fi efectuat fără contribuţia şi colaborarea colegilor şi instituţiilor interesate în datări arheologice certe.

Serii culturale şi serii cronologice – Gheorghe Lazarovici (ULB Sibiu)

Bazele de date şi informaţii fac parte din metodele moderne de cercetare. Corelate cu datările radiocarbon, seriile culturale şi cronologice ne oferă posibilitatea de a urmări evoluţia anumitor caracteristici.

Analiza seriilor cronologice şi culturale se poate face prin analiza componentei principale (sistemul din Germania). După cum se ştie, componenta principală are la bază analiza, în principal, a primilor doi factori. Ea este exprimată prin abaterile de la clopotul lui Gauss, dar nu relevă care sunt atributele sau caracteristicile ce determină abaterile.

Sistemul utilizat de noi în analiza matricilor de corelaţie îi oferă cercetătorului mai multe informaţii asupra naturii colecţiei de date, prin utilizarea unei metode nestatistice, definită prin analiza mulţimilor nuanţate sau a matricelor fuzzy. Prin această metodă, numerele mici nu sunt eliminate (prin numere mici se pot înţelege şi matrice cu alt dinamism).

Această metodă ne oferă o primă informaţie despre matricea de date, şi anume dacă sunt clusteri reali (un nor cu corelaţie de peste 8,5%) sau imaginari. Programele ne mai oferă date privind normalizarea matricei de date sau a împrăştierii datelor. Pe de altă parte, programul oferă posibilitatea, în funcţie de normalizare sau de împrăştierea datelor, de a stabili clustere ale obiectelor sau caracteristicilor.

Toate acestea se pot obţine prin SGBD-ul Zeus (Sistem de gestionare a bazelor de date şi informaţii), cu programe incluse sau corelate APL, ARHEOAPL, APLWIN. Prezentarea include câteva demonstraţii practice prin programele sus menţionate.

Prima colonizare neolitică din România. Sanctuar – locuire – părăsire. Cristian I, Sibiu – Sabin Adrian Luca (MN Brukenthal)

Cercetarea arheologică preventivă a orizontului neolitic timpuriu din situl de la Cristian I (jud. Sibiu) a surprins *in situ* un complex arheologic unic în România. El se compune dintr-un sanctuar format din gropi cu caracter ritual (fundarea locuirii), o aşezare formată din locuinţe adâncite şi complexe de deservire a acestora (locuirea) şi se remarcă printr-un ritual de părăsire a celor două componente, fără un corespondent evident în centrul şi sud-estul Europei. Toate acestea se petrec în faza I A–B a complexului cultural neolitic timpuriu Starčevo – Criş.

Propuneri pentru o schiţă a evoluţiei istorice a culturii Boian – Poljanica – Stănică Pandrea (MB)

În prima jumătate a mileniului V a.Chr, atât la N, cât şi la S de Dunăre, s-a dezvoltat o singură cultură arheologică cu ceramică excizată şi încrustată, pe care o putem numi complexul cultural Boian – Poljanica. Acesta debutează odată cu răspândirea ceramicii excizate şi încrustate, de aceea manifestările culturale Bolintineanu nu reprezintă prima etapă a acestui mare complex cultural.

Apariţia şi răspândirea ceramicii excizate şi încrustate îşi au originea în aria culturii Karanovo IV, care s-a manifestat în partea estică a Thraciei, pe cursul inferior al Maritsei şi Tundjei. Datorită originii comune, complexul cultural Boian – Poljanica şi cultura Maritsa se înrudesc şi au o evoluţie aproape sincronă.

În evoluţia complexului cultural Boian – Poljanica se disting trei faze:

- faza I este faza de răspândire a ceramicii excizate şi încrustate pe ambele maluri ale Dunării şi corespunde, în linii mari, fazei Boian – Giuleşti, aşa cum a fost descrisă de E. Comşa;
- faza a II-a este perioada de maximă înflorire şi care se caracterizează prin evoluţii culturale diferite de la zonă la alta; centrul de greutate îl reprezintă blocul cultural al tell-urilor Boian – Poljanica şi corespunde cu faza Boian – Vidra, aşa cum a fost descrisă de

E. Comşa, şi cu fazele Poljanica II–III, aşa cum au fost definite de către H. Todorova; la marginea blocului cultural Boian – Poljanica se dezvoltă grupuri culturale regionale, care păstrează caracteristicile culturale ale fazei I;

- faza a III-a este perioada în care complexul cultural Boian – Poljanica este înglobat/integrat în aria culturală Gumelniţa – Kodjadermen – Karanovo VI.

Arheozoologia culturii Hamangia în România – Adrian Bălăşescu, Valentin Radu (MNIR)

Materialul studiat, aparţinând culturii Hamangia, provine din şase situri preistorice. Creşterea animalelor este predominantă: bovinele şi, în mai mică măsură, ovicaprinele sunt speciile care domină în cadrul materialului osteologic identificat. Procentul de ovicaprine este în general mai ridicat decât în alte situri preistorice, fie mai timpurii, fie mai târzii decât perioada studiată, aceasta fiind una dintre caracteristicile economiei animale a acestei culturi, explicabile prin caracteristicile mediului geografic al Dobrogei. O altă caracteristică este cea a rolului limitat al porcinelor în economia aşezărilor studiate. Această observaţie este direct legată de faptul că aceste comunităţi sunt relativ mobile, favorizându-se astfel înmulţirea bovinelor şi ovicaprinelor, mai bine adaptate acestui stil de viaţă.

Vânătoarea deţinea un rol secundar, cu scopul de a suplimenta dieta, dacă luăm în consideraţie că între speciile de talie mare şi mijlocie, după frecvenţa resturilor osteologice, primează porcul mistreţ, urmat de cerb şi calul pitic. Din datele existente până acum, pescuitul joacă şi el un rol redus în paleo-economia comunităţilor Hamangia.

Acest studiu se derulează în cadrul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-1015 susţinut de CNCS – UEFISCDI.

Reprezentări zoomorfe eneolitice din colecţiile Complexului Naţional Muzeal Curtea Domnească Târgovişte – Ana Ilie, Florin Dumitru (CNMCD Târgovişte)

În colecţia de arheologie a Complexului Naţional Muzeal Curtea Domnească Târgovişte sunt păstrate figurine şi vase zoomorfe din lut ars eneolitice, în bună parte inedite, provenind din siturile arheologice gumelniţene de la Geangoeşti (cele mai multe piese), Ioneşti – Palade şi Corbii Mari. Artefactele sunt prezentate ţinând cont de aspectele pe care le ridică anumite forme din punctul de vedere al încadrării lor în grupele tipologice deja existente. Autorii şi-au propus, de asemenea, o trecere în revistă a diferitelor direcţii de interpretare a acestor categorii de piese arheologice.

Sultana – Malu Roşu

Observaţii preliminare legate de analiza geospaţială a cimitirului preistoric de la Sultana – Malu Roşu – Ionela Crăciunescu, Mihai Florea, Cătălin Lazăr (MNIR)

Necropola eneolitică de la Sultana – Malu Roşu a fost descoperită în anul 2006, în vecinătatea aşezării de tip tell, la cca 200 m V de aceasta. Zona funerară se întindea atât pe terasa înaltă a lacului Mostiştea, cât şi pe pantele acesteia. Din punct de vedere crono-cultural, complexele funerare pot fi încadrate în perioada eneolitică, într-un interval cuprins între 4900–4200 calBC, conform datelor ^{14}C.

Până în prezent au fost cercetate 74 morminte de inhumaţie plane, acestea prezentând o organizare spaţială bine definită, aparent pe şiruri.

Scopul prezentării de faţă îl constituie aprofundarea problematicii organizării spaţiale a necropolei de la Sultana – Malu Roşu, prin aplicarea unor metode specifice de analiză (Kernel, Factor Analysis etc.), pe baza datelor topografice şi GIS acumulate în

ultimii cinci ani. Acest demers s-a bazat în principal, la nivel metodologic, pe utilizarea programului ArcMap 10.1, iar pentru analiza statistică a distribuției densității mormintelor s-au folosit Ripley`s K-Function şi Kernel density estimation. Totodată, pentru vizualizarea rezultatelor statistice, s-a folosit plugin-ul GRASS în cadrul programului QGIS 1.8.0.

Rezultatele obținute vor fi utilizate în vederea cartării diverselor variabile comportamentale şi structurale, atât de natură arheologică (tratamentul funerar aplicat indivizilor, poziția şi orientarea scheletelor, obiectele de inventar funerar asociate), cronologică (datele ^{14}C), stratigrafică (planimetrie şi altimetrie), cât şi de natură antropologică (grupele de sex şi vârstă stabilite) înregistrate în cadrul cimitirului de la Sultana – Malu Roşu. Ulterior, acestea vor fi dublate cu datele GIS, topografice şi interogările analitice sus menționate.

Această comunicare ştiințifică se derulează în cadrul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-1015 susținut de CNCS–UEFISCDI.

Considerații preliminare privind figurinele zoomorfe din aşezarea eneolitică de la Sultana – Malu Roşu – Adelina Darie, Theodor Ignat, Cătălin Lazăr (MNIR)

Aşezarea de tip tell de la Sultana – Malu Roşu este binecunoscută în literatura de specialitate şi datorită numeroaselor descoperiri cu caracter special făcute de-a lungul timpului. Aparținând culturii eneolitice Gumelnița, pe baza datelor ^{14}C, situl aheologic se datează într-un interval cuprins între 4500–3900 calBC.

Comunicarea de față îşi propune să aducă în atenția specialiştilor din domeniu o categorie de piese mai puțin cunoscute din această aşezare, şi anume plastica zoomorfă. Piesele ce vor fi prezentate provin atât din vechile săpături (1972–1982), cât şi din cele mai recente (2001–2010), făcând parte din colecțiile Muzeului Național de Istorie a României, Muzeului Județean „Teohari Antonescu" din Giurgiu şi Muzeului Dunării de Jos din Călăraşi.

Analiza noastră vizează aspectele de natură tipologică, tehnologică, funcțională şi statistică, fiind în acelaşi timp un studiu comparativ cu alte figurine zoomorfe cunoscute în arealul culturii Gumelnița.

Această comunicare ştiințifică se derulează în cadrul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-1015 susținut de CNCS–UEFISCDI.

Rezultatele programului experimental desfăşurat pe şantierul arheologic de la Sultana – Malu Roşu (2012–2013) – segmentul materii dure animale – Monica Mărgărit (UV Târgovişte), Cătălin Lăzar, Valentin Radu (MNIR)

Atelierul experimental desfăşurat pe şantierul arheologic de la Sultana – Malu Roşu (jud. Călăraşi) a avut drept scop dezvoltarea conceptului de experiment arheologic, în vederea identificării aspectelor tehnologice şi funcționale, legate de manufacturarea şi utilizarea artefactelor din materii dure animale. Protocolul experimental gândit şi pus în practică a inclus, drept primă etapă, elaborarea unei fişe descriptive care să surprindă toate etapele lanțului operator, cu înregistrarea materiilor prime, a timpilor necesari fiecărui tip de operație, a uneltelor folosite, precum şi a rezultatelor obținute pentru fiecare operație (macrostigmatele). Înserierea acestor fişe vizează realizarea unei baze de date de referință, ce poate fi utilizată pentru o perioadă îndelungată şi de către o gamă largă de specialişti interesați.

De asemenea, programul experimental a fost modelat în funcție de obiectivele vizate: tipurile de unelte preistorice ce se doreau confecționate şi materiile prime accesibile. S-a avut în vedere acoperirea unei game tipologice cât mai largi, dar şi punerea în practică a cât mai multor tehnici identificate la nivelul preistoriei. Mai mult, o parte din artefactele experimentale a fost utilizată fie pentru finisajul ceramicii (cum este cazul spatulelor sau astragalelor abrazate), fie ca elemente de podoabă compozite (ex.: cochilii de melc prinse într-o

brăţară), evaluându-se periodic, atât macroscopic, cât şi microscopic, evoluţia uzurii. Această colecţie experimentală are scopul de a ajuta la mai buna înţelegere, prin comparaţie cu specimenele arheologice, a modalităţii de dezvoltare a uzurii în funcţie de modul de utilizare.

Acest studiu a fost elaborat în cadrul a două proiecte de cercetare susţinute şi finanţate de Unitatea Executivă pentru Finanţarea Învăţământului Superior a Cercetării, Dezvoltării şi Inovării, CNCS–UEFISCDI, cod proiecte PN-II-RU-TE-2011-3-0133 şi PN-II-ID-PCE-2011-3-1015.

Noi date privind vasele de tip strachină specifice culturii Gumelniţa, pe baza unui studiu de arheologie experimentală – Theodor Ignat, Vasile Opriş, Florin Rădulescu, Florin Dumitru, Cătălin Lazăr (MNIR)

În anul 2013 s-a desfăşurat o nouă etapă a proiectului Arhitectură & Arheologie Experimentală, proiect care a urmărit confecţionarea unor obiecte specifice civilizaţiei Gumelniţa, prin utilizarea unor tehnici preistorice şi a unor materii prime similare celor identificate în cadrul descoperirilor arheologice. În cadrul acestei etape, obiectivul principal l-a reprezentat producerea unor recipiente ceramice asemănătoare celor utilizate de comunităţile gumelniţene, atât din perspectiva formelor, cât şi a tehnologiilor de producţie.

Scopul comunicării de faţă este acela de a prezenta rezultatele obţinute pentru una dintre cele mai frecvente categorii de vase gumelniţene: străchinile. Vor fi ilustrate toate etapele privind producerea acestora, începând de la recoltarea materiilor prime, prelucrarea şi modelarea pastei, uscarea şi decorarea, terminând cu etapa de ardere. Rezultatele prezentate reprezintă o continuare a celor obţinute în anul 2012.

Această comunicare ştiinţifică se derulează în cadrul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-1015 susţinut de CNCS–UEFISCDI.

Obiecte arheologice – mărturii ale meşteşugurilor textile din preistorie şi Evul Mediu – Carmen Marian (CMNM Iaşi)

Obiectele arheologice prezintă o deosebită importanţă pentru realizarea reconstituirilor istorice, conţinând informaţii concrete privind evoluţia în domeniul culturii materiale şi a vieţii spirituale a comunităţilor umane dintr-o anumită perioadă de timp.

Din cauza perisabilităţii materialelor organice, s-au păstrat foarte puţine obiecte textile preistorice. Şansa cunoaşterii acestor textile este oferită de fragmentele ceramice care păstrează amprente de materiale textile. În acest sens, cercetarea amprentelor de materiale textile păstrate pe fragmente ceramice descoperite în siturile culturii Cucuteni a făcut posibilă reconstituirea unor meşteşuguri textile care se regăsesc şi în tradiţiile populare româneşti actuale.

Pentru perioada Evului Mediu, studiul unor fragmente de materiale textile descoperite în urma cercetărilor arheologice efectuate la Mănăstirea Căpriana, Republica Moldova, a permis reconstituirea unor tehnici de împletire a firelor, întregind astfel tabloul general al evoluţiei meşteşugurilor textile de-a lungul timpului.

Piese de podoabă aparţinând culturii Cucuteni – Ariuşd descoperite la Şoimeni „Dâmbul Cetăţii – Corneliu Beldiman (UCDC Bucureşti), Dan Lucian Buzea (MNCR), Diana-Maria Sztancs (UCDC Bucureşti), Björn Briewig (CI)

Lucrarea prezintă rezultatele analizei unui lot de piese de podoabă descoperite în urma săpăturilor arheologice sistematice efectuate în perioada 2002–2013 în situl preistoric de la Şoimeni/Păuleni – Ciuc –„Dâmbul Cetăţii".

Artefactele sunt atribuite culturii Cucuteni – Ariuşd şi aparţin unor tipuri variate: pandantive de os (imitaţii ale caninilor reziduali de cerb), pandantive din astragale, pandantive din dinţi de mistreţ, mărgele de *Dentalium*, mărgele din vertebre de peşte etc.

Metodologia de studiu include analiza unor parametri variaţi, precum datele relative la contextul descoperirii, tipul, starea de conservare, materia primă, dimensiunile, modul de fabricare, urmele de folosire. Urmele de fabricare şi utilizare au fost analizate sistematic cu ajutorul microscopiei optice.

Lucrarea este prima abordare de acest gen a pieselor de podoabă, provenind din situl menționat şi între puținele care au ca subiect piesele simbolice aparținând culturii Cucuteni – Ariuşd din Transilvania.

Compoziția elementală a obiectelor de metal aparținând epocii bronzului şi începutului epocii fierului analizate în cadrul proiectului Romarchaeomet – Anca-Diana Popescu (IAB), Bogdan Constantinescu, Daniela Stan (INFIN–HH), Alin Frînculeasa MJIA Prahova)

Obiectele analizate în cadrul proiectului Romarchaeomet, desfăşurat în perioada septembrie 2007 – noiembrie 2010, fac parte din colecțiile Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Prahova, Complexului Muzeal „Iulian Antonescu" din Bacău, Muzeului Județean „Teohari Antonescu" din Giurgiu, Muzeului Județean Vâlcea şi provin, în cea mai mare parte, din zona extracarpatică.

Măsurătorile au fost realizate pe suprafața pieselor, pe porțiuni curățate de patină, prin metoda fluorescenței de raze X. S-a constatat că piesele aparținând mileniului al III-lea a.Chr. sunt făcute din cupru, cu cantități neînsemnate de As, Pb, Sb şi Ni. O excepție este pumnalul de la Ocnița (jud. Vâlcea), datat cel mai probabil la cumpăna mileniilor IV–III a.Chr. şi care are în compoziție un procent ridicat de arsen (6,7%). Începând cu sfârşitul mileniului al III-lea a.Chr., sporeşte numărul obiectelor realizate din bronz. În cazul majorității secerilor analizate, s-a observat lipsa staniului sau prezența acestuia în procente scăzute (sub 3%). Unele topoare-celt conțin însă mari cantități de staniu, de cca 20–24%. O altă constatare este legată de creşterea nivelului de plumb, antimoniu şi nichel în unele piese aparținând începutului epocii fierului.

Un lot aparte examinat în cadrul proiectului a fost cel al pieselor lucrate din argint. Analizele au pus în evidență compoziții deosebite, cum este cazul pumnalului de la Poduri (jud. Bacău), realizat în fapt dintr-un aliaj argint–cupru (cca 31–36% Cu).

Metode interdisciplinare de cercetare şi documentare a vestigiilor arheologice în situl din epoca fierului de la Telița – Celic Dere (com. Telița, jud. Tulcea) – Valeriu Sîrbu (MB, IAB), Dan Ştefan (IAB), Maria-Magdalena Ştefan (CI)

Aşezarea şi necropola de la Telița – Celic Dere (Dobrogea, România), cu descoperiri databile între sfârşitul secolului al VII-lea – începutul secolului al III-lea a.Chr., reprezintă situri „cheie" în dezlegarea a două dintre problemele majore ale acestei perioade din zona istro-pontică.

Prima dintre acestea este finalul culturii Babadag în Dobrogea, în relație cu invaziile unor populații nord-pontice spre sud (prescitice? scitice?), sosirea primilor colonişti greci în vestul Pontului Euxin şi începutul culturii getice.

Cea de-a doua se referă la relația desfăşurată, pe parcursul secolelor VI–IV a.Chr., între populațiile indigene getice şi cele nomade scitice, văzută prin prisma caracteristicilor şi evoluției riturilor şi ritualurilor funerare din impresionanta necropolă a sitului. Asocierea, în acelaşi spațiu funerar, a mormintelor plane cu cele tumulare, atestarea practicii incinerației, dar şi a inhumației, precum şi a intervențiilor rituale postînmormântare ori înmormântărilor secundare, se constituie în elementele unui complicat context de studiu.

În 2006 s-a inițiat un proiect de reevaluare a cercetărilor mai vechi din sit (1985–2001), însoțit de un intens program de investigații interdisciplinare, constând în:

recuperarea informaţiei spaţiale a documentaţiei arheologice, geofizică pe scară largă, dar şi de detaliu, analize pedologice, antropologice, ca şi săpături de precizie şi cercetări de teren. Rezultatele de până acum au condus la reformularea şi detalierea unor interpretări importante privind evoluţia cronologică a sitului şi a formelor de expresie materială şi rituală a diferitelor grupuri sociale cu autoritate în zonă, asociate, în mod tradiţional, cu triburile nordice ale tracilor.

Rezultatele noilor cercetări au, totodată, valoare metodologică, întrucât ele reprezintă un exemplu de bune practici de cercetare în arheologia funerară, în special în ceea ce priveşte identificarea mormintelor tumulare aplatizate, săpătura pe spaţii largi, împădurite, înţelegerea modului în care mediul ambiant şi contextul morfo-geologic al sitului au evoluat în timp, dar şi a felului în care mediul a influenţat comunităţile umane din trecut.

Practici funerare surprinse în cadrul tumulului T1 din necropola de tip Basarabi de la Desa, jud. Dolj – Marius Bâsceanu (MO)

Comunicarea îşi propune prezentarea practicilor funerare identificate în campania din anul 2013, în cadrul tumulului T1 din necropola de tip Basarabi de la Desa, şi corelarea acestora cu concluziile analizelor antropologice.

Noi date despre mormântul princiar de la Agighiol – pe baza carnetului de săpături al lui Ioan Andrieşescu (1931) – Mircea Babeş, Cătălin I. Nicolae (IAB)

În ultimul secol, mai multe descoperiri întâmplătoare, urmate uneori de săpături arheologice la faţa locului şi, din păcate, publicate de regulă cu o considerabilă întârziere, au venit cu timpul să contureze o grupă omogenă de monumente – morminte şi tezaure „princiare” – provenind în principal din secolele IV–III a.Chr. şi concentrate îndeosebi în regiunile sudice ale României. Lăsând deoparte aşa-numitul „tezaur de la Craiova” (apărut în 1917–1918 pe piaţa craioveană a antichităţilor, fără indicaţii privind locul exact şi circumstanţele descoperirii), primul astfel de monument, care avea să dobândească o notorietate internaţională, rămâne mormântul descoperit la 21 martie 1931, cu ocazia exploatării pietrei din „Movila lui Uţă” – un tumul funerar din apropierea satului Agighiol (azi în jud. Tulcea).

Prin săpătura efectuată în acelaşi an (în perioada 17 octombrie – 5 noiembrie), de către profesorul Ioan Andrieşescu (ajutat de Dumitru Berciu, pe atunci student), au fost identificate *dromosul* şi cele două camere funerare şi, separat, camera celor trei cai sacrificaţi. Ilustrat de Ioan Andrieşescu, fără descrieri şi comentarii, în Revista de Preistorie şi Antichităţi Naţionale = RPAN (I, 1937), complexul avea să fie publicat cu adevărat abia după alte trei decenii de către D. Berciu, mai întâi într-un articol (în Studii şi Cercetări de Antropologie V, 1968, 1), iar în anul următor, în formă monografică, în limba germană (în 50.BerRGK 1969, p. 209–265 şi pl. 110–139) şi, ca un capitol consistent, în volumul *Arta traco-getică*, Editura Academiei, Bucureşti, 1969, p. 33–76. În această ultimă lucrare, Berciu citează textual de cinci ori notiţe din carnetul de săpături al lui I. Andrieşescu, folosind probabil o copie personală. Carnetul original, cu scrisul lui Andrieşescu, a fost recent descoperit între alte documente păstrate în biroul Eugeniei Zaharia, intrate acum în Arhiva MNA/IAB. Dintre cele 150 de pagini ale carnetului, p. 56–72 cuprind declaraţiile descoperitorilor, căpătate de Andrieşescu cu ocazia primei sale vizite la Agighiol (18 aprilie 1931), iar p. 74–95 însumează descrierea săpăturilor din perioada octombrie – noiembrie 1931.

În afara acestor notiţe, carnetul mai cuprinde un număr de schiţe de obiecte (10) şi de situaţii din săpătură (12), care ne ajută la o mai bună înţelegere a descrierilor. Confruntată cu informaţiile furnizate de D. Berciu (*Arta traco-getică*), cu planşele foto publicate de I. Andrieşescu în RPAN şi cu evidenţa scriptică şi fizică a inventarului funerar de la Agighiol,

aflat astăzi la MNIR, mărturia carnetului de săpături al lui I. Andrieşescu poate aduce o contribuție hotărâtoare la reconstituirea acestui monument emblematic al antichității traco-getice timpurii. Publicarea sa integrală ar avea, pe de altă parte, şi darul de a ilustra un stadiu important din istoria arheologiei româneşti în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Studii privind metalul şi tehnica de realizare a pieselor de paradă din mormântul de la Agighiol – Bogdan Constantinescu, Daniela Stan (INFIN–HH)

Prezentăm aici o analiză tehnică comparată (analiza compoziţională şi metoda de manufacturare) a patru exemple binecunoscute ale artei tracice: cupa de argint şi coiful (parţial aurit) de la Agighiol – în prezent aflat la Muzeul Naţional de Istorie a României, o cupă de argint, aflată la Metropolitan Museum of Art din New York, şi coiful de argint de la Detroit Institute of Art.

O comparaţie stilistică a acestor obiecte a fost făcută în *Style and Subject Matter in Native Thracian Art* de către Ann E. Farkas, iar o examinare din punct de vedere tehnic a fost publicată de Peter Meyers în *Three Silver Objects from Thrace: A Technical Examination*, ambele articole apărând în Metropolitan Museum Journal 16, 1982.

Mormântul princiar de la Agighiol a fost parţial jefuit de către localnici în 1930–1931, înainte de a fi cercetat de I. Andrieşescu (vezi M. Babeş, Cătălin I. Nicolae, mai sus). Piesele din State Unite sunt descrise ca fiind descoperite în 1913–1914, în zona de graniţă dintre România şi Serbia, ajungând în Statele Unite după cel de-al Doilea Război Mondial, fiind achiziţionate dintr-o colecţie de la Viena.

Analiza noastră a avut loc la sediul muzeelor respective, folosind un spectrometru portabil cu raze X. Am studiat de asemenea urmele de ciocănire, mai ales cele de poinson. S-a observat astfel că foiţa subţire de aur (de cca 30 microni) a fost adăugată după ciocănire. Argintul este foarte pur – aproximativ 99% – cu urme de aur, cupru, plumb şi bismut, provenite din minereul natural. Bismutul este un indicator pentru zăcămintele de argint din sudul Bulgariei şi din Grecia (galena argentiferă). Analiza compoziţională şi amprenta poinsonului sugerează o provenienţă comună (acelaşi atelier sau poate acelaşi meşter) pentru aceste patru valoroase obiecte de argint. Vom discuta şi ipoteza originii lor comune în mormântul de la Agighiol.

Despre valorificarea celor dintâi vestigii funerare „getice" din Dobrogea: săpăturile lui Expectatus Bujor de la Murighiol – Daniel Spânu (IAB)

În urma unor periegheze, urmate de săpături „de salvare" (1954–1958), Expectatus Bujor a identificat la Murighiol mai multe morminte de incineraţie în două situri distincte: pe versantul nordic al dealului „Cu cetate" (necropola I) şi în intravilanul satului (necropola II). Acestea sunt primele necropole getice (din secolele IV–III a.Chr.) descoperite în Dobrogea. Rezultatele cercetărilor lui Bujor au fost introduse în circuitul ştiinţific prin intermediul unor rapoarte anuale. Caracterul de pionierat al cercetării lui E. Bujor impune acordarea unei atenţii particulare atât metodologiei aplicate pe teren, cât şi modului de valorificare a informaţiei dobândite.

Istros şi Seleucizii în secolul III a.Chr. în lumina izvoarelor numismatice – Aurel Vîlcu (IAB)

Într-o perioadă săracă în documente scrise, o contribuţie semnificativă la reconstituirea relaţiilor politice dintre Istros şi lumea elenistică este adusă de izvoarele numismatice. Un aspect puţin cunoscut şi presupus iniţial pe baza dovezilor indirecte oferite de sursele scrise îl constituie relaţiile cu Regatul Seleucid în secolul al III-lea a. Chr. Analiza descoperirilor monetare şi a emisiunilor din aur şi argint aduce argumente noi privind legăturile oraşului Istros cu Regatul Seleucid în timpul lui Antioch II (261–246 şi Antioch Hierax (246–226).

Despre primele emisiuni de stateri şi tetradrahme tomitane (sec. III a.Chr.) – Emanuel Petac (CNBAR), Aurel Vîlcu (IAB)

Tetradrahmele din argint de tip Alexandru cel Mare, prezente în tezaurul cunoscut sub numele generic de „Black Sea”, aduc o clarificare esenţială cu privire la primele emisiuni din metal preţios ale cetăţii Tomis. Două tetradrahme din tezaur pot fi atribuite acum cu certitudine Tomis-ului. Prima tetradrahmă are sigla atelierului Ⓣ în exergă şi monograma ME în ligatură, în câmp stânga, iar a doua piesă, realizată cu aceeaşi ştanţă de avers, are sigla Ⓣ, dar în câmp stânga şi monograma ME în ligatură, dar în exergă. Remarcăm că monograma Ⓣ este atestată pe staterii din aur de tip Lysimach, atribuiţi cu siguranţă cetăţii Tomis către mijlocul secolului al III-lea a. Chr. Staterii tomitani, cunoscuţi doar în câteva exemplare, au sigla Ⓣ în câmp stânga şi o monogramă la prima vedere neclară în exergă, ce se dovedeşte a fi cea prezentă pe tetradrahmele menţionate. Dacă paralelismul cu emisiunile de argint este complet, ar urma ca această serie de stateri să fie a doua, prima, pe care o anticipăm, urmând a avea, la rândul ei, sigla atelierului în exergă.

Cu privire la figurinele zoomorfe din lut descoperite în dava de la Radovanu – Cristian Schuster (IAB), Done Şerbănescu (MCG Olteniţa), Alexandru Morintz (IAB)

De-a lungul celor peste 30 de ani de investigaţii arheologice în dava de la Radovanu – Gorgana a doua au fost descoperite o serie de obiecte lucrate din lut ars. Dintre acestea, amintim lămpi de iluminat, creuzete (găsite în atelierele de bijutier), tipare, linguri, fusaiole, greutăţi, calapoade (lustruitoare), rondele, dar şi figurine antropomorfe şi reprezentări zoomorfe.

De interes pentru intervenţia de faţă sunt acestea din urmă. Pentru vechile săpături de dinainte de 2004 (anul când s-au reluat cercetările), ne referim la statuetele fragmentare de berbec, bovine (?), precum şi la protomele ornimorfe de la unele recipiente şi capace.

Investigaţiile noi au permis identificarea în perimetrul unor construcţii şi în interiorul unui chiup a unor reprezentări de cabaline. Este vorba de un fragment de figurină şi de un altul de la un vas, probabil de libaţii. Asupra acestor două piese vom zăbovi cu mai multă insistenţă.

Observaţii privind cronologia unor importuri romane în Dacia (sec. II î.Chr. – I d.Chr.). Studiu de caz – cana de tip Piatra Neamţ – Cristian-Constantin Roman (CMJ Piatra Neamţ)

Comunicarea se axează pe rediscutarea importanţei contextului stratigrafic al unui import roman (cană de tip Piatra Neamţ), descoperit în situl dacic de la Piatra Neamţ – Bâtca Doamnei, cu implicaţii asupra cronologiei şi tipologiei vaselor de bronz datate în perioada republicană târzie şi în perioada augusteică. Categoriile de importuri şi elementele adiacente inventarelor lor – cu excepţia recipientelor ceramice –, convertite în date cuprinse în tabele de contingenţă, au fost prelucrate prin analiză de corespondenţă, analizându-se categoriile fiecărei variabile şi reprezentarea vizuală a categoriilor într-un spaţiu metric.

Prospecţii geofizice şi confirmări arheologice: Castrul roman de la Sutoru, jud. Sălaj – Sorin Cociş, Dragoş Blaga (IAIA Cluj)

Începute în 2001 şi continuate sporadic de-a lungul anilor, cercetările arheologice în castrul şi aşezarea romană de la Sutoru (jud. Sălaj) au constat într-o serie de sondaje de mai mică sau mai mare amploare. Din anul 2012, investigaţiile arheologice din acest sit au devenit parte integrantă a programului de cercetare al Academiei Române *Corpus Limitis Imperii Romani (2012–2022)*. Dificultăţile în cercetarea sitului (un strat gros de aluviuni depus peste structurile antice) au determinat folosirea unor mijloace moderne pentru identificarea structurilor: prospecţiuni GPR (Ground Penetrating Radar) şi magnetometrice.

În acest mod au fost identificate: perimetrul fortificației, structuri din interiorul acesteia, precum şi o serie de alte elemente relevante privind cronologia şi etapele de funcționare ale sitului. Mai mult, prospecția magnetometrică a evidențiat un mic castru de pământ în colțul sud-vestic al castrului mare. Prin suprapunerea rezultatelor magnetometrice cu ridicarea topografică a sitului a fost identificată în teren (şi secționată printr-un sondaj arheologic) zona în care prospecția geofizică a indicat intersecția celor două fortificații, evidențiind raportul cronologic dintre acestea. Folosirea prospecțiilor geofizice (GPR şi magnetometrice), alături de precisa ridicare topografică a sitului, a determinat o economie substanțială de efort şi a eficientizat cercetarea arheologică, permițând concentrarea acesteia asupra zonelor-cheie ale sitului.

O premieră tehnologică în cercetarea frontierelor romane din România: investigații prin metoda LiDAR şi geofizică la Porolissum în Dacia – Coriolan Horațiu Opreanu (IAIA Cluj)

Recentele cercetări nedistructive de la Porolissum au avut loc în cadrul programului de cercetare al Academiei Române *Corpus Limitis Imperii Romani (2012–2022)* şi al proiectului *Seeing the Unseen. Landscape Archaeology on the Northern Frontier of the Roman Empire at Porolissum (2012–2015)*, PN-II-PT-PCCE-2011-3-0924, director C.H. Opreanu.

Începând cu anul 2012, săpăturile arheologice de la Porolissum au fost însoțite de o campanie intensă de prospecții geofizice, realizate de echipa condusă de Dan Ştefan. Rezultate importante s-au obținut în special în zonele locuirii civile din municipiul roman, fiind identificate numeroase structuri arheologice. În săpăturile din castru au fost utilizate şi verificate rezultatele geofizice, combinarea săpăturilor şi a prospecțiilor nedistructive făcând posibilă elaborarea, la finalul anului 2013, a unui nou plan al structurii interne a castrului.

Cea mai notabilă metodă, pentru prima oară utilizată în România, este scanarea aeriană cu laser la mare rezoluție (LiDAR), tehnologie de ultimă generație, ce a fost utilizată pentru structurile arheologice ale sistemului avansat de apărare din zona împădurită de circa 10 km^2 din fața castrului, imposibil de cartat cu mijloace clasice. Lucrarea a fost efectuată de parteneri de la firma ArcTron din Germania, iar rezultatele au fost spectaculoase.

Cercetări interdisciplinare efectuate pe sectorul de limes de la Porolissum prin metode geofizice, palinologice şi topografice – Vlad Lăzărescu (IAIA Cluj)

În ultima vreme asistăm tot mai mult la dezvoltarea tehnologiilor de cercetare non-invazivă a siturilor arheologice, care aduc informații noi obținute prin intermediul unor metode specifice altor domenii de cercetare (topografie, palinologie, geofizică etc.), oferind în acelaşi timp avantajul intervenției limitate asupra sitului. Rezultatele prezentate cu această ocazie reprezintă rodul cercetărilor recente desfăşurate în zona *Porolissum*-ului ca parte a programului de cercetare al Academiei Române *Corpus Limitis Imperii Romani (2012–2022)* şi a proiectului *Seeing the Unseen. Landscape Archaeology on the Northern Frontier of the Roman Empire at Porolissum (2012–2015)*, PN-II-PT-PCCE-2011-3-0924, director C.H. Opreanu.

Începând cu anul 2012, întreaga strategie de cercetare a sitului de la *Porolissum* a fost schimbată, fiind de data aceasta orientată către cercetările noninvazive, în scopul de a obține cât mai multe informații despre situl în sine şi despre zona limitrofă. Programul de cercetare asupra sitului include parteneriate cu diferite colective de cercetare şi instituții precum Institutul de Cercetări Biologice, Cluj-Napoca, Universitatea Babeş-Bolyai –

Facultatea de Geografie şi Facultatea de Geologie şi Biologie sau echipa de geofizicieni, coordonată de Dan Ştefan.

Cea mai complexă cercetare interdisciplinară a vizat *praetorium*-ul din castrul mare de la *Porolissum*, cercetat prin mai multe metode geofizice (geomagnetism, profile de rezistivitate electrică (ERT) şi inducţie electrică), rezultatele fiind notabile. Ca urmare a potenţialului ridicat al metodelor adoptate, a fost posibilă extinderea acestui tip de abordare şi asupra *praetorium*-ului din castrul de la Românaşi (jud. Sălaj).

Cercetări recente pe frontiera romană din arealul Dunării de Jos – Ovidiu Ţentea (MNIR)

Modalitatea în care istoricii moderni au înţeles şi interpretat datele literare şi epigrafice referitoare la anumite campanii şi implicit la extinderea frontierelor romane a fost influenţată de cele mai multe ori de calculele şi estimările făcute pe hărţi moderne, uitându-se de cele mai multe ori că această perspectivă oferă o raportare diferită faţă de raţionamentele de la care porneau ofiţerii romani.

Hărţile antice erau ghiduri schematice, prezentate sub forma unor itinerarii rutiere sau descrieri geografice, care conţineau scurte note explicative ale unor obiective, pentru uzul militarilor şi al negustorilor. Aceste obiective nu erau redate într-o perspectivă geografică sau politică, întrucât frontierele, ca limite ale Imperiului, nu erau indicate. Existenţa şi funcţionarea frontierelor romane au fost multă vreme înţelese prin prisma tendinţei omului modern de a defini anumite entităţi regionale prin linii de separare, materializate prin graniţe precise. În abordările istoriografice ale frontierei romane, se pot decela perspectivele în care accentul cade pe autoritatea centrală, care coordona un teritoriu delimitat prin „Marele limes”, şi perspectiva în care accentul cade pe zonele periferice, potrivit unei concepţii minimaliste, în care frontierele erau cvasiinexistente.

Cine determină extinderea frontierelor, decizia de la centru sau factorii economici şi sociali de la periferie? Frontiera a fost mai degrabă un spaţiu de tranziţie, motiv pentru care clasificarea acestora în „naturale” şi „artificiale” ar trebui înlocuită cu termeni ca „zone de separare” sau „zone de legătură”. Din această perspectivă, planificarea strategiilor militare s-ar fi făcut prin raportarea la populaţiile întâlnite şi implicit la teritoriile ocupate de acestea şi nu invers.

Această prezentare se doreşte o evaluare a rezultatelor celor mai recente cercetări privitoare la fortificaţii, sisteme de fortificaţii şi trupe dislocate în zona curburii Dunării. Intervalul cronologic urmărit a fost în principal epoca Principatului, iar teritoriul acoperit este arealul de la stânga Dunării, din zona confluenţei cu Siretul, precum şi unele zone conexe din aval.

Vom urmări principalele etape în care s-a constituit frontiera romană în zona Dunării de Jos – hărţi, planuri şi modul în care sunt reprezentate frontierele pe hărţile antice. Ne propunem să prezentăm o analiză a distribuţiei spaţiale a structurilor arheologice cartate pe teren şi cercetate arheologic. De asemenea, vor fi integrate datele colectate din fotografii aeriene recente sau de arhivă, precum şi date cartografice din diverse fonduri documentare.

Un loc aparte îl deţine prezentarea principalelor concluzii la care am ajuns în legătură cu funcţionarea fortificaţiilor romane, a Valului lui Traian şi a dispunerii necropolelor tumulare din teritoriul delimitat de acest val. Prin recuperarea informaţiilor arhivistice din zborurile aviaţiei aliate din cel de-al Doilea Război Mondial şi coroborarea acestora de fotografiile oblice efectuate în cursul proiectelor recente, a putut fi recompusă o

mare parte din suprafaţa distrusă în ultimele şapte decenii, în care industrializarea extensivă (în special ISPA–SIDEX) şi dezvoltarea accelerată a oraşului spre S au distrus o foarte mare parte dintre situri.

Un alt studiu de caz, dar de mai mică amploare, este fortificaţia antică de la Luncaviţa, dealul Milan.

Câteva consideraţii cu privire la cerceii cu spinul în formă de S descoperiţi pe teritoriul Daciei romane – Ana Cristina Hamat (MBM Reşiţa)

Acest tip de cercei este relativ răspândit în Imperiul Roman, reprezentând evoluţia unor modele de inspiraţie elenistică, prezent atât în descoperirile arheologice, cât şi în reprezentările de piese de podoabă pe monumentele funerare. Cerceii cu spinul în formă de S au numeroase variante, fiind astfel un tip relativ longeviv şi la modă începând cu secolul al II-lea şi până târziu, în secolul al IV-lea.

Dacă la origini aceşti cercei reprezintă chintesenţa opulenţei elenistice, în lumea romană modelele sunt mult simplificate. În formele simple, acest tip de cercei putea fi realizat în atelierele provinciale, dar formele mai elaborate sunt atribuite unor centre de producţie aflate în partea estică a Imperiului. Astfel, piesele din Dacia ar putea fi considerate drept importuri.

În Dacia, astfel de piese au fost descoperite în mai multe locuri – *Drobeta*, *Ulpia Traiana*, *Dierna*, *Apulum* şi *Tibiscum*, încadrarea cronologică acoperind întreaga existenţă a provinciei. Analogii apropiate pieselor descoperite în Dacia apar în necropola de la *Viminacium*, la Mala Kopasnica, *Oescus*, *Sexagenta Prisca*, pe teritoriul Dobrogei, la *Tomis* şi *Capidava*, precum şi în diferite situri de pe teritoriul Bulgariei de azi.

Perspective actuale în arheomuzicologie: artefact, patrimoniu intangibil şi reflecţie antropologică – Theodor E. Ulieriu-Rostás (U Bucureşti)

În ultimii 20 de ani, cercetarea interdisciplinară a practicilor muzicale în Antichitate a cunoscut o expansiune fără precedent în spaţiul universitar european şi extra-european. Această dezvoltare este evidentă atât în plan instituţional şi într-o bibliografie crescândă, cât şi la nivelul travaliului metodologic de definire a acestui domeniu de cercetare situat la intersecţia arheologiei clasice cu (etno)muzicologia, filologia şi istoria socio-culturală în sens larg. Pornind de la o serie de exemple preluate din arealul culturii greco-romane, comunicarea de faţă îşi propune să aducă în atenţia publicului de specialitate atât rolul fundamental jucat de artefactul muzical şi contextul arheologic în cercetarea arheomuzicologică, cât şi relevanţa acesteia din urmă pentru arheologie. În ton cu dimensiunea performativă intrinsecă artefactelor muzicale, prezentarea va atinge problema demersurilor reconstrucţioniste ca metodă ştiinţifică, precum şi ca formă de protejare a patrimoniului şi valorificare a cercetării arheologice în spaţiul public.

Un mormânt sarmatic descoperit la Dridu – Liana Oţa (IAB), Migdonia Georgescu (MNIR), Zizi Baltă (MNIR), Valeriu Sîrbu (MB), IAB

În partea nord-estică a tell-ului gumelniţean de la Dridu au fost descoperite două morminte, dintre care unul a fost considerat sarmatic de către autorii săpăturilor (Ion Nestor şi Eugenia Zaharia). Mormântul a fost publicat acum mai bine de cinci decenii, însă fără descrieri detaliate ale pieselor de inventar şi fără ilustraţie. Ne-am propus să reluăm discuţia asupra acestui complex funerar, care se dovedeşte interesant din mai multe puncte de vedere: este unul dintre foarte puţinele morminte de adolescente descoperite în Muntenia; inventarul este relativ numeros şi cu un mod de alcătuire particular (caracterizat prin absenţa ceramicii şi depunerea pieselor de podoabă şi de toaletă); unele dintre piesele de inventar (cu precădere mărgelele) au o compoziţie specifică.

Date preliminare asupra faunei descoperite la Sibiu – „Piaţa Mică" şi unele informaţii asupra dietei comunităţilor săseşti în secolele XV–XVII – Georgeta El Susi (IAB)

Cercetările arheologice executate în anul 2005, în Piaţa Mică de la Sibiu, au permis recoltarea a 3096 oase de animale, dintre care 2674 fragmente provenind de la 11 specii domestice (vită, oaie, capră, porc, cal, câine, pisică, găină, raţă, gâscă, porumbel) şi cinci specii vânate (cerb, căprior, mistreţ, iepure, urs). Oasele au apărut în umplutura unor gropi mari de deşeuri, iniţial utilizate drept gropi de provizii. Umplutura gropilor conţinea oase întregi, din extremităţile distale ale membrelor (metapodii, falange) – mai ales, de vită, oaie, capră, probabil în zonă funcţionând o măcelărie. De asemenea, au fost descoperite schelete întregi (sau aproape întregi) de câine, pisică, purcei de lapte morţi la naştere sau nenăscuţi, provenite de la animale decedate. Calul este reprezentat prin oase întregi şi unele fragmentate, dar nu există schelete întregi. În general, eşantionul faunistic este deosebit, surprinzând prin bogăţia informaţiei referitoare la talia, conformaţia corporală şi tipurile rasiale ale unor specii domestice, precum şi a datelor de paleo-patologie, de exploatare a respectivelor animale etc.

Un etalon medieval moldovenesc pentru măsurarea lungimii – Eugen Nicolae (IAB)

Autorul prezintă o piesă (bară) de bronz descoperită întâmplător în Republica Moldova, la E de barajul Stânca – Costeşti, în zona localităţii Şaptebani, raionul Râşcani, care prin formă, aspect şi dimensiuni se dovedeşte a fi un etalon medieval moldovenesc pentru măsurarea lungimii – o jumătate de palmă. Până în prezent nu se cunosc pentru Moldova alte etaloane medievale pentru măsurarea lungimii, asemenea obiecte fiind în general foarte rare. Singurele comparaţii posibile sunt cu piese din perioada modernă.

Etalonul a fost realizat prin turnare, marcare (ştanţare) şi pilire şi are dimensiunile 13,3 × 1,2 × 0,6 cm. Din 61,5 g de metal comun s-a realizat prin turnare o bară de o lungime stabilită cel mai probabil după un alt etalon metalic. Pe bara încinsă s-a aplicat apoi, pe una dintre feţele mai late, în apropierea unuia dintre capete, o marcă cu cap de bour în cerc perlat, cu partea de sus înspre capătul barei. Uşoara deformare a barei prin aplicarea marcajului a fost corectată prin pilirea ambelor capete. Acest procedeu, ca şi materialul din care a fost confecţionată piesa (prea scump în epocă pentru un produs de serie), precum şi faptul că marcajul a fost aplicat o singură dată, arată că nu poate fi vorba despre un etalon distribuit unui utilizator oarecare, ci despre un etalon uşor de transportat şi de păstrat, folosit de autorităţi pentru a confecţiona, cel mai probabil din lemn, etaloane pentru principalele unităţi de măsură (palma şi multiplii acesteia, cum ar fi stânjenul sau prăjina), pentru a fi distribuite diverşilor utilizatori, şi pentru a controla etaloanele deja folosite în ţară.

Singurul criteriu de datare a etalonului metalic este aspectul capului de bour, foarte apropiat de reprezentările de pe monedele bătute în vremea lui Bogdan al III-lea (1504–1517). Palma domnească moldovenească din epoca modernă varia între 25,5 cm şi 28,5 cm, deci etalonul descoperit la Şaptebani indică existenţa unei palme domneşti de 26,6 cm în primele decenii ale secolului al XVI-lea.

Ustensile folosite în monetăria de la Alba Iulia aflate în colecţia Muzeului Naţional al Unirii – Florin Ciulavu (MNU Alba Iulia)

În timpul cercetărilor arheologice desfăşurate la Alba Iulia în anii 1953, 1963, 1968 şi 2002, au fost dezvelite fragmente din zidurile monetăriei medievale şi au fost descoperite obiecte care aparţineau artizanilor acesteia: suporturi pentru prese, creuzete, cleşti, vase ceramice ş.a. Majoritatea obiectelor se păstrează la Muzeul Naţional al Unirii din Alba Iulia, iar o parte dintre ele la Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca. Aproape toate materialele din monetărie, descoperite în săpăturile arheologice efectuate la Alba Iulia de către Dumitru Protase, Radu Heitel, Gheorghe Anghel şi Vasile Moga, sunt inedite.

Autorul prezintă ustensile folosite de meşterii monetari, descoperite în cercetările arheologice din anii 1963 şi 1968. Creuzetele sunt cele mai numeroase, acestea fiind de mai multe dimensiuni şi forme, unele având mărci ale atelierelor unde au fost realizate. Sunt întâlnite mai multe tipuri de mărci, cu cartuşe şi inscripţii diferite, aplicate pe fundul vasului sau pe toartă, acestea fiind cunoscute pe creuzete din mai multe monetării din Europa. Un caz special este reprezentat de mărci diferite aplicate pe un singur vas. Inventarul special este completat de două suporturi (blocuri de piatră) pentru susţinerea preselor, cleşti folosiţi la prinderea creuzetelor, vase ceramice din monetărie şi din laboratorul monetăriei, diverse tuburi folosite pentru depozitarea unor substanţe etc. Obiectele prezentate fac parte din fazele medievală şi premodernă a atelierului monetar din Alba Iulia.

The Workshop "Pleistocene – Early Holocene Studies: New Perspectives"

Abstracts

The study of Middle Paleolithic in Romania: past and current issues – Adrian Doboş (IAB)

Our understanding of the Middle Paleolithic in Romania has improved within the last two decades, mainly thanks to advances in the excavation methods, dating techniques, lithic and faunal analysis, etc.

This presentation will review the status of several important issues regarding the Middle Paleolithic in Romania: geochronological framework, interpretation of variability in the Middle Paleolithic technocomplexes, and novel approaches such as tephrochronology and stable isotope analysis.

Edge length and enconomizing behavior: examples from the Middle Paleolithic of Romanian Southern Carpathians – Gabriel Popescu (IR)

Recent studies of Palaeolithic technology suggest that raw material resource constraints, of any kind, are visible in the morphological variation of stone tool assemblages. In order to have a better understanding of the Pleistocene hominid behavior it is necessary to study lithic technology beyond the inferences of essentialist classifications.

Recent advances in theoretical and methodological approaches to lithic studies have led to new perspectives on past human behavioral systems, and have shown that the 20th century industrial paradigm, still widely used in Paleolithic archaeology, is not well suited to address research questions on Palaeolithic behavioral systems. One of these advances is the use of the Conservation Index, or edge length to mass index (i.e. EL/M). EL/M values are an estimate of the amount of edge produced from a given amount of stone. Considering a limited amount of stone (e.g. 1 kg) is brought to the site, EL/M estimates the efficiency with which that mass is converted into edge length. If the efficiency with which nucleus mass is converted into edge is a spatially and/or temporally variable concern, then we could, theoretically, be able to use EL/M values to track it.

This paper will document the technological responses to lithic resource constraints, of any kind, through the use of this raw material efficiency index expressed as the ratio of edge length to mass, to emphasize the efficiency with which a knapping strategy converted a mass of stone into flake edge.

The data set is represented by several assemblages from significant Paleolithic sites from the region of the Romanian Southern Carpathians, e.g. Nandru – Peştera Curată, Ohaba Ponor – Bordu Mare, and Baia de Fier – Peştera Muierii.

The Aurignacian in Romanian Banat and the dynamics of the European Aurignacian – Mircea Anghelinu, Loredana Niţă (UV Târgovişte)

Previous research described the Aurignacian in the Romanian Banat as a late chrono-cultural echo of the Krems-Dufour facies, with geochronological estimations pushing some of the Banat occurrences close to (or even younger than) the LGM boundary (23 ka calBP). The obvious incongruence between this postulate and the wider European timing of the Aurignacian complex, heightened by the documented early chronology of the modern humans finds at Oase Cave (41 ka calBP), led to a comprehensive reevaluation the Banat key settlements at Româneşti, Coşava and Tincova, as part of a wider international collaborative initiative.

The newly documented chronology (TL and OSL) managed to establish a more accurate and much older chronology for the Banat Aurignacian, now framed in the common timespan for the European Early Aurignacian (around 40 ka calBP). The new chronology fits well the documented features of the lithic assemblages, which include all key features of the early Aurignacian stages.

However, such an old chronology, coupled with the "mixed" Proto-Aurignacian and Early Aurignacian features of the Banat lithic collections, is now seriously challenging most frameworks recently proposed for the evolution of the European Aurignacian as a whole. Much like other Central and Eastern European chronological or technological Aurignacian "outliers", the Banat situation may thus provide a platform for a theoretical and empirical critique of these frameworks.

Geomorphology and Archaeology at Malu Dinu Buzea Palaeolithic site (Covasna county) – Marian Cosac, George Murătoreanu, Alexandru Radu, Loredana Niţă (UV Târgovişte)

The reappraisal of the archaeological research for the Palaeolithic site at Malu Dinu Buzea (Covasna county) highlighted the acute necessity of involving geomorphological observations for a correct understanding not only of the sedimentary packages, but also of the context of the artifacts. Recent observations indicate a vertical and also horizontal displacement of the lithic material, due to periodic reactivation of an alluvial cone and the particularity of the deposit.

The analysis of the lithic assemblage revealed the existence of a single, heavily disturbed cultural unit, laying in a secondary position, alongside numerous naturally fragmented flint, sandstone, quartzite and limestone blocks. The largest part of the technological and typological features of the mostly local flint assemblage indicates a possible final Upper Palaeolithic timing for its origin, with no arguments in favor of a putative Aurignacian designation, and only several hints of a Tardenoisian one, both previously stated for what used to be recognized as a two-folded cultural sequence.

Preliminary Notes on the Palaeolithic Settlement at Topliţa – Pârâul Baicăului (Harghita Department) – Mircea Anghelinu, Loredana Niţă (UV Târgovişte)

The Palaeolithic settlement at Topliţa – Pârâul Baicăului lies on the right bank of the Mureş River, close to the confluence with Baicău, a small tributary. It is the first Palaeolithic site excavated so far in this region of Eastern Transylvania. Recent research (2011–2013) revealed a rich lithic assemblage, the technological features of which seem to indicate a mainly knapping-oriented type of settlement occupation. The majority of the lithic artifacts were found in the upper part of the 2.30 m stratigraphical sequence. Most of the used raw materials consist of several types of locally available opal, showing different degrees of homogeneity; the chalcedony and the few flint varieties occur in much smaller

amounts, alongside isolated items of sandstone, menilith and black schist. The last three exogenous rocks are strikingly similar to those commonly found within Upper Palaeolithic lithic assemblages discovered in sites located on the Moldavian side of the Eastern Carpathians. Given the almost exclusive laminar production, the general microlithic aspect of the assemblage, and the occasional presence of Gravettian-like products, together with inversely retouched laminar blanks and a few double and simple burins, a Late Palaeolithic, possibly Epigravettian timing for the main activity concentration may be assumed. Some possible connections to the rich Upper Palaeolithic sequence on the Bistrița Valley, suggesting an extensive exploitation of the mountainous environment, are briefly discussed.

Cadre chronologique et caractérisation du Paléolithique à la périphérie des Carpates roumaines : douze années de recherche (2003–2014) – Alain Tuffreau (U Lille I), Roxana Dobrescu (IAB), Sanda Bălescu (U Lille I)

Des fouilles archéologiques concernant le Paléolithique à la périphérie des Carpates roumaines (Banat, Dobrogea, bassin du Prut, Oaş, Plaine du Danube) ont été entreprises dans le cadre d’une collaboration entre l’Institut d’Archéologie « Vasile Pârvan », les chercheurs d’autres institutions roumaines et la mission archéologique « Le Paléolithique de Roumanie » du Ministère français des Affaires étrangères. Les recherches visent à contribuer à une meilleure connaissance de deux périodes du Paléolithique, à la fois sur le plan chronologique et paléogéographique, le Paléolithique moyen et le Paléolithique supérieur dont il convient de reconsidérer l'interprétation des industries lithiques. Le choix des gisements s’est surtout porté sur des sites de plein air localisés dans des régions variées, à la périphérie de l’arc carpatique, pour avoir un bon aperçu des différents contextes stratigraphiques et des diverses matières premières utilisées au Paléolithique moyen et au Paléolithique supérieur.

Plusieurs opérations de terrain ont été entreprises sur la chronostratigraphie des séquences lœssiques qui a été réévaluée par des datations IRSL permettant d’établir le cadre temporel des occupations humaines et de reconsidérer l’attribution chronologique de plusieurs gisements du Paléolithique moyen et du paléolithique supérieur.

Les fouilles ont concerné les gisements suivants : Mitoc Valea Izvorului (collaboration avec V. Chirica) ainsi que Buda et Lespezi (travaux en cours) dans les bassins des rivieres Prut et Bistrița, Zăbrani dans le Banat (collaboration avec V. Boroneanț), Boineşti dans l’Oaş, Giurgiu – Malu Roşu (collaboration avec E. Alexandrescu), La Vii 1 à Ciuperceni et Vădastra dans la Plaine du Danube ainsi qu’une grotte en Dobrogea, La Adam (collaboration Institut de Spéléologie « Emil Racoviță »).

Buda, Lespezi (dép. de Bacău). Fouilles 2012–2013 – Alain Tuffreau (U Lille I), Roxana Dobrescu (IAB), Loredana Niță (UV Târgovişte), Adrian Doboş, Valentin Dumitraşcu (IAB), Alexandru Ciornei (IR), Antoine Kostek (U Lille I)

Le gisement de Buda (commune de Blăgeşti, département de Bacău) se situe au lieu-dit Dealul Viilor sur le flanc des collines subcarpatiques qui dominent la vallée de la Bistrița. Deux niveaux archéologiques ont été fouillés en 2012 et 2013 à la partie inférieure de limons d’un peu moins de deux mètres d’épaisseur. Le matériel recueilli comprend une industrie lithique attribuable à du Gravettien et de nombreux ossements appartenant à du Bison. Le gisement de Buda est un site d’abattage de troupeaux lors de leurs migrations saisonnières. La présence de charbons de bois et de concentrations d’ocre indique que le site correspond aussi à une halte de chasse de courte durée pour des chasseurs qui se déplaçaient à la poursuite des troupeaux d’herbivores.

Les travaux ont aussi concerné le gisement de Lespezi, situé en fond de vallée à quelques kilomètres en aval de Buda qui recèle six niveaux archéologiques dans une séquence loessique de plus de six mètres d'épaisseur mais couvrant un champ chronologique relativement court, vers 18 ka d'après les datations ^{14}C réalisés à l'époque des anciennes fouilles. Un levé stratigraphique a été effectué pour déterminer la position des niveaux archéologiques. Des fragments osseux et des charbons de bois ont été découverts à différentes profondeurs de la séquence loessique.

Des prospections ont également été réalisées dans le cours inférieur de la Bistriţa en amont de Lespezi et de Buda pour déterminer la provenance des roches qui ont servi à la confection du matériel lithique de Buda et de Lespezi.

Hunting for a living. A zooarchaeological review of the Upper Palaeolithic sites Buda and Lespezi, Eastern Romania – Valentin Dumitraşcu (IAB), Ştefan Vasile (U Bucureşti)

The Upper Palaeolithic sites Buda and Lespezi were excavated in the 1950 and 1960, but recent research was resumed in 2012. Both sites are very rich in animal bones, with assemblages dominated by bison, reindeer and horse. Although they are only a few km apart, and have functioned in a relatively similar time frame, the specificity of the animal bone collections differs significantly. Based on the published data, as well as on personal studies of the animal bones from the earlier and more recent excavations, we will try to infer some characterisics the specific human behaviour related to hunting and the processing of the animal carcasses.

Foragers, fishers and farmers in the Aegean (10,000–6,000 calBC) – Agathe Reingruber (DAI Berlin)

The climatic conditions at the transition from the Pleistocene to the Holocene caused dramatic geomorphologic changes in the Aegean. The raise of the global sea level (c. 120 m) affected the peninsula heavily as did also tectonic deformations: land bridges were disconnected and peninsulas turned into islands. Communities living in the region reacted to these dramatic changes by adapting to the new conditions, specializing in certain practices and activities to the effect that e.g. the toolkit of the Pleistocene foragers that included mainly microliths for hunting was enlarged during the Early Holocene by fishing equipment.

Seafaring in the Aegean can be traced back to the Final Palaeolithic due to the occurrence of obsidian from the island of Melos – this raw material connected the whole of the Aegean world being used also near the Western Anatolian coast since latest 6,600 calBC. Yet, not only the use of this raw material and specific types of stone and bone tools, but also the burial rites allow us to conclude that the Late Mesolithic fishers and hunters were actively involved in the spread of the Neolithic way of life in the Aegean between 6,600 and 6,000 calBC.

Drills, beads and Balkan Flint: new research at Schela Cladovei – Clive Bonsall (UE–SHCA), Adina Boroneanţ (IAB), Peter Groom (IR)

Excavations at the site of Schela Cladovei in southwest Romania have produced abundant evidence of the manufacture of flat disc beads during the Early Neolithic, c. 6000–5600 calBC. The beads were made mainly from greenish-coloured stones with hardness of less than 5 on Mohs scale. The recovery of finished beads, preforms, stone debitage and flint micro-drills from the same archaeological contexts, combined with the results of drilling experiments, have provided insights into the manufacturing process. The archaeological evidence and the results of experimental studies are discussed in the context of Early Neolithic bead manufacturing in Southeast Europe.

Early Holocene human occupation in the Lower Danube wetland. Current and future research in Teleorman County, Southern Romania – Pavel Mirea (MJ Teleorman), Steve Mills (CU), Mark G. Macklin (AU)

The research area is the Danube floodplain between Turnu Măgurele and Zimnicea in southern Teleorman County. In terms of archaeology, the area has not been systematically investigated. During the twentieth century, and especially before the late 1960s to early 1970s, there were major landscape changes as result of massive desiccation and impoundment. Most prehistoric and ancient archaeological finds have been discovered incidentally.

The earliest traces of human habitation were identified on the loess terraces bordering the north of the Danube floodplain. Noteworthy is the research focused on the Upper Paleolithic at Ciuperceni, first carried out in the late 1970s, and then, more recently, between 2006 and 2008.

Other prehistoric evidence has been discovered during systematic research around Poiana village (formerly Flămânda) on former Danube terraces and the northern bank of former Lake Bercelui. As a hypothesis, the oldest evidence could date to the Mesolithic, followed by the early and developed (late) Neolithic.

Starting in 2014, a collaborative research project between Cardiff and Aberystwyth Universities from the UK and the Teleorman County Museum from Romania aims to better understand this chronological sequence and the potential interaction between Mesolithic and early Neolithic communities. The project will also investigate the palaeoenvironmental and hydrological histories of the Danube and the impact of the river on human communities over time.

Abrevieri ale afielierilor instituționale/Abbreviations of Institutional affiliations:

AU – Universitatea Aberystwyth/Aberystwyth University

BNR – Banca Națională a României/Romanian National Bank

CI/IR – Cercetător independent/Independent Researcher

CMJ Piatra Neamț – Complexul Muzeal Județean Piatra-Neamț/The County Museum Piatra-Neamț

CMNM Iaşi – Complexul Muzeal Național Moldova Iaşi/Moldova National Museum, Iaşi

CNBAR – Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, Bucureşti/The Numismatic Cabinet of the Library of the Romanian Academy, Bucharest

CNMCD Târgovişte – Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească”, Târgovişte/ “Curtea Domnească” National Museum, Târgovişte

CU – Universitatea Cardiff/Cardiff University

DAI Berlin – Deutsches Archäologisches Institut Berlin/German Archaeological Institute

IAB – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti/“Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, Bucharest

IA–FR – Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer”, Bucureşti/“Francisc I. Rainer” Institute of Anthropology, Bucharest

IA Iaşi – Institutul de Arheologie, Iaşi/Institute of Archaeology, Iaşi

IAIA Cluj – Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca/Institute of Archaeology and Art History, Cluj-Napoca

INFIN–HH – Institutul Naţional de Fizică şi Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, Bucureşti/“Horia Hulubei” Institute of Nuclear Physics, Bucharest

ISAIM – Institutul pentru Studii de Apărare şi Istorie Militară, Bucureşti/Defence and Military History Studies Institute, Bucharest

MA Mangalia – Muzeul de Arheologie „Callatis”, Mangalia/The “Callatis”Archaeology Museum, Mangalia

MB – Muzeul Brăilei/Brăila Museum

MBM Reşiţa – Muzeul Banatului Montan, Reşiţa/Museum of Mountain Banat, Reşiţa

MCDR Deva – Muzeul Civilizaţiei Dacice şi Romane, Deva/Dacian and Roman Civilisation Museum, Deva

MCG Olteniţa – Muzeul Civilizaţiei Gumelniţa, Olteniţa/Museum of the Gumelnitsa Culture, Olteniţa

MCPN – Ministerul Culturii şi Patrimoniului Naţional/Ministry of Culture and National Heritage

MINAC – Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie, Constanţa/The National Museum of History and Archaeology, Constanţa

MJ Argeş – Muzeul Judeţean Argeş/Argeş County Museum

MJ Buzău – Muzeul Judeţean Buzău/Buzău County Museum

MJ Ialomiţa – Muzeul Judeţean Ialomiţa/Ialomiţa County Museum

MJ Olt – Muzeul Judeţean Olt/Olt County Museum

MJ Teleorman – Muzeul Judeţean Teleorman/Teleorman County Museum, Alexandria

MJ Vâlcea – Muzeul Judeţean Vâlcea, Râmnicu Vâlcea/Vâlcea County Museum

MJERG Caransebeş – Muzeul Judeţean de Etnografie şi al Regimentului de Graniţă, Caransebeş/County Museum of Ethnography and of the Border Regiment, Caransebeş

MJIA Prahova – Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Prahova/Prahova County History and Archaeology Museum

MN Brukenthal – Muzeul Naţional Brukenthal, Sibiu/Brukenthal National Musem, Sibiu

MNCR – Muzeul Naţional al Carpaţilor Răsăriteni, Sfântu Gheorghe/National Museum of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe

MNIR – Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti/National History Museum of Romania, Bucharest

MNIT – Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca/The National Museum of Transylvania, Cluj-Napoca

MNU Alba Iulia – Muzeul Naţional al Unirii, Alba Iulia/National Museum of [Romanian] Union, Alba Iulia

MO Craiova – Muzeul Olteniei, Craiova/The Oltenia Regional Museum

MRPF Turnu Severin – Muzeul Regiunii Porţile de Fier, Drobeta-Turnu Severin/The Iron Gates Regional Museum, Drobeta–Turnu Severin

MSC Miercurea Ciuc – Muzeul Secuiesc al Ciucului, Miercurea Ciuc/The Ciuc Szekely Museum, Miercurea Ciuc

U Bucureşti – Universitatea Bucureşti/University of Bucharest

UBB Cluj – Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca/„Babeş-Bolyai” University, Cluj-Napoca

UCDC Bucureşti – Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir”, Bucureşti/“Dimitrie Cantemir” Christian University, Bucharest
UE–SHCA – University of Edinburgh, School of History, Classics and Archaeology
ULB Sibiu – Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu/“Lucian Blaga” University, Sibiu
U Lille 1 – Université Lille 1, Sciences et Technologies UMR 8164 Halma – Ipel/Lille University 1
USH Bucureşti – Universitatea „Spiru Haret”, Bucureşti/“Spiru Haret” University, Bucharest
USM Chişinău – Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău/Moldova State University, Chişinău
UV Târgovişte – Universitatea „Valahia”, Târgovişte/“Valahia” University, Târgovişte
UV Timişoara – Universitatea de Vest, Timişoara/West University, Timişoara
U Wien – Universität Wien/University of Vienna

CERAMICA UZUALĂ DE LA NUFĂRU. CONTRIBUŢIE LA STUDIUL CERAMICII BAZINULUI INFERIOR AL DUNĂRII ÎN SECOLELE X–XIII

MIHAI VASILE*

Lucrarea[1] constă într-o contribuţie în trei volume, primele două însumând 710 pagini de text, incluzând 207 pagini dedicate catalogului ceramic, precum şi 233 de figuri şi 73 de tabele inserate, iar cel de-al treilea fiind rezervat ilustraţiei, conţinute în 405 planşe, cu explicaţiile şi sursele acesteia.

Teza este structurată, în două părţi, prima fiind compusă din capitolele I–VI, ce conturează fundalul istorico-arheologic din care provine materialul arheologic tratat – ceramica de uz comun –, iar cea de-a doua conţinând analiza acesteia, în cadrul capitolului VII, completat de catalogul aferent şi de ilustraţia inclusă în text şi separată[2]. Se adaugă concluziile, abrevierile şi bibliografia.

Introducerea (I, p. 1–4) conţine câteva precizări în sprijinul motivaţiei alegerii subiectului. Prin „ceramica de uz comun" înţelegem produsele ceramice întrebuinţate în mod frecvent în mediul vieţii cotidiene al comunităţii medievale din aşezarea bizantină de la Nufăru. Pe lângă ceramica produsă local sau regional, am inclus în studiul nostru şi ceramica de import nesmălţuită, cunoscută în bibliografie sub denumirea de „ceramică fină roşie, arsă oxidant".

Alegerea sitului este uşor de explicat prin participarea personală la cercetările arheologice întreprinse la Nufăru încă din timpul studenţiei, din anul 1999. Cercetările desfăşurate de peste 30 de ani în situl bizantin de la Nufăru au adus la lumină, pe lângă zidurile cetăţii, elementele de fortificaţie, structurile de habitat, necropolele aferente aşezării medio-bizantine, o cantitate apreciabilă de

* Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti; e-mail: vasilemihaigabriel@gmail.com.

[1] Teza de doctorat a fost susţinută public la data de 7 februarie 2014, în sediul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti, conducătorul ştiinţific al lucrării fiind dr. Radu Harhoiu. Comisia de doctorat a fost alcătuită, în afara academicianului Alexandru Vulpe, în calitate de preşedinte, din următorii membri: Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române, dr. Oana Damian, conf. dr. Lukács Antal.

[2] Ilustraţia conţine: figurile şi graficele ce însoţesc demersul tehnologic (fig. 1–59) şi tipologic (fig. 60–192); graficele şi tabelele referitoare la tipuri sau combinaţii de materiale ceramice (fig. 193–233, tabelele 1–73), la asocierile de materiale ceramice în cadrul complexelor arheologice studiate (pl. 75–119), la prezentarea diverselor categorii de recipiente ceramice (pl. 125–394); hărţile cu distribuţia acestora la scara regiunii Dunării de Jos (pl. 120–124); scheme cronologice, sub raportul formelor, al decorurilor şi al pastei ceramice (pl. 395–405).

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 155–162

materiale ceramice, cu un potențial important de informație pentru înțelegerea unor aspecte legate atât de viața cotidiană a comunităților medievale din arealul Dunării de Jos, adică al spațiului Dobrogei istorice, circumscris provinciei bizantine Paradunavon/Paristrion, cât şi de meşteşugul olăritului.

Spațiul şi perioada tratate au fost determinate de realitățile istorico-arheologice ale epocii în care a funcționat cetatea bizantină de pe malul brațului Sf. Gheorghe, în contextul istoriei spațiului dintre Dunăre şi Marea Neagră în secolele X–XIII.

Obiectivele studiului urmăresc: stabilirea unei tipologii aplicabile pentru situl nufărean, susceptibilă de relaționări cu ansamblul ceramicii zonei Dunării de Jos şi, eventual, Imperiului bizantin; dinamica circulației anumitor produse ceramice, reprezentând obiectul unei vieți comerciale active; modul în care aceste forme ceramice se schimbă ca urmare a unui procedeu tehnologic evolutiv sau măsura în care sunt supuse doar aspectului funcțional, depăşind încadrările spațiale şi cronologice, ca şi multiplele influențe.

Cadrul istorico-arheologic al evoluției regiunii Dunării de Jos în secolele X–XIII (II, p. 5–79, pl. 1) tratează factologic şi cronologic şi, pe alocuri, problematic, istoria spațiului dintre Dunăre şi Marea Neagră în secolele X–XIII, de la recucerirea bizantină a Dobrogei de către împăratul Ioan I Tzimiskes până la marea invazie mongolă din anul 1241. Aceste două mari borne cronologice marchează evoluția aşezării de la Nufăru, de la ridicarea cetății *a fundamentis* de bizantini până la abandonul gradat survenit după invazia mongolă de la mijlocul secolului al XIII-lea. Problemele istorice abordate au fost: situația politico-militară a spațiului danubiano-pontic între destrămarea *limes*-ului şi recucerirea bizantină (mijlocul secolului al X-lea – începutul secolului al XI-lea); evoluția Imperiului bizantin şi a regiunii Dunării de Jos în secolele XI–XII; atacurile ultimelor valuri de migratori (pecenegii, uzii, cumanii), o schiță a cruciadelor şi a evenimentelor imediat următoare celei de a IV-a, răscoala vlaho-bulgară, cucerirea latină a Constantinopolului, organizarea administrativă şi situația istorico-arheologică a spațiului danubiano-pontic în secolele XI–XIII. Am urmărit, pe cât posibil o prezentare a problematicii atât pe planul istoriei Imperiului bizantin, cât şi pe planul celei locale, a spațiului Dunării de Jos restrâns la Dobrogea istorică, cu sublinierea relației dintre izvorul literar şi cel arheologic.

În capitolul următor, *Situri arheologice din zona Dunării de Jos în secolele X–XIII* (III, p. 80–95, pl. 2–3), au fost prezentate, dată fiind integrarea aşezării de la Nufăru în rețeaua de fortificații bizantine, principalele aşezări dunărene de tip urban şi aşezări rurale nefortificate după recucerirea întreprinsă de Imperiul bizantin în ultima parte a secolului al X-lea, dinspre nordul Dobrogei spre sudul provinciei, de la *Dinogetia*-Garvăn din jud. Tulcea până la cetatea Skala din zona Dobrici. Indiferent de dimensiunile cercetărilor sau ale realităților arheologice evocate, toate siturile incluse în repertoriu reprezintă o sursă importantă de material ceramic, în special de uz comun, în care îşi găsesc analogii tipurile ceramice descoperite la Nufăru, pe diversele paliere cronologice.

Capitolul următor, *Nufăru, jud. Tulcea – un sit arheologic aparținând epocii bizantine din Dobrogea de nord (*IV, p. 96–118, pl. 45–46), este dedicat în

întregime sitului arheologic medio-bizantin de pe malul drept al braţului Sf. Gheorghe, suprapus integral de localitatea modernă. În ultimele patru decenii au fost efectuate aici cercetări arheologice programate şi preventive în circa 40 de puncte, datele istorico-arheologice obţinute vizând fortificaţiile, locuirile şi aspectele funerare, problemele de topografie şi cronologie a aşezărilor şi zonelor cimiteriale în epocile pre- şi protoistorică, romană, romano-bizantină, medio-bizantină şi modernă, prezente pe teritoriul localităţii dunărene. Cercetările au permis stabilirea evoluţiei unei cetăţi ridicate *a fundamentis* de Imperiul bizantin la sfârşitul secolului al X-lea până spre abandonul aşezării, marcat de cucerirea mongolă, la mijlocul veacului al XIII-lea, cu tot ce înseamnă stratigrafia, zidul de incintă şi elementele de fortificaţie, locuirea şi aspectele funerare, convergând spre creionarea rolului sitului de la gurile Dunării în istoria spaţiului paristrian. Structurarea habitatului medio-bizantin s-a făcut pe orizontală în două zone, *intra muros* şi respectiv *extra muros,* iar pe verticală, stratigrafic, în două mari straturi: nivelul de pământ cenuşiu prăfos pentru secolele XII–XIII şi nivelul de pământ cenuşiu gălbui, aferent sfârşitului secolului X–XI. Locuirea, aparţinând epocii medio-bizantine, poate fi descrisă şi prin exemplificări de ordin cantitativ. De pildă, din cercetările desfăşurate în principal pe străzile localităţii în ultimii ani, au rezultat 504 complexe de locuire, dintre care 186 de locuinţe, 287 de gropi menajere, 26 de zone menajere şi cinci amenajări de tip constructiv.

Stadiul cercetării ceramicii de uz comun din regiunea Dunării de Jos în secolele X–XIII (cap. V, p. 119–140, pl. 4–44) prezintă preocupările cercetătorilor în această privinţă, materializate în capitole din volume monografice sau în studii de specialitate. Amintim contribuţiile lui: Radu Florescu (volumul monografic al aşezării de la Capidava), Maria Comşa (volumul I al monografiei *Dinogetia*-Garvăn), Radu Harhoiu (volumul I al monografiei privind aşezarea insulară de la Păcuiul lui Soare), Silvia Baraschi (cel de-al doilea volum monografic referitor la acelaşi sit), ca şi studiile referitoare la ceramica de uz comun, alcătuite de Ion Barnea (pentru ceramica din complexul monastic şi carierele de la Murfatlar), Silvia Baraschi (cuptorul de ars ceramica din secolul al XI-lea şi ceramica din secolul al XIII-lea de la Păcuiul lui Soare), Gheorghe Mănucu-Adameşteanu (pentru descoperirile ceramice şi cuptorul de ars oale de la sfârşitul secolului al XI-lea de la Nufăru).

Problematica atinsă de studiile ceramice ale Evului Mediu timpuriu din zona Dunării de Jos au fost: originea ceramicii balcano-dunărene; olăritul (ateliere de olar, cuptoare pentru ars ceramica, tehnica de lucru); ceramica locală (ceramica nisipoasă, cenuşie, din humă albă, fină roşie, arsă oxidant, uzuală lucrată cu roata rapidă; mărcile de olar; reproducerea formelor ceramice de import; căldările de lut. În cadrul acestui capitol, ca şi în al celui dedicat în mod special ceramicii descoperite la Nufăru, termenul de „import” se referă la acele produse care nu sunt confecţionate în centre dobrogene, ci ajung aici aduse de negustori ce le achiziţionează în marile oraşe bizantine ale epocii, cum ar fi Constantinopol sau Thessalonic. Aşadar, termenul „import” folosit pentru regiunea dintre Dunăre şi mare desemnează acele produse vehiculate dintr-un centru în altul, aparţinând aceleiaşi lumi

de tradiție și apartenență bizantină, pentru a le deosebi de cele rezultate din producția locală și regională paristriană.

În capitolul următor, *Prezentarea contextelor, complexelor și materialelor arheologice analizate din situl de la Nufăru* (VI, p. 141–173, pl. 47–74), au fost examinate sursele materialului arheologic (reprezentat de un lot de 3102 fragmente ceramice) și expuse motivele alegerii acestora. Situl de proveniență este unul suprapus de așezarea contemporană, deci în care cercetarea de teren este oricum una de tip eșantionar. Studiul nostru neputând avea ca punct de plecare, așa cum ar fi fost ideal, ansamblul ceramicii uzuale descoperite la Nufăru, asupra căruia să se opereze o selecție, s-a optat pentru alegerea sectoarelor și complexelor arheologice care să poată furniza material ceramic relevant pentru sit. Au fost selectate cinci puncte diferite ale sitului, patru dintre ele fiind în interiorul așezării – Bufet (1992–1997), proprietatea Ene (1997, 2007), Baza arheologică (2005–2006), proprietatea Barbu (2009), iar al cincilea reprezentând o suprafață cercetată în afara zidurilor cetății – proprietatea Rubanschi (2002). Cercetarea arheologică a documentat, în punctele amintite, stratigrafia sitului de la Nufăru, prezența celor două mari straturi, de pământ cenușiu prăfos și de pământ cenușiu gălbui, precum și 95 de complexe de locuire, dintre care 28 de locuințe, două instalații de foc și 65 de gropi menajere, având caracteristicile cunoscute atât pentru situl de la Nufăru, cât și pentru arealul de cultură specific epocii bizantine căruia i se încadrează acesta. Am încercat astfel să acoperim o suprafață destul de mare, cu un conținut de date specifice sitului, care să ne ofere o imagine de ansamblu asupra viețuirii în cetate, dar și în afara ei. Am încercat să evităm concentrarea studiului pe un singur sector, care ar fi putut genera o imagine incompletă sau chiar distorsionată, prin proiectarea locuirii dintr-un colț de așezare asupra ansamblului.

Ceramica de uz comun de la Nufăru (VII, p. 174–476, fig. 1–233 și tabelele 1–73, în text), susținut de catalogul ceramic al celor 3102 fragmente (p. 503–710) și de planșele 75–405, constituie esența contribuției noastre, o îmbinare a analizei tehnologice și tipologice, aplicând achizițiile geologiei și informaticii în studiul ceramologic. Ne-am propus o analiză cu elemente de noutate bazată pe datele deja cunoscute din cercetările în domeniul ceramicii medievale realizate în secolul trecut pentru această parte de lume.

Au fost luate în discuție inventarele ceramice ale complexelor prezentate, care ne pot oferi cât mai multe informații atât asupra formelor vaselor, cât și asupra tehnologiei ce a dus la realizarea lor. În acest sens, au fost selectate buze, funduri, torți și corpuri de vase. Din tot materialul supus atenției noastre, doar patru vase prezintă un profil întreg (vase întregibile), restul de 3098 fiind fragmente ceramice. Gradul ridicat de fragmentare a lotului luat în discuție reprezintă o mare provocare pentru analiză, reflectând și un grad ridicat al relativității interpretării. Materialul selectat a fost desenat, apoi înregistrat și prelucrat cu ajutorul unei baze de date. Aspectele luate în calcul au fost următoarele: analiza pastei, cu tot ceea ce presupune aceasta, și identificarea a 14 tipuri, obținerea, prelucrarea, modelarea

materiei prime, tratarea vaselor înaintea arderii, uscarea, arderea, cu trimiteri interesante şi utile la un orizont etnografic (VII, p. 175–246), tipologia materialului ceramic, incluzând oale (de tip borcan, în zece variante) şi cu toarte, căldări, căni, urcioare, castroane, opaiţe, analiza decorului – incizat, lustruit, angobat, realizat prin impresiune, compus (VII, p. 246–398), asocierea formelor ceramice cu principalele tipuri de pastă, o serie de consideraţii cronologice şi funcţionale, evidenţiind o serie de accente ale producţiei locale

Analiza noastră urmăreşte două direcţii: **tehnologică** şi **tipologică**. Analiza tehnologică, macroscopică, este împrumutată din instrumentarul geologiei, încercând o abordare petrografică prin descrierea unui fragment ceramic ca a unui sediment dur, rocă. Am urmărit în acest fel studierea şi clasificarea ceramicii folosind caracteristicile argilei din care este făcută, funcţiile temperaturii de ardere şi condiţiile acesteia; funcţiile incluziunilor, cele ce sunt natural antrenate în structura argilei, mai ales cele adăugate intenţionat cu rolul de degresant. Duritatea fragmentelor ceramice, spărtura pe care o prezintă, senzaţia la atingere sunt criterii de separare între diferitele tipuri de paste. Identificarea incluziunilor, natura şi forma, sortarea, frecvenţa şi mărimea sunt factorii urmăriţi în procesul de decodare a tehnologiei folosite în procesul olăriei medievale.

Prin termenul tip de pastă înţelegem deja consacratul *fabric,* adoptat din geologie, care descrie proprietăţile şi relaţiile spaţiale ale mineralelor dintr-o rocă. Raportul dintre matricea argilei şi incluziuni este dat de alegerea materiei prime de către meşterul olar; ambele supuse modificărilor provocate, într-un grad mai mare sau mai mic, de condiţiile de ardere.

În urma analizei pastei, am indentificat 14 tipuri principale de **pastă**/*fabric*, departajate în variante în funcţie de trăsăturile comune, ardere, culoare, incluziuni, textură.

Tipologia reprezintă principalul instrument de clasificare a formelor ceramice. Tipul constă în suma trăsăturilor comune ale mai multor vase, strânse la un loc într-o formă unitară. Materialul ceramic se împarte după funcţionalitate în: I. oale; II. oale cu torţi tubulare, oale cu torţi; III. căldări; IV. ulcioare; V. castroane şi VI. opaiţe, rezultând şase tipuri majore de forme ceramice.

Oalele sunt formele cel mai des întâlnite, două vase sunt întregi/întregibile, majoritatea lotului este reprezentat de fragmente de buze cu umeri (părţile superioare ale vaselor), funduri (părţile inferioare ale vaselor sau baze) şi corpuri de vas, provenind de la umeri cu decor incizat.

Pornind de la profilatura vaselor, în special cea a buzelor, a corpurilor cât mai bine păstrate, a fost efectuată o clasificare a oalelor în nouă tipuri mari, care prezintă trăsături comune: curbura umerilor, poziţionarea diametrului maxim, profilatura buzei şi forma acesteia, denumite convenţional cu majuscule de la A la M. Fiecare tip prezintă variante ce se deosebesc prin detalii observate la nivelul profilaturii buzei.

Oalele cu torţi. După forma torţii, se diferenţiază două variante ale acestei forme: oale cu torţi tubulare TB şi oale cu torţi dispuse vertical OT. Oalele cu torţi sunt documentate prin fragmente de buză, corpuri, torţi şi funduri; această formă

este reprezentată prin 285 de fragmente. După trăsăturile comune fragmentelor de oale cu toartă şi profilul buzelor, au fost identificate 11 tipuri de oale cu toartă.

Ulcioarele, reprezentate printr-un vas întreg şi 287 de fragmente, sunt documentate prin fragmente de buză, corpuri, torţi şi funduri. Căldările de lut, categorie din care au fost înregistrate patru fragmente în lotul analizat, sunt vasele cu corpul tronconic sau cilindric, buza, plată, uşor trasă în exterior, urechile de prindere lipite de buză, spre interiorul vasului; un fragment de fund plat cu diametrul de 25 cm a fost atribuit acestui tip.

Castroanele, formă ilustrată prin 19 fragmente, sunt vase cu corp tronconic, cu baza mică în partea inferioară, fundul plat; în exterior baza este alungită sub forma unui mic pinten.

Opaiţele sunt prezente în două variante: de tip tăviţă (trei exemplare, cu fund plat, pereţii uşor înclinaţi în exterior, buza rotunjită, gura prevăzută cu un cioc mic pentru fixarea fitilului de ardere) şi de tip sfeşnic (un exemplar, compus din două părţi: partea superioară, opaiţul propriu-zis, şi partea inferioară, piciorul de sprijin; pereţii curbaţi şi carenaţi, buza dreaptă cu muchia aplecată spre interior, piciorul înalt, tubular, o toartă curbată, ovală în secţiune, care se lipeşte de buza vasului şi de piciorul opaiţului).

Decorul. Operaţiunea de decorare a vaselor a fost identificată pe 1235 de fragmente ceramice şi vase întregibile. În privinţa aplicării decorului au fost observate următoarele tehnici: incizare, lustruire şi angobare; pe lângă prezenţa singulară a acestor tipuri de decorare, au fost întâlnite şi combinaţii de linii incizate şi suprafeţe lustruite şi linii incizate asociate cu aplicare de angobă. Incizarea este cea mai des întâlnită formă de decorare a ceramicii uzuale descoperite la Nufăru, apărând pe 1068 de fragmente ceramice în cadrul lotului analizat. Plecând de la linii simple spre combinaţii complexe de asocieri de linii în val, franjuri, împunsături şi alveole, au fost înregistrate 137 de variante de decor incizat. Decorul lustruit este redat pe suprafaţa exterioară a pereţilor vaselor prin linii lustruite verticale, oblice sau în reţea de linii oblice intersectate, ce creează impresia de plasă cu „ochiuri” în romb sau prin lustruirea întregii suprafeţe exterioare a ulcioarelor în mod particular. Angobarea, decor realizat prin aplicarea unei pelicule subţiri de soluţie argiloasă cu conţinutul de apă mai mare de 30%, sau prin decorarea cu şlem roşu, soluţie apoasă de oxid de fier ori vopsirea cu „vopsea” de culoare galbenă, este întâlnită pe 69 de vase ceramice. Incizarea suprafeţelor exterioare ale vaselor apare preponderent pe oalele produse la Nufăru şi în restul aşezărilor din thema Paristrion. Se observă o restrângere şi o simplificare a decorului pe vasele din secolele XII–XIII faţă de secolul anterior. Pentru această perioadă, cele mai des întâlnite motive decorative sunt benzile de trei-patru linii paralele sau linii dispuse în valuri, redate prin tot atâtea incizii, ce contrastează cu ornamentarea foarte bogată şi variată, acoperind aproape întreaga suprafaţă a vaselor, caracteristică secolului al XI-lea.

Analiza materialului ceramic. În urma prezentării materialului ceramic, se impun câteva întrebări referitoare la producerea formelor ceramice: Din ce pastă

sunt modelate acestea? Cum sunt dispuse cronologic tipurile ceramice şi, implicit, tipurile de pastă şi tehnologia acestora?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, am recurs la interogarea datelor înregistrate în baza de date şi am supus analizei noastre intersectarea tipurilor ceramice cu cele de pastă. Am tratat fiecare tip de formă şi am căutat să identificăm incidența cu tipul de pastă aferent. Tabelele combinatorii ne oferă o serie de indicii cu referire la asocierea tipurilor de vase din interiorul unui context arheologic, pe baza celor 73 de tabele combinatorii tragem urmăroarele concluzii.

La nivel tehnologic sunt surprinse detalii ale unei producții variate, generate de centre de olărit diferite în spațiul Dunării de Jos în intervalul secolelor X–XIII. Prezența celor 14 tipuri principale de paste, cu variantele lor, ilustrează lanțul operațional al procesului ceramic. La nivelul materiei prime folosite se observă opțiunea pentru argile din grupe secundare, cu o plasticitate ridicată, situație întărită de identificarea incluziunilor de cuarț, calcare, gresie şi cochilii de forme şi mărimi diferite, de la unghiular accentuate la rotunde, în prezență abundentă şi sortare variată.

Pentru secolele X–XI sunt surprinse o serie de amănunte care descriu olăritul perioadei. Tipurile de pastă Nuf. 01, Nuf. 02, Nuf. 05, Nuf. 16. 01, Nuf. 17, Nuf. 18 sunt definitorii pentru acest interval. Nuf. 01, ce reprezintă o pastă caolinoidă, se regăseşte în aşezările sud-dobrogene, situate în vecinătatea depozitelor de caolin de pe Valea Carasu şi a celor de pe terasele sudice ale Dunării. Vasele modelate din această pastă, cu o textură fină, sunt în cea mai mare parte arse oxidant şi au circulat în intervalul cuprins între sfârşitul secolului al X-lea şi în prima jumătate a secolului al XI-lea. Din această pastă au fost modelate oalele din tipurile A şi C, precum şi o căldare de lut. Asociate cu această expresie ceramică, apar tipurile de pastă Nuf. 02 şi Nuf. 05, materializate prin formele de oale aparținând tipurilor B, C şi D, castroane de tipul S, oale cu torți tubulare şi o căldare de lut. Acestea îşi găsesc analogii în aproape toate aşezările paristriene contemporane cu cetatea de la Nufăru. Oalele de tipurile C şi D sunt arse reducător, iar cele de tipul B sunt arse oxidant. Diversitatea mare în care se prezintă tipurile C şi D ne îndeamnă să înclinăm balanța provenienței acestor oale în afara limitelor geografice ale aşezării medio-bizantine de la Nufăru, reprezentând, probabil, obiectul unor schimburi regionale cu celelalte aşezări nord-dobrogene. În sprijinul acestei ipoteze stau analogiile numeroase prezentate pentru respectivele tipuri. Tipul B, existent în trei variante, larg răspândit în aproape toate cetățile dunărene, pare a fi expresia unui curent generalizat la nivelul provinciei pe toată durata secolului al XI-lea.

Spre finalul secolului al XI-lea şi începutul secolului al XII-lea, observăm o restrângere a formelor de manifestare a olăriei prin prezența pastelor Nuf. 03, în formele oalelor aparținând tipurilor L şi M, care îşi găsesc puține analogii în afara sitului de pe malul brațului Sf. Gheorghe, ele fiind prezente, de altfel, în cuptorul de ars oale descoperit în 1981. Formele amintite, modelate din pasta Nuf. 03, sunt descoperite în complexele aparținând ambelor niveluri de locuire documentate în sit. Această situație ne înlesneşte atribuirea lor unei producții locale încadrabile

între sfârşitul secolului al XI-lea şi începutul celui următor. În continuarea acestor produse ceramice, apare pasta Nuf. 10, ca o manifestare texturală grosieră, identificată prima dată la *Dinogetia*–Garvăn, în a doua jumătate a secolului al XII-lea. Formele de oale din tipul G îşi găsesc analogii la *Dinogetia*–Garvăn şi Isaccea. Pentru sfârşitul secolului al XII-lea şi prima jumătate a veacului următor, întâlnim oalele din tipul H, produse din pasta Nuf. 13. Acestea îşi găsesc analogii în ceramica descoperită la Păcuiul lui Soare, în nivelurile de la sfârşitul secolului al XIII-lea, şi la Isaccea.

Producţia locală este caracterizată de o ceramică grosieră, cele mai des întâlnite forme fiind oalele şi castroanele, în timp ce oalele cu toartă şi ulcioarele aparţin unei categorii fine, ce ajunge în spaţiul nord–dobrogean ca urmare a schimbului comercial din lumea bizantină. Nu au fost înregistrate situaţii în care oalele cu toartă sau ulcioarele să fie modelate din paste locale sau regionale, aceste forme ceramice fiind produse în ateliere specializate din afara provinciei Paradunavon. Analogiile prezentate pentru aceste vase ne relevă rolul activ jucat de aşezarea de tip urban de la Nufăru în viaţa comercială din Imperiul Bizantin. Evolutiv, la nivelul formelor, se observă o uşoară restrângere a repertoriului de oale pentru secolele XII–XIII, la 23 de variante faţă de 28 prezente în intervalul secolelor X–XI.

La nivelul topografiei aşezării bizantine de la Nufăru, se observă o distribuţie omogenă a tipurilor ceramice pe nivelurile şi complexele arheologice întâlnite în puctele cercetate. Menţionăm că în extremitatea vestică a cetăţii, în punctul *extra muros* cercetat, materialul arheologic a apărut în cantitate redusă faţă de cel rezultat din săpăturile *intra muros*, din cauza caracterului sezonier pe care l-a cunoscut vieţuirea în acest sector.

Prin analiza materialului ceramic din situl medio-bizantin de la Nufăru, am încercat să răspundem, măcar parţial, întrebărilor constituind obiectivele propuse în momentul demarării demersului nostru: Ce vas este? Cum este făcut? La ce era folosit? De unde provine? Cât de mult a circulat? Observaţia că, la nivelul lotului analizat, se poate constata o integrare a aşezării nord-dobrogene în circuitul comercial, tehnic, de mode şi influenţe al provinciei Paradunavon şi, prin extensie, al Imperiului bizantin, sperăm că va fi confirmată şi aprofundată de cercetările noastre viitoare în domeniu. Combinarea datelor furnizate de studiul ceramicii uzuale de la Nufăru cu cele oferite de loturi similare din alte situri, cu încadrări cronologice mai stricte, ca şi cu acelea evidenţiate de ceramica de factură bizantină provenind din contexte arheologice mai apropiate de surse, în condiţiile lărgirii analizei şi susţinerii cu argumente numismatice, poate furniza, în viitor, o schemă mai veridică şi mai utilă.

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA
(15 mai 1915 – 13 aprilie 2013)

Mircea Petrescu-Dîmbovița s-a născut la 15 mai 1915 la Galați, unde urmează și școala primară și mai apoi cursurile liceului „Vasile Alecsandri". Pasionat de istorie și arheologie încă din liceu, la îndemnul și cu sprijinul profesorului său, Aețiu Hogaș, decide să se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, secția istorie. Având șansa prezenței în facultate a unei generații de profesori de excepție, între care amintim pe Nicolae Iorga, Scarlat Lambrino, George Murnu, Ioan Andrieșescu, Demostene Russo, Vintilă Mihăilescu, Simion Mehedinți, George Oprescu, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu, Vladimir Dumitrescu sau Ion Nestor, Mircea Petrescu-Dîmbovița datorează anilor petrecuți la București (1933–1949) formarea sa ca arheolog și specialist de primă mână în arheologia preistorică a teritoriului sud-est european. În această perioadă activează, încă de la terminarea facultății, ca asistent al lui Ioan Andrieșescu la catedra de Preistorie și Arheologie, fiind, alături de Corneliu Mateescu, cel mai fidel discipol al acestuia. În perioada 1943–1948 devine și asistent la Muzeul Național de Antichități, fiind unul dintre colaboratorii lui Ion Nestor. Tot în această perioadă (1947) devine doctor în istorie, cu o teză intitulată *Contribuțiuni la ultima epocă a bronzului din Transilvania*, sub conducerea aceluiași Ion Nestor. După război se mută la Iași unde, timp de peste cinci decenii,

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, București, 2014, p. 163–174

va desfăşura o activitate prodigioasă şi va influenţa hotărâtor arheologia spaţiului dintre Prut şi Carpaţi. Între cele mai importante repere ale activităţii sale profesionale, amintim: conferenţiar (1949–1956) şi apoi profesor (1956–1983) la Facultatea de Istorie a Universităţii „Al.I. Cuza” din Iaşi; director al Muzeului de Istorie a Moldovei (1954–1967); director al Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol” din Iaşi (1968–1989). Fondator al revistei „Arheologia Moldovei”, a publicat numeroase articole şi studii de referinţă, precum şi mai multe lucrări de sinteză, între care amintim *Depozitele de bronzuri din România*, pentru care primeşte premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române în anul 1977. În 1964 a fost ales membru în Consiliul Permanent al UISPP din cadrul UNESCO şi membru al Institutului de Preistorie şi Protoistorie din Florenţa, iar în 1968, membru corespondent al Institutului Arheologic German. În 1958 a fost singurul cadru didactic de la Facultatea de Istorie si Filosofie a Universităţii din Iaşi venit la Tribunalul Militar ca martor apărător în procesul studenţilor săi, care organizaseră în 1957 aniversarea a 500 de ani de la înscăunarea lui Ştefan cel Mare, în cadrul unui proces înscenat de regimul comunist[1]. Academia Română îl alege membru corespondent în 1991 şi membru titular în 1996. Creator de şcoală, arheolog pasionat şi onest, autor a numeroase studii de referinţă pentru arheologia românescă, Mircea Petrescu-Dîmboviţa se stinge din viaţă la 13 aprilie 2013, la Iaşi, lăsând în urmă o moştenire ştiinţifică importantă, şi mai presus de aceasta, amintirea unui om de o valoare morală incontestabilă.

*

În urmă cu mai bine de opt ani, în luna decembrie a anului 2005, am avut cu profesorul Mircea Petrescu-Dîmboviţa un dialog despre arheologia românească, la a cărei dezvoltare fusese martor (dar şi contributor activ) timp de peste şapte decenii. Interesul nostru primar în această discuţie viza personalitatea lui Ioan Andrieşescu, subiectul tezei noastre de doctorat, profesor pe care Mircea Petrescu-Dîmboviţa l-a audiat în perioada anilor 1933–1937, la Facultatea de Istorie şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti, şi pe care ulterior l-a secondat ca asistent şi fidel colaborator la catedra de arheologie preistorică a aceleiaşi universităţi, pentru mai mulţi ani. Dialogul noastru a constat într-un interviu, înregistrat pe casetă audio, în care Mircea Petrescu-Dîmboviţa a răspuns cu multă amabilitate întrebărilor noastre. În mod aproape natural, discuţia noastră nu s-a rezumat doar la Ioan Andrieşescu, ci s-a extins la întreaga perioadă de început a carierei ştiinţifice a lui Mircea Petrescu-Dîmboviţa. Din raţiuni editoriale, am făcut unele modificări ce au vizat mai ales uniformizarea unor forme de exprimare caracteristice comunicării orale şi am suprimat unele pasaje ce nu priveau arheologia românească în ansamblul ei, ci anumite probleme private. Din păcate, la data realizării interviului nostru, profesorul Mircea Petrescu-Dîmboviţa nu se afla în cea mai bună stare de sănătate şi,

[1] Mihalache Brudiu, Profesorul *Mircea Petrescu-Dâmboviţa la 90 de ani*, Analele Universităţii „Dunărea de Jos” Galaţi 4, 2005, p. 377–380.

în pofida interesului arătat şi a efortului mare depus de el pentru a răspunde întrebărilor noastre, unele dintre răspunsurile sale sunt uneori incomplete sau lipsite de detalii. Cu atât mai mult însă, remarcăm prospeţimea unor amintiri sau judecăţile simple şi oneste ale celui care, la vârsta de 90 de ani, era, la acea dată, decanul breslei arheologice din România. La sfârşitul interviului, adăugăm şi două scrisori[2], expediate de Mircea Petrescu-Dîmboviţa celor care i-au influenţat şi determinat cariera ştiinţifică – Ioan Andrieşescu şi Ion Nestor –, profesori faţă de care şi-a exprimat constant admiraţia (nu numai în discuţia de faţă) şi pe care i-a onorat de-a lungul deceniilor prin atitudinea şi activitatea sa.

Cătălin I. Nicolae,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti;
e-mail: nicotk@gmail.com.

**

Cătălin I. Nicolae: Domnule profesor, aş vrea, înainte de a discuta despre Andrieşescu, să vorbim un pic despre dumneavoastră. De unde ideea de a face arheologie? Cum aţi ajuns la Bucureşti?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Eu am scris, am şi în biografia mea[3], am avut la Galaţi, la liceul „Vasile Alecsandri", pe profesorul Aeţiu Hogaş, fiul lui Calistrat Hogaş, care era, la ore şi în afara orelor de clasă, cu Istoria arheologiei a lui Odobescu, lucrări de Pârvan şi mi-a deschis gustul pentru arheologie încă din primele clase de liceu. După aceea – eram pornit să fac arheologia, datorită îndemnurilor şi sprijinului lui Hogaş – am venit la Bucureşti în 1933 şi am stat acolo până în 1949. Deci, 16 ani am fost al Bucureştiului. Am avut profesori pe Ioan Andrieşescu, Ion Nestor, după aceea Nicolae Iorga, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu, Vladimir Dumitrescu, George Murnu, Scarlat Lambrino şi alţii. Şi am avut şi geografia, unde Simion Mehedinţi şi Vintilă Mihăilescu erau patronii. Deci, eram pornit să fac arheologie şi n-am renunţat la asta şi am terminat. Apoi, am venit aici. Pentru mine, poate a fost mai bine că am venit aici, că la Bucureşti eram singur. Contează, spunea cineva pe vremuri, pe cine ai avut profesor, şi el la rândul lui pe cine a avut profesor. Or, eu am avut profesor în perioada de la Bucureşti pe Ioan Andrieşescu... Şi am avut noroc cu Ioan Andrieşescu şi după aceea cu Ion Nestor, în toată perioada când am lucrat la Muzeul Naţional de Antichităţi (MNA).

Cătălin I. Nicolae: Aţi putea să îmi spuneţi, dacă vă mai amintiţi, ce structură avea anul universitar sau cursurile care se ţineau?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: După 1948, noua lege a învăţământului a luat seminariile de la profesori şi le-a trecut la asistenţi. Mare greşeală, pentru că oameni de mare valoare, precum Nicolae Iorga, veneau la seminariile noastre. Profesorul Andrieşescu a ţinut lecţia inaugurală despre Odobescu şi scopul arheologiei. Şi asistentul avea un rol foarte important – făceam seminarii cu materiale şi mulaje, poate ai văzut ce a spus Mateescu în revista lui

[2] Ambele provin din Arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti.
[3] Mircea Petrescu-Dâmboviţa, *Amintirile unui arheolog*, Piatra-Neamţ, 2006, 266 p.

Andrieşescu – şi după aceea am continuat la Nestor. Am fost asistent onorific la universitate şi bugetar la MNA, până în 1948, în 1949 am venit aici. Şi, cât erau de mari, Iorga făcea seminar şi cu patru studenţi. Îmi amintesc de Cornelia Bodea, la seminarul de istorie universală, cum aşeza în amfiteatru scaunul lui Iorga chiar în faţa ei şi Iorga îi punea tot felul de întrebări, care uneori depăşeau materia din anul respectiv. Cine ştia să răspundă primea un premiu din cărţile lui Iorga.

Cătălin I. Nicolae: Cum aţi ajuns asistentul lui Andrieşescu?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Am ajuns încă din anul IV. M-a remarcat, a spus că am înclinare spre această disciplină, l-a luat ca bugetar pe Corneliu Mateescu, care a fost asistent şi pe timpul războiului, şi pe mine la seminar. Eram un docent, doi asistenţi, un laborant, un desenator, ca un adevărat institut. Din nefericire, a fost bombardată clădirea respectivă şi s-au pierdut şi din colecţii şi, mai ales, manuscrisul lui Buţureanu, despre preistoria României, din care Andrieşescu a publicat numai prefaţa, pierdut pentru totdeauna; o bibliografie pentru care am lucrat două luni la Iorga acasă, trimis de Andrieşescu, împreună cu Marius Moga de la Timişoara; şi alte manuscrise, ale lui Andrieşescu, multe lucruri s-au pierdut. S-au salvat, din fericire, piesele din mormântul de la Agighiol, de metal.

Cătălin I. Nicolae: S-au mai salvat şi o parte din revistele RPAN, care există şi acum la Seminar, unele având paginile arse de la incendiu. Mai ştiţi cine se ocupa în mod special de biblioteca Seminarului?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Nu mai ţin minte, cred că Mateescu. Exista un bibliotecar şi un colaborator de la MNA. Andrieşescu văzuse şi ştia foarte bine Seminarul de preistorie de la Viena, ştia ce se întâmplă la Paris şi în alte părţi. Eu îl consider ctitor al arheologiei preistorice din România, cel mai apropiat colaborator al lui Vasile Pârvan. Aşa a fost, aşa au scris cam toţi despre el. A scris ceva despre el Vladimir Dumitrescu, care nu era aşa pasionat după Andrieşescu. Andrieşescu s-a bucurat de sprijinul lui Pârvan şi al lui Nicolae Iorga.

Cătălin I. Nicolae: Vă mai amintiţi ce cursuri a ţinut Andrieşescu?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Da, îmi amintesc. Cu uşurinţă, în special de *Preistoria Sud Estului Europei şi a Orientului apropiat*, astea erau materiile lui preferate. Cursuri în care elogia anumite personalităţi ale preistoriei, începând cu Odobescu, Tocilescu. El începea anul cu o prelegere inaugurală – la unele asista şi Vasile Pârvan, fiind o revelaţie pentru el cum prezenta problema tracilor, de exemplu. Toate cursurile erau litografiate şi trecute oarecum, prin felul în care erau prezentate, drept lucrări ştiinţifice.

Cătălin I. Nicolae: Mai aveţi cumva vreun astfel de curs?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Nu, nu mai am. Poate Berciu, dar a murit. Andrieşescu mai avea ceva, o oră de consultaţii, în fiecare săptămână, unde veneau toţi şi lucrau cu el. Acum nu mai sunt.

Cătălin I. Nicolae: La Bucureşti mai sunt, au fost reintroduse pentru studenţii de anul IV.
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Vorbeşte foarte frumos Andrieşescu despre sprijinul pe care l-a dat rectorul Universităţii din Bucureşti fostului profesor de drept roman de la Facultatea de Drept, Constantin Stoicescu, un om foarte sever.

Cătălin I. Nicolae: Ştiu că Seminarul a avut o arhivă de fotografie, ştiţi ce s-a întâmplat cu ea?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Da, a avut, foarte mare, dar s-a pierdut la bombardamentele americane. Singurul care mai putea să îţi spună ceva era Berciu, dar a murit.

Cătălin I. Nicolae: În timpul războiului, 1940–1944, se ţineau cursuri?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Eu, în perioada aceea eram pe front, nu mai eram aici. Veneam aici din când în când. Eram ofiţer-observator şi am ajuns până la gradul de căpitan, şcoala făcută la Craiova, şcoala de artilerie, foarte bună.

Cătălin I. Nicolae: Ştiu că aţi fost la Odessa, mai mult timp...
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Mult timp, mi-am făcut relaţii acolo. Nu m-a apucat omorârea celor 98 de ofiţeri acolo. Oraş frumos, cu monumente şi muzee frumoase…

Cătălin I. Nicolae: În Bucureşti, la acea dată, care erau principalele muzee?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Era Muzeul de artă de la Palatul Suţu, Muzeul Naţional de Antichităţi de pe strada Victor Emanuel. În curte acolo era o casă mică, acolo lucra Nestor. Întreţinea familia dintr-un singur salariu.

Cătălin I. Nicolae: Revenind un pic la dumneavoastră, care a fost primul şantier arheologic pe care aţi fost?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Primul şantier pe care am fost singur a fost la Mangalia, unde săpa Sauciuc-Săveanu. Acesta fiind plecat la Berlin, am fost delegat eu să fac cercetări acolo. Apoi am fost la Glina, unde am confirmat observaţiile făcute de Ion Nestor şi am completat cercetările sale privind stratigrafia staţiunii – [nivelurile] Boian, Gumelniţa, Glina, Tei... După aceea au urmat multe altele, între care Truşeşti, apoi Cucuteni.

Cătălin I. Nicolae: Revenind un pic la Andrieşescu, aveţi în arhiva dumneavoastră fotografii cu el sau de la Seminar?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Da... Numai puţin... trebuie să caut... ăştia de la Buzău au organizat ceva şi acolo am dat ceva.

Cătălin I. Nicolae: Ce puteţi să-mi spuneţi de Andrieşescu arheologul, omul de teren?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Eu am participat la nişte săpături începute de Ioan Andrieşescu, la Sărata-Monteoru. Acolo m-am format ca arheolog, cu Nestor, în 1937–1939, dar şantierul el l-a început. El paleolitic n-a săpat, doar a scris câte ceva, după aceea din neolitic a săpat la Frumuşica, Căscioarele[4] şi, în mai multe locuri, bronz, daci, foarte important Piscul Crăsani, remarcat şi de Pârvan, apoi perioada secolelor III–IV săpăturile de la Oinac, necropola de la Oinac. Deci, el a îmbrăţişat un grup foarte larg de obiective. În teza mea amintesc despre toate astea. Despre Glina III am publicat ceva în Italia, la un simpozion de la Verona organizat de Paolo Graziosi, despre începutul epocii bronzului. Acolo am continuat şi completat observaţiile lui Andrieşescu şi Nestor.

Cătălin I. Nicolae: Spuneţi-mi ceva despre familia Andrieşescu. Aţi fost la profesor acasă?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Am fost, dar în timpul cât trăia n-am fost – în str. Doamna Chiajna nr. 14. Am fost cu Nestor şi am văzut că avea o bibliotecă foarte mare şi mi-am dat seama că citea foarte mult. Nestor a fost, i-a cunoscut soţia. Copii ştiu că nu a avut.

[4] Este vorba, de fapt, de situl de la Sultana. Andrieşescu nu a săpat la Căscioarele.

Cătălin I. Nicolae: Credeţi că există prin arhivele ieşene materiale referitoare la activitatea lui Andrieşescu la Iaşi?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: El a fost la Universitate, după moartea lui Răşcanu, acolo trebuie să fie.

Cătălin I. Nicolae: Îmi mai puteţi spune ceva despre Andrieşescu omul, cel din afara catedrei?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: În afara catedrei, l-am cunoscut mai puţin. Lucra mult acasă la el. A fost în Germania, la Berlin, între 1912 şi1913, unde a putut să asculte mari profesori, ca Obermayer, Hubert Schimdt, care săpase şi în România, Kossina. Apoi, la Viena, a studiat în cadrul Seminarului de preistorie de acolo. A făcut o serie de călătorii în Europa. Trebuie să vezi care au fost opiniile lui, unele neacceptate. Şi din lucrările publicate ce rămâne. A fost şi la Congresul din 1937. Când a fost numit profesor, în 1919, a ţinut o lecţie de deschidere care a avut un oarecare răsunet – *Câteva consideraţiuni şi îndemnuri de început cu privire la istoria veche şi ştiinţele ei ajutătoare*[5]. În cursurile şi lucrările lui se vede orientarea către Orientul Apropiat, către teritoriile din nordul Mării Negre şi, mai puţin, către Europa Centrală, spre deosebire de alţii care puneau accentul pe Europa centrală. Pentru epoca bronzului, Andrieşescu a studiat depozitele de la Sinaia, Predeal, Drajna şi el are meritul că a renunţat la ideea bronzului ungar sau a bronzului transilvan, arătând legăturile cu lumea sudică. În problema tracilor, el a greşit puţin, a coborât originea lor până-n neolitic. S-a ocupat şi de perioada formării poporului român, prin săpăturile de la Oinac, continuate de Berciu. În volumul său *De la Preistorie la Ev Mediu*, s-a referit şi la cercetările lui Buţureanu. A vrut şi să publice lucrarea lui Buţureanu, *Preistoria României*, scrisă în 1898, dar care s-a pierdut la bombardament, din care a rămas doar introducerea. Trebuie să urmăreşti poziţia lui faţă de Camille Jullian, care a scris *Histoire de la Gaule*, pe care el l-a admirat foarte mult[6]. A fost membru al Academiei Române, din 1928, a fost membru titular al Institutului de Arheologie German din 1929, membru al Societăţii Anticarilor din Londra din 1933, a fost decorat cu Steaua României, pentru merit ştiinţific.

Cătălin I. Nicolae: Despre ultimii ani din viaţa lui Andrieşescu, ce îmi puteţi spune?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: El nu se plângea în faţa noastră niciodată.

Cătălin I. Nicolae: Dar ştiţi dacă a fost internat vreodată în vreun spital?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Nu ştiu nimic. Venea la cursuri totdeauna, n-am observat.

Cătălin I. Nicolae: În 1937 eraţi încă student?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Nu, în 1937 am terminat.

Cătălin I. Nicolae: Aţi fost la Congresul din 1937?
Mircea Petrescu-Dîmboviţa: Da. Congresul a ţinut 12 zile. S-a bucurat de patronajul Regelui Carol II. După câte îmi amintesc, preşedinte de onoare a fost primul ministru, Gh. Tătărescu,

[5] Ioan Andrieşescu, *Câteva consideraţiuni şi îndemnuri de început cu privire la Istoria veche şi ştiinţele ei ajutătoare – Cu o introducere despre Petru Răşcanu şi Teohari Antonescu — O lecţie de deschidere,* Revista Istorică VI, 1920, 3–6, p. 95–115; 7–9, p. 136–162.

[6] Ioan Andrieşescu, *Un reprezentant tipic al studiilor de Preistorie şi Antichităţi naţionale: Camille Jullian*, Revista de Preistorie şi Antichităţi naţionale, II–IV, 1940, p. 9–37.

preşedintele congresului a fost Ministrul Educației, care era Constantin Angelescu, tatăl fostului profesor, care a murit acum 3 ani. Mai mult decât atât, nu pot să îți spun.

Cătălin I. Nicolae: Mai ales Vladimir Dumitrescu aminteşte despre congres.
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Se chema atunci de antropologie, apoi a fost de pre- şi protoistorie. Eu n-am participat cu ceva, din câte îmi amintesc.

Cătălin I. Nicolae: Andrieşescu vorbeşte şi de Emil Coliu. Vă mai amintiți ceva de el?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da, Emil Coliu[7] a murit în urma unui accident vascular. A murit la 30 de ani. A scris despre vasele greceşti de la Muzeul Kalinderu.

Cătălin I. Nicolae: Apreciați că Andrieşescu era în bune relații cu majoritatea corpului profesoral?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da, da, deşi în *Oameni şi cioburi*[8] sunt nişte afirmații care nu prea corespund.

Cătălin I. Nicolae: Care era relația dintre Ion Nestor şi Ioan Andrieşescu?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Foarte bună. Niciodată nu l-am auzit să-l vorbească de rău. De aceea, după Andrieşescu, pe al doilea loc l-am trecut pe Nestor, cu contribuții ştiințifice recunoscute pe plan național şi internațional. După aceea, l-am trecut şi pe Dumitrescu. Greşeala lui că a fost legionar, asta l-a făcut să fie doar docent, mai târziu conferențiar, dar niciodată profesor, asta la Universitate. A fost director, e adevărat, la MNA, dar păcat că era un om de mare valoare, recunoscut pe plan național şi internațional. După ei, Murnu era un profesor foarte distins, cu veleități de scriitor şi traducător. Scarlat Lambrino, care a fost director al Şcolii române de la Roma, a fost apoi profesor la Bilbao[9], unde a şi murit. Toți profesori de mâna întâi.

Cătălin I. Nicolae: Vladimir Dumitrescu afirmă că Andrieşescu ar fi de vină pentru că el nu a ajuns profesor.
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Acum şi Andrieşescu, săracul, nu putea să facă ceva împotriva celor care conduceau, şi care nu erau de acord cu politica lui. În fine, eu am trecut peste astea şi am rămas numai la Andrieşescu.

Cătălin I. Nicolae: Relația lui Andrieşescu cu Dumitrescu era asemănătoare relației cu Nestor?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da, erau bune, aproape identice. Poate Dumitrescu nu recunoştea, dar cel care a pus bazele ştiințifice ale preistoriei în România a fost Andrieşescu, la Bucureşti. Deşi a fost şi profesor suplinitor un an la Iaşi, după moartea lui Petru Râşcanu. La Bucureşti, Pârvan l-a remarcat şi l-a sprijinit.

Cătălin I. Nicolae: Revenind la perioada interbelică, Vladimir Dumitrescu afirmă în mai multe rânduri că Nestor a fost singurul lui duşman.

---

7 Emil Coliu (1909–1939), arheolog, asistent la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universității din Bucureşti. Pentru mai multe detalii, vezi Cătălin I. Nicolae, Cristina Georgeta Alexandrescu, *Destine întrerupte: Arheologul Emil Coliu şi cercetările de la Troesmis*, în Vladimir Iliescu, Decebal Nedu (eds.) – *Graecia, Roma, Barbaricum. In memoriam Vasile Lica*, Galați, 2014, sub tipar.

8 Vladimir Dumitrescu, *Oameni şi cioburi*, Călăraşi, 1993, 218 p.

9 Scarlat Lambrino (1891–1964) a fost profesor la Universitatea din Lisabona.

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da, era o animozitate între ei, pentru că Nestor, cu şcoala germană, era superior. El, cu şcoală italiană – cursurile lui erau foarte clare, Andrieşescu le mai bălmăjea. Are merite indiscutabile, dar nu se înțelegeau. Îmi pare bine că am avut aşa o şcoală şi aşa profesori. Andrieşescu în primul rând, apoi Nestor, al treilea Vladimir Dumitrescu. L-am prins şi pe Berciu, dar Berciu ținea ore săptămânal şi el asista. Apoi George Murnu, care a tradus pe Homer, ştia greceşte perfect, Scarlat Lambrino, director al Şcolii din Roma. Apoi Iorga – mare om. Totdeauna în picioare, îşi ținea şi seminariile. Am lucrat la el acasă, trimis de Andrieşescu. C.C. Giurescu m-a ajutat foarte mult. A fost rezident regal la Dunărea de Jos, avea 10 județe, şi voia pentru fiecare județ să fie făcute cercetări arheologice. Şi eu am făcut atunci în Covurlui, şi am publicat în germană în [revista] Dacia. Foarte puțin a publicat Mateescu, din Tutova. Panaitescu, alt mare profesor. I.D. Ştefănescu, cel mai bun istoric de artă, cu o operă uriaşă. Mehedinți şi Vintilă Mihăilescu.

Cătălin I. Nicolae: Referitor la orientarea politică a lui Vladimir Dumitrescu[10].
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Părerea mea că a greşit. Purta cămaşa verde, cu diagonală...

Cătălin I. Nicolae: Avea şi pistol?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu ştiu dacă avea, dar ce a scris rămâne şi eu îl consider al treilea. Primul este Andrieşescu, al doilea Nestor, hotărâtor, şi al treilea el. Ținea nişte cursuri foarte clare de Preistoria României, şi eu am mers la toate.

Cătălin I. Nicolae: Profesorul Andrieşescu avea o anumită opțiune politică?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu, n-am observat niciodată. Ce credea, se vedea din ce scrie. A trecut prin perioada legionară nevătămat. El nu făcea politică. Nici nu a avut timp cred, a murit la 56 de ani.

Cătălin I. Nicolae: Dumneavostră aveați timp? Ştiu că tatăl dumneavostră era liberal.
Mircea Petrescu-Dîmbovița: El a fost întâi consilier la Curtea de Apel din Galați şi apoi a ajuns prefect şi s-a înscris la liberali. Mama a fost în tot felul de organizații ale femeilor. Andrieşescu, dacă mai trăia puțin, cred că ar fi fost arestat. Ceilalți, care au fost la Universitate, au fost arestați. Eu, nefăcând politică, m-am strecurat.

Cătălin I. Nicolae: În general, studenții erau preocupați de politică?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Erau, unii erau legionari, alții prin alte partide.

Cătălin I. Nicolae: Care era statutul arheologului în acea perioadă? Pe şantiere cum vă priveau oamenii?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Oamenii erau foarte primitori şi binevoitori – veneau, lucrau, îi plăteam. Nu am avut nicio greutate. Peste tot unde am fost – Sărata-Monteoru, Glina, Cucuteni, Truşeşti.

Cătălin I. Nicolae: L-ați cunoscut pe Dinu V. Rosetti?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Bine de tot. Dinu bea mult, avea viciul ăsta.

Cătălin I. Nicolae: Ce altceva îmi puteți spune despre Dinu V. Rosetti?

[10] Pentru o mai bună înțelegere a opțiunilor politice ale lui Vladimir Dumitrescu, se poate vedea volumul său, *Memoriile unui „criminal politic”*, ed. Alexandru Dragoman, Bucureşti, 2013.

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Dinu V. Rosetti are meritul că a fost directorul Muzeului Municipal, conservator şi apoi director al Muzeului Municipiului, că era prieten cu Nestor, membru corespondent şi el al Institutului Arheologic German, membru al Societății de Preistorie din Berlin. Preocupări în arheologia oraşului Bucureşti, cu rezultate importante, a descoperit cultura Tei, în aşezările de pe terasa Colentinei şi Dâmboviței, contribuții pentru neolitic şi bronz prin cercetările de la Vidra, Jilava şi Cetățeni. Muzeul era pe Calea Victoriei.

Cătălin I. Nicolae: Ținând cont că ați fost martor la întreaga dezvoltare a arheologiei româneşti, cum apreciați arheologia românească de astăzi comparată cu cea din perioada interbelică? Credeți că a evoluat, există un progres?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: A, sigur că da! Întâi menționez studiile interdisciplinare – arheozoologie cu Haimovici, paleobotanică cu Monah – asta nu se făcea atunci.

Cătălin I. Nicolae: Credeți că, în perioada interbelică, arheologia românească era la acelaşi nivel cu cea occidentală?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu, nu era. Nemții erau în față în Europa, apoi italienii.

Cătălin I. Nicolae: S-a vorbit mult, mai ales în ultima perioadă, de implicarea politicului în arheologie, mai ales în perioada comunistă. Înainte de comunişti, de 1947, existau asemenea probleme în arheologie?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Absolut deloc.

Cătălin I. Nicolae: Care ar fi, în opinia dvs, cea mai bună operă de arheologie scrisă în România?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: La ora actuală?

Cătălin I. Nicolae: Da.
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Pentru trecut era *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rümanien*, de Nestor. Înainte de ea, era Andrieşescu, cu *Contribuții la istoria Dacia înainte de romani*, în 1921, şi înainte de el era Tocilescu, cu *Dacia înainte de romani*, în 1880. După perioada aceea sunt mai multe.

Cătălin I. Nicolae: În acest context, cine credeți că merită titlul de cel mai bun arheolog..., arheologul care a influențat cel mai mult arheologia românească?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu e uşor... cred că Nestor...

Cătălin I. Nicolae: Există materiale sau studii pe care nu ați apucat să le publicați?
Mircea Petrescu-Dîmbovița: Mi-a rămas nepublicat Glina, de la Bucureşti. Dar nu pot să mă duc la Bucureşti, nu pot. Carnete, desene, toate sunt acolo...

***

1. Scrisoare către Ioan Andrieşescu, trimisă la 11 august 1944.

11–VIII–1944

Mult stimate Domnule Profesor,

Respectuos, vă rog să mă scuzați că de un număr atât de mare de luni nu v'am mai dat nici o veste.

Dela sfârşitul lunii aprilie şi până în prezent sunt mobilizat pe front, nu departe de locurile cercetate de H. Schmidt.

Ducându-mă din când în când în vechea capitală a Moldovei, n'am neglijat să trec pe la Universitate şi Muzeu. Cu acest prilej am constatat că localul Muzeului a avut mult de suferit. Din fericire tot ce fusese de preţ se evacuase la timp. Ceea ce am crezut eu, din proprie iniţiativă, că mai prezintă un interes ştiinţific, am strâns şi dus la Universitate. Printre acestea se găsesc şi câteva din vasele dela Vârteşcoi, din Epoca Migraţiunilor.

Aci, ori de câte ori am ocazie „plimbându-mă" printre şanţurile dela observatorul meu, nu neglijez să cercetez şi profilele. Într'una din zile am descoperit în acest fel pe o cotă, în care eram instalat cu observatorul, un schelet preistoric în poziţie chircită şi cu înveliş din lemn. Ca inventar avea un vas mic de lut ars şi un obiect rotund din cochilie. Fapt interesant este că am văzut în profil şi o dungă albicioasă, groasă de ca 40 cm., formată de sigur din resturi vegetale, care indică forma vechii movile. Mormântul este probabil dela începutul Epocii Bronzului şi poate fi pus în legătură cu altele din Câmpia Munteană.

Am găsit, cu altă ocazie, şi o frumoasă monetă de argint dacică, o imitaţie după monetele lui Filip II.

Obiectele le-am trimes la Deva, unde am transmis şi toate detaliile necesare.

Acum, la ultima mea „reşedinţă" am dat iar peste resturi preistorice neolitice.

Aceste mici descoperiri îmi procură aci o satisfacţie sufletească deosebită şi-mi însutesc puterile..... Din acest punct de vedere sunt fericit, că am comandanţi, care mă înţeleg perfect.

Din întâmplare şi Dl Mateescu se află într'o regiune bogată în resturi antice (Tyras).

Dumneavoastră, Domnule Profesor, cred că trebue să fiţi tare mâhnit de felul barbar de distrugere ale celor mai scumpe lucruri din Seminarul nostru... Am văzut şi regret, că din cauza timpului scurt de care dispunem, trebuind să fiu prezent aci imediat, n'am putut contribui şi eu cu ceva la salvarea a ceeace a mai rămas.

Primiţi, vă rog, Domnule profesor, cele mai bune urări de sănătate şi cele mai respectuoase omagii.

Al Dumneavoastră devotat
M. Petrescu-Dîmboviţa

P.S. Aci l-am întâlnit la Reg. nostru pe Dl Maior rez. Gh. Brătianu.

2. Scrisoare către Ion Nestor, trimisă la 29 noiembrie 1939.

D^{sale}
D^{lui} C. Dumitrescu-Baltag
Pentru D^{l} Dr. I. Nestor, Conservator
Muzeul Naţional de Antichităţi – Bucureşti
Focşani
Str. Dogăriei 38
Exp. M. Petrescu-Dîmboviţa
Str. Stupinii 14
Bucureşti IV.

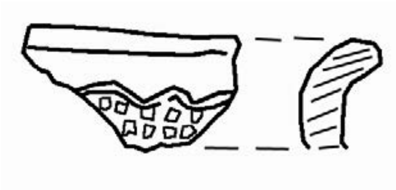
Bucureşti 29.XI.1939

Stimate Domnule Nestor,

Vă rog să mă scuzaţi de întârzierea acestei scrisori, deoarece sunt mereu ocupat la Rezidenţa din Galaţi.

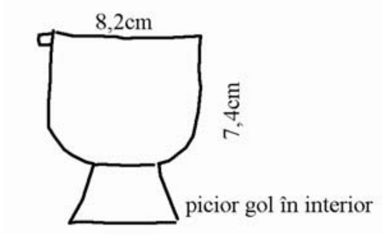
Luni 18 Sept. m'am prezentat la Rezidenţă şi dl. Giurescu mi-a spus să vin Marţi dim., ca să-mi arate ce să fac.

Este vorba de inventarierea materialului arheologic strâns de Dumnealui, care era pe masă când ați fost Dumneavoastră la Galați. Sunt mai multe cioburi din epoca imperială romană, în special evul târziu şi din Evul Mediu timpuriu(cafeniu).

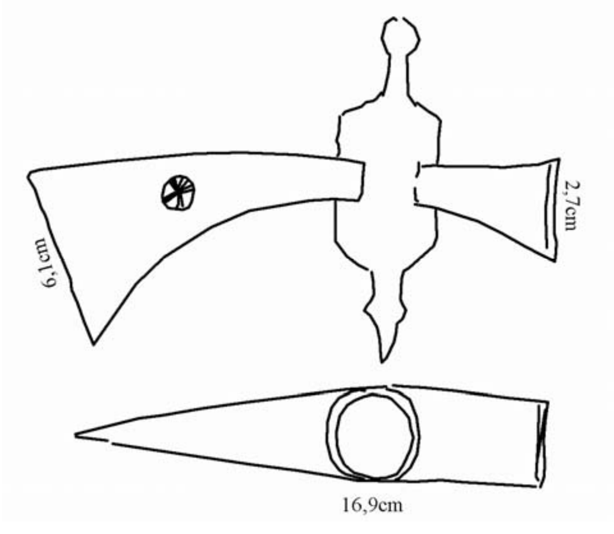
Deasemenea sunt câteva cioburi bizantine cu smalț, o amforă romană, un fragment dintr-un vas de sticlă colorată etc.

Un vas mic de bronz dela Enisala, cred bizantin:

Un opaiț roman de lut ars etc.

Lucrul cel mai interesant este un topor de fier cu Schafttulle desvoltat şi cu o rozetă ajurată pe lamă. Poate să fie din Evul Mediu timpuriu mai vechi, epoca imperial romană târzie?

Printre materiale sunt şi 51 de monete, dintre care majoritatea romane imperiale şi bizantine. Numai una singură este republicană: Aemilius Lepidus, de argint. Monetele romane

imperiale sunt în special din v. III şi IV, foarte multe dela Constant I. Majoritatea sunt de bronz, de argint două, iar de aur una (pe aceasta de aur n'am văzut-o, fiind la D^{l} Miloteanu).

Neputând să descifrez toate monetele la Galaţi, am spus D^{lui} Giurescu să-mi permită a le aduce la Bucureşti. Dumnealui a spus că are toată încrederea şi mi-a permis. Acum mă străduesc cu descifrarea, după R. Cohen, Wroth, Docan, Moisil etc. Au rămas puţine pe care nu le-am descifrat.

Lucrez la Academie şi la Muzeu, D^{l} Metaxa dându-mi concurs şi îndrumări. Duminică seara voiu pleca la Galaţi.

D^{l} Andrieşescu este foarte ocupat cu bacalaureatul, aşa că nu mai trece pe la Facultate. Poate să termine până Duminică.

Eu am venit la Bucureşti Duminică dupămasă, cu rapidul de 4^{15} p.m. La 6 am fost la Muzeu şi am stat un sfert de oră afară, nevăzând pe nimeni – nici gardianul – şi uşa fiind închisă, n-am îndrăznit să sun. A doua zi dim. revenind mi s-a spus, că aţi fost chiar la acea oră la Muzeu (Duminică după masă) şi că plecaţi Luni cu rapidul. Imediat m-am dus la D^{l} Rosetti pentru informaţii, crezând că poate mai am timp să vin la gară. Dar a fost de prisos, părându-mi f. rău, că n'am putut să vă văd. Sper că duminica aceasta să vă văd ca să vă mai comunic amănunte în legătură cu Monteoru, care eventual v-ar interesa. D^{l} Lambrino a fost la Muzeu miercuri dim. Şi apoi a plecat din nou în Dobrogea şi apoi la Galaţi. A spus D^{lui} Polonic că va fi nevoie să se deplaseze pentru planuri. D^{l} Mateescu s-ar putea să se reîntoarcă la 1 Oct., după cum mi-a spus D^{l} Andrieşescu. În ce priveşte banii dela Galaţi D^{l} Livezeanu vă trimete chiar acasă la dumneavoastră; eu voiu spune că sunteţi concentrat şi să-i trimeată pe numele Doamnei Nestor.

Eri am fost la Dumneavoastră acasă pentru a întreba, dacă veniţi Sâmbătă sau Duminică şi să anunţ în legătură cu banii dela Galaţi.

Vă urez o cât mai repede întoarcere.

Primiţi, vă rog, respectuoase salutări şi asigurarea deosebitului meu respect.

Mircea Petrescu-Dîmboviţa

P.S. D^{l} Coliu a murit de congestie cerebrală, după câte am aflat. Mi se pare că a fost şi D^{l} Lambrino la înmormântare. Desigur că dumneavoastră ştiţi mai bine toate aceste lucruri.

Chiar acum am citit în ziar că D^{l} Giurescu a fost numit ministru pentru organizarea F.R.N[11]. Cred că este o pierdere pentru arheologia Ţinutului Dunărea de Jos.

[11] Frontul Renaşterii Naţionale, partid înfiinţat de regele Carol II la 16 decembrie 1938.

ALEXANDRU SUCEVEANU

(11 martie 1940 – 23 mai 2013)

A plecat prea repede dintre noi. Poate că încercările, nu puține, prin care a trecut, l-au dus la dorința şi convingerea din ultima vreme a vieții sale de a pleca mai devreme, într-o lume mai bună. Unele dintre acele încercări vor putea fi observate în cele ce urmează.

I. A fost, în domeniul arheologiei şi istoriei greco-romane de la noi şi din spațiul sud-est european, una dintre cele mai importante personalități ale ultimelor peste patru decenii. Spiritul său căutător şi formația de filolog clasic i-au fost fără îndoială de bun augur. Cu tot ce a lucrat, publicat, dar şi ca formator, ar fi avut tot dreptul unui scaun de frunte în Academia Română, măcar încă din deceniul trecut. Motivația se vede cu prisosință în cele ce urmează, dar şi în lista de lucrări anexată.

I.1. Descoperiri istorice. A elaborat şi demonstrat, în câteva publicații ştiințifice, chestiuni novatoare privind istoria noastră antică, la început unele respinse, fără argumente plauzibile, de unii magiştri ai vremii. Cele mai importante: datarea în anul 74 d.Hr. şi nu în timpul lui Claudius cum se credea (şi chiar se mai reia din neştiință în unele lucrări) a intrării teritoriului Dobrogei în provincia *Moesia*; formularea cel mai bine susținută privind romanizarea, valabilă atât pentru regiunea Dunării de Jos, cât şi pentru întreg Imperiul Roman; localizarea în Dobrogea a aşezării *Argedaua*; apărarea litoralului vestic al

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 175–184

Mării Negre în epoca romană (cea mai contestată idee inițial, dar ulterior dovedită şi arheologic); precizări privind flota romană la Dunărea de Jos.

I.2. Descoperiri arheologice. A stabilit pentru prima dată o stratigrafie a cetății Histria, la început criticată, în urma schimbării conducerii Institutului şi a celei a cercetărilor de la Histria, din 1971. Cu acel prilej de precizări stratigrafice, a descoperit cea mai veche basilică paleocreştină de acolo, singura din seria primară de astfel de edificii din regiune sigur datată, aşa cum se poate constata mai recent. Ulterior, şi în urma sondajului stratigrafic magistral mai sus amintit, a descoperit basilica episcopală de la Histria, una dintre cele mai mari din zonă şi a doua din provincia *Scythia* ca dimensiuni, după cea încă nepublicată integral de la Tomis, descoperită în februarie 1989. De notat că, în condițiile dramatice de atunci, a făcut parte, împreună cu arhitecta Anişoara Sion şi subsemnatul, din echipa care a reuşit să salveze, atât cât se putea, numitul edificiu tomitan. Revenind la Histria, cu acel prilej al cercetării marii basilici, Alexandru Suceveanu a descoperit şi întregit corect epigrafic fragmentele din placa mesei de altar recuperate în ruinele basilicii histriene, placă a cărei inscripție evoca Sfânta Treime.

II. Rezultate: valorificare ştiințifică prin publicare ca şi completă a tuturor cercetărilor arheologice pe care le-a efectuat la Histria şi în alte situri; realizarea celui mai mare număr de volume monografice pentru cercetările de acolo şi, ca un testament, aşa cum îmi spunea şi nota la 7 mai 2013, o dare de seamă privind cercetările de la Histria între 1990 şi 2012. Din 1977 până în 2009 a publicat, singur sau în colaborare, zece volume de specialitate, acoperind de obicei cel puțin jumătate, dacă nu chiar majoritatea conținutului acestora. Se adaugă, între 1965 şi 2012, peste o sută de studii de specialitate în țară şi dincolo de ea.

III. Prietenie şi colegialitate. Ne-am cunoscut mai bine în vara anului 1967, când, semnatarul acestor rânduri, ca proaspăt absolvent de filologie clasică, direct legat astfel profesional de Alexandru Suceveanu, am participat la săpăturile arheologice de la *Thermae II* de la Histria, sub conducerea lui ca şef de sector. Ulterior, ca membru al Institutului de Arheologie din Bucureşti, am lucrat mai mulți ani în acelaşi birou cu Alexandru Suceveanu. Tonic şi mereu plin de umor, ne-a ajutat psihicul în multe situații, acolo şi altfel. În biroul nostru (aflat deasupra Direcției) de pildă, în situații grele ca în anii 1984–1989, când trebuia să ne elaborăm lucrările. Aceasta în condițiile în care, după revenirea de pe teren, iarna, îngheța apa în pahar din cauza economiei forțate de energie, impusă de dictatura comunistă. Încerca atunci şi chiar reuşea să ne încurajeze, atât prin glume, cât şi prin propriul exemplu de muncă asiduă în chiar asemenea condiții inumane.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Alexandru Barnea*

*

* *Professor emeritus*, Universitatea din Bucureşti, membru din 1968 al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: al.barnea13@yahoo.com.

LISTĂ DE LUCRĂRI

CĂRȚI

1. *Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I–III e.n.*, București, 1977, 177 pag.
2. *Histria VI. Les thermes romains*, Ed. Academiei.& Diff. De Boccard, București–Paris, 1982, 236 pag. (cu colab. arh. Anișoara Sion, Gh. Poenaru Bordea, Gh. Vecerdea).
3. *La Dobroudja romaine*, Ed. Enciclopedică, București, 1991, 336 pag. (în colab. cu Al. Barnea).
4. *Alexandru cel Mare*, Ed. Academiei, București, 1993, 240 pag.
5. *Fântânele. Contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea romană*, Ed. Academiei, București, 1998, 241 pag. (cu colab. Gh. Poenaru Bordea, M.V. Angelescu).
6. *Histria X. La céramique romaine des Ier–IIIe siècles ap. J.-C.*, Ed. CIMEC, București, 2000, 191 pag.
7. *Halmyris. Monografie arheologică I,* Ed. Nereamia Napocae, Cluj–Napoca, 2003, 354 pag. (în colab. cu M. Zahariade, Fl. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea).
8. *Histria XIII. La basilique épiscopale*, Ed. Academiei, București, 2007, 235 p. (cu colaborarea Gordana Miloševič, O. Bounegru, Cr. Mușețeanu, Gh. Poenaru Bordea, Adela Bâltâc, M. Dima, I. Iațcu).
9. *Opuscula Scythica*, Ed. Academiei, București, 2009, 350 p.

COLABORĂRI LA CĂRȚI

10. *Arrianus. Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia,* (studiu introductiv, note, indici), Ed. Științifică, București, 1966, 110 pag. (traducere R. Alexandrescu).
11. *Enciclopedia civilizației romane,* Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, 120 pag. (coord. D. Tudor).
12. *Inscriptiones Scythiae Minoris, II. Tomis și teritoriul,* Ed. Academiei, București, 1987, indici, 60 pag. (autor I. Stoian).
13. *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României,* Ed. Enciclopedică, București, I, 1994; II, 1996; III, 2000, 150 pag. (coord. C. Preda).
14. *Dobrogea în secolele II–III p.Chr.,* în tratatul *Istoria Românilor,* II, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 291–294, 307–351.
15. *Histria. Ghid–Album*. Ed. Ex Ponto, Constanța, 2005, 171 pag. (în colaborare cu M.V. Angelescu).

ARTICOLE

16. *Câteva inscripții ceramice de la Histria,* StCl 7, 1965, p. 273–286.
17. *Un Callatien dans l'armée d'Alexandre le Grand,* Dacia NS 10, 1966, p. 339–346.
18. *O ipoteză despre Zopyrion,* SCIV 17, 1966, 4, p. 635–644.
19. *Depozitul de statuete romane de teracotă de la Histria,* SCIV 18, 1967, 2, p. 243–268.
20. *Uno deposito coroplastico à Histria,* Fasti Archaeologici 18–19, 1968, nr. 5670, p. 405–406.
21. *Două note privind istoria Moesiei în secolul I î.e.n.,* Pontica 2, 1969, p. 269–284.
22. *Observations sur la stratigraphie des cités de la Dobrogea aux IIe–IVe siècles à la lumière des fouilles d'Histria,* Dacia NS 13, 1969, p. 329–365.

23. *Histria et les villages de son territoire à l'époque romaine, IIe Congrès International d'Etudes du Sud-Est Européen* (rezumatele comunicărilor), Bucureşti, 1970, p. 18–19.
24. *Sondajul din punctul Pescărie,* MCA 9, 1970, p. 209–212.
25. *În legătură cu data de anexare a Dobrogei de către romani,* Pontica 4, 1971, p. 105–122.
26. *Stratigrafia Histriei romane târzii în lumina săpăturilor din 1969 şi 1970 în sectorul Central,* Pontica 4, 1971, p. 155–172 (în colab. cu C. Scorpan).
27. *Din nou despre CIL III 14447,* Peuce 2, 1971, p. 155–166.
28. *Bessi consistentes,* SCIV 22, 1971, 4, p. 567–578 (în colab. cu Em. Zah).
29. *Bessi consistentes (colons thraces en Dobroudja), Ier Congrès International de Thracologie (Contributions roumaines),* Sofia, 1972, p. 3–33 (în colab. cu Em. Zah).
30. *Unele probleme politico–economice din Dobrogea secolelor V–IV î.e.n.,* Pontica 5, 1972, p. 89–101.
31. *Un mormânt din secolul XI e.n. la Histria,* SCIV 24, 1973, 3, p. 495–502.
32. *La défense du littoral de la Dobroudja à l'époque romaine (Ier–IIIe siècles de n.e.),* RRH 13, 1974, 2, p. 217–238.
33. *Contribuţii stratigrafice la urbanistica Histriei romane (secolele II–VI e.n.),* RMM – MIA 43, 1974, 1, p. 5–15 (cu colab. Anişoarei Sion).
34. *În legătură cu statutul juridic al oraşului Tomis în epoca romană,* Pontica 8, 1975, p. 115–124.
35. *A propos d'Argedava à la lumière d'une inscription inédite,* RRH 14, 1975, 1, p. 111–118.
36. *Evoluţia raporturilor dintre aşezările militare şi civile la Dunărea de Jos,* Peuce 6, 1977, p. 149–154.
37. *Contribuţii la tipologia juridică a exploatărilor agricole din oraşele vest-pontice,* Pontica 10, 1977, p. 97–116.
38. *Beiträge zur rechtlichen Struktur der landwirtschaftlichen Produktionsstäten in den westpontischen Städten,* Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte, 1977, 2, p. 65–89.
39. *Unele reflecţii în legătură cu regatul lui Burebista,* ActaMN 15, 1978, p. 107–114.
40. *Raport asupra cercetărilor de la Fântânele din anul 1978,* MCA, a XIII-a Sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, p. 255–256.
41. *Din nou despre cariera lui Marcus Arruntius Claudianus,* SCIVA 30, 1979, 1, p. 47–61.
42. *Les indigènes dans l'économie de la Dobroudja romaine. Actes du IIe Congrès International de Thracologie,* II, Bucureşti, 1980, p. 301–308.
43. *Piese de sculptură şi arhitectură din aşezarea rurală de epocă romană de la Fântânele (jud. Constanţa),* SCIVA 31, 1980, 4, p. 559–584.
44. *Sugli inizi della dominazione romana in Dobrugia. Punti di vista e controversie.* Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali 2, 1980, 4, p. 469–499.
45. *Burebista şi Dobrogea, 2050 de ani de la făurirea de către Burebista a primului stat independent şi centralizat al geto-dacilor,* Bucureşti, 1980, p. 59–79.
46. *Fondul getic autohton şi procesul romanizării în Dobrogea secolelor I–III e.n., în lumina săpăturilor de la Straja şi Fântânele,* TD 2, 1981, p. 217–220.
47. *Contribuţii la studiul ceramicii romano-bizantine de la Histria,* SCIVA 32, 1981, 1, p. 79–107.
48. *Encore sur la défense du littoral de la Dobroudja à l'époque romaine,* RHH 20, 1981, 4, p. 605–614.
49. *Hercules saxanus ou ripensis?,* Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt Universität zu Berlin 31, 1982, 2/3, p. 291–292.

50. *Relations comerciales entre l'Occident et la Scythie Mineure, L'Adriatico tra Mediterraneo e Penisola Balcanica nell'antichità,* Taranto, 1983, p. 310–312.
51. *Burebista et la Dobroudja,* TD 4, 1983, 1–2, p. 45–58.
52. *În legătură cu unele discuții recente privind procesul de romanizare,* TD 6, 1985, 1–2, p. 105–115.
53. *De nouveau autour de l'urbanisme d'Histria et de Tropaeum Traiani,* Dacia NS 29, 1985, p. 139–146.
54. *Un nouveau vicus sur le territoire de la Dobroudja romaine,* Dacia NS 30, 1986, p. 109–120 (în colab. cu M. Zahariade).
55. *Quelques aspects de la romanisation dans la Dobroudja romaine,* CCDJ 2, 1986, p. 177–180.
56. *Du nom antique de la cité romaine et romaine tardive d'Independența (dép. de Tulcea),* Dacia NS 31, 1987, p. 87–96 (în colab. cu M. Zahariade).
57. *Early and Late Roman Fortification at Independența, Tulcea County,* Dacia NS 31, 1987, p. 97–106 (în colab. cu M. Zahariade, A. Opaiț, C. Opaiț, Fl. Topoleanu).
58. *Quelques aspects de la crise économique en Dobroudja aux IIe–IIIe siècles de n.é., Krise–Krisenbewustsein–Krisenbewältigung,* Haale (Salle), 1988, p. 109–111.
59. *La Dobroudja romaine et romano-byzantine. Histoire, économie, romanisation,* Dialogues d'Histoire Ancienne 14, 1988, p. 119–152 (în colab. cu Al. Barnea).
60. *Nouvelles découvertes dans l'établissement gétique d'Independența (dép. de Tulcea),* Dacia NS 32, 1988, p. 145–150 (în colab. cu M.V. Angelescu).
61. *Aşezarea getică şi cetatea romană de la Independența (jud. Tulcea),* RevIst 41, 1988, 6, p. 597–608.
62. *Das römische Histria, Xenia,* 25 *(Histria. Eine Griechenstadt an der rumänischen Schwartzmeerküste),* Konstanz am Bodensee, 1990, p. 233–246.
63. *Une nouvelle hypothèse de restitution de la 9e ligne du Pap. Giss. 40 I,* Dacia NS 34, 1990, p. 245–257.
64. *M. Arruntius Claudianus et l'annexion romaine de la Dobroudja,* Ancient Society 22, 1991, p. 255–276.
65. *Römische Städte im Donauraum, Die römische Stadt im 2. Jahrhundert n. Chr.,* Köln–Bonn, 1992, p. 63–67.
66. *Die römischen Verteidigungsanlagen an der Küste der Dobrudscha,* Bonner Jahrbücher 192, 1992, p. 195–223.
67. *Contribuții la istoria oraşelor romane din Dobrogea. Note de geografie istorică,* Historia Urbana 1, 1993, p. 137–148.
68. *A propos de l'urbanisme dans la Dobroudja romaine, La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire Romain. IIe Colloque roumaino-suisse,* Berna, 1993, p. 11–17.
69. *Cercetările lui Vasile Pârvan la Histria,* Carpica 24, 1993, p. 17–22.
70. *Contributions à l'histoire des villes romaines de la Dobroudja,* Dacia NS 37, 1993, p. 159–179 (în colab.cu Iuliana Barnea).
71. *80 de ani de cercetări arheologice la Histria. Bilanț şi perspective,* SCIVA 45, 1994, 2, p. 123–143.
72. *Orient et Occident dans les structures urbaines de la Scythie Mineure. Recherches et perspectives,* Bulletin AIESEE 24–25, 1994–1995, p. 45–51.
73. *Quelques aspects de la romanisation dans la Dobroudja romaine,* Balcanica Posnaniensia 7, 1995, p. 271–275.
74. *La céramique romaine à Histria (Ier–IIIe s.),* Rei cretariae Romanae fautorum acta 33, 1996, p. 23–32.

75. *Une nouvelle pièce des graffiti callatiens, Omagiu Dinu Adameşteanu,* Cluj–Napoca, 1996, p. 117–120 (în colab. cu Catrinel Domăneanțu).
76. Πρῶτος καὶ μέγιστος..., Tyche 13, 1998, p. 229–247 = Pontica 33–34, 2001–2002, p. 319–335.
77. *Contributo alla storia del cristianesimo nella Scizia Minore, Omagiu Ligia Bârzu,* Bucureşti, 1995, p. 167–178.
78. *A propos d'une nouvelle contribution concernant l'organisation villageoise dans l'Empire Romain, La politique édilitaire…III*^{e} *Coloque roumaino-suisse,* Tulcea, 1998, p. 11–23.
79. *Două noi documente epigrafice de la Histria,* Pontica 31, 1998, p. 109–117.
80. *Un nou document creştin din Scythia Minor,* Haemus 2–3, 1999, p. 113–118.
81. *L'Organisation administrative d'une ville romaine au Bas-Danube: Halmyris (Murighiol),* Actele Congresului Frontierelor Romane, Zalău, 1999, p. 501–506.
82. *Le "Grand Dieu" d'Histria,* Ktema 24, 1999, 271–281.
83. *Autour de l'organisation des provinces romaines, Omagiu L. Barkoczi,* Budapesta, 1999, p. 452–461.
84. *Nouvelles contributions concernant l'urbanisme d'Histria, Hommage à Edmond Frézouls* = Ktema 19, 1994, p. 195–208 (în colab. cu M.V. Angelescu).
85. *Cercetări recente în Histria creştină, Omagiu Virgil Cândea la 75 de ani,* Bucureşti, 2002, p. 281–295.
86. *În legătură cu organizarea administrativă a Histriei în perioada Dominatului, Omagiu Emilian Popescu,* Bucureşti, 2003, p. 163–168.
87. *Trisaghionul din basilica episcopală de la Histria, Academicianul Răzvan Theodorescu la 65 de ani*, Bucureşti, 2004, p. 17–26.
88. *Contribuții la cunoaşterea satului dobrogean în epoca romană*, SCIVA 52–53, 2001–2002, p. 157–172.
89. *Histria. 90 de ani de cercetări arheologice. Bilanț şi perspective*, SCIVA 54–56, 2003–2005, p. 21–32.
90. *A doua fondare a Histriei, Studia historica et archaeologica in honorem magistrae Doina Benea*, Timişoara, 2004, p. 361–372.
91. *170 années d'archéologie en Roumanie*, Dacia NS, 48–49, 2004–2005, p. 11–18.
92. *Thermes et aqueducs en Scythie Mineure, Corona Laurea. Studii în onoarea Luciei Țeposu-Marinescu,* Bucureşti, 2005, p. 489–500.
93. *Din nou despre conservare şi restaurare*, BCMI 17, 2006, 1–2, p. 240–254.
94. *Histria. Paradigmă a vieții urbane din provincia Scythia în secolele IV–VI p. Chr.*, Historia Urbana 14, 2006, 1, p. 135–142=*Festschrift für Vladimir Iliescu zum 80. Geburtstag*, Galați, 2006, p. 165–174.
95. *De nouveau autour de l'annexion romaine de la Dobroudja, Die römischen Provinzen. Begriff und Gründung*, Cluj–Napoca, 2008, p. 271–279.
96. *Contribuție la cunoaşterea romanității vest-pontice. Studiu de caz: Histria,* Pontica 43, 2010, p. 25–33.
97. *Histria 1990–2010,* Pontica 45, 2012, p. 77–89.

BIBLIOGRAFII – VARIA

98. *Council of Old World Archaeology,* 1966 (bibliografia anilor 1960–1964); 1970 (bibliografia anilor 1965–1970).
99. *Bulletin Analytique d'Histoire Romaine* (colaborare anuală între anii 1966–1984, împreună cu Al. Barnea).

100. I. Stoian, *Etudes histriennes,* Bruxelles, 1972; index general p. 167–175.
101. *Bibliographie von Arbeiten zur Wirtschafts-und Sozialgeschichte des Altertums in Rumänien (1949–1970),* Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte, 1976, 3, p. 281–294.
102. *Emil Condurachi la 70 de ani,* SCIVA 32, 1981, 2, p. 5–10.
103. *Hadrian Daicoviciu 1932–1984,* Dacia NS, 29, 1985, p. 175–179.
104. *Ion Barnea la 80 de ani,* SCIVA 44, 1993, 4, p. 315–319.
105. *Vladimir Iliescu la 70 de ani,* SCIVA 47, 1996, 2, p. 221–226.
106. *Constantin Preda à 70 ans,* Dacia NS, 39, 1996–1998, p. 485–496.
107. *90 de ani de la naşterea lui Emil Condurachi*, CAMNI 12, 2002, p. 29–31.
108. *Ion Barnea*, Dacia NS, 48–49, 2004–2005, p. 501–509.

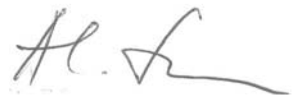
RECENZII

109. B. Heukemes, *Römische Keramik aus Heidelberg*, Bonn, 1964; Dacia NS 14, 1970, p. 487.
110. R. Syme, *Danubian Papers*, Bucureşti, 1971; Bulletin AIESEE 10, 1972, 1, p. 151–153.
111. C. Daicoviciu, Em. Condurachi, *Roumanie*, Geneva, 1972; RRH 14, 1975, 1, p. 133–136.
112. Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976; RESEE 15, 1977, 3, p. 569–572.
113. A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, Bucureşti, 1977; RevIst 31, 1978, 4, p. 719–724.
114. *Drobeta, I*; RevMuz, 15, 1978, p. 220–221.
115. H. Matei, *O istorie a Romei antice*, Bucureşti, 1979; RevIst 32, 1979, p. 1372–1375.
116. I. Barnea şi colab., *Tropaeum Traiani, I*, Bucureşti, 1979; Era Socialistă 60, 1980, 10, p. 46–48.
117. S. Sanie, *Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei (secolele II î.e.n.–III e.n.)*, Iaşi, 1981; TD 3, 1982, p. 194–195.
118. M. Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia şi Notitia Dignitatum*, Bucureşti, 1988; Cărţi noi în ştiinţele istorice 2, 1988, p. 34–41.
119. *Istoria na Dobrudja*, Sofia, 1984; Dacia NS, 32, 1988, p. 163–173 (în colab. cu Petre Alexandrescu).
120. J. Alarcao, R. Etienne, F. Mayet, *Les villas romaines de Sao Cucufate*, Paris, 1990; Dacia NS 37, 1993, p. 341–342.
121. Adelina Piatkowski, *Istoria epocii elenistice*, Bucureşti, 1996; Pontica 30, 1997, p. 399–402.
122. Ph. von Cranach, *Die opuscula agrimensorum veterum und die Entstehung der kaiserzeitlichen Limitationstheorie*, Basel, 1996; Dacia NS, 39, 1996–1998, p. 383–388.

LUCRĂRI DE POPULARIZARE

123. *Moesii, Serdii, Triballii,* Magazin Istoric 10, 1976, 6, p. 45–47.
124. *Obulensii, Oinensii,* Magazin Istoric 10, 1976, 12, p. 29, 46.
125. *Termele romane de la Histria, Documente noi descoperite şi informaţii arheologice,* Bucureşti, 1977, p. 23–26.
126. *Viaţa economică în Dobrogea romană,* Cărţi noi în ştiinţele istorice 1977, 1, p. 34–37.
127. *Arrian despre geto-daci,* Magazin Istoric 13, 1979, 4, p. 14–17.
128. *Cu privire la procesul de romanizare,* Era Socialistă 62, 1982, 17, p. 30–32.

129. *Tezaurul de inscripţii de la Independenţa, Documente noi descoperite şi informaţii arheologice,* Bucureşti, 1986, p. 45–54 (în colab. cu M. Zahariade).
130. *Un "tezaur" de inscripţii,* Ştiinţă şi Tehnică 1986, 2, p. 15.
131. *Une tradition existe…,* Panorama roumain 8–9, 1994, 36–37, p. 34.
132. *Vasile Pârvan – 80 de ani de cercetări la Histria,* Ştiinţă şi Tehnică 4, 1994, p. 6–7.
133. *Histria – cel mai vechi oraş din România,* Cultura Naţională 1, 1996, 25–26, p. 6–7.
134. *Regi şi dinaşti geţi şi daci,* Addenda la I. Bulei, *Scurtă istorie a românilor,* Bucureşti, 1996, p. 169–170.
135. *Le colonie greche della Dobrugia, I Daci* (catalogul expoziţiei), Milano, 1997, p. 53–57.
136. *Histria creştină,* Ianus 2, 2000, p. 79–87.
137. *Histria: de la ecclesia la episcopat,* Magazin Istoric 36, 2, 2002, p. 49–53.
138. *Nouvelles recherches dans l'Histria chrétienne,* Proceedings of the Romanian Academy, 2004.

**

DESPRE ALEXANDRU SUCEVEANU...

1983… A doua campanie de săpături la Histria, la care participam ca student…

După o zi de arşiţă histriană şi după tradiţionala baie de după-masă în lacul Sinoe, urma cafeaua băută pe prispa căsuţei Lambrino, de la Mixindril, împreună cu Catrinel Domăneanţu. În acea zi, însă, am găsit, deja aşezat pe mica prispă, un bărbat tânăr, cu o barbă tunsă scurt şi rotund. Doamna Domăneanţu ni l-a prezentat – „El este Puiu, despre care v-am povestit de atâtea ori… ".

Mărturisesc că nu am fost deloc impresionat şi că nu îmi aduceam aminte de povestiri cu respectivul personaj, deoarece nu reuşeam să suprapun numele „Puiu" peste un nume care să fi apărut în desele şi lungile povestiri de seară ale profesoarei mele (şi a Roxanei Dobrescu). Abia în cursul cinei, luate împreună cu puţinii membri ai colectivului ştiinţific al şantierului din acea perioadă, am aflat că, de fapt, bărbatul simpatic, chiar hâtru pe care abia îl cunoscusem, se numea Alexandru Suceveanu.

După masa de seară, fără curent electric şi fără utilităţile pe care existenţa acestei surse de energie le face să pară normale, în întunericul care cuprindea Cetatea, urma ca, din amintirile depănate cu atât de mult farmec de către doamna Catrinel Domăneanţu, împreună cu domnul Suceveanu, să învăţăm atât de multe despre oamenii care se perindaseră pe la Histria şi despre minunatele lor eforturi pentru a duce mai departe, generaţie după generaţie, cunoaşterea Cetăţii.

Au fost multe, foarte multe, serile în care am ascultat, povestite cu farmecul său binecunoscut, nenumărate poveşti, care se transformau în adevărate fabule, ce

aveau tot timpul aceeaşi şi aceeaşi morală – nu se poate realiza nimic important dacă nu iubeşti Histria!

Pe prispa de la Mixindril, în numeroasele şi lungile seri petrecute împreună, am aflat despre venirea sa la Histria, la începutul studenției la Filologie clasică, împreună cu Emil Condurachi. Împănate cu nenumărate glume şi cu nelipsitele bancuri, am aflat poveştile despre cum a învățat stratigrafie de la Maria Coja, cu care a lucrat pe Platou, despre prima sa săpătură (o secțiune) pe malul canalului de lângă Pescărie, numită „La păpuşi", datorită atelierului/depozitului de statuete de teracotă descoperit acolo. Au urmat povestirile legate de săpăturile la care a participat la *Domus*, alături de Iorgu Stoian, pentr*u* care a îngrijit ediția şi a alcătuit indexul lucrării sale apărute postum, *Inscriptiones Schythiae Minoris* II. Bineînțeles, ne-a povestit, de nenumărate ori şi cu incredibile amănunte, despre săpătura ce i-a fost încredințată în 1966, de acelaşi Emil Condurachi – monumentul pe care de atunci îl ştim cu toții ca *Terme* II (săpătură publicată în *Histria VI, Les thermes romains*, lucrare laureată cu premiul „Vasile Pârvan" al Academiei Române).

Am aflat şi despre săpătura începută în 1969, împreună cu Constantin Scorpan, în centrul Histriei, cu două secțiuni perpendiculare şi pentru care avea să fie acuzat din punct de vedere ştiințific şi apoi „expulzat" în teritoriul histrian, la Fântânele. Peste ani, când a publicat şi această săpătură (*Fântânele. Contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea romană*), am avut ocazia să „verific" minuția documentației. Lipsa sa de zece ani de pe şantier (1973–1984) a fost compensată de scrierea în 1973 a lucrării *Viața economică în Dobrogea romană* (lucrare de doctorat publicată în 1977), precum şi de *Histria X. La céramique romaine des Ier – IIIe siècles ap.J.-C.*(2000).

Au urmat, din 1984, reluarea cercetărilor în sectorul central al Histriei, la monumentul pe care s-a încăpățânat tot timpul să îl numească „marea basilică", cu mult înainte de a deveni Basilica episcopală a cărei cercetare s-a încheiat în anul 2002, încununată prin apariția, în anul 2007, a încă unui volum din seria monografică Histria – *Histria XIII. La basilique épiscopale*.

Dar grija sa obsesivă, şi de multe ori unilaterală, față de Histria, avea să se manifeste şi în *Ghidul – Album Histria* (Editura Ex Ponto, Constanța, 2005) o lucrare pe care şi-a dorit-o demult, pentru a închide cercul lucrărilor ştiințifice, închinate tuturor monumentelor cercetate de el, cu o lucrare de „popularizare", care să se dovedească utilă turiştilor, cu diferite niveluri de educație şi înțelegere – şi aceasta convins fiind de faptul că biletul de intrare plătit de fiecare nu reprezenta decât dovada materială şi concretă a datoriei pe care arheologii o au față de public.

Chiar dacă în lucrările sale au fost prezentate unele ipoteze şi idei care au stârnit discuții aprinse în literatura de specialitate, aportul său în domeniu nu a fost niciodată pus la îndoială, în principal datorită calității intervențiilor sale ştiințifice. Acest fapt este ilustrat şi de faptul că întotdeauna ele au ieşit din tiparele convenționale, provocând uneori dezbateri aprinse, cărora autorul a ştiut a le ține piept cu o vie inteligență, dublată de o convingătoare argumentare – ambele date de

cunoaşterea în amănunt a fenomenelor, bazată pe o cultură istorico-arheologică pe care numai formaţia sa de filolog clasic o putea face atât de strălucitoare. Încrezător şi ferm în apărarea ideilor sale, a avut grijă să le argumenteze întotdeauna pe baza unei documentaţii bogate (uneori chiar excesive), respingând opiniile contrare numai având la dispoziţie argumente solide.

Toate contribuţiile sale aveau la bază împletirea constantă a talentului şi inteligenţei cu o muncă asiduă, cunoaşterea exemplară a surselor arheologice şi literare ale domeniului căruia i s-a consacrat, stăpânirea profundă a istoriei antice a ţinutului vest-pontic.

Întotdeauna şi consecvent atent cu timpul său propriu rezervat cercetării, era dispus mereu să-i asculte pe cei care-i cereau sfatul şi chiar să participe la dialoguri extraprofesionale, dovedindu-se întotdeauna un şarmant vorbitor, optimist şi prietenos.

Alexandru Suceveanu a făcut parte din generaţia acelor arheologi formaţi în cultul şi prin cunoaşterea limbilor clasice, care dădeau strălucire unei culturi generale pe care, din păcate, numai ceea ce numim „şcoală de tip vechi” o putea asigura. Dispărut pe neaşteptate, a lăsat în urmă un discret parfum al arheologiei, de o factură din ce în ce mai greu repetabilă.

Aşa cum şi-a dorit întotdeauna, este şi va rămâne alături de noi. Dar Histria nu va mai putea fi niciodată aceeaşi…

Mircea Angelescu[**]

[**] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; e-mail: mirceaangelescu@cultura.ro.

Кошарна. Селищна могила и некропол. Археологически проучвания 2006–2010. Съставителство и редакция Димитър Чернаков, Русе, 2012, 279 p.

Volumul de faţă înfăţişează rezultatele cercetărilor recente din tell-ul de la Kosharna. Este un volum colectiv, structurat în 14 capitole, la care au lucrat diverşi specialişti. Ilustraţiile de bună calitate, fotografii şi desene, graficele, diagramele şi tabelele sunt prezente la sfârşitul fiecărui capitol. Tot la sfârşitul fiecărui capitol se află bibliografia aferentă şi un scurt rezumat în limba engleză sau bulgară, după caz.

Volumul este scris în proporţie de 80% în limba bulgară, unii dintre autori preferând să îşi scrie contribuţiile direct în limba engleză.

Cartea începe cu o prefaţă scrisă de D. Chernakov (*I. Увод*, p. 5–6), urmată de o scurtă prezentare a siturilor arheologice identificate în imediata apropiere a localităţii Kosharna. Această contribuţie (*II. Праисторически обекти в микрорегиона на село Кошарна, община Сливо Поле*, p. 7–16), scrisă de D. Chernakov sub forma unui mic repertoriu al microregiunii, ne aduce în prim plan cele 31 de situri arheologice identificate. Acestea au fost localizate şi încadrate cronologic în urma unor cercetări de suprafaţă. Dintre acestea, două dintre ele sunt aşezări de tip tell.

Capitolul *III. Картографско проучване и геодезическо документиране на археологически обект "Селищна могила и некропол - Кошарна"* (p. 17–25) este prezentarea ridicărilor topografice, efectuate de A. Kamenarov, seriile de hărţi, planurile generale şi profilele fiind un instrument de lucru indispensabil.

Începând cu capitolul *IV. Разкопки на селищна могила no. 1 до С. Кошарна през 2007–2009. Стратиграфия, структури, периодизация и хронология* (p. 26–46), D. Chernakov ne face o descriere succintă a săpăturilor efectuate şi a rezultatelor obţinute. Astfel, ne sunt aduse în prim plan cele patru orizonturi de locuire identificate şi cele trei structuri de locuire cercetate. Structurile de locuire, puternic afectate de foc, au orientarea N–S, fiind observat şi descris detaliat modul de construcţie a pereţilor. O atenţie deosebită a fost acordată structurii de locuire identificate în cel de al treilea orizont. Deşi nu a fost surprinsă integral în plan, s-a putut observa faptul că aceasta era împărţită în două camere şi a furnizat un bogat material arheologic (ceramică, râşniţe etc). Atenţia deosebită acordată acestui complex este determinată de faptul că într-unul dintre vase a fost găsit un depozit, compus din 23 de lame de silex, două fragmente de *Spondylus* şi scoici de râu. Situaţia a devenit şi mai interesantă odată cu descoperirea, sub această structură, a unui schelet de copil.

Capitolul dedicat ceramicii este împărţit în două părţi. D. Chernakov semnează subcapitolul *V.1 Характеристика на керамичния комплекс от късния халколит на селищна могила no. 1 (археологически проучвания 2007–2009)* (p. 48–107), iar M. Popova semnează subcapitolul *V.2. Керамика с графитна украса от селищна могила no. 1* (p. 108–113). Primul subcapitol este mult mai consistent, datorită numărului mare de fragmente ceramice analizate. Ceramica este împărţită şi prezentată pe orizonturi, fiind realizată o tipologie fină a formelor şi tipurile decorative. Multe dintre acestea au analogii în tell-uri contemporane de pe teritoriul României. Acest demers este dublat de analize statistice, diagrame şi tabele, materialul fiind ilustrat în condiţii grafice foarte bune. Subcapitolul se încheie cu un catalog detaliat al vaselor întregi ilustrate. Cel de-al doilea subcapitol este dedicat ceramicii decorate cu grafit, accentul fiind pus pe componentele decorative, distribuţia şi modul de dispunere a acestora. Ornamentele îşi găsesc corespodenţa în aşezările contemporane de la Kodjadermen, Smiadovo şi Ruse. Şi acest subcapitol urmează linia celui dintâi, ceramica fiind prezentată şi ilustrată în funcţie de orizontul căruia îi aparţine.

M. Gurova semnează capitolul *VI. Chalcolithic site of Kosharna: flint assemblages* (p. 115–131). Piesele din silex au fost analizate din punct de vedere tehnologic şi tipologic, examinarea la microscop oferind date importante privind funcţionalitatea acestora (urmele prezente pe piese au dovedit faptul că erau folosite pentru tăierea cerealelor, a lemnelor, prelucrarea pieilor de animale etc.). Sunt trecute în revistă şi sursele de materie primă existente în vecinătatea zonei studiate.

Obiectelor speciale găsite pe tell le este dedicat un capitol aparte, capitolul *VII. Предмети на материалната култура от селищна могила no. 1* (p. 132–167), semnat de D. Chernakov. Acestea au fost împărţite în patru categorii: unelte şi ustensile (incluzâd piese din piatră, os, corn, ceramică şi

cupru), amulete şi bijuterii (cuprinzând piese din piatră, os, corn, ceramică, cupru, scoici şi *Spondylus*), obiecte din os decorate cu incizii (acestea fiind de fapt obiecte ce prezintă urme de tăiere) şi plastică (aici fiind incluse figurinele antropomorfe din lut şi os, figurinele zoomorfe, măsuţele miniaturale şi vasele antropomorfe), pentru fiecare categorie fiind oferite analogii. Şi acest capitol se încheie cu un catalog detaliat al pieselor, ilustrat prin desene şi fotografii de bună calitate.

Capitolul VIII. *Колektubha находка от селищhа тогила no. 1 до Кошарhа: поглед от раэлична uhтерпретаtubha поэиция* (p. 168–192), semnat de B. Gaydarska, J. Chapman, M. Gurova, D. Chernakov şi E. Blake, este dedicat interpretării simbolismului, tipului de asociere, fragmentare, tipului depoziţional etc., având în centru depozitul de lame de silex, *Spondylus* şi scoici găsit în structura identificată în orizontul trei.

Următorul capitol, *IX. Cbetът ha мъртbute,* este împărţit în trei subcapitole, şi anume: *IX.1 Некрополът ha селищeto (археологичсеki раэkonku през 2009 и 2010 г.)* (p. 194–225), semnat de D. Chernakov, *IX. 2. Погребалhият обред от Кошарhа b kohtekcta ha octahaлute hekpoполи от kултурeh komплекс Коджадертен – Гутелhица* (p. 226–235), semnat de Y. Boyadjiev şi subcapitolul *IX.3. Археоэоологически ahaлиэи ha mатериали от hekpoпола b mecthoctta kopy гьолджук* (p. 236–237), scris de L. Ninov. Astfel, primul subcapitol ne prezintă cele şase morminte şi structurile identificate în zona necropolei situate la 160 m N–V de tell, precum şi un catalog al pieselor descoperite în aria cercetată, cel de-al doilea subcapitol tratează ritul funerar, surprins în cadrul mai larg al necropolelor atribuite complexului Kodjadermen – Gulmelniţa – Karanovo VI, iar cel de-al treilea subcapitol este o succintă analiză a resturilor osteologice animale găsite în zona necropolei.

B. Athanassov şi K. Mitov sunt autorii capitolului *X. The early Iron Age in Kosharna* (p. 238–259). Cei doi examinează materialele atribuite epocii fierului, găsite atât în zona tell-ului, cât şi în zona necropolei, materiale ce nu aparţin unui nivel de locuire, pentru că un astfel de nivel nu a fost surprins arheologic. Ceramicii, analizate din punct de vedere tipologic, tehnologic şi decorativ, i-au fost găsite analogii în cultura Babadag.

S. Zäuner semnează capitolul *XI. Anthropological examination of the Kosharna human skeletons* (p. 260–264), fiind analizate în detaliu atât scheletele găsite în cele şase morminte, cât şi resturile osteologice umane găsite în aşezare.

Capitolul *XII. Фаyhata от праисторическata сеищhа тогила Кошарhа* (p. 265–274), semnat de L. Ninov, este o trecere în revistă a resturilor faunistice recoltate în timpul cercetării arheologice. Acestea sunt prezentate atât pe orizonturi, cât şi pe complexe, rezultatele obţinute oferind o imagine destul de clară a dietei comunităţii preistorice.

Capitolul *XIII. Заключение* (p. 275–276), semnat de D. Chernakov, este cel de concluzii, fiind urmat de capitolul *XIV. Публиkybahe и популяриэирahe ha реэултатute от археологическute проучbahия b с. Кошарhа през 2006–2010 г.* (p. 277–278), care este de fapt o listă a publicaţiilor referitoare la situl de la Kosharna, urmată de lista autorilor.

Volumul este un instrument de lucru foate util şi binevenit, prin modul în care rezultatele unor cercetări recente au fost puse în circuitul ştiinţific.

Meda Toderaş,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan",
Bucureşti; e-mail: medatache@gmail.com.

Sorin-Cristian Ailincăi, *Începuturile epocii fierului în Dobrogea. Cercetările arheologice de la Revărsarea, Isaccea, judeţul Tulcea*, Biblioteca Istro-Pontică, Seria Arheologie 8, Editura Istros, Brăila, 2013, 242 p., 41 fig., 74 pl.

Prolificul nostru coleg de la Institutul de Cercetări Eco-Muzeale din Tulcea, Sorin-Cristian Ailincăi, ne propune un foarte interesant volum dedicat problemelor primei epoci a fierului din nordul-vestul Dobrogei.

Lucrarea cuprinde un *Cuvânt înainte*, cinci capitole (*Cadrul geografic; Situri din perioada timpurie şi mijlocie a epocii fierului în nord-vestul Dobrogei*; *Aşezarea din perioada timpurie a epocii fierului de la Dealul Tichileşti*;

Descoperirile din perioada mijlocie a epocii fierului de la Cotul Tichileşti; *Concluzii*), un amplu rezumat în limba engleză, o necesară listă cu abrevieri, o bibliografie cuprinzătoare şi ilustraţii incluse în text şi plasate la finalul volumului (74 de planşe).

După descrierea Dobrogei de nord-vest şi a microzonei Tichileşti în *Cadrul geografic*, primul capitol (*Situri din perioda timpurie şi mijlocie a epocii fierului în nord-vestul Dobrogei*) cuprinde un istoric al cercetării şi o prezentare sub formă de catalog a 20 de situri hallstattiene timpurii şi mijlocii din nord-vestul Dobrogei. Se remarcă lipsa unor cercetări de mare amploare, majoritatea datelor fiind obţinute în urma unor săpături arheologice de dimensiunile unor şanţuri înguste şi casete mici, de natură să deformeze calitatea informaţiei arheologice (vezi, de exemplu, fig. 9 sau fig. 16).

Date mai consistente, cu privire la structurile de habitat şi la cultura materială specifice epocii discutate, ne oferă capitolul III, în care este discutată pe larg situaţia de la Revărsarea – *Dealul Tichileşti*. Aici au fost surprinse mai multe structuri de habitat, gropi, oseminte umane şi o importantă cantitate de material arheologic. Ceramica este foarte bine analizată, după un model patentat cu inteligenţă de către colegul nostru într-un studiu anterior[1]. Capitolul este completat cu un studiu arheozoologic, datorat regretatului Sergiu Haimovici şi lui George Bodi de la Iaşi, precum şi cu o interesantă discuţie despre cronologia aşezării, care repune în discuţie sistemul cronologic în trei faze, stabilit, cu mai multe decenii în urmă, de către Sebastian Morintz, pentru cultura Babadag[2].

În capitolul IV sunt descrise descoperirile arheologice de la Revărsarea – *Cotul Tichileşti*, care constau dintr-o aşezare cu stratigrafie neclară, atribuită unei perioade post-Babadag şi o necropolă, cu şase morminte cercetate, aceasta fiind probabil mai mare ca întindere. Se remarcă prezenţa în această aşezare a fragmentelor ceramice de tip Basarabi descoperite în locuinţa 1 (fig. 38/1–2).

Foarte interesant ni se pare capitolul final, dedicat unei discuţii generale asupra a trei componente ale Hallstatt-ului timpuriu şi mijlociu de la Dunărea de Jos: cultura Babadag, fenomenul Basarabi şi necropolele de tip Stoicani. S.C. Ailincăi distinge două orizonturi cronologice în această zonă: un prim orizont, atribuit culturii Babadag, plasat în intervalul sec. X–VIII a.Chr., şi un al doilea orizont, cu situri în care este prezentă ceramica de tip Basarabi, „probabil contemporane cu necropolele de tip Stoicani”. Exact în acest orizont poate fi plasată aşezarea de la Revărsarea – *Cotul Tichileşti*, orizont denumit, de către colegul nostru, „grupul Stoicani”. O deosebire esenţială între cultura Babadag şi grupul Stoicani, observată pe bună de dreptate de S.C. Ailincăi şi care vine să-i întărească în mod fericit concluziile, este diferenţa de comportament în domeniul manifestărilor funerare. Dacă în cultura Babadag avem de-a face cu binecunoscutele „descoperiri macabre”, care presupun o manipulare *post-mortem* a osemintelor umane în cadrul aşezărilor, ulterior (probabil începând cu a doua jumătate a sec. VIII a.Chr.) apar necropole de mari dimensiuni la Dunărea de Jos, „organizate pe parcele şi cu reguli stricte de rit şi ritual”. În treacăt fie spus, acest moment coincide (întâmplător sau nu) cu încetarea bruscă a fenomenului depunerii de bronzuri la Dunărea de Jos, indicând, poate, o restructurare la nivelul fenomenului religios.

Calitatea textului şi a ilustraţiilor, originalitatea ideilor şi curajul de a ataca unele dogme ale arheologiei româneşti şi nu numai, fac din acest volum o lectură obligatorie pentru toţi cercetătorii epocii hallstattiene de la Dunărea de Jos.

Cristian Eduard Ştefan,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
Bucureşti; e-mail: cristarh_1978@yahoo.com.

1 S.C. Ailincăi, *Ceramica din siturile culturii Babadag. Cu privire specială asupra descoperirilor din Dobrogea*, Peuce S.N. 9, 2011, p. 55–178.

2 S. Morintz, *Noi date şi probleme privind perioadele hallstattiană timpurie şi mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag)*, TD 8, 1–2, 1987, p. 39–71.

Apollonia du Pont (Sozopol). La nécropole de Kalfata (Ve–IIIe s. av J.-C.). Fouilles franco-bulgare (2002–2004), A. Hermary, K. Panayotova, A. Baralis, M. Damyanov, A. Riapov, avec des contributions de Ph. Columeau, B. Devillers, M. Gyuzelev, A. Keenleyside, A.-S. Koeller, N. Marriner, Chr. Morhange, D. Nedev, A. Richier, Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaines 5, Paris, 2010, 300 p., 129 pl.

Cartea, apărută în seria Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaines, este rezultatul unui proiect al CNRS în colaborare cu Academia Bulgară de Ştiinţe, mai precis între Centrul Camille Jullian din Aix-en-Provence (A. Hermary, A. Baralis, A. Riapov) şi Institutul de Arheologie din Sofia (K. Panayotova)[3]. Proiectul, desfăşurat în două etape, săpături (2002–2004) şi publicarea rezultatelor (2005–2007), a avut ca obiectiv cercetarea unei porţiuni (300 m^2) din necropola plană de la Kalfata, una dintre necropolele Apolloniei, care se întinde la sud de cetate, pe litoralul golfului Mării Negre dintre capul Harmanité şi capul Kolokite. Cercetările echipei franco-bulgare au scos la lumină 56 de morminte (47 de inhumaţie şi nouă de incineraţie), la care se adaugă 35 de depozite şi 11 mici vetre conţinând ofrande. Acestea fac parte dintr-o necropolă plană, care a funcţionat din a doua jumătate a sec. V a.Chr. până la sfârşitul sec. III a.Chr., perioada cea mai înfloritoare a Apolloniei Pontice (azi Sozopol).

Cercetările sistematice din această necropolă au început în 1946 şi au fost continuate cu întreruperi până în prezent, descoperindu-se în jur de 3000 morminte[4]. Volumului editat de I. Venedikov (*Apolonija: Razkopkite v nekropola na Apolonija prez 1947–1949 g.*, Sofia 1963), care publică cele 801 morminte săpate la sfârşitul anilor 40 ai secolului trecut, li se adaugă în ultimele decenii o serie de articole, fie sinteze[5], fie rapoarte de săpătură în AOR (Arheologičeskiy otkritiya i razkopki). Ca şi în monografiile anterioare privitoare la necropolele Apolloniei, lucrarea de faţă cuprinde, pe lângă descrierea şi analiza contextului arheologic, şi numeroase studii de materiale: ceramice, obiecte minore, studii de antropologie. De data aceasta însă, avem de-a face cu o lucrare într-o limbă de circulaţie internaţională.

Lucrarea este structurată în trei părţi. Prima parte are rolul de introducere în topografia şi istoria Apolloniei, cuprinzând la rândul ei cinci capitole. Astfel, în primul capitol, A. Hermary şi A. Baralis fac o prezentare generală a istoriei cetăţii (p. 11–17), cu principalele episoade, documentate în principal pe baza surselor literare şi epigrafice (momentul colonizării, relaţiile cu Atena, Filip II, Lysimach, cu dinaştii traci, cu Mithridates Eupator, războiul cu Messambria). Cel de-al doilea capitol, destinat istoriei cercetărilor de la Apollonia (p. 19–22), realizat de K. Panayotova, insistă mai ales asupra primelor cercetări din sec. XIX, anterioare sfârşitului celui de-al Doilea Război Mondial, nu numai pentru caracterul lor mai puţin cunoscut, cât pentru însemnătatea descoperirilor. Cercetările sistematice, începute în anii 1946–1949, au continuat în deceniile următoare, fiind prilejuite şi dictate în bună parte de lucrările edilitare.

Al treilea capitol este un studiu de geoarheologie, realizat de o echipă de geografi a centrului CEREGE al Universităţii din Provence: Chr. Morhange, B. Devillers, N. Marriner (p. 23–30). Obiectivele cercetării acesteia au fost stabilirea cadrului geografic (paléoenvironnement) al necropolei Kalfata şi localizarea porturilor Apolloniei. În primul caz, stratigrafia indică apropierea litoralului în faza iniţială a necropolei, pentru ca apoi mormintele din sec. IV a.Chr. să fie complet săpate în nisipul plajei şi acoperite

[3] Este de amintit aici volumul realizat ca urmare a unei colaborări olandezo-bulgare: R. Docter, K. Panayotova, J. de Boer, *Apollonia Pontica 2007*, Gent, 2008, 188 p.

[4] 1200 morminte doar în perioada 1992–2008, cărora li se adaugă alte sute de morminte din săpăturile mai vechi, o bună parte încă inedite, cf. K. Panayotova, *The necropolises of Apollonia Pontica*, în D.V. Grammenos, E.K. Petropoulos (ed.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, vol. 1, Thessaloniki, 2003, p. 123.

[5] Vezi *supra*, n. 2.

de asemenea cu cel rezultat din depuneri eoliene (p. 30). În ceea ce priveşte portul antic, carote realizate în actualul port turistic, situat la vest de peninsula Skamni, susţin ipoteza existenţei în Antichitate, în această zonă, a unui port natural „deschis" (p. 27). Studiul indică, la fel ca în alte cazuri recente (peninsula Taman, Histria), o variaţie a nivelului Mării Negre sub 1 m în mileniul I a.Chr., mult mai puţin decât se credea în a doua jumătate a secolului trecut.

Al patrulea capitol al părţii introductive a volumului este dedicat spaţiului urban şi teritoriului cetăţii (p. 31–38). Acesta a fost realizat de D. Nedev (Muzeul din Sozopol), care a condus săpăturile de salvare din oraşul modern, şi M. Gyuzelev (Muzeul din Burgas), autor al unei lucrări despre aşezările de pe coasta vest-pontică dintre capul Emine şi Byzantion[6]. Sunt menţionate în primul rând edificiile cele mai însemnate descoperite până în prezent, publicate lapidar şi într-o sinteză din 2003[7], precum sanctuarul Afroditei Syrie, sanctuarul Hekatei, un sanctuar necunoscut, un edificiu cu caracter public, o serie de cisterne, ce asigurau alimentarea cu apă, cărora li se adaugă ateliere metalurgice şi ceramice, locuinţe. Prima parte a cărţii se încheie cu un capitol general despre necropolele Apolloniei, capitol realizat de K. Panayotova, care se ocupă cu cercetarea acestora din 1992 (p. 39–46). Sunt prezentate pe scurt necropolele plane şi tumulare din toate perioadele cetăţii, din epoca arhaică până în cea romană-bizantină, situate între peninsula Skamni şi peninsula Boudjaka (fig. 18, p. 40). O parte dintre autorii lucrării de faţă au publicat în ultimii ani numeroase sinteze referitoare la istoria şi evoluţia cetăţii în lucrări cu o largă circulaţie. Aceştia reiau aici aceleaşi idei şi informaţii, singurele noutăţi fiind cercetările geo-arheologice şi câteva săpături din interiorul cetăţii.

Cea de-a doua parte a cărţii prezintă săpăturile din anii 2002–2004 (p. 49–134) şi este structurată în două capitole: în primul se are în vedere stratigrafia şi construcţiile din arealul cercetat (p. 49–82), iar în cel de-al doilea, autorii fac o descriere detaliată a celor 56 de morminte (p. 83–116), 35 de depozite (p. 117–129) şi 11 vetre (p. 130–134). Este o descriere de tip catalog, care prezintă fişa fiecărui complex (stratigrafie, inventarul obiectelor şi datare). Tot aici se face o periodizare a necropolei, stabilindu-se patru etape de funcţionare a acesteia.

În cea de-a treia parte a cărţii, care, de altfel, este şi cea mai consistentă, sunt sintetizate rezultatele cercetării. Principalele observaţii privitoare la practicile şi ritualurile funerare sunt expuse de către A. Baralis (p. 139–164). Plecând de la descoperirile franco-bulgare, autorul aduce în discuţie, cu ajutorul unor analogii din lumea greacă, diverse aspecte ale practicilor funerare întâlnite aici. Câteva dintre observaţii sunt interesante, puţin discutate pentru alte colonii, precum spargerea intenţionată a fundului vasului înaintea depunerii acestuia sau o discuţie largă, referitoare la vetrele din interiorul necropolei. Anumite aspecte ale ritualurilor funerare sunt completate de A. Hermary cu un raport despre resturile de faună al lui Ph. Columeau (p. 165–173). Un subcapitol despre mormintele de copii (A.-S. Koeller, p. 173–178) încheie capitolul dedicat practicilor funerare. Cel de-al doilea capitol este destinat publicării inventarelor funerare pe categorii de material, astfel: ceramica pictată, în primul rând atică cu figuri roşii (A. Hermary, p. 179–193), ceramica cu firnis (A. Riapov, M. Damyanov, p. 193–228), ceramica comună (A. Riapov, M. Damyanov, p. 229–247), figurinele din teracotă şi vasele plastice (K. Panayotova, A. Hermary, p. 247–253), ţiglele ştampilate (K. Panayotova, A. Hermary, p. 253–254), obiectele din, metal inclusiv monedele (K. Panayotova, A. Hermary, p. 254) şi diverse obiecte din sticlă, os (K. Panayotova, A. Hermary, p. 262–265).

Un studiu de antropologie, realizat de Anne Keenleyside, este anexat la sfârşitul volumului (p. 267–282). Acesta are în vedere un lot de 240 de schelete, provenind din săpăturile recente ale

[6] M. Gyuzelev, *The West Pontic Coast between Emine Cape and Byzantion during the First Millennium BC*, Burgas, 2008.

[7] D. Nedev, *Apollonia Pontica (end of 7th–1st centuries BC*, în D.V. Grammenos, E.K. Petropoulos (ed.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, vol. 1, Thessaloniki, 2003, p. 101–106, 120–123. Acesteia i se adaugă: A. Baralis, M. Gyuzelev, D. Nedev ş.a., *Aperçu sur l'organisation urbaine d'Apollonia du Pont. La parcelle UPI XI–XII–515*, în *The Bosporus. Gateway between the ancient West and East (1st millennium BC – 5th century AD). Proceedings of the Fourth International Congress on the Black Sea Antiquities. Istanbul*, Oxford, 2013, p. 315–323.

K. Panayotova. Sunt discutate diferite aspecte ale patologiei scheletale şi dentale a lotului respectiv, cu specială privire asupra celui provenit din săpăturile echipei franco-bulgare de la Kalfata.

Fiecare capitol este însoțit de o ilustrație de foarte bună calitate. Bibliografia (p. 283–300) şi 129 planşe color încheie acest volum.

Publicarea detaliată a unor săpături, fie ele restrânse ca întindere, precum şi o serie de studii interdisciplinare (de geo-morfologie, paleo-faună şi antropologie), cărora li se adaugă sinteze privind cercetările din cetate şi necropole, aşază această carte alături de cea a colectivului condus de Venedikov, apărută în 1963, constituind un punct de reper în bibliografia arheologică a Apolloniei.

Florina Panait-Bîrzescu,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
Bucureşti; e-mail: florina12@gmail.com.

ABREVIERI

ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaMT – Acta Musei Tutovensis, Bârlad
AÉ – Anné Épigraphique, Paris
American Anthropologist – Journal of the American Anthropological Association, Washington D.C.
AmerAnt – American Antiquity, Washington, D.C.
Angustia – Angustia, Arheologie – Etnografie, Sf. Gheorghe
ANRW – Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, Berlin – New York
Apulum – Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iaşi – Bucureşti
BCH – Bulletin de Correspondance Hellénique, Atena, Paris
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti
BIFAO – Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale
Bulletin AIESEE – Bulletin d'archéologie sud-est européenne, Bucureşti
ByzZ – Byzantinische Zeitschrift, München
CAMNI – Cercetări arheologice, Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti
Carpica – Carpica, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu", Bacău
CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Bucureşti
CCDJ – Cultură şi Civilizaţie la Dunărea de Jos, Călăraşi
CI – Cercetări Istorice, Iaşi
CIL – Corpus Inscriptionum Graecarum, Berlin
Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, Bucureşti; serie nouă N.S. (nouvelle série); Révue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Bucureşti
Danubius – Danubius, Galaţi
Dialogues d'histoire ancienne – Dialogues d'histoire ancienne, Paris, Atena
Drobeta – Drobeta-Turnu Severin
EJA – European Journal of Archaeology
Etudes balkaniques – Etudes balkaniques, Sofia
EurAnt – Eurasia Antiqua, Zeitschrift fur Archäologie Eurasiens, Mainz am Rhein
Haemus – Haemus, Tirana
Historia Urbana – Historia Urbana, Sibiu
ILD – C.C. Petolescu, *Inscripţii latine din Dacia*, Bucureşti , 2005
Istros – Istros. Buletinul Muzeului Brăilei. Studii, comunicări, note, Brăila
JÖB – Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, Viena
Ktema – Civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome antiques, Strasbourg
MCA – Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti
MemAntiq – Memoria Antiquitatis, Piatra Neamţ
Notes and Queries – Notes and Queries, Oxford Journals
Nueva Antropología – Nueva Antropología, Mexico
PAS – Prähistorische Archäeologie Südosteuropas, Berlin
Peuce – Peuce, Studii şi cercetări de istorie şi arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
Pontica – Pontica. Studii şi materiale de istorie, arheologie şi muzeografie, Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie, Constanţa
PZ – Prähistorische Zeitschrift, Leipzig – Berlin
RCRFActa – Rei Cretariae Romane Fautorum Acta, Abingdon

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 191–192

RE – Revue Epigraphique, Paris
RESEE – Revue des Études Sud-Est Européennes, Bucureşti
RevIst – Revista de Istorie/Istorică, Bucureşti
Revista Bistriţei – Revista Bistriţei, Bistriţa
RevMuz – Revista Muzeelor, Bucureşti
RMD – M.M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, 2 vol., Londra, 1978 şi 1985
RMM – MIA – Revista Muzeelor şi Monumentelor, Monumente Istorice şi de Artă, Bucureşti
RRH – Revue Roumaine d'Histoire, Bucureşti
SAA – Studia Antiqua et Archaeologica, Iaşi
Sargetia – Sargetia, Acta Musei regionalis Devensis, Deva
SCIV(A) – Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie, Bucureşti
SGU – *Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten. Eine Veröffentlichung der Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz*
SJ – Slavic Journal
SP – Studii de Preistorie, Bucureşti
StCl – Studii Clasice, Bucureşti
StComSatu Mare – Studii şi Comunicări, Satu Mare
TD – Thraco-Dacica, Bucureşti
Tyche – Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
UPA – Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn
ZPE – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

REVISTE PUBLICATE
ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
EPHEMERIS NAPOCENSIS
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVELE OLTENIEI
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
– SÉRIE BEAUX-ARTS
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES

La publication „STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE" paraît 4 fois par an. Toute commande de l'etranger sera adressée à: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, P.O. Box 5–42, Bucureşti, România, 050 711, Tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06; Fax: 4021-318 24 44; E-mail: edacad@ear.ro, web: www.ear.ro; **ORION PRESS IMPEX, 2000 S.R.L.**, P. O. Box 77–19, sector 3, Bucureşti, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, Tel./Fax 4021-210 6787; Tel.: 0311 044 668; E-mail: office@orionpress.ro.

Adresse du Comité de rédaction: str. Henri Coandă nr. 11, RO-010 667, Bucarest, Roumanie, Tel. 4021-212 88 69, Fax: 4021-212 88 62 4021-212 88 62 E-mail: oanadamian63@gmail.com et redactie_iab@yahoo.com

LUCRĂRI DE ARHEOLOGIE ŞI DE ISTORIE VECHE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ZOE PETRE (sub îngrijirea), **Antidoron. Centenarul acad. Em. Condurachi (1912–2012)**, 2012, 78 p.

PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC, **Civilizaţie medievală românească. Ceramica monumentală din Moldova,** 2012, 656 p.

ION MOTZOI-CHICIDEANU, **Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mijlocie şi Inferioară,** vol. I–II, 2011, 900 p., 472 pl.

CARMEN MARIA PETOLESCU, **Monedele regelui Coson,** 2011, 128 p., 20 pl.

ALEXANDRU BARNEA, **Tropaeum Traiani. Tezaurul de denari republicani imperiali.** III, 2011, 56 p., 67 pl.

EMILIAN POPESCU, TUDOR TEOTEOI (editori), **Études byzantines et post-byzantines,** vol. VI, 2011, 538 p.

MARIA CRÎNGACI ŢIPLIC, **„Oaspeţi germani" în sudul Transilvaniei. Istorie, arheologie şi arhitectură (sec. XII – XIII),** 2011, 396 p., 60 pl., 7 hărţi

GHEORGHE I. CANTACUZINO, **Începuturile oraşului Câmpulung şi Curtea Domnească. Aspecte ale civilizaţiei urbane la Câmpulung,** 2011, 438 p.

CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Dacia. Un mileniu de istorie,** 2010, 384 p.

FLORIN CURTA, **Text, Context, History and Archaeology,** 2010, 476 p.

ALEXANDRU SUCEVEANU, **Opuscula Scythica. Grecs et Romans au Bas Danube,** 2009, 410 p.

MIHAI BĂRBULESCU, **Signum originis (Religie, artă şi societate în Dacia romană),** 2009, 302 p.

VASILE CHRISTESCU, **Istoria militară a Daciei romane,** 2010, 303 p., 1 pl.

GHEORGHE DIACONU, RADU HARHOIU (ediţie îngrijită şi prefaţată), **Dacia în epoca primelor migraţii (secolele al II-lea – al IV-lea d. Hr.),** 2009, 162 p., 32 pl.

MICHEL KAZANSKI, **Archéologie des peuples barbares (editor Victor Spinei),** 2009, 491 p.

PETRE ROMAN, ANN DODD-OPRIŢESCU, **Ostrovul Corbului între km. fluviali 911–912. Morminte şi aşezări preistorice,** 2008, 182 p.

SEBASTIAN BRATHER, **Archaeology and identity. Central and East Central Europe in the earlier Middle Ages** (editori V. Spinei, A. Rubel), 2008, 492 p.

ALEXANDRU SUCEVEANU, **Histria. XIII. La basilique épiscopale (les résultats des fouilles),** 2007, 236 p., 82 pl.

CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Contribuţii la istoria Daciei romane (I),** 2007, 352 p.

GHEORGHE POSTICĂ, **Civilizaţia medievală timpurie din spaţiul pruto-nistrean (secolele V–XIII),** 2007, 488 p.

ISSN 1220-4781

S C I V A, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 1–192